HUGO GROTIUS

DE VERITATE

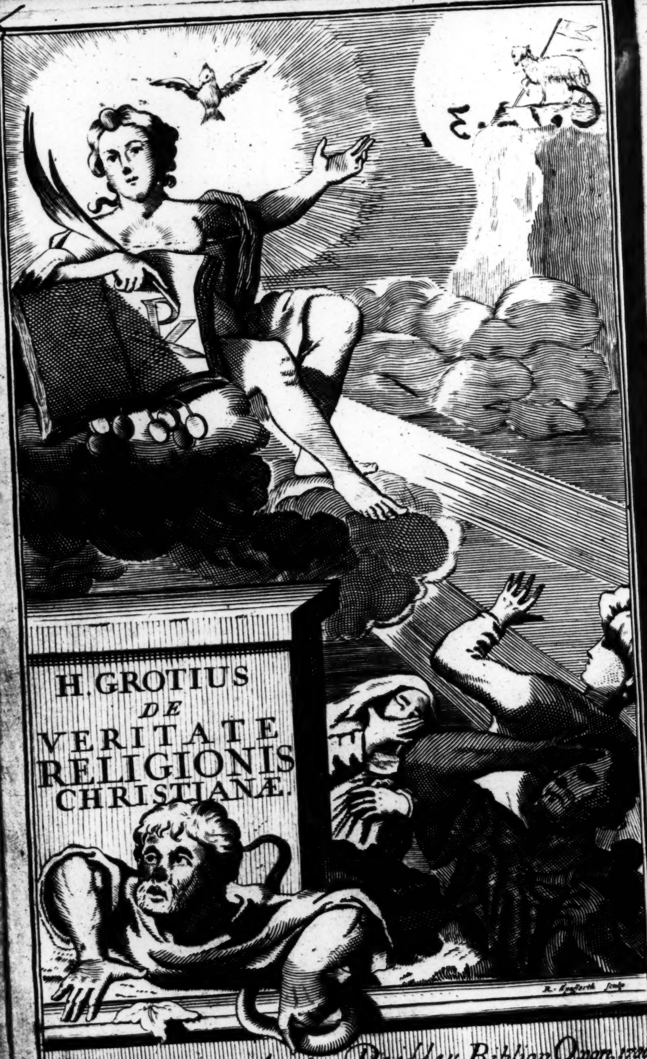
RELIGIONIS

CHRISTIANÆ

OXONIA,

E THEATRO SHELDONIANO,

A.D. MDCC.

H. GROTIUS
DE
VERITATE
RELIGIONIS
CHRISTIANÆ.
Prostant apud Ant. Peisley Bibliop. Oxon.

HUGO GROTIUS

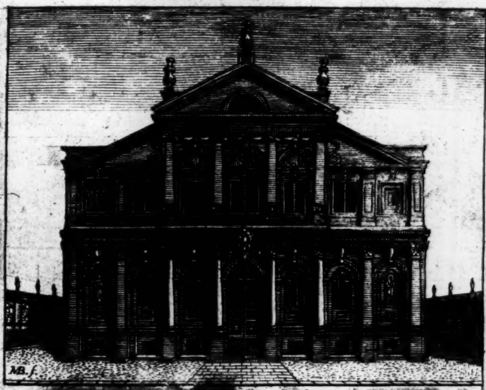

DE

VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

Editio Novissima,

In qua ejusdem Annotationes ipsius textus verbis subjectæ sunt.

OXONIÆ,
E THEATRO SHELDONIANO,
Impensis *Ant. Peisley* Bibliop. *A.D.* MDCC.

Nobilissimo Amplissimoque

DOMINO,

D. HIERONYMO BIGNONIO,

ADVOCATO REGIO IN SUMMO AUDITORIO *PARISIENSI.*

VIR NOBILISSIME ET AMPLISSIME,

PECCEM in Justitiam ipsam, si tempora ei in augustissimo loco exercendæ debita alio divertam. Sed audacem me facit Religionis Christianæ tutela, pars Justitiæ tuique muneris magna. Neque Justitia sinit, ut accessio hæc ad quenquam prius perveniat, quam ad eum, ex cujus nomine ma-

gnam tituli superbiam liber præfert. Non dicam me partem poscere de otio tuo, quod tibi tam late diffusa muneris functio non concedit. Sed cum occupatis pro otio fit negotiorum mutatio, rogo ut forenses curas harum chartarum lectione distinguas. Ne sic quidem longe abibis ab actibus solitis. Audies testes, vim testimoniorum expendes, judicium feres. Ego judicatum faciam. Vale Vir Maxime.

Lutetiæ 27. Augusti,
cIɔ Iɔc xxxix.

ANA-

ANACEPHALÆOSIS eorum,

Quæ singulis quibusque libellis ab Auctore in hoc Opere de VERITATE RERIGIONIS CHRISTIANÆ tractantur.

LIBER PRIMUS.

LIBER SECUNDUS.

LIBER TERTIUS.

LIBER QUARTUS.

LIBER QUINTUS.

LIBER SEXTUS.

HUGO

HUGO GROTIUS
DE
VERITATE
RELIGIONIS
CHRISTIANÆ.

Ad Virum Amplissimum,

HIERONYMUM BIGNONIUM,

Advocatum Regium in summo Auditorio Parisiensi.

LIBER PRIMUS.

§ I. *Occasio Operis.*

QUÆRERE identidem ex me soles, Vir & de patria tua, & de literis, &, si id adjici pateris, de me quoque optime merite, HIERONYME BIGNONI, quod argumentum sit eorum librorum, quos pro religione Christiana patriæ meæ sermone scripsi. Neque id quærere te miror. Non enim ignoras,

ras, ut qui omnia legi digna, & quidem tanto cum judicio legeris, quantum excoluerint istam materiam philosophica subtilitate Ræmundus Sebundus, dialogorum varietate Ludovicus Vives, maxima autem tum eruditione, tum facundia vestras Mornæus. Quam ob causam videri potest magis ex usu fuisse, alicujus illorum in sermonem popularem versio, quam inchoatio novi operis. Sed quid alii hac de re judicaturi sint, nescio: te quidem, tam benigno ac facili judice, facile spero me posse absolvi, si dicam, me, lectis non illis tantum, sed & Judæorum pro Judaica vetere, & Christianorum pro Christiana religione scriptis, uti voluisse meo qualicunque judicio, & animo dare negatam, cum id scriberem, corpori libertatem. Existimabam enim pro veritate non nisi veritate certandum, & quidem tali, quam ipse animo approbarem: frustra enim daturum me operam, ut persuaderem aliis, quæ non ante mihi persuasissem. Itaque selegi ex veteribus ac novis, quæ mihi se probabant maxime, omissis argumentis, quæ parum mihi ponderis habere videbantur, & auctoritate eorum librorum, quos subdititios esse aut certo sciebam, aut merito suspicabar. Quibus autem ipse assentiebar, ea & ordine certo disposui, & exposui quam potui maxime populariter, & versibus inclusi, quo rectius memoriæ mandarentur. Propositum enim mihi erat, omni-

omnibus quidem civibus meis, sed præcipue navigantibus, operam navare utilem, ut in longo illo marino otio impenderent potius tempus, quam, quod nimium multi faciunt, fallerent. Itaque sumpto exordio à laude nostræ gentis, quæ navigandi solertia cæteras facile vincat, excitavi eos, ut hac arte, tanquam divino beneficio, non ad suum tantum quæstum, sed & ad veræ, hoc est, Christianæ religionis propagationem, uterentur. Neque enim deesse materiam, cum per longinqua itinera passim incurrerent, aut in Paganos, ut in Sina & Guinea; aut in Mahumetistas, ut sub imperio Turcæ, Persæ, & Pœnorum; tum vero Judæos, & ipsos jam Christianismi professos hostes, dispersos per maximas partes terrarum orbis; Neque deesse impios, qui abditum metu venenum ex occasione apud simplices prodant: adversum quæ mala optare me, ut recte armati sint nostrates, & qui ingenio præstant, incumbant pro virili revincendis erroribus; cæteri saltem id caveant, ne ab aliis vincantur.

§ II. *Deum esse.*

Ac primo quidem libro, ut ostendam non esse rem inanem religionem, ab ejus fundamento ordior; quod est, Numen esse aliquod. Id autem probare sic aggredior. Res aliquas esse, quæ esse cœperint, sensu ipso & confessione omnium constat. Eæ autem res sibi non

fuerunt caussa ut essent: nam quod non est, agere non potest; nec ipsa res esse potuit, antequam esset. Sequitur igitur, ut aliunde habuerint sui originem: quod non tantum de illis rebus, quas ipsi aut conspicimus, aut conspeximus, fatendum est; sed & de iis, unde illæ ortum habent, donec tandem ad aliquam causam perveniamus, quæ esse nunquam cœperit, quæque sit, ut loqui solemus, non contingenter, sed necessario. Hoc autem, qualecumque tandem sit, de quo mox agemus, idipsum est, quod Numinis, aut Dei voce significatur. Alterum argumentum, quo probamus, Numen esse aliquod, sumitur à manifestissimo consensu omnium gentium, apud quas ratio & boni mores non plane extincta sunt inducta feritate. Nam eum, quæ ex hominum arbitratu veniunt, nec eadem sint apud omnes, & sæpe mutentur; hæc autem notio nusquam non reperiatur, neque temporum vicissitudine mutetur, quod ipsi etiam Aristoteli notatum, homini ad talia minime credulo: omnino causam ejus aliquam dari convenit, quæ se ad omne genus humanum extendat: quæ alia esse non potest, quam aut oraculum Dei ipsius, aut traditio, quæ à primis humani generis parentibus manarit; quorum prius si admittimus, constat de quo quæritur: sin posterius, nulla sane ratio assignari poterit idonea, cur primos illos parentes credamus falsum

ſum aliquod in re momenti maximi ad omnes poſteros prodidiſſe. Accedit quod, ſive olim cognitas, ſive nuper repertas orbis partes ſpectemus, ubi modo, ut diximus, aliquid eſt humanitatis, exſerit ſe hæc notitia, tum apud gentes ſapientia, aut ingenio valentes, tum apud ſtupidiores alias; quarum nec illas omnes decipi potuiſſe, nec has reperiſſe, quo alii alios deciperent, ullo pacto credibile eſt. Nec eſt, quod opponat hic quiſquam paucos in multis ſæculis, qui Deum eſſe aut non crederent, aut non credere ſe profiterentur. Nam & paucitas ipſa, & quod ſtatim intellectis argumentis rejecta univerſim eſt eorum opinio, oſtendit, non provenire hoc ex uſu rectæ rationis, quæ hominibus communis eſt; ſed aut ex ſtudio novitatis, quali tenebatur, qui nivem atram eſſe contendebat; aut ex mente corrupta, ſicut vitiato palato res, non ut ſunt, ita ſapiunt; præſertim cum & hiſtoriæ, & alia ſcripta doceant, quo quiſque fuit probior, eo diligentius ab ipſo cuſtoditam de Deo notitiam. Atque adeo à pravo ingenio eorum maxime, quorum intereſt ne quis ſit Deus, id eſt, humanarum actionum judex, venire hanc à tam recepta antiquitus ſententia diſceſſionem, vel hinc apparet, quod quicquid illi ponunt, ſive generum ſucceſſionem abſque ullo primordio, ſive atomorum concurſum, ſive aliud quidvis, id non minores, ſi non majores habere difficultates,

neque eo, quod receptum est, magis esse credibile, cuivis ad rem mediocriter attendenti satis apparet. Quod enim obtendunt nonnulli, quia non videant Deum, eo se nec credere; si quid vident, satis vident, quam hoc sit homine indignum, qui modo mentem habere se credat, quam nec ipsam videt. Nec si capere Dei naturam nostro ingenio non possumus, ideo talem esse naturam negandum est. Est enim id inferioris cujusque proprium, ut quæ se superiora atque excellentiora sunt, capere non possit. Ne bestiæ quidem, quid homo sit, capiunt; multoque minus sciunt, qua ratione homines respublicas instituant, ac regant, astrorum cursus metiantur, mare navigent. Hæc enim omnia ipsarum captum superant. Atque ex hoc ipso homo, quippe supra bestias nobilitate naturæ constitutus, idque non à sese, inferre debet, id, à quo superior bestiis est constitutus, non minus sese esse superius, quam ipse sit bestiis; ideoque esse aliquam naturam, quæ, utpote excellentior, sui captus modum excedat.

§ III. *Deum esse unum.*

Evicto Numen esse aliquod, restat ad Attributa ejus veniamus; quorum primum hoc occurrit, non plures esse Deos, sed unum Deum. Hoc inde colligitur, quod Deus, ut supra jam dictum est, est id, quod est necessario, sive per se: necessario autem sive per se

quid-

quidque est, non qua in genere consideratur, sed qua actu est: actu autem sunt res singulæ. Quod si plures Deos ponas, jam in singulis nihil invenias, cur necessario sint: nihilque cur magis duo quam tres, aut decem quam quinque credantur. Adde quod multiplicatio rerum singularum congenerum est ex causarum fœcunditate, pro qua plures ipsæ res enascuntur, aut pauciores. Dei autem nec origo, nec causa ulla est. Tum vero in singulis diversis sunt quædam proprietates singulares, quibus inter se discriminentur; quas in Deo, qui natura est necessaria, ponere non est necessarium. Neque vero usquam signa deprehendas Deorum plurium. Nam tota hæc universitas unum facit mundum: in eo unum pulcherrimum, sol: in homine etiam unoquoque unum imperat, mens. Præterea, si duo essent, aut plures dii, libere agentes & volentes, possent contraria velle: impediretur autem alter ab altero, quo minus quod vellet efficeret: impediri autem posse Deo indignum est.

§ IV. *In Deo esse omnem perfectionem.*

Ut cætera Dei attributa noscamus, omne id, quod perfectionis nomine intelligi solet, (utamur nunc sane hoc vocabulo, quando aliud lingua Latina non suppeditat, Græcum est τελειότης) in Deo esse, hinc intelligitur: quod quæcunque est perfectio in rebus, ea aut cœ-

perit, aut non cœperit. Quæ non cœpit, Dei est. Quæ cœpit, necesse est habuerit, unde inciperet. Et cum à nihilo nihil fiat eorum quæ sunt, sequitur, ut quæ in effectis apparent perfectiones, in causa fuerint, ut secundum eas causa efficere aliquid possit; & proinde omnes in prima causa. Neque prima causa ulla perfectione postea orbari potuit; non aliunde; quia quod æternum est, ab aliis rebus non pendet, neque quicquam ab illarum actione patitur; neque vero à se, quia natura omnis suam perfectionem appetit.

§ VI. *Et quidem infinitam.*

Addendum est, esse has perfectiones in Deo modo infinito: quia attributum cujusque finitur, aut quia causa, per quam existit, tantum, nec plus ei communicavit; aut quia ipsa tantum, nec amplius capiebat. Deo autem nulla natura quicquam sui communicat: nec ipse aliunde capit quicquam, existens, ut ante diximus, per se sive necessario.

§ VI. *Deum esse æternum, omnipotentem, omniscientem, omnino bonum.*

Cum vero apertissimum sit perfectiora dici ea, quæ vivunt, iis, quæ non vivunt; quæ agendi pollentiam habent, iis, quæ non habent; quæ intelligunt, non intelligentibus; quæ bona sunt, his, quæ minus sunt talia; sequitur ex his, quæ modo diximus, hæc omnia

attri-

attributa Deo convenire, & quidem infinite. Itaque esse eum vitæ infinitæ, id est æternum, pollentiæ immensæ, id est omnipotentem, sic & omniscientem, & omnino sine ulla exceptione bonum.

§ VII. *Deum esse causam omnium.*

Quæcunque autem subsistunt, à Deo existendi habere originem, connexum est his, quæ ante diximus. Conclusimus enim, id quod per se sive necessario est, unum esse. Unde sequitur, ut alia omnia sint orta ab aliquo diverso à seipsis. Quæ autem aliunde orta sunt, ea omnia in se, aut in causis suis, orta esse ab eo, quod ortum nunquam est, id est à Deo, jam ante vidimus. Neque ratio tantum, sed ipse id quodam modo sensus evincit. Nam si humani corporis admirabilem constructionem intus extraque conspicimus, & ut omnia ibi, etiam minima, suos usus habeant, nullo studio, nulla industria parentum, arte vero tanta, ut philosophorum ac medicorum præstantissimi nunquam ea satis possint admirari, ostendit hoc opificem naturæ esse mentem excellentissimam: qua de re videri potest Galenus, præsertim qua parte oculi & manus usum examinat. Imo & mutorum animantium corpora id loquuntur. Non enim ex vi materiæ, sed ad finem certum collocatæ ac figuratæ sunt eorum partes. Neque animantium tantum, sed & plan-

& plantarum & herbarum, ut à Philosophis accurate notatum est. Idem egregie [1] Strabo notavit in aquarum positu, quæ, si materiæ qualitatem respicias, mediæ esse debuerunt inter terram atque aërem, cum nunc terris interfusæ sint; nimirum ut terræ fœcunditati, hominumque vitæ nihil obstaret. Ob finem autem agere non est nisi intelligentis naturæ. Neque vero singula tantum ad peculiarem suum finem ordinantur, sed & ad communem Universi; ut apparet in aqua, quæ contra naturam sibi propriam sursum movetur, ne inani interposito hiet Universi compages, ita facta, ut continua partium cohæsione semet sustineat. Finis autem hic universalis intendi, & vis ad eum finem inseri rebus non potuit, nisi ab

1 *Strabo notavit.*] Locus est libro XVII. ubi cum distinxisset opera φύσεως, *natura*, id est, *materia*, & προνοίας id est, *divina providentia*, addit: ἀλλ' ἐπειδὴ τῇ γῇ περιέχεται τὸ ὕδωρ, οὐκ ἔστι δὲ ἔνυδρον ζῶον ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ χερσαῖον, καὶ ἐναέριον, καὶ πολλοῦ κοινωνικὸν φωτὸς, ἐποίησεν ἐξοχὰς ἐν τῇ γῇ πολλὰς καὶ εἰσοχὰς, ὥστ' ἐν μὲν ταύταις ἀπολαμβάνεσθαι τὸ σύμπαν ἢ τὸ πλέον ὕδωρ, ἀποκρύπτον τὴν ὑπ' αὐτῷ γῆν, ἐν αἷς δὲ ἐξέχειν τὴν γῆν ἀποκρύπτουσαν ἐφ' ἑαυτῇ τὸ ὕδωρ, πλὴν ὅσον χρήσιμον τῷ ἀνθρωπείῳ γένει καὶ τοῖς περὶ αὐτὸ ζώοις καὶ φυτοῖς. *Sed cum circum terram situs sit aquæ naturalis, homo autem non sit animal aquaticum, sed partim terrestre, partim aëreum, multisque partibus lucis capax, fecit providentia multas in terra eminentias, depressionesque, ut hæ quidem reciperent aquam, aut plurimam ejus partem, qua occultaretur quod sub ea est terræ: per illas vero attolleretur se terra, ac sub se aquas occultaret, nisi quatenus ea ipsa humano generi, & quæ huic inserviunt, animalibus plantisque essent usui.* Observarunt hoc inter Hebræos Rabbi Juda Levita, & Abenesdra; inter Christianos vero Chrysostomus de Statuis nono sermone.

2 *Unde*

ab intellectu, cui subesset hoc Universum. Quin & bestiarum nonnullæ actus exercent ita ordinatos atque directos, ut omnino eos appareat à ratione aliqua proficisci: quod in formicis, & apibus maxime apparet; sed & in aliis quibusdam, quæ ante omne experimentum aut nocitura fugiunt, aut profutura quærunt. Non ipsis inesse vim hoc aut inveniendi aut dijudicandi, inde apparet, quod semper agunt consimiliter, & ad alia neutiquam graviora nihil valent; quare ab extrinseca ratione ipsas aut dirigente, aut efficaciam suam ipsis imprimente, necesse est ista proficisci: quæ quidem ratio non aliud est, quam quod Deus vocatur. Jam vero cœlestia quoque sidera, & quæ in iis maxime eminent, sol & luna, cursus agunt ita attemperatos ad terrarum fœcunditatem, & animantium valetudinem, ut ne excogitari quidem aptius quicquam possit. Nam cum alioqui multo simplicior fuisset per æquatorem motio, aliam illis attributam videmus per obliquum circulum, quo ad plura terrarum spatia beneficia ipsorum pertingerent. Sicuti vero terrarum usus penes animantia est, ita animantium cæterorum penes hominem maxime, qui violentissima quæque exsuperantia ingenii sibi subjicit. ² Unde Mundum

2 *Unde Mundum hominis causa factum etiam Stoici colligebant.*] Docet Cicero de Officiis primo, & de natura Deorum secundo.

3 *Mo-*

dum hominis causâ factum etiam Stoici colligebant. Cum vero eo usque vis hominis non possit pertingere, ut & cœlestia lumina sibi servire cogat, nec illa ultro se homini mancipasse credenda sint: sequitur, ut superior quædam sit mens, cujus imperio pulcherrima illa corpora homini tanto infra posito operas perpetuas præstent: quæ ipsa mens non alia est, quam opifex siderum, atque universi. 3 Motus autem siderum, qui eccentrici, quique epicyclici dicuntur, manifeste ostendunt non vim materiæ, sed liberi agentis ordinationem. Idem testantur astrorum alii ex hac, alii ex altera cœli parte positus, terrarumque ac marium tam inæqualis forma. Nec alio referri potest, quod sidera in hanc magis, quam in illam partem eunt. Ipsa vero mundi figura perfectissima, rotunda scilicet, & partes ejus in cœli quasi sinu conclusæ, atque ordine admirabili dispositæ, satis loquuntur, non casu hæc confluxisse, sed ab intellectu, & quidem excellentissimo, esse constituta. Nam quis adeo stultus est, ut à casu aliquid tam accuratum exspectet, quasi credat, casu lapides & ligna 4 in domus speciem coalitura, aut ex jactis forte literis exstiturum

3 *Motus autem siderum qui eccentrici, quique epicyclici dicuntur.*] Tractat docte hoc argumentum Maimonides Doctore dubitantium parte II. c. 24. Quod si terram perpetuo moveri statuas; res sub aliis nominibus eodem redibit.

4 *In domus speciem.*] Aut navis aut balistæ.

5 Ar-

turum poëma: cum & qui figuras geometricas in littore viderat, hominis se dixerit videre vestigia, satis perspiciens à casu talia proficisci non potuisse? Præterea non ab æterno exstitisse hominum genus, sed à certo tempore communem stirpi sumpsisse originem, evincunt inter alia 5 artium progressus, & incultæ olim

5 *Artium progressus & inculta olim terra, qua habitari postea cœperunt,*] Tertullianus ex historiis hoc tractat, libro de Anima. sectione xxx. *Invenimus autem apud omnes commentarios, etiam humanarum antiquitatum, paulatim humanum genus exuberasse*, &c. Et mox: *Ipse orbis in promptu est cultior in dies & instructior pristino.* Duo hæc argumenta Aristotelis sententiæ, quæ nunquam cœpisse vult genus humanum, auctoritatem apud historiarum peritos ademerunt, etiam apud Epicureos. Lucretius v.

Præterea si nulla fuit genitalis origo
Terrarum & cœli, semperque æterna fuere,
Cur supra bellum Trojanum & funera Trojæ,
Non alias alii quoque res cecinere Poëtæ?
Quo tot facta virum toties cecidere; nec usquam
Æternis famæ monumentis insita florent?
Verum, ut opinor, habet novitatem summa, recensque
Natura est mundi, neque pridem exordia cepit.
Quare etiam quædam nunc artes expoliuntur,
Nunc etiam augescunt, nunc addita navigiis sunt
Multa, modo organici melicos peperere sonores.

& quæ ibi sequuntur plura. Virgilius Ecloga vi.

——— ut his exordia primis
Omnia, & ipse tener Mundi concreverit orbis.

Idem Georgicon I.

Ut varias usus meditando extunderet artes,
Paulatim & sulcis frumenti quæreret herbam,
Et silicis venis abstrusum excuderet ignem.
Tunc alnos primum fluvii sensere cavatas,
Navita tum stellis numeros & nomina fecit,
Pleïadas, Hyadas, claramque Lycaonis Arcton.
Tum laqueis captare feras & fallere visco
Inventum, & magnos canibus circumdare saltus:
Atque alius latum funda jam verberat amnem
Alta petens: pelagoque alius trahit humida lina:
Tum ferri rigor atque argutæ lamina serræ.

Nam

olim terræ, quæ habitari postea cœperunt, quod & insularum sermo testatur, profectus à terris adjacentibus. Tum vero instituta quædam ita hominibus communia, ut non tam naturæ instinctui, aut evidenti rationis collectioni,

Nam primi cuneis scindebant fissile lignum:
Tum variæ venere artes.

Horatius lib. I. Satyra III.

Cum prorepserunt primis animalia terris,
Mutum & turpe pecus, glandem atque cubilia propter
Unguibus & pugnis, dein fustibus, atque ita porro
Pugnabant armis, quæ post fabricaverat usus:
Donec verba, quibus voces sensusque notarent,
Nominaque invenere: dehinc absistere bello,
Oppida cœperunt munire & ponere leges:
Ne quis fur esset, neu latro, neu quis adulter.

Plinius libro tertio Naturalis historiæ circa initium: *Quare sic accipi velim, ut sicubi vidua fama sua nomina, qualia fuere primordio ante ullas res gestas, nuncupentur.* Idem robora Hercynia mundo congenita dixit lib. XVI. Et in pleno cuncto mortalium generi minorem indies fieri mensuram observatum ait Libro VII. Seneca apud Lactantium: *Nondum sunt mille anni ex quo initia sapientiæ nota sunt.* Tacitus Annalium III. *Vetustissimi mortalium nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine pœna aut coërcitionibus agebant: neque præmiis opus erat, cum honesta suopte ingenio peterentur: & ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur. At postquam exui æqualitas, & pro modestia ac pudore, ambitio & vis incedebat, provenere dominationes, multosque apud populos æternum mansere. Quidam statim, aut postquam regum pertæsum, leges maluerunt. Hæ primo rudibus hominum animis simplices erant.* Neque vero non aliis tantum, sed nec plene sibi ipsi probavit Aristoteles illam suam, de hominum genere nunquam cœpto, ὑπόθεσιν. Hæsitanter enim compluribus in locis ea de re loquitur, ut notatum Mosi Maimonidæ Ductoris dubitantium parte II, in præloquio Libri secundi de Cœlo capite primo, ejus quod ipse hac in re ponit πίστιν persuasionem esse dicit, non autem dicit ἀπόδειξιν, demonstrationem. Est vero ejusdem Philosophi dictum libro III de Anima, cap. III. δόξῃ ἕπεται πίστις. *Opinionem sequitur persuasio.* Præcipuum autem ejus argumentum est ex absurdo contrariæ sententiæ: Ea autem ponebat non creatum cœlum & universum, sed generatum, quod est γενό-

ni, quam perpetuæ & vix paucis in locis per malitiam aut calamitatem interruptæ traditioni, accepta ferri debeant: qualis olim fuit victimarum in sacris mactatio, & nunc quoque pudor circa res Veneris, nuptiarum solemnia, & incestorum fuga.

ἀσύστατον. Lib. XII. Metaphysicorum cap. VIII. verisimile ait eandem artem sæpius inventam corruptamque. Libro autem III, capite ultimo de Generatione animantium sic loquitur: Διὸ καὶ περὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ τετραπόδων γένεσιν ὑπολάβοι τις ἄν, εἴπερ ἐγίγνοντό ποτε γηγενεῖς, ὥσπερ φασί τινες, δύο τρόπων γενέσθαι τὸν ἕτερον. ἢ γὰρ ὡς σκώληκος συνισταμένου τὸ πρῶτον, ἢ ἐξ ὠῶν. *Quare & de hominum ac quadrupedum ortu non absurde quis conjiciat, si olim ex terra editi sunt, id duorum modorum altero evenisse, aut ut vermiculi primum existerent, aut ut ex ovis ederentur.* Utrumque hunc modum cum explicasset, addit: ὅτι μὲν οὖν, εἴπερ ἦν τις ἀρχὴ τῆς γενέσεως πᾶσι τοῖς ζώοις, εὔλογον δυοῖν τούτοιν εἶναι τὴν ἑτέραν φανερόν. *Quare si quod initium existendi animalibus fuit, id altero de duobus istis modis contigisse manifestum est.* Idem Aristoteles Topicorum I. cap. IX. Ἔστι δὲ προβλήματα καὶ ὧν ἐναντίοι εἰσὶν οἱ συλλογισμοί (ἀπορίαν γὰρ ἔχει, πότερον οὕτως ἔχει, ἢ οὐχ οὕτως. διὰ τὸ περὶ ἀμφοτέρων εἶναι λόγους πιθανούς) καὶ περὶ ὧν λόγον μὴ ἔχομεν ὄντων μεγάλων, χαλεπὸν οἰόμενοι εἶναι τὸ διὰ τί ἀποδοῦναι, οἷον πότερον ὁ κόσμος ἀΐδιος, ἢ οὔ. καὶ γὰρ τὰ τοιαῦτα ζητήσειεν ἄν τις. *Quæstiones sunt de quibus & in alteram partem est ratiocinari: ubi nempe disputari potest, res sic se habeat, an aliter, quia in utramque partem argumenta sunt probabilia. Tum etiam de quibus certi aliquid non habemus, quia cum res ipsæ sint graves, causas cur sic vel sic se res habere pro certo habeatur, non invenimus: ut an ab æterno sit Mundus, an non: nam talia solent venire in disputationem.* De eadem re idem disserens libro I. de cœlo, cap. 10. ἅμα δὲ μᾶλλον ἂν εἴη πιστὰ τὰ μέλλοντα λεχθήσεσθαι· προακηκοόσι τὰ τῶν ἀμφισβητούντων λόγων δικαιώματα. *Sic & credibiliora erunt quæ dicentur, si prius disputantium momenta recte expenderimus.* Merito igitur Tatianus, ubi caussas adfert cur sacris Scripturis credat, etiam hanc non tacuit, τῆς τοῦ παντὸς ποιήσεως τὸ εὐκατάληπτον, comprehensu facile illud quod tradunt de Universi hujus fabricatione. Sume de Platone, Mundi originem fuisse aliquam: ab Aristotele non est genitum: & habebis ipsam Judæorum Christianorumque sententiam.

§ VIII.

§ VIII. *Ad objectionem de mali causa.*

Neque ab eo, quod diximus, dimovere nos debet, quod mala multa evenire cernimus, quorum videtur origo Deo adscribi non posse, ut qui perfectissime, sicut ante dictum est, bonus sit. Nam cum diximus, Deum omnium esse causam, addidimus, eorum, quæ vere subsistunt; nihil enim prohibet, quo minus ipsa, quæ subsistunt, deinde causæ sint accidentium quorundam; quales sunt actiones. Deus hominem, & mentes sublimiores homine, creavit cum agendi libertate, quæ agendi libertas vitiosa non est, sed potest sua vi aliquid vitiosum producere. Et hujus quidem generis malis, quæ moraliter mala dicuntur, omnino Deum ascribere auctorem nefas est. At sunt, quæ alio sensu dicuntur mala, quia certæ personæ doloris aut damni adferunt aliquid, quæ à Deo proficisci, puta ad emendationem hominis, aut etiam in pœnam delicto respondentem, nihil vetat: cum in eo nihil sit, quod bonitati repugnet: imo sæpe hæc ab ipsa bonitate proficiscantur, sicut à bono medico ingratum sapori pharmacum.

§ IX. *Contra duo principia.*

Rejicienda autem hic obiter eorum sententia, qui duo principia agentia, alterum bonum, alterum malum, posuerunt. Ex duobus enim pugnan-

pugnantibus inter se destructio sequi potest, ordinata constructio non potest. Neque vero sicut aliquod est per se bonum, ita aliquod esse per se & omni modo malum potest: cum malum defectus sit quidam, qui esse nequit, nisi in re existente: ipsum autem existere jam boni est aliquid.

§ X. *Universum à Deo regi.*

Dei autem providentia regi hoc universum, inde apparet, quod non tantum homines, quippe intellectu præditi, sed & aves, feræ, quadrupedes, quibus aliquid est quasi vice intellectus, curam habent eorum, quæ à se producta sunt. Quæ perfectio cum pars sit bonitatis, à Deo removenda non est; eoque magis, quod sit ipse, & omniscius, & omnipotens, ita ut non possit non cognoscere ea, quæ aguntur, aut agenda sunt, eaque ipse temperare ac dirigere facillime possit: quo & illud pertinet, quod supra jam diximus de motu rerum contra naturam propriam ob finem universalem.

§ XI. *Etiam sublunaria.*

Multum autem errare eos, qui providentiam hanc cæli orbibus includunt, tum ex ratione jam allata, & ad res omnes conditas vim suam exserente apparet; tum inde etiam, quod astrorum cursus, ut Philosophorum potissimi

agnoſcunt, & experientia ſatis demonſtrat, ordinati ſint ad uſum hominum. Æquum autem eſt, ut magis curetur id cujus gratia eſt aliud, quam quod in uſum alterius comparatum eſt.

Etiam ſingularia.

Neque minus falluntur, qui univerſalia ab eo curari volunt, non & ſingularia. Nam ſi ignorari à Deo ſingularia volunt (quod quidam profitentur) ne ſe ipſe quidem Deus agnoſcet. Neque vero infinita erit ſcientia, quod jam ante concluſimus, ſi ad ſingula non extenditur. Quod ſi & illa cognoſcit Deus, quid ni & curet, præſertim cum & ſingula, qua ſingula ſunt, ordinentur ad finem certum tum peculiarem, tum univerſalem: & ipſa rerum genera, quæ à Deo conſervari illi ipſi auctores agnoſcunt, non ſubſiſtant, niſi in ſingulis; ita ut ſi ſingula perire poſſint abdicata à divina providentia, poſſint & ipſa genera.

§ XII. *Probatur id ex conſervatione imperiorum.*

Providentiæ divinæ circa res hominum non leve argumentum & Philoſophi & hiſtorici agnoſcunt in conſervatione rerumpublicarum: primum univerſim, quod ubicunque ordo ille regendi parendique receptus eſt, manet ſemper: deinde ſæpe etiam ſpecialiter in longa dura-

duratione hujus aut illius formæ imperii per multa sæcula; ut regii apud Assyrios, Ægyptios, Francos; optimatum apud Venetos. Quamquam enim humana sapientia aliquid in hoc potest: tamen, si recte consideretur multitudo malorum hominum, & quæ extrinsecus nocere possint, & agnatæ quasi rebus vicissitudines, non videtur tam diu imperium aliquod posse subsistere, nisi peculiari quadam divini numinis cura; quæ evidentius etiam spectatur, [1] ubi Deo visum est mutare imperia. Nam quibus ille, tum ad eam rem, tanquam sibi destinatam, instrumentis utitur, puta Cyro, Alexandro, Cæsare dictatore, apud Tartaros Cingi, [2] apud Sinenses Namcaa; his omnia, etiam quæ ab humana prudentia non pendent, fluunt supra votum magis quam fert solita casibus humanis varietas: quæ tanta eventuum similitudo, & ad certum finem quasi conspiratio, indicium est providæ directionis. Nam in alea Venereum aliquoties jacere casus esse potest: at centies si quis eundem jaciat, nemo erit qui non hoc ab arte aliqua dicat proficisci.

1 *Ubi Deo visum est mutare imperia.*] Lucretius ipse:
Usque adeo res humanas vis abdita quadam
Obterit.

2 *Apud Sinenses Namcaa.*] Suo jure nominari hic poscit Peruani imperii inchoator Mancacaputus.

§ XIII. *Ex miraculis.*

At certissimum divinæ providentiæ testimonium præbent miracula, & prædictiones, quæ in historiis exstant. Referuntur quidem multa id genus fabulosa: sed quæ testes sui temporis idoneos habuerunt, id est, tales quorum nec judicium nec fides laboret, rejicienda non sunt, quasi omnino talia fieri non possint. Nam cum Deus sit omniscius & omnipotens, quid est, cur non possit aut quod scit significare, aut quod vult agere, etiam extra communem naturæ ordinem, quippe à se constitutum, & sibi opificii jure subjectum? Quod si quis dicat, talia quædam etiam à mentibus Deo inferioribus potuisse proficisci, concedi sane potest: sed hoc ipsum viam struit, ut facilius de Deo idem credatur: tum vero & quod illæ mentes tale faciunt, Deus aut per ipsas facere, aut sapienter permittere censendus est; cum in regnis bene constitutis nihil fieri soleat extra communes leges, nisi summi rectoris arbitratu.

§ XIV. *Præsertim autem apud Judæos, quibus fides adstruitur ex duratione religionis.*

Miracula autem aliqua revera aliquando esse conspecta, etiamsi de aliarum historiarum fide dubitari possit, vel sola Judaïca religio facile evincat, quæ jampridem omnibus humanis

manis auxiliis destituta, imo contemtui ac derisui exposita, per omnes ferme mundi plagas, [1] in hunc diem perdurat; cum [2] religiones aliæ omnes (excepta Christiana, quæ Judaicæ quasi perfectio est,) aut evanuerint, simulatque subducta est ipsis vis atque auctoritas imperantium, ut Paganicæ omnes; aut eâdem imperii vi adhuc perpetuo sustententur, ut Mahumetismus. Quod si quæratur, quæ

1 *In hunc diem perdurat.*] Hecatæus de Judæis, qui ante Alexandri tempora fuere. Τοιγαροῦν καὶ κακῶς ἀκούοντες ὑπὸ τῶν ἀστυγειτόνων καὶ τῶν εἰσαφικνουμένων πάντων, καὶ προπηλακιζόμενοι πολλάκις ὑπὸ τῶν Περσικῶν βασιλέων καὶ Σατραπῶν, οὐ δύνανται μεταπεισθῆναι τῇ διανοίᾳ, ἀλλὰ γεγυμνασμένως περὶ τούτων καὶ αἰκίαις καὶ θανάτοις δεινοτάτοις μάλιστα πάντων ἀπαντῶσι, μὴ ἀρνούμενοι τὰ πατρῷα. *Quare quanquam & maledictis impeti solent à vicinis advenisque, & injuriose sæpe tractati sunt à Persicis Regibus ac Satrapis, non possunt à sententia deduci, sed pro ea palam omnes cruciatus sævissimasque mortes subeunt, nec adduci possunt ut patria instituta abdicent.* Locum nobis servavit Josephus contra Appionem primo, & ex eodem Hecatæo exemplum addit Alexandri temporum, cum ad reparandum Beli templum Judæi milites operam suam constanter negarunt. Bene autem libro contra Appionem altero ostendit Josephus, hinc apparere firmam Judæorum ab antiquo persuasionem de Deo legum suarum auctore, quod non, ut cæteri populi, mutare quicquam in illis legibus ausi sunt unquam, ne tunc quidem cum in exiliis longinquis sub exterorum Regum imperio omni genere & minarum & blandimentorum tentarentur. Addendum his Taciti illud de proselytis: *Transgressi in morem eorum idem usurpant; nec quicquam prius imbuuntur quam contemnere Deos, exuere patriam; parentes, fratres vilia habere.* Nempe præ Dei lege, quod immerito culpat homo irreligiosus. Vide & quæ de Judæorum constantia Porphyrius tradidit libro De non edendis animalibus secundo, & quarto, ubi & Antiochi mentio, & inter Judæos speciatim constantiæ Essenorum.

2 *Religiones aliæ omnes.*] Imo & leges etiam illæ laudatissimæ Lycurgi, quod & Josephus notavit & Theodoretus.

 3 *Susci-*

quæ ſit cauſa, cur Judaïca religio in Hebræorum omnium animos tantas egerit radices, ut evelli nequeat; nulla poterit alia adferri aut fingi, quam quod, qui nunc ſunt à ſuis parentibus, & illi rurſum à ſuis, atque ita porro, donec ad eos veniatur, qui Moſis ac Joſuæ ætate vixerunt, certa ac conſtanti traditione acceperint ea miracula, quæ tum alias, tum maxime in ipſo Ægypti exitu, atque itinere, & in Cananeæ ingreſſu, contigerant; quorumque ipſi illi progenitores eorum teſtes fuerant. Neque vero credibile eſt, alioqui fieri potuiſse, ut ingenii ſatis contumacis populus, legem tot ritibus oneroſam in ſe ſuſciperet: aut ut homines ſapientes ex multis, quæ reperire humana ratio poterat, notis religionis, circumciſionem eligerent, quæ & [3] ſuſcipi ſine dolore gravi nequiret, & [4] ab externis omnibus derideretur, nec quicquam haberet, quo ſe commendare poſset extra Deum auctorem.

3 *Suſcipi ſine dolore gravi nequiret.*] Μετὰ χαλεπῶν ἀλγηδόνων, *cum gravibus doloribus factum*; ait Philo.

4 *Et ab externis omnibus derideretur.*] Idem Philo, πρᾶγμα γελώμενον παρὰ πολλοῖς. Hinc Judæi curti, verpi, recutiti apud Poëtas.

§ XV. *Moſis veracitate & antiquitate.*

Moſis quoque ſcriptis, quibus illa miracula memoriæ prodita ſunt, fidem maximam conciliat, non tantum, quod Dei oraculo ipſum commendatum ac populo præfectum perpetua

sua inter Hebræos fama semper constitit: sed & quod nec suæ gloriæ, nec suorum commodis eum studuisse satis appareat, cum & peccata sua, quæ dissimulare poterat, ipse tradiderit, & regni sacerdotiique dignitatem aliis assignaverit, sua posteritate in Levitarum plebem redacta: quæ omnia satis ostendunt, nihil ei causæ fuisse cur mentiretur: sicut nec fucata aut illecebrosa utitur oratione, qualis mendacio fidem impetrare solet; sed & simplici, & conveniente rei ingenio. Accedit indubitata scriptorum Mosis antiquitas, cui nullum aliud scriptum possit contendere: cujus argumentum & hoc est, quod Græci, unde omnis ad alias gentes fluxit eruditio, [1] literas se aliunde accepisse fatentur, quæ apud ipsos literæ

1 *Literas se aliunde accepisse fatentur.*] Herodotus Terpsichore: Ἴωνες παραλαβόντες διδαχῇ παρὰ τῶν Φοινίκων τὰ γράμματα, μεταρρυθμίσαντες σφέων ὀλίγα, ἐχρέωντο. χρεώμενοι δὲ ἔφασαν, ὥσπερ καὶ τὸ δίκαιον ἔφερεν, εἰσαγαγόντων Φοινίκων ἐς τὴν Ἑλλάδα, Φοινικήϊα κεκλῆσθαι. *Jones cum à Phœnicibus literas didicissent, usi eis sunt cum immutatione quadam. Et cum usu effecere ut litera illa, quod eas Phœnices in Græciam attulissent, Phœnicia dicerentur.* Timon dixit:

Φοινίκικα σήματα Κάδμου.
Cadmi Phœnicia signa.

Callimachus:

Κάδμος, ἀφ' οὗ γραπτὰς Ἑλλὰς ἔχει σελίδας.
Cadmus, ab hoc scriptos Græcia nacta libros.

Literas Phœnicias sive Punicas dixit & Plutarchus Symposiacorum lib. IX. problemate III, ubi & Alpha lingua Phœnicum ait significare bovem, quod verissimum. Eupolemus libro de Judææ Regibus ait: Τὸν Μωσῆ πρῶτον σοφὸν γενέσθαι καὶ γραμματικὰ πρῶτον τοῖς Ἰουδαίοις παραδοῦναι, καὶ παρ' Ἰουδαίων Φοίνικας παραλαβεῖν. *Mosem primum fuisse sapientium, atque ab eo datam literaturam Judæis, quæ ab Judæis ad Phœnicas pervenerit.* Nimirum lingua vetus eadem

literæ & ordinem & nomen & ductum quoque veterem non alium habent, quam Syriacæ sive Hebraicæ: sicut & [2] antiquissimæ leges Atticæ, unde & Romanæ postea desumptæ sunt, ex legibus Mosis originem ducunt.

eadem Judæis quæ Phœnicibus, aut certe paululum diversa. Lucianus: Ὁ δὲ φωνάς τινας ἀσήμους φθεγγόμενος, οἷα γένοιντ' ἂν Ἑβραίων ἢ Φοινίκων. *Loquebatur is verba quædam ignota: qualia sunt Hebraïca aut Phœnicia.* Chœrilus in versibus de Solymis, quos ad lacum habitasse dicit, Asphaltiten puto,

Γλῶσσαν μὲν Φοίνισσαν ἀπὸ στομάτων ἀφιέντες.

Hi vero ore suo Phœnicia verba sonabant.

Vide scenam Punicam Plauti, ubi quæ posita sunt lingua Punica bis habes, ex duplici scriptura, deinde interpretationem Latinam, unde corrupta facile corrigas. Sicut autem lingua Phœnicibus eadem & Hebræis, ita & literæ Hebræorum vetustissimæ eadem quæ Phœnicum. Vide hac de re viros magnos Josephum Scaligerum in Diatriba ad annum Eusebii clↄ Iↄc xvii, & Gerardum Vossium Grammatices Libro 1. cap. 2. Adde, si placet, Clementem Alexandrinum Strom. Libro 1. & Eusebium Præparatione Evangelica, Libro 2. cap. v.

2 *Antiquissimæ leges Atticæ.*] Exemplum habes illustre in fure nocturno, qua de re egimus lib. 11. de Jure belli, cap. 1. §. 12. Alterum in lege illa quam Sosipater recitat, τῷ ἐπικλήρῳ ἐπιδικαζέσθω ὁ ἀγχιστεύς, quam Terentius sic exponit,

Lex est, ut orbæ qui sint genere proximi
iis nubant, & illos ducere eadem hæc lex jubet.

Donatus autem ad eum locum sic: *Orba proximo nubat: orbam proximus ducat: lex Attica est.* Sumpta nimirum ex lege Mosis Numerorum ultimo: qua de re alibi plenius agendi erit locus. Multa alia reperiet, si cui cura fuerit quærere. Ut ὀσχοφόρια ex festo Tabernaculorum: legem, ne Pontifex nisi virginem & civem ducat: ut post sorores ad successionem vocentur agnati.

§ XVI. *Testimoniis extraneorum.*

Accedunt ad hæc non paucorum alienorum à Judaica religione testimonia, quæ ostendunt vetustissimam apud omnes gentes famam ita habuisse,

habuisse, ut Mosis scripta prædicant. Nam quæ ille de mundi origine scripta reliquit, eadem ferme erant & [1] in antiquissimis Phœnicum

1 In antiquissimis Phœnicum historiis, quas à Sanchuniathone collectas vertit Philo Biblius.] Inde hæc nobis servavit Eusebius Lib. 1. Præparationis capite x. Φοινίκων θεολογία τὴν τῶν ὅλων ἀρχὴν ὑποτίθεται ἀέρα ζοφώδη καὶ πνευματώδη, ἢ πνοὴν ζοφώδους, καὶ χάος θολερὸν, ἐρεβῶδες. ταῦτα δὲ εἶναι ἄπειρα, καὶ διὰ πολὺν αἰῶνα μὴ ἔχειν πέρας. ὅτε δὲ, φασὶν, ἠράσθη τὸ πνεῦμα τῶν ἰδίων ἀρχῶν καὶ ἐγένετο σύγκρασις, ἡ πλοκὴ ἐκείνη ἐκλήθη πόθος· αὕτη δὲ ἀρχὴ κτίσεως ἁπάντων· αὐτὸ δὲ οὐκ ἐγίνωσκε τὴν αὐτοῦ κτίσιν. καὶ ἐκ τῆς αὐτοῦ συμπλοκῆς τοῦ πνεύματος ἐγένετο Μώτ. τοῦτό τινές φασιν ἰλύν. οἱ δὲ ὑδατώδους μίξεως σῆψιν. καὶ ἐκ ταύτης ἐγένετο πᾶσα σπορὰ κτίσεως καὶ γένεσις ὅλων. *Phœnicum Theologia principium hujus universi ponit aërem tenebrosum & spiritalem, sive spiritum aëris tenebrosi, & chaos turbidum ac caligine involutum. Hæc porro infinita fuisse, multoque tempore ignara termini. At ubi spiritus amore principiorum suorum tactus est, factaque est inde mixtio, huic nexui nomen factum Cupidinis. Tale fuit initium procreationis rerum omnium. At spiritus generationem sui nullam agnoscebat. Ex connexione autem ejus spiritus, prodiit Mot. Hoc limum nonnulli, alii aquosa mixtionis putredinem esse volunt. Et hinc factum est seminium omnis creaturæ & omnium rerum generatio.* In Mose habes statim tenebras, habes spiritum. Amoris significatio est in voce מרחפת. Plutarchus Symposiacon VIII. probl. I. Platonem explicans, Deum ait Mundi esse Patrem, non emissione seminis, sed alia quadam vi genitabili materiæ inserta: quod isto simili illustrat:

Πλήθουσι γάρ τοι καὶ ἀνέμων δι-
ξοδοι
Θήλειαι ὄρνις.

Namque & volucrem feminam
perflans solo
Implere ventus.

Μὼτ vero מוט, unde Græcum μόθος, est תהום ἄβυσσος jam commota. Est enim ἄβυσσος nihil aliud quam ingens ἰλὺς Ennio, si recte sensum ejus accipio,

Corpore Tartarino prægnata Paluda virago.

Is limus discessit deinde in tellurem ac mare. Apollonius Argonauticorum IV.

———— ἐξ ἰλύος ἐβλάστησε
Χθὼν αὐτή.

———— *edita limo*
Terra fuit.

Ubi Scholiastes: Ζήνων τὸ παρ' Ἡσιόδου χάος ὕδωρ εἶναί φησιν, ἐξ οὗ τὰ πάντα γίνεται, οὗ συνιζάνοντος ἰλὺν γίνεσθαι. ἧς πηγνυμένης ἡ γῆ στερεμνιοῦται. *Zeno chaos illud apud Hesiodum aquam esse dicebat, unde fiunt omnia,*

nicum historiis, quas à Sanchuniathone col-
lectas

omnia, ea subsidente factum limum, limo concreto terram solidatam. Nota autem Zenonem hunc fuisse è Phœnicibus, quorum colonia Cittium, unde omnes transmarini כתים Hebræis. Non abit hinc Virgilius ecloga VI.

Tum durare solum & discludere Nerea ponto
Cœperit, & rerum paulatim sumere formas.

Numenius citatus à Porphyrio de Nympharum antro ait, τὸν προφήτην εἰρηκέναι ἐμφέρεσθαι ἐπάνω τοῦ ὕδατος τοῦ Θεοῦ πνεῦμα. *Dixisse Prophetam* (Mosem scilicet) *Dei spiritum supervectatum* (ea voce Tertullianus utitur de Baptismo) *aquis.* Quia vero vox מרחפת proprie incubitum columbæ super ovo significat, ideo in isto limo animantia, id est, sidera, ut in ovo fuisse, sequitur apud Sanchuniathonem; & hinc spiritus ille columbæ dictus nomine, cujus columbæ similitudine etiam vocem illam מרחפת explicat Rabbi Solomo. Nigidius apud Scholiastem Germanici: *Ibi ovum invenisse mira magnitudinis, quod volventes ejecerunt in terram, atque ita columbam insedisse, & post aliquot dies exclusisse Deam Syriam qua vocatur Venus.* Lucius Ampelius libro ad Macrinum. *Dicitur & in Euphratis fluvio ovum Piscis columba adsedisse dies plurimos, & exclusisse Deam benignam & misericordem hominibus ad bonam vitam.* Ovum mundi simulacrum Macrobio Saturnalium lib. VII. cap. XVI. ἀρχὴ γενέσεως, *initium genituræ* in Orphicis, memorante Plutarcho Symposiacon II. cap. III. & Athenagora. Hinc *Ovorum progenies Dii Syrii* apud Arnobium; Dii, id est, astra. Sequitur enim in Phœnicum Theologia. Καὶ ἐξέλαμψε Μὼτ ἥλιός τε καὶ σελήνη, ἀστέρες τε καὶ ἄστρα μεγάλα. *Luce illustratus est limus, & Sol, Luna & Stella & astra magna.* Vides hic ut apud Mosem lucem Sole priorem. Quod autem mox dicit Moses ארץ ubi plane ab aquis siccaexstitit appellatam יבשה, id Pherecydes Syris usus magistris (ut & alii nos docent, & primo contra Appionem Josephus) sic extulit, χθονίη δὲ ὄνομα ἐγένετο γῆ, ἐπειδὴ Ζεὺς αὐτῇ γέρας δίδοι. *Chthonia nomen telluris accepit, postquam Deus ei honorem attribuit.* Exstat locus apud Diogenem Laërtium & alios. Anaximander vero mare dixit τῆς πρώτης ὑγρασίας λείψανον, *id quod restitit de primo illo madore rerum.* Confusas autem res fuisse, qua de re Mosis verba habes apud Chalcidium Timæi explicatione, antequam discernerentur, etiam Linus didicit docuitque.

Ἦν ποτέ τοι χρόνος οὗτος,
ἐν ᾧ ἅμα πάντ' ἐπεφύκει.

Tempore primævo simul omnia
mixta fuerunt.

Anaxagoras: πάντα χρήματα
ἦν

lectas vertit Philo Biblius; [2] partim & apud

ἦν ὁμοῦ πεφυρμένα· ὁ νοῦς δὲ αὐτὰ διῆρε καὶ διεκόσμησε, καὶ ἐκ τῆς ἀταξίας εἰς τάξιν ἤγαγε. *Cuncta simul erant: at Mens ea discrevit, ornavitque, & quæ confusa erant, ordinavit.* Atque ob id ipsi Anaxagoræ Mentis inditum nomen, indicante id Timone Phliasio.

Καὶ που Ἀναξαγόρην φασ' ἔμμεναι ἄλκιμον Ἥρω,
Νοῦν, ὅτι δὴ Νόος αὐτῷ, ὃς ἐξαπίνης ἐπαγείρας
Πάντα συνεσφήκωσεν ὁμοῦ τεταραγμένα πρόσθεν.
Atque ubi Anaxagoram dicunt Heroa morari
Egregium, mentem: nam mens illi esse putatur,
Quæ turbata prius subito digessit in unum.

A Phœnicibus hæc omnia, quorum vetustissima cum Græcis commercia. Linum à Phœnice venisse tradunt veteres. Sic & Orpheus sua à Phœnicibus hausit: cujus hoc est apud Athenagoram, ἐκ τοῦ ὕδατος ἰλὺς κατέστη, *ex aqua factus est limus.* Deinde ovi ingentis facit mentionem quod in duas partes dissilierit, cœlum & terram. Ex eodem Orpheo citat Timotheus Chronographus: Ἦν χάος νὺξ ζοφερά. πάντα δὲ ἐκάλυπτε τὰ ὑπὸ τὸν αἰθέρα. *Erat chaos & nox tenebrosa omnia occultans quæ sub æthere.* Ἡ γῆ ὑπὸ τοῦ σκότους ἦν ἀόρατος· τὸ δὲ φῶς ῥῆξαν τὸν αἰθέρα ἐφώτισε πᾶσαν τὴν κτίσιν. *Terra præ tenebris erat inconspicua: sed lux æthera perrumpens illuminavit omnem creaturam.* Vide locum apud Scaligerum initio lib. I. Græcorum Chronicorum Eusebii. In sequentibus Sanchuniathonis mox dicitur βάαυ, id omnino est בהו Mosis. Ventus autem qui ibi dicitur κολπία est קל־פי־יה, vox oris Dei.

2 *Partim & apud Indos.*] Eorum sententiam sic Megasthenes exprimit apud Strabonem Libro XV. Περὶ πολλῶν δὲ τοῖς Ἕλλησιν ὁμοδοξεῖν. ὅτι γὰρ γενητὸς ὁ κόσμος καὶ φθαρτὸς λέγειν κἀκείνους, καὶ ὅτι σφαιροειδής· ὅτι διοικῶν αὐτὸν καὶ ποιῶν θεὸς δι' ὅλου διαπεφοίτηκεν αὐτοῦ. ἀρχὰς δὲ τῶν συμπάντων ἑτέρας, τῆς δὲ κοσμοποιΐας τὸ ὕδωρ. *De multis eos cum Græcis sentire, ut quod Mundus & ortus sit & interiturus, quod eum opifex ejus & gubernator Deus universum pervadat: universarum rerum diversa esse primordia, Mundi autem facti aquam.* Ipsius vero Megasthenis hæc verba è tertio Indicorum nobis Clemens depromsit, Strom. I. Ἅπαντα μέν τοι τὰ περὶ φύσεως εἰρημένα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. λέγεται καὶ παρὰ τοῖς ἔξω τῆς Ἑλλάδος φιλοσοφοῦσι· τὰ μὲν παρ' Ἰνδοῖς ὑπὸ τῶν Βραχμάνων, τὰ δὲ ἐν τῇ Συρίᾳ ὑπὸ τῶν καλουμένων Ἰουδαίων. *Omnia quæ antiquitus de rerum natura dicta sunt, etiam apud eos tradita fuere qui extra Græciam sunt philosophati, quales apud Indos Brachmanes, in Syria vero hi qui dicuntur Judæi.*

3 Et

pud Indos [3] & Ægyptios; [4] unde apud Linum,

3 *Et Ægyptios.*] De quibus Laërtius in prœmio: Ἀρχὴν εἶναι τὴν ὕλην, εἶτα τέσσαρα στοιχεῖα ἐξ αὐτῆς διακριθῆναι, καὶ ζῶά τινα ἀποτελεσθῆναι. *Principium esse molem confusam: ex hac discreta elementa quatuor, & animalia perfecta.* Postea vero τὸν κόσμον γενητὸν καὶ φθαρτόν. *Mundum ut ortum, ita interiturum.* Diodorus Siculus eorum sententiam sic explicat: *Cum primum res universa existeret corpore, unius vultus fuisse cœlum ac terram, permixta eorum natura. Postea quam discessissent à se ista corpora, Mundo contigisse eum quem nunc videmus ordinem, aërem autem perpetui motus factum compotem. Hujus quod maxime erat igneum ad sublimia loca evectum, quippe cum sursum tendat ob levitatem talis natura: eademque de causa solem & cæteram siderum multitudinem mansisse in perenni vertigine: quod vero cœnosum ac turbidum, cum humida concretione uno subsedisse in loco vi gravitatis. Sed hoc quoque cum volutaretur in se versareturque continuo, ex humidis mare, ex solidioribus edidisse terram, sed lutosam mollemque valde. Hanc vero, ut primum qui Soli adest ignis collucere cœpit, coaluisse: tum vero cum fermentaretur summa facies, intumuisse pluribus in locis humentia, inque iis putredines extitisse tenuibus pelliculis circumdatas. Quod etiam nunc in stagnis locisque uliginosis fieri conspicitur, ubi post refrigeratum solum subito incalescit aër, non autem paulatim immutatur. Cumque ad eum modum ex calore fœtu impleta essent quæ madebant, iis fœtibus advenisse alimentum noctibus ex circumfusa nebula, diebus vero eos ab æstu solidatos. Postremo cum ad sui plenitudinem venissent ii fœtus, perustaque atque ita rupta essent membranarum involucra, enatas apparuisse omnimodas animantium formas. Horum alia plurimum sortita caloris ad loca supera abiisse, facta volucria. At quæ terrestri crassitie essent prædita, ea in reptilium & aliorum humi viventium posita classe. At quæ de humente natura traherent plurimum, ea quoque ad locum perlata cognatum sibi, dicique natantia. At tellurem, cum & ab æstu Solis & à ventis magis magisque induruisset, ad postremum non sufficisse gignendis majoribus animantium, sed ea ex mutuo coitu cœpisse gigni. Videtur ab his quæ dicta sunt nec Euripides dissentire, qui Anaxagoræ physici discipulus fuit. Nam is in Melanippe sic loquitur:*

Figura ut una fuerit & cœli
& soli:
Secreta quæ mox ut receperunt
statum,
Cuncta ediderunt hac in horas
luminis,
Feras, volucres, arbores, ponti
gregem;
Homines quoque ipsos.

De prima igitur rerum origine talia

num, [5] Hesiodum, & Græcorum plures Chaos, ab

alia sunt quæ accepimus. Quod si cui mira videatur illa vis terræ in producendis initio animantibus, adferunt ei rei ab iis quæ adhuc fiunt argumenta. Nam in Thebaide Ægypti, quo tempore maxime exundat Nilus, atque inde humectata tellure subito solis calor supervenit, atque ex eo multis in locis in facie terræ putredo facta est, gigni murium vim incredibilem. Cum ergo ex terra jam indurata & aëre non jam illam primam servante temperiem modumque, tamen aliqua nascantur animalia, inde manifestum ajunt, rerum initio ex terra omnia edita esse genera animantium. Hic si addas Deum opificem, qui Mens dicitur Anaxagoræ, videbis multa cum Mose & Phœnicum traditione congruentia, permixtum cœlum, & terram, motum aëris, limum sive abyssum, lucem, deinde sidera, discessionem cœli, maris, terræ: deinde volucres, reptilia, pisces, aliaque postremo animantia, etiam hominem. Ex Ægyptiis hæc habet Macrobius Saturnalium VII. cap. 16. *Si concedamus, ut ab adversa parte dictum est, hæc quæ sunt ex tempore aliquod sumpsisse principium, natura primum singula animalia perfecta formavit. Deinde perpetuam legem dedit, ut continuaretur procreatione successio: perfecta autem in exordio fieri potuisse, testimonio sunt nunc quoque non pauca animantia quæ de terra & imbre perfecta nascuntur, ut in Ægypto mures, & aliis in locis ranæ serpentesque, & similia.* Merito autem veteribus Græcorum Physicis Anaxagoram præfert Aristoteles Metaphysicorum I. cap. III. tanquam sobrium ebriis, quod illi solam materiam spectassent, hic vero addidisset eam causam quæ ex proposito agit, quam Aristoteles naturam vocat. Anaxagoras felicius Mentem, Deum Moses: ut & Plato, de quo vide Laërtium, ubi de Principiis ex sententia Platonis agit, & Apuleium de dogmatibus Platonis. Thales hoc primus docuerat ante Anaxagoram. Velleius apud Ciceronem primo de Natura Deorum. *Thales enim Milesius, qui primus de talibus rebus quæsivit, aquam esse dixit initium rerum: Deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret.* Ubi aquam intellige *ἰλὺν*, quæ terra Xenophani & aliis: neutrum male, si rectus intellectus adhibeatur.

4 *Unde apud Linum.*] Versu supra citato.

5 *Hesiodum*] In Theogonia.

Ἤτοι μὲν πρώτιστα χάος γένετ', αὐτὰρ ἔπειτα
Γαῖ' εὐρύστερνος, πάντων ἕδος ἀσφαλὲς αἰεὶ
Ἀθανάτων, οἳ ἔχουσι κάρη νιφόεντος Ὀλύμπου,
Τάρταρά τ' ἠερόεντα μυχῷ χθονὸς εὐρυοδείης.
Ἠδ' ἔρος ὃς κάλλιστος ἐν ἀθανάτοισι θεοῖσι,

Αυτι-

ab aliis ovi nomine significatum; & animan-
tium, ac postremo hominis, & quidem ad
divinam

Δυσιμελὴς, πάντων τε θεῶν πάντων τ' ἀνθρώπων
Δάμναται ἐν στήθεσσι νόον καὶ ἐπίφρονα βουλήν.
Ἐκ χάεος δ' Ἔρεβός τε μέλαινά τε Νὺξ ἐγένοντο.
Νυκτὸς δ' αὖτ' Αἰθήρ τε καὶ ἡμέρα ἐξεγένοντο.
Οὓς τέκε κυσαμένη, Ἐρέβει φιλότητι μιγεῖσα.
Principio natum chaos, hinc prodsvit in auras
Larga sinu tellus, divum certissima sedes,
Summa tenent qui templa nives tangentis Olympi.
Tartaraque obscuro terra conclusa recessu.
Inde etiam Divos inter pulcherrimus omnes
Curarum depulsor Amor, hominumque Deumque
Sollertes animos & fortia pectora mulcens.
Hinc Erebum simul & Noctem chaos edidit atram.
Æthera supremum genuit Nox atraque diemque,
Quos commista Erebo grato concepit Amore.

Confer hæc cum Phœniciis quæ modo habuimus: videbis inde adumbrata. Vicinus scilicet Thebarum Bœotiæ, quas Cadmus Phœnix condidit, fuit Hesiodus. Ἔρεβος est ערב Mosis, quem sequitur nox & dies in hymnis, qui Orphei nomen præferunt.

Ἀρχαίου μὲν πρῶτα χάους ἀμέγαρτον ἀνάγκην.
Vim primum immensam chaëos, quæ rebus origo.

In Argonauticis ejusdem nominis:

Πρῶτα μὲν ἀρχαίου χάεος μελιήφατον ὕμνον,
Ὡς ἐπάμειψε φύσεις· ὥς τ' οὐρανὸς εἰς πέρας ἦλθε,
Γῆς τ' εὐρυστέρνου γένεσιν πυθμένα τε θαλάσσης,
Πρεσβύτατόν τε καὶ αὐτοτελῆ πολύμητιν Ἔρωτα.
Ὅσσα τ' ἔφυσεν ἅπαντα, διέκρινε δ' ἄλλον ἀπ' ἄλλου.
Antiqui chaëos mellitum ante omnia carmen,
Naturam ut mutarit, & ut sit conditus æther,
Terraque latipatens, fundaminaque æquoris alti,
Consiliique potens, quo nil prius exstat, Amorem.
Discernens aliis aliud qui cuncta creavit.

Unde hæc sua sumsit Apollonius, in ejusdem argumenti libro:

Ἤειδεν δ' ὡς γαῖα καὶ οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα.
Τὸ πρὶν ἐπ' ἀλλήλοισι μιῇ συναρηρότα μορφῇ,
Νείκεος ἐξ ὀλοοῖο διέκριθεν ἀμφὶς ἕκαστα.
Namque canebat, uti tellus, cœlumque, solumque
Mista aliis alia & communem nacta figuram,
Cœperunt cæca tandem discedere pugna.

Epicharmus Comicorum vetustissimus

ivinam effigiem exstructio; & in animantia cætera dominium homini datum: quæ passim apud plurimos scriptores, [6] ac postremo apud

issimus antiquam traditionem referens:

> Ἀλλὰ λέγεται μὲν χάος πρῶτον γενέσθαι θεῶν.
>
> *Sed Deos primum exstitisse fertur ante omnes chaos.*

Aristophanes in Avibus conservatus à Luciano in Philopatride & Suida:

> Χάος ἦν καὶ νὺξ Ἔρεβός τε μέλαν πρῶτον καὶ Τάρταρος εὐρύς.
>
> Γῆ δ' οὐδ' ἀὴρ, οὐδ' οὐρανὸς ἦν. Ἐρέβους δ' ἐν ἀπείροσι κόλποις
>
> Τίκτει πρώτιστον ὑπηνέμιον Νὺξ ἡ μελανόπτερος ᾠόν.
>
> Ἐξ οὗ περιτελλομέναις ὥραις ἔβλαστεν Ἔρως ὁ ποθεινὸς.
>
> Στίλβων νῶτον πτερύγοιν χρυσαῖν, εἰκὼς ἀνεμώδεσι δίναις.
>
> Οὗτος δὲ χάει πτερόεντι μιχθεὶς νυχίῳ κατὰ Τάρταρον εὐρὺν,
>
> Ἐνεόττευσεν γένος ἡμέτερον, καὶ πρῶτον ἀνήγαγεν εἰς φῶς·
>
> Πρότερον δ' οὐκ ἦν γένος ἀθανάτων πρὶν Ἔρως συνέμιξεν ἅπαντα.
>
> Συμμιγνυμένων δ' ἑτέρων ἑτέροις γένετ' οὐρανὸς ὠκεανός τε
>
> Καὶ γῆ, πάντων τε θεῶν μακάρων γένος ἄφθιτον.
>
> *Chaos & nox primum erat atque Erebus nigricans & Tartarus ingens:*
>
> *Nec humus, nec cælum erat aut aër: tunc, ceu vi flaminis ovum*
>
> *Gremium super infinitum Erebi poperit Nox decolor alis:*
>
> *Ex quo bonus inde emersit Amor circumvolventibus horis,*
>
> *Radians tergo aureolis pennis, par magnis turbinis aura:*
>
> *Qui deinde volans mistusque chao, stabat qua Tartarus atro,*
>
> *Nostrum genus edit & in dias producit luminis oras.*
>
> *Neque enim Divum genus ante fuit quam junxit cuncta Cupido:*
>
> *Simulatque hæc sunt aliis commista alia, æther prodit & æquor,*
>
> *Et terra, beatorumque Deum genus immortale.*

Cuivis vel leviter inspicienti apparet sumpta hæc è traditione Phœnicum, quibuscum vetus Atticæ incolis, Jonum antiquissimis, commercium. De Erebo jam diximus. Tartarus est תהום, ἄβυσσος. Amor ex voce מרחפת, ut supra indicatum est: quo & illud Parmenidis pertinet:

> Πρώτιστον μὲν Ἔρωτα θεῶν μητίσατο πάντων.
>
> *Omnibus ex divis primum perfecit Amorem.*

Et Simmiæ Rhodii carmen alarum figuram præferens.

6 *Ac postremo apud Ovidium, qui ex Græcis ista transcripsit.*] Locus est in promptu, primo Metamorphoseon. Dignus tamen qui & hic legatur, quod præ-

apud Ovidium, qui ex Græcis ista transcripsit, præcipua eorum quæ in Mose, verbis ad Mosem proxime accedentibus, enunciet, multumque iis quæ jam diximus, afferat lucis, & ab iis vicissim accipiat.

Ante mare & terras, &, quod tegit omnia, cœlum,
Unus erat toto naturæ vultus in orbe,
Quem dixere chaos, rudis, indigestaque moles,
Nec quicquam nisi pondus iners, congestaque eodem
Non bene junctarum discordia semina rerum.
Nullus adhuc mundo præbebat lumina Titan,
Nec nova crescendo reparabat cornua Phœbe.
Nec circumfuso pendebat in aëre tellus
Ponderibus librata suis: nec brachia longo
Margine terrarum porrexerat Amphitrite.
Quaque erat & tellus, illic & pontus & aër.
Sic erat instabilis tellus, innabilis unda,
Lucis egens aër: nulli sua forma manebat;
Obstabatque aliis aliud: quia corpore in uno
Frigida pugnabant calidis, humentia siccis,
Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus.
Hanc Deus & melior litem natura diremit.
Nam cœlo terras, & terris abscidit undas:
Et liquidum spisso secrevit ab aëre cœlum.
Quæ postquam evolvit, cæcoque exemit acervo,
Dissociata locis concordi pace ligavit.
Ignea convexi vis & sine pondere cœli
Emicuit, summaque locum sibi legit in arce.
Proximus est aër illi levitate, locoque.
Densior his tellus, elementaque grandia traxit,
Et pressa est gravitate sua: circumfluus humor
Ultima possedit, solidumque coërcuit orbem.
Sic ubi dispositam, quisquis fuit ille Deorum,
Congeriem secuit, sectamque in membra redegit.
Principio terram, ne non æqualis ab omni
Parte foret, magni speciem glomeravit in orbis.
Tum freta diffudit, rapidisque tumescere ventis
Jussit, & ambitæ circumdare littora terræ.
Addidit & fontes, & stagna immensa, lacusque;
Fluminaque obliquis cinxit declivia ripis;
Quæ diversa locis partim sorbentur ab ipsa,
In mare perveniunt partim, campoque recepta
Liberioris aquæ, pro ripis littora pulsant.
Jussit & extendi campos, subsidere valles,
Fronde tegi silvas, lapidosos surgere montes.

scripsit, invenias. Verbo Dei facta omnia; [7] etiam

Utque duæ dextra cælum, totidemque sinistra
Parte secant zonæ, quinta est ardentior illis:
Sic onus inclusum numero distinxit eodem
Cura Dei, totidemque plagæ tellure premuntur.
Quarum quæ media est, non est habitabilis æstu;
Nix tegit alta duas: totidem inter utramque locavit,
Temperiemque dedit, mista cum frigore flamma.
Imminet his aër, qui quanto est pondere terræ
Pondere aquæ levior, tanto est onerosior igne.
Illic & nebulas, illic consistere nubes
Jussit, & humanas motura tonitrua mentes,
Et cum fulminibus facientes frigora ventos.
His quoque non passim mundi fabricator habendum
Aëra permisit. Vix nunc obsistitur illis,
Cum sua quisque regat diverso flamina tractu,
Quin lanient mundum: tanta est discordia fratrum.
Eurus ad Auroram, Nabathæaque regna recessit,
Persidaque, & radiis juga subdita matutinis.
Vesper, & occiduo quæ littora sole tepescunt,
Proxima sunt Zephyro: Scythiam septemque triones
Horrifer invasit Boreas: contraria tellus
Nubibus assiduis, pluvioque madescit ab Austro.
Hæc super imposuit liquidum & gravitate carentem
Æthera, nec quicquam terrenæ fæcis habentem.
Vix ita limitibus discreverat omnia certis,
Cum, quæ pressa diu massa latuere sub ipsa,
Sidera cœperunt toto effervescere cœlo.
Neu regio foret ulla suis animalibus orba,
Astra tenent cœleste solum, formæque Deorum:
Cesserunt nitidis habitandæ piscibus undæ:
Terra feras cepit, volucres agitabilis aër.
Sanctius his animal mentisque capacius unum
Deerat adhuc, & quod dominari in cætera posset.
Natus homo est: sive hunc divino semine fecit
Ille opifex rerum, mundi melioris origo:
Sive recens tellus seductaque nuper ab alto
Æthere, cognati retinebat semina cœli:
Quam satus Japeto, mixtam fluvialibus undis,
Finxit in effigiem moderantum cuncta Deorum.
Pronaque cum spectent animalia cætera terram,
Os homini sublime dedit, cœlumque videre
Jussit, & erectos ad sidera tollere vultus.

Vides hic hominis in cuncta

7 etiam Epicharmo & Platonicis proditur, & ante eos Scriptori antiquissimo, non illorum hymnorum, quos nos sub eo nomine habemus;

hæc inferiora dominatum: vides factum eum ad Dei aut cœlitum imaginem. Eurysus Pythagoreus libro de fortuna: Τὸ σκῆνος τοῖς λοιποῖς ὅμοιον, οἷα γεγονὸς ἐκ τᾶς αὐτᾶς ὕλας, ὑπὸ τεχνίτᾳ δὲ εἰργασμένον λῷστῳ ὃς ἐτεχνίτευσεν αὐτὸν ἀρχετύπῳ χρώμενος ἑαυτῷ. *Hominem corpore similem reliquis, quippe ex eadem constantem materia: sed ab optimo effictum artifice, qui in eo faciendo semetipsum habuit exemplar.* Ubi σκῆνος est corpus ut Sapientiæ IX. 15. 2 Cor. V. 1. & 4. Adde quod Horatius animam vocat,

--------- *Divinæ particulam auræ.*

Virgilius, *Ætherium sensum.* Juvenalis vero Satyra XV.

--------- *atque adeo venerabile soli*
Sortiti ingenium, divinorumque capaces,
Atque exercendis capiendisque artibus apti,
Sensum à cœlesti demissum traximus arce,
Cujus egent prona & terram spectantia. Mundi
Principio indulsit communis conditor illis
Tantum animas, nobis animum quoque.

Adde egregia ad hanc rem Platonis Alcibiade & Phædone. Cicero de Natura Deorum II. *Nam cum cæteras animantes abjecisset ad pastum, solum hominem erexit, ad cælique, quasi cognationis & domicilii pristini, conspectum excitavit.* Sallustius initio belli Catilinarii: *Omnes homines, qui sese student præstare cæteris animalibus, summa ope niti decet, ne vitam silentio transeant, veluti pecora, quæ natura prona atque ventri obedientia finxit.* Plinius libro II, cap. 26. *Hipparchus nunquam satis laudatur, ut quo nemo magis approbaverit cognationem cum homine siderum, animasque nostras partem esse cæli.*

7 *Etiam Epicharmo.*]
Ὁ δέ γ' τ' ἀνθρώπῳ λόγος πέφυκ' ἀπὸ τοῦ Θεοῦ λόγου.
Et Dei à ratione ratio nascitur mortalium.

Et Platonicis.] Amelius Platonicus: Καὶ οὗτος ἄρα ἦν ὁ λόγος, καθ' ὃν ἀεὶ ὄντα τὰ γινόμενα ἐγίνετο, ὡς ἂν καὶ Ἡράκλειτος ἀξιώσειε, καὶ νὴ Δί' ὃν ὁ βάρβαρος ἀξιοῖ, ἐν τῇ τῆς ἀρχῆς τάξει τε καὶ ἀταξίᾳ καθεστηκότα πρὸς Θεὸν εἶναι, δι' οὗ πάνθ' ἁπλῶς γεγενῆσθαι, ἐν ᾧ τὸ γενόμενον καὶ ὂν πεφυκέναι. *Hæc itaque illa ratio, per quam semper sunt quæ sunt facta, quomodo & Heraclitus censuit: eadem profecto quam barbarus ille indicat, in primo rerum conditu, imo & in incondito statu Deo adstitisse, per quem omnia omnino facta, in quo id quod sit animal esse suum haberet.* Barbarus quem dicit,

mus; [8] sed eorum carminum, quæ vetustas Orphica appellavit; non quod Orphei essent, sed quod ab eo tradita continerent. Solem non esse lucem primigeniam, sed lucis receptaculum, δοχεῖον καὶ ὄχημα τοῦ πυρὸς, ut veterum Christiano-

dicit, est Joannes Evangelista, cujus temporibus serior aliquanto Amelius. Verba ejus servavit nobis Eusebius Præparationis lib. XI. cap. 19. & Cyrillus lib. VIII. contra Julianum. Meminit ejusdem Ameliani loci & Augustinus libro X. cap. 29. de Civitate Dei, & Confessionum libro VIII. Tertullianus adversus Gentes: *Apud vestros quoque sapientes* λόγον, id est, *sermonem atque rationem constat artificem videri universitatis. Hunc enim Zeno determinat factitatorem qui cuncta dispositione formaverit.* Locus Zenonis erat libro περὶ οὐσίας: ubi τὸ ποιοῦν, causam effectricem, vocabat λόγον, quem secuti Cleanthes, Chrysippus, Archedemus, Posidonius, docente Laërtio in Zenone. Seneca rationem facientem vocat epistola LXV. Chalcidius ad Timæum: *Et ratio Dei Deus est humanis rebus consulens, quæ causa est hominibus bene beateque vivendi, si non concessum sibi munus à summo Deo negligant.* Idem de Mose alio loco: *Aperte judicans, præeunte divina sapientia, cœlum terramque factam, tandemque sapientiam divinam esse universitatis primordium.*

8 *Eorum carminum quæ vetustas Orphica appellavit.*] Versus sunt hi:

Αὐδὴν ὁρκίζω σε πατρὸς, τὴν φθέγξατο πρώτην,
Ἡνίκα κόσμον ἅπαντα ἑαῖς στηρίξατο βουλαῖς.

Illa mihi testis vox sit, quæ prima parenti
Edita, cum totum fundavit jussibus orbem.

Exstant in admonitione ad Græcos inter opera Justini, & hi:

Φθέγξομαι οἷς θέμις ἐστὶ, θύρας γ' ἐπίθεσθε βέβηλοι
Πᾶσιν ὁμοῦ. σὺ δ' ἄκουε φαεσφόρου ἔκγονε μήνης
Μουσαῖ· ἐξερέω γὰρ ἀληθέα· μηδέ σε τὰ πρὶν
Ἐν στήθεσσι φανέντα φίλης αἰῶνος ἀμέρσῃ.
Εἰς δὲ λόγον θεῖον βλέψας, τούτῳ προσέδρευε
Ἰθύνων κραδίης νοερὸν κύτος· εὖ δ' ἐπίβαινε
Ἀτραπιτοῦ, μοῦνον δ' ἐσόρα κόσμοιο ἄνακτα.
Εἷς ἔστ' αὐτοτελὴς, ἑνὸς ἔκγονα πάντα τέτυκται.
Ἐν δ' αὐτοῖς αὐτὸς περινίσσεται· οὐδέ τις αὐτὸν
Εἰσοράᾳ θνητῶν, αὐτὸς δέ γε πάντας ὁρᾶται.

Queis fas est audire canam, procul ite profani,

 Ite

stianorum quidam loquitur, [9] agnovit & Empedocles: [10] supra astrorum loca divinum esse domicilium Aratus [11] & Catullus: in eo lucem

Ite foras; tibi sed Lunae Musae nepoti,
Vera tibi pandam, ne quae prius insita menti
Haerescunt dulcis spoliant te munere vitae.
Divinam spectans rationem pectus ad illam
Dirige, & ima animi semper praecordia; recta
Nec deflecte via: fictorem conspice mundi:
Unus is aeternus: suntque omnia facta per unum.
Ipse agitat totam praesenti numine molem,
Mortalis quem nemo videt, videt unicus omnes.

Exstant in admonitione ad Graecos, item in libro de Monarchia in operibus Justini Martyris, in Clementis Alexandrini libro Strom. 5. in Eusebio lib. 13. Praeparationis Evangelicae ex Aristobulo.

9 *Agnovit & Empedocles.*] De quo Laërtius, τὸν ἥλιον φησὶ πυρὸς ἄθροισμα μέγα. *Solem dicebat magnum esse acervum ignis.* Is qui Placita scripsit Philosophorum, quae sunt in operibus Plutarchi lib. 11. cap. 6. Ἐμπεδοκλῆς τὸν μὲν αἰθέρα πρῶτον διακριθῆναι, δεύτερον δὲ τὸ πῦρ, ἐφ' ᾧ τὴν γῆν, ἐξ ἄγαν περισφιγγομένης τῇ ῥύμῃ τῆς περιφορᾶς ἀναβλύσαι τὸ ὕδωρ· ἐξ οὗ θυμιαθῆναι τὸν ἀέρα, καὶ γενέσθαι τὸν μὲν οὐρανὸν ἐκ τοῦ αἰθέρος, τὸν δὲ ἥλιον ἐκ πυρός. *Empedocles primum omnium secretum ajebat aethera, deinde ignem, post terram, quae constricta impetu ipso agitationis, ebulliisse inde aquam: ex hac exhalasse aërem: caelum autem ex aethere natum: solem ex igne.* Et cap. 20, Empedocles δύο ἡλίους, τὸν μὲν ἀρχέτυπον· τὸν δὲ φαινόμενον. *Duos soles, alterum originalem, alterum eum qui appareat.* Philolaus vero, ut ibidem legimus, dixit Solem ὑαλοειδῆ, δεχόμενον μὲν τοῦ ἐν τῷ κόσμῳ πυρὸς τὴν ἀνταύγειαν, διηθοῦντα δὲ πρὸς ἡμᾶς τὸ φῶς, *vitrea natura, qui ignis ejus qui in mundo est, repercussum in se splendorem recipiat, lumen autem ad nos destillet.* Anaxagoras, Democritus, Metrodorus, solem massam quandam ignitam dicebant: ut ibidem dicitur. Et has sententias esse antiquissimas ostendit Democritus, narrante Laërtio.

10 *Supra astrorum loca divinum esse domicilium.*] *Aratus.*

Οἷον γὰρ κἀκεῖνο θεῶν ὑπὸ ποσσὶ φορεῖται
Λείψανον Ἠριδανοῖο πολυκλαύτου ποταμοῖο.

Quantus & ille vides subter vestigia divum
Se ferat Eridani gurges, lacrymabilis amnis.

11 *Et Catullus.*] Coma Berenices apud Callimachi interpretem Catullum sic loquens inducitur:

Sed

cem perpetuam Homerus. Antiquissimum rerum esse Deum, quippe non genitum; pulcherrimum mundum, quippe Dei opes; tenebras luce priores [12] ex veteri disciplina docuit Thales: quorum postremum [13] etiam apud Orphicos [14] & Hesiodum est, atque inde [15] antiqui moris retinentissimæ gentes tempora per noctes numerabant. [16] A suprema mente ordinata omnia, Anaxagoras; [17] sidera à Deo

Sed quanquam me nocte premunt vestigia divum.

12 *Ex veteri disciplina docuit Thales.*] Testis Diogenes Laërtius. Fuit autem Thales Phœnix origine, testibus Herodoto & Leandro.

13 *Etiam apud Orphicos.*] Hymno noctis.

Νύκτα θεῶν γενέτειραν ἀείσομαι,
ἠδὲ καὶ ἀνδρῶν.

Noctem concelebrê genetricem hominumque Deûmque.

14 *Et Hesiodum.*] Cujus hac de re versus supra posuimus.

15 *Antiqui moris retinentissimæ gentes.*] Οἱ Νομάδες τῶν Λιβύων οὐ ταῖς ἡμέραις, ἀλλὰ ταῖς νυξὶν, αὐτῶν ἀριθμοῦσι τὸν χρόνον. *Numidæ in Libya non ex diebus, sed ex noctibus tempora sua computant*, ait Nicolaus Damascenus. De Germanis Tacitus: *Nec dierum numerum, ut nos, sed noctium computant; sic constituunt: sic condicunt: nox ducere diem videtur.* Vide Speculum Saxonicum lib. I. art. 3. 67. & alibi, & doctissimum Lindebrogium ad Vocem Noctis, in Vocabulario ad leges Germanicas. Servant hunc morem etiam nunc vicinæ gentes Bohemi & Poloni: olim & Galli. Cæsar Libro VI belli Gallici: *Spatia omnis temporis non numero dierum, sed noctium finiunt.* De Druidibus Plinius libro XVI historiæ Naturalis, capite ultimo. *Luna, quæ principia mensium annorumque his facit.* De Hebræis nota res. Athenienses addit Gellius Libro III, cap. 2. Phœnicum hac quoque in re discipulos.

16 *A suprema mente ordinata omnia, Anaxagoras.*] Verba ejus posuimus supra, quæ habes apud Laërtium, Scriptorem de Placitis Philosophorum, & alios. Etiam Timonis de ejus sententia versus supra habes.

17 *Sidera à Deo facta, Aratus.*] Phænomenon initio:

Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα· τὸν οὐδέποτ' ἄνδρες ἐῶμεν
Ἄρρητον· μεσταὶ δέ Διὸς πᾶσαι μὲν ἀγυιαί,
Πᾶσαι δ' ἀνθρώπων ἀγοραί· μεστὴ δὲ θάλασσα,

Deo facta Aratus; [18] Spiritu Dei infusam re-
bus

Καὶ λιμένες· πάντη δὲ Διὸς κεχρήμεθα πάντες.
Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν· ὁ δ' ἤπιος ἀνθρώποισι
Δεξιὰ σημαίνει, λαοὺς δ' ἐπὶ ἔργον ἐγείρει.
Μιμνήσκων βιότοιο· λέγει δ' ὅτε βῶλος ἀρίστη
Βουσί τε καὶ μακέλῃσι· λέγει δ' ὅτε δεξιαὶ ὧραι
Καὶ φυτὰ γυρῶσαι καὶ σπέρματα πάντα βαλέσθαι.
Αὐτὸς γὰρ τά γε σήματ' ἐν οὐρανῷ ἐστήριξεν,
Ἄστρα διακρίνας· ἐσκέψατο δ' εἰς ἐνιαυτὸν
Ἀστέρας, οἵ κε μάλιστα τετυγμένα σημαίνοιεν
Ἀνδράσιν ὡράων, ὄφρ' ἔμπεδα πάντα φύωνται.
Τῷ μιν ἀεὶ πρῶτόν τε καὶ ὕστατον ἱλάσκονται.
Χαῖρε πάτερ, μέγα θαῦμα, μέγ' ἀνθρώποισιν ὄνειαρ.

Quæ nos olim sic vertimus;

Ab Jove Musarum primordia: semper in ore
Plurimus ille hominum est, qui compita numine magno,
Conciliumque virûm complet, pelagusque profundum,
Et pelagi portus: fruimur Jove & utimur omnes.
Nos genus illius: nobis ille omine lato
Dextera præsignat, populumque laboribus urget,
Consulat ut vitæ: quando sit terra ligoni
Aptior aut bubus monet, & quo tempore par sit
Aut serere, aut septas lymphis adspergere plantas.
Ipse etiam in magno defixit sidera mundo,
Ordine quaque suo, atque in totum providus annum
Astra dedit, quæ nos moneant, quæ qualibet hora
Apta regi, certa nascantur ut omnia lege.
Idem ergo primus placatur & ultimus idem.
Magne pater, magnum mortalibus incrementum.

Jovem hic intelligendum, Deum verum Mundi opificem, & res docet, & Paulus Apostolus in Actis XVII, 28. Ovidius sua Phænomena his versibus terminavit, ut ex Lactantio discimus:

Tot numero, talique Deus simulacra figura
Imposuit cœlo, perque atras sparsa tenebras
Clara pruinosæ jussit dare lumina nocti.

Chalcidius, ad Timæum: *Cui quidem res Hebræorum quoque sententia concinit, qui perhibent exornatorem mundi Deum, mandasse provinciam, Soli quidem, ut diem regeret; Lunæ vero, ut noctem tueretur: cæteras quoque stellas disposuisse, tanquam temporum limites annorumque signa, indicia quoque futurorum proventuum.*

18 *Spiritu Dei infusam rebus vitam post Græcos Virgilius.*] In sexto Æneïdos, quem Servius ait ex plurimis veterum scriptis fabricatum:

Principio cœlum & terras campósque liquentes,

bus vitam, post Græcos Virgilius; [19] hominem ex luto formatum Hesiodus, [20] Homerus,

Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque astra
Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet:
Inde hominum pecudumque genus, vitaque volantum,
Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.
Igneus est illis vigor & cœlestis origo
Seminibus.

Explicandis his illa serviant ejusdem Georgicon IV.

His quidam signis, atque hæc exempla secuti,
Esse apibus partem divinæ mentis & haustus
Ætherios dixere: Deum namque ire per omnes
Terrasque tractusque maris, cœlumque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum
Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas.

19 *Hominem ex luto formatum Hesiodus.*] Operibus ac diebus:

Ἥφαιστον δ' ἐκέλευσε περικλυτὸν, ὅττι τάχιστα
Γαῖαν ὕδει φύρειν, ἐν δ' ἀνθρώπου θέμεν αὐδήν.

Mulciberumque moras jubet omnes solvere, & undas
Commiscere solo, atque humanam imponere vocem.

20 *Homerus.*] Iliados H.

Ἀλλ' ὑμεῖς μὲν πάντες ὕδωρ καὶ γαῖα γένησθε.

At vos in tellurem omnes abeatis & undam.

Redeunt enim omnia eo unde venerunt. Euripides Hypsipyle, ut nos docet Stobæus titulo: Eventus rerum fortiter ferendos:

--- κᾆτα δ' ἄχθονται βροτοὶ
Εἰς γῆν φέροντες γῆν· ἀναγκαίως δ' ἔχει
Βίον θερίζειν, ὥστε κάρπιμον στάχυν.

Quæ Cicero ita vertit Tusculanarum tertio:

Quæ generi humano angorem nequicquam adferunt,
Reddenda est terræ terra: tum vita omnibus
Metenda, ut fruges, sic jubet necessitas.

Idem Euripides Supplicibus:

Ἐάσατ' ἤδη γῇ καλυφθῆναι νεκρούς.
Ὅθεν δ' ἕκαστον εἰς τὸ σῶμ' ἀφίκετο,
Ἐνταῦθ' ἀπῆλθε, πνεῦμα μὲν πρὸς αἰθέρα,
Τὸ σῶμα δ' εἰς γῆν· οὔτι γὰρ κεκτήμεθα
Ἡμέτερον αὐτὸ πλὴν ἐνοικῆσαι βίον·
Κἄπειτα τὴν θρέψασαν αὐτὸ δεῖ λαβεῖν.

Jam finite terra mortuos gremio tegi:
Res unde quæque sumpserat primordium,
Eo recipitur. Spiritus cœlo redit,
Corpusque terræ: jure nec enim mancupi,

 Sed

rus, [21] Callimachus; denique unum esse summum Deum, rerum omnium causam, consensu gentium traditum asseverat [22] Maximus Tyrius. Et intra septem dies peracti operis memoria servata, non apud Græcos tantum & Italos honore diei septimi, quod [23] ex Josepho,

Sed brevis ad ævi tempus utendum datur,
Mox Terra repetit ipsa quod nutriverat,

Quæ vide quam pulchre conveniant cum Mose, Gen. III. 19. Solomone Ecc. 12. 7.

21 *Callimachus.*] Cui in Scazonte homo ψηλὸς ὁ Προμηθεύς, *lutum Prometheum*. Hujus luti mentio & apud Juvenalem & apud Martialem. Adde Censorini locum; *Democrito vero Abderitæ ex aqua limoque primum visum esse homines procreatos. Nec longe secus Epicurus.*

22 *Maximus Tyrius.*] Dissertatione 1: ἐν τοσούτῳ δὴ πολέμῳ καὶ στάσει καὶ διαφωνίᾳ, ἕνα ἴδοις ἂν ἐν πάσῃ γῇ ὁμόφωνον νόμον καὶ λόγον, ὅτι θεὸς εἷς πάντων βασιλεὺς καὶ πατήρ, καὶ θεοὶ πολλοὶ, θεοῦ παῖδες, συνάρχοντες θεῷ. ταῦτα ὁ Ἕλλην λέγει, καὶ ὁ βάρβαρος λέγει, καὶ ὁ ἠπειρώτης καὶ ὁ θαλάττιος, καὶ ὁ σοφὸς καὶ ὁ ἄσοφος. *In tanta pugna ac discordia & discrepantia, unam videas per terras omnes legem famamque consentientem, Deum esse unum rerum universarum & regem & patrem, multos præterea Deos, Dei filios, administrationis participes. Hæc & Græcus dicit, & dicit barbarus, dicit in continentibus terris, dicit qui in oris maritimis habitat, & sapiens & sapientia destitutus.* Adde his loca quæ attulimus libro II de Jure Belli ac Pacis, cap. 20. §. 45. & illud Antisthenis relatum à Cicerone primo de Natura Deorum: *Populares Deos multos, naturalem unum esse.* Addit Lactantius lib. 1. cap. 5. ex eodem Antisthene *Summum totius artificem.* Sophocles:

Εἷς ταῖς ἀληθείαισιν, εἷς ἐστιν θεὸς,
Ὃς οὐρανόν τ' ἔτευξε καὶ γαῖαν μακρὰν,
Πόντου τε χαροπὸν οἶδμα κἀνέμων βίας.

Unus profecto est, unus est tantum Deus,
Cæli solique machinam qui condidit,
Vadumque ponti cærulum & vim spiritus.

Adde Varronis locum, qui apud Augustinum de Civitate Dei libro 4. cap. 31.

23 *Ex Josepho*] Adversus Appionem II circa finem, nullam esse ait urbem Græcam, nullam barbaram, ἔνθα μὴ τὸ τῆς ἑβδομάδος, ἣν ἀργοῦμεν ἡμεῖς, τὸ ἔθος οὐ διαπεφοίτηκεν, quam non

pho, [24] Philone, [25] Tibullo, [26] Clemente Alexandrino, & [27] Luciano discimus, (nam de Hebræis notissimum est,) sed & [28] apud Celtas & Indos, quibus omnibus per hebdomadas digesta tempora: quod nos docent [29] Philostratus, [30] Dion Cassius, Justinus Martyr, [31] & vetustissima dierum nomina. Primam hominis vitam [32] cum simplicitate fuis-

non pervaserit mos septimæ diei quà Judæi feriantur.

24 *Philone.*] De die septima: Ἑορτὴ γὰρ οὐ μιᾶς πόλεως, ἢ χώρας ἐστὶν, ἀλλὰ τοῦ παντός. *Est enim festus dies non uni urbi, aut regioni, sed universo.*

25 *Tibullo.*] *Cultaque Judæo septima sacra viro.* Loquitur autem de iis feriis quas & Romanæ mulieres observabant.

26 *Clemente Alexandrino.*] Qui Strom. 5. ex Hesiodo adfert ἕβδομον ἱερὸν ἦμαρ. *lux septima sancta*, & similia ex Homero & Callimacho. Adde quæ ex Aristobulo adfert Eusebius libro 13. cap. 12. Theophilus Antiochenus libro II ad Autolycum. Περὶ τῆς ἑβδόμης ἡμέρας ἣν πάντες ἄνθρωποι ὀνομάζουσι. *De septima die quam omnes homines celebrant.* Suetonius Tiberio XXXII. *Diogenes grammaticus disputare sabbatis Rhodi solitus.*

27 *Luciano*] Qui pueros lusisse diebus septimis nos docet in Paralogista.

28 *Apud Celtas.*] Ostendunt antiquissima etiam apud Celticas gentes, id est, Germanos, Gallos, Britannos dierum nomina. Idem de Slavis docet nos Helmoldus lib. 1. cap. 84.

29 *Philostratus*] Libro III. cap. 13. ubi de Indis.

30 *Dion Cassius.*] Lib. 37. τὴν ἡμέραν τὴν τοῦ Κρόνου καλοῦμεν. *Diem quam Saturni dicimus.* Addit ibidem morem per septimos dies tempora computandi ab Ægyptiis ad omne humanum genus manasse. Non autem recentem esse hunc morem, sed vetustissimum, docet nos Herodotus libro II. Adde de Romanis Isidorum lib. 5. cap. 30. & 32.

31 *Et vetustissima dierum nomina.*] Vide oraculum & Orphei versus in Prolegomenis Scaligeri ad Emendationem Temporum.

32 *Cum simplicitate fuisse.*] Vide quæ in hanc rem produximus lib. II. cap. 1 §. II. de Jure belli, & in notis ad eum locum.

C 5 33 Et

fuisse, [33] & nudo corpore, docebant & Æ-
gyptii; unde aurea Poëtarum ætas, [34] etia
Indis celebrata, ut apud Strabonem est. [35] A-
dami

33 *Et nudo corpore docebant & Ægyptii*] Quorum sententiam sic refert Diodorus Siculus libro I. Τοὺς δ' οὖν πρώτους τῶν ἀνθρώπων, μηδενὸς τῶν πρὸς βίον χρησίμων εὑρημένου, ἐπιπόνως διάγειν, γυμνοὺς μὲν ἐσθῆτος ὄντας, οἰκήσεως δὲ καὶ πυρὸς ἀήθεις, τροφῆς δ' ἡμέρου παντελῶς ἀνεννοήτους. *Primos homines, cum nihil eorum quæ sunt ad vitam utilia repertum adhuc esset, vixisse durius: quippe nulla veste amictos, domicilii & ignis insuetos, mansuetioris victus rudes.* Plato in Politico: Θεὸς ἔνεμεν αὐτοὺς αὐτὸς ἐπιστατῶν, καθάπερ νῦν ἄνθρωποι, ζῶον ὂν ἕτερον θειότερον, ἄλλα γένη φαυλότερα αὐτῶν νομεύουσι. *Deus eos pascebat, custosque eorum ipse erat, sicut nunc homines, divinius animal, pascunt animantium sequiora.* Deinde: Γυμνοὶ δὲ καὶ ἄστρωτοι θυραυλοῦντες τὰ πολλὰ ἐνέμοντο. *Nudi autem & sine stragulis sub dio plerumque pascebant.* Dicæarchus Peripateticus citatus tum Porphyrio libro IV. de non esu animalium, tum, quoad sensum, Varroni de Re Rustica: Τοὺς παλαιοὺς καὶ ἐγγὺς θεῶν γεγονότας, βελτίστους τε ὄντας φύσει, καὶ τὸν ἄριστον ἐζηκότας βίον, ὡς χρυσοῦν γένος νομίζεσθαι. *Primos illos Diisque proximos mortales, optimæ fuisse indolis, vitamque vixisse optimam, unde & aureum hanc dici ætatem.*

34 *Etiam Indis celebrata, ut apud Strabonem est.*] Libro XV. Calanum Indum loquentem inducit: Τὸ παλαιὸν πάντ' ἦν ἀλφίτων καὶ ἀλεύρων πλήρη, καθάπερ καὶ νῦν κονίας· καὶ κρῆναι δ' ἔρρεον, αἱ μὲν ὕδατος, γάλακτος δ' ἄλλαι, καὶ ὁμοίως, αἱ μὲν μέλιτος, αἱ δ' οἴνου, τινὲς δ' ἐλαίου, ὑπὸ πλησμονῆς δ' οἱ ἄνθρωποι καὶ τρυφῆς εἰς ὕβριν ἐξέπεσον. Ζεὺς δὲ μισήσας τὴν κατάστασιν, ἠφάνισε πάντα, καὶ διὰ πόνου τὸν βίον ἀπέδειξε. *Olim omnia ita plena erant farina ex tritico & hordeo ut nunc pulvere. Fontes fluebant aqua nonnulli, lacte alii, rursum alii vino ac melle. Sed homines præ copia rerum ac deliciis ad contumeliam se transtulere: quem statum exosus Deus omnia ea abolevit, aliudque vitæ genus per laborem agendæ instituit.*

35 *Adami, Evæ, arboris, serpentis historiam.*] In iis quæ Philo Biblius ex Sanchuniathone vertit, πρωτόγονος est אדם, αἰὼν est הוה, mortalium primi, repertores fructus arborum. Et in antiquissimis Græcorum mysteriis acclamatum Εὔα, simulque monstratus serpens. Meminere Hesychius, Clemens in Protreptico, Plutarchus Alexandro: Chalcidius ad Timæum: *Juxtaque Moysen Deus vitæ primigenis interdixit, ne edulibus arborum, ex quibus notitia boni mali-*

ami, Evæ, arboris, ſerpentis hiſtoriam apud Indos idololatras ſuo tempore exſtitiſſe [36] notavit Maimonides; eandemque apud Peguenſes, & Calaminſamenſes paganos ejuſdem Indiæ populos repertam, apud Brachmanas Adami quoque nomen, apud Siamenſes ab orbe condito [37] ad ſex annorum millia putari, [38] noſtri quoque ſæculi teſtes perhibent. Eorum, qui primos homines ſecuti ſunt, vitam ad mille ferme annos duraſſe, [39] Beroſus in Chaldaicis, Manethos in Ægyptiacis, Hieronymus in Phœniciis, Heſtiæus, Hecateus, Hellanicus in Græcis prodiderunt: & inter poëtas Heſiodus: quod eo minus in cre-

maliquæ animis eorum obreperet, veſcerentur. Idem alio loco: *Quibus Hebræi concinunt, cum dicunt homini quidem à Deo datam eſſe animam ex inſpiratione cælesti, quam rationem atque animam rationalem appellant: mutis vero & agreſtibus ex ſilva, rationis expertem, juſſu Dei vivis animantibus & beſtiis terræ gremio profuſis: quorum in numero fuerit etiam illa ſerpens, quæ primitias generis humani malu ſuaſionibus illaqueaverit,*

36 *Notavit Maïmonides.*] Ductoris dubitantium parte III. cap. 29.

37 *Ad ſex annorum millia putari.*] Cum hoc numero bene convenit, quod ex Porphyrio tradidit Simplicius commentario XVI, in librum II de Cœlo, Obſervationes quas Babylone collectas ad Ariſtotelem miſit Calliſthenes, fuiſſe ad illa tempora annorum CIↃ IↃ CCCIII. id enim à diluvii tempore non multum abit.

38 *Noſtri quoque ſeculi teſtes perhibent.*] Vide inter alios Ferdinandum Mendeſium de Pinto.

39 *Beroſus in Chaldaïcis, Manethos in Ægyptiacis: Hieronymus in Phœniciis, Heſtiaus, Hecataus, Hellanicus in Græcis prodiderunt.*] Omnes hos ſcriptores, ſuo adhuc tempore manentibus libris, teſtes citat Joſephus Antiquæ hiſtoriæ lib I. cap. 4. ac præter hos Acuſilaum, Ephorum, Nicolaum Damaſcenum. Arcadas ad CCC annos vivere ſolitos notat ad VIII Æneïdos Servius.

40 *Ma-*

credibile, quando & [40] majora multo olim fuisse hominum corpora nudatis sepulchris compertum, plurimarum gentium historiæ prodiderunt, ac nominatim Græcorum [41] Pausanias, & [42] Philostratus, Romanorum [43] Plinius. Sicut & visa divinitus obtigisse homini-

40 *Majora olim multo fuisse hominum corpora.*] Josephus Antiquæ historiæ Lib. 5. cap. 2. Ὑπελείπετο δὲ τῶν γιγάντων ἔτι γένος, οἳ διὰ σωμάτων μεγέθη καὶ μορφὰς οὐδὲν τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις παραπλησίας παράδοξον ἦσαν θέαμα· καὶ δεινὸν ἄκουσμα· δείκνυται δ' ἔτι καὶ νῦν τούτων ὀστᾶ, μηδὲν τοῖς ὑπὸ πίστιν ἐρχομένοις ἐοικότα. *Restabat etiam tunc gigantum genus, qui ob corporis magnitudinem ac figuras multum aliis hominum dispares, stupendum erant spectaculum, & fama terribile: monstrantur in hunc diem eorum ossa, fidem omnem vulgi excedentia.* Gabinius in Mauritaniæ descriptione dicebat à Sertorio reperta Antæi ossa, quorum compagem fuisse cubitorum sexaginta. Phlegon Trallianus Mirabilium cap. IX. meminit effossi capitis Idæ, quod triplo esset ad solitum modum quantitatis. Addit idem in Dalmatia reperta corpora multa, quorum ulnæ XVI ulnas excederent. Narrat idem ex Theopompo, in Bosphoro Cimmerio repertam ossium humanorum compagem longam 24 cubitos. Ejusdem Phlegontis extat libellus de Longævis, dignus sane lectu.

41 *Pausanias.*] Is in Laconicis meminit ossium humanorum, sed insolitæ magnitudinis, quæ in Templo Æsculapii ad Asopum urbem ostendebantur: & in Eliacorum priore, ossis è mari educti, quod olim Pisæ custoditum, Pelopisque creditum fuerat.

42 *Philostratus.*] In Heroïcorum initio multa ait gigantea corpora in Pallene detegi per imbres aut terræ motus.

43 *Plinius.*] Libro VII. cap. 16: *In Creta terræ motu rupto monte inventum est corpus stans, quod alii Orionis, alii Etionis fuisse tradunt. Orestis corpus Oraculi jussu refossum septem cubitorum fuisse monumentis traditur. Jam vero ante annos prope mille vates ille Homerus non cessavit minora corpora mortalium, quam prisca conqueri.* Solinus cap. I. *Quis enim non ævo isto minor parentibus suis nascitur? Priscorum autem testantur molem etiam Orestis supremia, cujus ossa Olympiade quinquagesima & octava Tegeæ inventa à Spartanis oraculo monitis, discimus im-*

minibus, antequam frequentia & magnitudo delictorum Deum,[44] & famulantes ei mentes, ab hominum familiari commercio quasi secluderent,[45] post Græcos plurimos refert Catullus. Gigantum ferina vita, cujus Moses meminit, ubique ferme[46] apud Græcos, &[47] Latinos quosdam legitur. De diluvio notan-

implesse longitudinem cubitorum septem. Scripta quoque quæ ex antiquitate memorias accersunt in fidem veri, hoc etiam receperunt, quod bello Cretico cum elata flumina plus quam vi amnica terras rupissent, post discessum fluctuum inter plurima humi discidia humanum corpus repertum sit cubitûm trium atque triginta: cujus inspectandi cupidine L. Flaccum legatum, Metellum etiam ipsum impendio captos miraculo, quod auditu refutaverant oculis potitos. De molari hominis dente à se conspecto vide Augustinum libro 15 de Civitate Dei, cap. 11.

44 *Et famulantes ei mentes.*] De his vide pulchra apud Plutarchum de Iside, Maximum Tyrium Dissertatione prima & 16. Julianum hymno Solis. Ipsum nomen *ἀγγέλων* in hac re usurpant præter Græcos veteris fœderis interpretes, Labeo, Aristides, Porphyrius, Jamblichus, Chalcidius: & his omnibus antiquior Hostanes citatus Minutio. Heraclitus, teste quem dixi Chalcidio, asserit, præmoneri meritos instruentibus divinis potestatibus.

45 *Post Græcos plurimos refert Catullus.*] Epithalamio Pelei & Thetidos:

Sed postquam tellus scelere est imbuta nefando,
Justitiamque omnes cupida de mente fugarunt:
Perfudere manus fraterno sanguine fratres,
Destitit extinctos natus lugere parentes,
Optavit genitor primævi funera nati,
Liber ut innuptæ potiretur flore novercæ:
Ignaro mater substernens se impia nato,
Impia non verita est divos scelerare penates:
Omnia fanda, nefanda malo permista furore
Justificam nobis mentem avertere Deorum.

46 *Apud Græcos.*] Homerum Iliados Ϛʹ. Hesiodum in Operibus. Huc pertinent Deorum pugnæ, quarum & Plato meminit de Republica 11. & feges isti dominatus, quorum idem Plato mentionem facit de legibus 111.

47 *Et Latinos quosdam legitur.*] Vide Ovidium 1 Metamorphoseon, & Lucanum libro

tandum, in ejus historiam ferme omnium gentium memoriam desinere, etiam earum, quas diu incognitas parentum nostrorum ætas nostræ notitiæ tradidit: unde & [48] Varroni omne id tempus ignotum vocabatur. Sed quæ à Poëtis fabularum licentia involuta legimus, ea ex vero, id est, Mosi convenienter, vetustissimi scriptores tradiderant, [49] Chaldæorum

bro IV. Seneca Natur. quæst. 30. ubi de diluvio: *Exstinctis pariter feris, in quarum homines ingenia transierant.*

48 *Varroni omne id tempus ignotum vocabatur.*] Censorinus: *Nunc vero id intervallum temporis tractabo, quod historicon Varro appellat. Hic enim tria discrimina temporum esse tradit. Primum ab hominum principio ad cataclysmum priorem; quod propter ignorantiam vocatur ἄδηλον. Secundum à cataclysmo priore ad Olympiadem primam; quod quia in eo multa fabulosa referuntur, μυθικὸν nominatur. Tertium à prima Olympiade ad nos; quod dicitur ἱστορικὸν, quia in eo res gestæ veris historiis continentur.* Tempus illud quod Varro ἄδηλον, Hebræorum Rabbini vocant inane. Diluvii autem universalis notam conchas, quæ in montibus reperiuntur, notavit Philo de Mundi immortalitate.

49 *Chaldæorum Berosus.*] De quo sic Josephus contra Appionem primo: Οὗτος τοίνυν ὁ Βηρωσὸς ταῖς ἀρχαιοτάταις ἐπακολουθῶν ἀναγραφαῖς, περί τε τοῦ γενομένου κατακλυσμοῦ καὶ τῆς ἐν αὐτῷ φθορᾶς τῶν ἀνθρώπων, καθάπερ Μωϋσῆς οὕτως ἱστόρηκεν, καὶ περὶ τῆς λάρνακος ἐν ᾗ Νῶχος ὁ τοῦ γένους ἡμῶν ἀρχηγὸς διεσώθη, προσενεχθείσης αὐτῆς ταῖς ἀκρωρείαις τῶν Ἀρμενίων ὀρῶν. *Hic Berosus antiquissima scripta sequens, eadem quæ Moses narrat de magno diluvio, hominumque per id interitu, ac de arca, in qua Noachus generis nostri auctor servatus est, cum ea ad cacumina Armeniorum montium se applicuisset.* Post recitatam autem diluvii historiam hæc verba addidit Berosus, quæ idem ille Josephus habet Antiquæ historiæ libro primo, capite quarto. Λέγεται δὲ καὶ τοῦ πλοίου ἐν τῇ Ἀρμενίᾳ πρὸς τῷ ὄρει τῶν Κορδυαίων ἔτι μέρος εἶναι, καὶ κομίζειν τινὰς τῆς ἀσφάλτου ἀφαιροῦντας. χρῶνται δὲ μάλιστα οἱ ἄνθρωποι τῷ κομιζομένῳ πρὸς τοὺς ἀποτροπιασμούς. *Dicitur autem etiam nunc in Armenia in Cordyæorum monte pars esse ejus navigii, & quosdam*

dæorum Berosus, [50] Assyriorum Abydenus, [51] qui

dam inde bitumen auferre. Eo autem ablato utuntur homines maxime pro amuleto.

50 *Assyriorum Abydenus.*] Servavit nobis ejus locum Eusebius libro IX. Præparationis, cap. XII. & Cyrillus primo adversus Julianum: Μεθ' ὃν ἄλλοι τε ἦρξαν, καὶ Σείσιθρος, ᾧ δὴ Κρόνος προσημαίνει μὲν ἔσεσθαι πλῆθος ὄμβρων Δεσίῳ πέμπτῃ ἐπὶ δέκα· κελεύει δὲ πᾶν ὅ, τι γραμμάτων ἦν ἐχόμενον ἐν Ἡλίου πόλει τῇ ἐν Σιππάροισιν ἀποκρύψαι. Σείσιθρος δὲ ταῦτα ἐπιτελέα ποιήσας, εὐθέως ἐπὶ Ἀρμενίους ἀνέπλεε, καὶ παραυτίκα μιν κατελάμβανε τὰ ἐκ θεοῦ. Τρίτῃ δὲ ἡμέρῃ ἐπεί τε ὗων ἐκόπασε, μετίει τῶν ὀρνίθων, πεῖραν ποιούμενος, εἴ που γῆν ἴδοιεν τοῦ ὕδατος ἐκδῦσαν· αἱ δὲ, ἐκδεχομένου σφέας πελάγεος ἀχανέος, ἀπορέουσαι ὅκη κατορμίσονται, παρὰ τὸν Σείσιθρον ὀπίσω κομίζονται, καὶ ἐπὶ αὐτῇσι ἕτεραι· ὡς δὲ τῇσι τρίτῃσι ἐνέτυχε (ἀπικέατο γὰρ δὴ πηλοῦ καταπλέοι τοὺς ταρσοὺς) θεοὶ μὲν ἐξ ἀνθρώπων ἀφανίζουσι· τὸ δὲ πλοῖον ἐν Ἀρμενίῃ περίαπτα ξύλων ἀλεξιφάρμακα τοῖσι ἐπιχωρίοισι παρείχετο. *Post hos imperarunt alii, ac deinde Sisithrus, cui Saturnus præsignificavit ingentem vim imbrium futuram, Desii decima quinta; jussit autem quicquid erat literarum eum Heliopoli, quæ in Sipparis est, abscondere. Sisithrus hæc cum implesset, statim in Armeniam navigavit, ac subito vera deprehendit quæ Deus dixerat. Tertia die postquam remiserat tempestas, avium quasdam emisit, experimentum capturus an illæ terra aliquid visuræ essent è mari exstans. Illæ vero excepta ab immenso pelago, non habentes ubi considerent, ad Sisithrum retro rediere, & post eas aliæ. At cum misisset tertio (redierant enim aves alis limo plenis:) Dii eum humanis rebus exemerunt. Navigium in Armeniam pervenit, ibique vicinis ligna præbuit amuleti vim habentia.* Sisithrus, ut & Ogyges, & Deucalion, nomina sunt idem aliis linguis significantia, quod Noë Hebraïco sermone, quo scripsit, nominaque propria, ita ut eorum vis ab Hebræis intelligi posset, expressit Moses: quomodo scilicet Alexander Polyhistor Isaacum Græce scribens Γέλωτα vocavit, ut ex Eusebio discimus: multaque sunt talia apud Historicos omnes. Philo de præmiis & pœnis; Τοῦτον Ἕλληνες μὲν Δευκαλίωνα, Χαλδαῖοι δὲ Νῶε ἐπονομάζουσιν, ἐφ' οὗ τὸν μέγαν κατακλυσμὸν συνέβη γενέσθαι. *Hunc Græci Deucaliona, Chaldæi Noë vocant, sub quo magnus ille cataclysmus evenit.* Deucalionis autem diluvium fuisse illud universale tradebant Ægyptii, teste Diodoro lib. I. Ad Italiam etiam pertinuisse Plinius lib. III. cap. 14. Ut ad nominum illam in alias linguas transfusionem redeam, insignis est ea de re Platonis in Critia locus: Τὶ δ' ἔτι βραχὺ πρὸ τοῦ

λόγου

51 qui & columbæ emissæ meminit, ut & ex Græ-

λόγου δεῖ δηλῶσαι· μὴ πολλάκις ἀκούοντες Ἑλληνικὰ βαρβάρων ἀνδρῶν ὀνόματα θαυμάζητε· τὸ γὰρ αἴτιον αὐτῶν πεύσεσθε. Σόλων ἐπινοῶν εἰς τὴν αὑτοῦ ποίησιν καταχρήσασθαι τῷ λόγῳ, διαπυνθανόμενος τὴν τῶν ὀνομάτων δύναμιν, εὗρε τούς τε Αἰγυπτίους τοὺς πρώτους ἐκεῖνα αὐτὰ γράψαντας, εἰς τὴν αὑτῶν φωνὴν μετενηνοχότας. αὐτός τε αὖ πάλιν ἑκάστου τὴν διάνοιαν ὀνόματος ἀναλαμβάνων, εἰς τὴν ἡμετέραν ἄγων φωνὴν ἀπεγράφετο. *Illud in hujus sermonis limine dicendum vobis, ne miremini si Græca sæpe audiatis virorum barbarorum nomina; causam jam intelligetis. Cum Solon carminibus suis inserere hanc narrationem vellet, vim ipsam significationemque nominum perscrutatus, reperit Ægyptiorum primos qui de rebus istis scripserant, in suam ea linguam transtulisse. Ipse vero percepta nominis cujusque significatione, ea ipsa nostro vestivit sermone.* Cum Abydeni verbis congruunt illa Alexandri Polyhistoris, quæ servavit nobis Cyrillus dicto libro primo adversus Julianum: Ὠτιάρτου δὲ τελευτήσαντος, τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ξίσουθρον βασιλεῦσαι σάρους δεκαοκτώ. ἐπὶ τούτου τὸν μέγαν φησὶ γενέσθαι κατακλυσμόν. εἶτα σωθῆναι λέγει τὸν Ξίσουθρον, προαναγγείλαντος αὐτῷ τοῦ Κρόνου τὸ ἐσόμενον. καὶ ὅτι προσῆκε ναυπηγήσασθαι λάρνακα. καὶ ὁμοῦ πτηνοῖς, ἑρπετοῖς τε καὶ κτήνεσι πλεῖν ἐν αὐτῇ. *Mortuo Otiarte filium ejus imperasse Xisuthrum per octodecim annos, quos Saros vocant. Hujus temporibus fuisse ajunt diluvium magnum. Narrat deinde servatum Xisuthrum, Saturno ipsi quod futurum erat prænuntiante, & fabricandam ipsi Arcam: in ea ipsi una cum volucribus, reptilibus ac jumentis navigandum.* Assyriis autem, ut & aliis quibusdam gentibus, Deus summus ab ea stella vocabatur, quæ, ut Taciti utar verbis, è septem sideribus, queis mortales reguntur, altissimo orbe & præcipua potentia ferebatur; aut certe Syriacum איל, quod Deum significat. Græci interpretes Κρόνον ideo vertere, quod is Syris איל dicebatur. Philo Biblius Sanchuniathonis interpres Ἦλον τὸν καὶ Κρόνον citat Eusebius: apud quem mox ex eodem Philone sequitur: *Κρόνος ὃν οἱ Φοίνικες Ἰσραὴλ ὀνομάζουσι.* Sed error est librarii, qui pro Ἰλ quod contracte pro Ἰσραὴλ Græcis Christianis poni solet, posuit Ἰσραὴλ, cum Ἰλ sit, ut diximus איל, quomodo Syri dicunt, quod אל Hebræi.

51 *Qui & columbæ emissæ meminit, ut & ex Græcis Plutarchus.*] Libro, Terrestria an aquatica animantia plus habeant solertiæ: *Δευκαλίωνι φασὶ περιστερὰν ἐκ τῆς λάρνακος ἀφιεμένην δήλωμα γενέσθαι, χειμῶνος μὲν εἴσω πάλιν ἐνδυομένην, εὐδίας δὲ ἀποπτᾶσαν. Columbam ajunt ex arca emissam certum*

Græcis Plutarchus; & [52] Lucianus, qui apud Hie-

certum indicium detulisse Deucalioni, cum rediret, tempestatis; ubi emanebat, sereni. Notanda autem & in hoc Plutarchi & in illo Polyhistoris loco, non minus quam in Nicolai Damasceni & Apollodori libris, & in iis scriptoribus quibus utitur Theophilus Antiochenus libro III. vox λάρναξ, quæ plane respondet voci תבה, quam in hac historia Moses usurpat, neque vero aliter eam vertit Josephus.

52 *Lucianus*] Libro de Dea Syria, cum de templo vetustissimo quod erat Hierapoli, agere cœpisset, adjungit. Οἱ μὲν ὦν πολλοὶ Δευκαλίωνα τὸν Σκύθην τὸ ἱρὸν εἵσασθαι λέγουσι· τοῦτον Δευκαλίωνα, ἐπὶ τοῦ τὸ πολλὸν ὕδωρ ἐγένετο. Δευκαλίωνος δὲ πέρι λόγον ἐν Ἕλλησιν ἤκουσα, τὸν Ἕλληνες ἐπ' αὐτῷ λέγουσι· ὁ δὲ μῦθος ὧδε ἔχει. ἥδε ἡ γενεὰ, οἱ νῦν ἄνθρωποι, οὐ πρῶτοι ἐγένοντο, ἀλλ' ἐκείνη μὲν ἡ γενεὰ πάντες ὤλοντο. οὗτοι δὲ γένεος τοῦ δευτέρου εἰσὶ, τὸ αὖθις ἐκ Δευκαλίωνος ἐς πλῆθος ἀπίκετο. ἐκείνων δὲ πέρι τῶν ἀνθρώπων τάδε μυθέονται. ὑβρισταὶ κάρτα ἐόντες, ἀθέμιστα ἔργα ἔπρασσον, οὔτε γὰρ ὅρκια ἐφύλασσον, οὔτε ξείνους ἐδέχοντο, οὔτε ἱκετέων ἠνείχοντο, ἀνθ' ὧν σφίσιν ἡ μεγάλη συμφορὴ ἀπίκετο. αὐτίκα ἡ γῆ πολλὸν ὕδωρ ἐκδιδοῖ, καὶ ὄμβροι μεγάλοι ἐγένοντο, καὶ οἱ ποταμοὶ κατέβησαν μέζονες, καὶ ἡ θάλασσα ἐπὶ πολλὸν ἀνέβη, ἐς ὃ πάντα ὕδωρ ἐγένοντο καὶ πάντες ὤλοντο· Δευκαλίων δὲ μοῦνος ἀνθρώπων ἐλίπετο ἐς γενεὴν δευτέρην, εὐβουλίης καὶ τῆς εὐσεβείας εἵνεκα· ἡ δέ οἱ σωτηρίη ἥδε ἐγένετο. λάρνακα μεγάλην, τὴν αὐτὸς εἶχε, ἐς ταύτην ἐσβιβάσας παῖδάς τε, καὶ γυναῖκας ἑωυτοῦ, ἐσέβη· ἐσβαίνοντι δὲ οἱ ἀπίκοντο σύες, καὶ ἵπποι, καὶ λεόντων γένεα, καὶ ὄφιες, καὶ ἄλλα, ὁκόσα ἐν γῇ νέμονται, πάντα ἐς ζεύγεα· ὁ δὲ πάντα ἐδέχετο, καί μιν οὐκ ἐσίνοντο· ἀλλὰ σφίσι μεγάλη διόθεν φιλίη ἐγένετο. καὶ ἐν μιῇ λάρνακι πάντες ἔπλευσαν, ἔστε τὸ ὕδωρ ἐπεκράτεε. τὰ μὲν Δευκαλίωνος πέρι Ἕλληνες ἱστορέουσι. τὰ δὲ ἀπὸ τούτου, λέγεται λόγος ὑπὸ τῶν ἐν τῇ ἱρῇ πόλει μεγάλως ἄξιος θαυμάσαι. ὅτι ἐν τῇ σφετέρῃ χώρῃ χάσμα μέγα ἐγένετο, καὶ τὸ σύμπαν ὕδωρ κατεδέξατο. Δευκαλίων δὲ, ἐπεὶ τάδε ἐγένετο, βωμούς τε ἔθετο, καὶ νηὸν ἐπὶ τῷ χάσματι Ἥρης ἅγιον ἱδρύσατο. ἐγὼ δὲ καὶ τὸ χάσμα εἶδον, καὶ ἔστι ὑπὸ τῷ νηῷ κάρτα μικρόν. εἰ μὲν ὦν πάλαι καὶ μέγα ἐὸν, νῦν τοιόνδε ἐγένετο, οὐκ οἶδα· τὸ δὲ ἐγὼ εἶδον μικρόν ἐστι. σῆμα δὲ τῆς ἱστορίης τόδε πρήσσουσι. δὶς ἑκάστου ἔτεος ἐκ θαλάσσης ὕδωρ ἐς τὸν νηὸν ἀπικνέονται. φέρουσι δὲ οὐκ ἱρέες μόνον, ἀλλὰ πᾶσα Συρίη καὶ Ἀραβίη, καὶ πέρηθεν τοῦ Εὐφρήτεω πολλοὶ ἄνθρωποι ἐς θάλασσαν ἔρχονται, καὶ πάντες ὕδωρ φέρουσι· τὸ πρῶτα μὲν ἐν τῷ νηῷ ἐκχέουσι, μετὰ δὲ, ἐς τὸ χάσμα κατέρχεται, καὶ δέκεται τὸ χάσμα μικρὸν ἐὸν ὕδατος χρῆμα πολλόν. τὰ δὲ ποιέοντες Δευκαλίωνα ἐν τῷ ἱρῷ τόνδε νόμον θέσθαι λέγουσι, συμφορῆς

Hierapolim Syriæ, vetustissimam ait exstitisse historiam & de Arca, & de servatis per eam non hominibus modo selectis, sed & de animan-

συμφορῆς τε καὶ εὐεργεσίης μνῆμα ἔμμεναι. ὁ μὲν ὦν ἀρχαῖος αὐτοῖσι λόγος ἀμφὶ τοῦ ἱροῦ, τοιόσδε δή ἐστι. Plerique à Deucalione structum ajunt hoc templum, eo scilicet Deucalione, cujus ætate vis aquarum fuit maxima. De eo autem Deucalione in Græcia audivi quod Græci narrant. Est autem sermo talis: Hoc quod nunc est hominum genus non ab initio extitisse, sed id periisse stirpitus: qui vero nunc sunt homines secundi esse generis, quod ortum à Deucalione paulatim in ingentem multitudinem excrevit. De illis autem, qui ante fuerant hominibus, hæc sunt quæ memorantur. Contumeliosi homines cum essent, iniqua facinora perpetrabant: nam neque jusjurandum servabant, neque excipiebant hospites, neque curabant supplices: ob quæ res maxima eis supervenit calamitas. Statim enim terra plurimum aquæ de se extulit, tum vero plurimi de cœlo cecidere imbres: flumina quoque ultra modum exundavere, & mare ipsum superfusum est terris, ita ut res omnes aqua fierent, homines vero perirent omnes. Solus tunc ad secundi generis exordium Deucalion relictus est, prudentiæ & pietatis ergo. Servatus autem hoc modo est. In arcam magnam, quam habebat, liberos mulieresque domus suæ imposuit, ipseque eam ingressus est: quod cum faceret, venêre apri, & equi, & leonum genera, & serpentes, & alia quæ in terra pascuntur, bina quæque: ille hæc ad se animantia recepit omnia: quæ nihil nocuere: sed magna ei cum illis divinitus amicitia obvenit: unaque in arca navigarunt omnes, quamdiu aqua super terras fuit. Hæc sunt quæ de Deucalione referunt Græci. De iis vero quæ post acciderunt, fertur ab illis qui Hierapolim habitant res admirabilis: In sua regione terra fuisse hiatum, qui aquam absorpserit omnem. Id ubi factum esset, à Deucalione positas aras & Junonis templum super illo hiatu. Hiatum ipse vidi. Valde exiguus est sub templo, quod dixi. An olim major fuerit, contractusque sit cum tempore, equidem nescio: id scio, quod vidi, parvum esse. In historiæ hujus signum quod agunt, hoc est: bis anno ex mari aqua in templum defertur. Ferunt aquam non sacerdotes tantum, sed omnis Syria Arabiaque. Quin ab Euphrate usque eunt ad mare homines, omnesque aquam ferunt: eam primum effundunt in templum. Descendit in hiatum aqua: & is hiatus, quamvis parvus, immensam vim aquæ recipit. Hoc cum faciunt, ritum hunc ajunt à Deucalione institutum, in calamitatis simul & salutis partæ memoriam. Talis est vetus de templo hoc sermo.

mantibus cæteris. [53] Apud Molonem quoque, [54] & Nicolaum Damascenum historia eadem exstabat; quorum hic Arcæ quoque nomen habebat, quod & in Deucalionis historia apud Apollodorum reperitur. [55] Sed & in Americæ partibus, Cuba, Mechoacana, Nicaraga, diluvii, animalium servatorum, quin & corvi & columbæ servatam memoriam, diluvii ipsius etiam in ea parte, quæ nunc Castella aurifera vocatur, Hispani complures testantur. Qua parte terrarum homines ante

53 *Apud Molonem quoque.*] Verba ejus tradidit nobis Eusebius libro ix. Præparationis Evangelicæ, cap. xix. *Κατὰ τὸν κατακλυσμὸν ἀπὸ τῆς Ἀρμενίας ἀπελθεῖν τὸν περισωθέντα ἄνθρωπον μετὰ τῶν υἱῶν, ἐκ τῶν ἰδίων ἐξελαυνόμενον ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων· διανύσαντα δὲ τὴν μεταξὺ χώραν, ἐλθεῖν εἰς τὴν ὀρεινὴν τῆς Συρίας, οὖσαν ἔρημον.* *Sub diluvii tempus excessisse ex Armenia eum hominem, qui cum liberis suis diluvium evaserat, ejectum rebus suis vi indigenarum. Eundem, cum loca interjecta transiisset, pervenisse in Syriæ regionem montanam tunc vacuam.*

54 *Et Nicolaum Damascenum.*] Ejus verba ex historiæ Universalis lib. xcvi. sic exhibet dicto jam loco Josephus: *Ἔστιν ὑπὲρ τὴν Μινυάδα μέγα ὄρος κατὰ τὴν Ἀρμενίαν, Βάρις λεγόμενον, εἰς ὃ πολλοὺς συμφυγόντας ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ λόγος ἔχει περισωθῆναι. καί τινα ἐπὶ λάρνακος ὀχούμενον, ἐπὶ τὴν ἀκρώρειαν ὀκεῖλαι. καὶ τὰ λείψανα τῶν ξύλων ἐπὶ πολὺ σωθῆναι· γένοιτο δ' ἂν οὗτος, ὅν τινα καὶ Μωσῆς ἀνέγραψεν ὁ τῶν Ἰουδαίων νομοθέτης.* *Est super Minyadà* (quam Milyada vocant Strabo & Plinius,) *ingens in Armenia mons Baris dictus, in quo fama est servatos esse ex cataclysmo multos: unum vero in Arca vectum ad summum ejus jugum appulisse, diuque lignorum ejus arca mansisse reliquias. Hic, credo, is fuerit, cujus Moses meminit, qui Judæis leges condidit.* His scriptoribus addendi Hieronymus Ægyptius, qui res Phœnicias scripsit, & Mnaseas, memorati Josepho. Forte & Eupolemus, quem ex Polyhistore producit Eusebius Præparationis lib. ix. cap. 17.

55 *Sed & in America partibus.*] Vide Josephum Acostam & Antonium Herreram.

ante diluvium egerint, vel illud loquitur, [56] quod Plinio notatum est Joppen ante diluvium conditam. Locus, in quo post diluvium subsedit arca [57] in montibus Gordiæis, ab omni ævo [58] in hunc diem Armeniorum constante memoria monstratur. [59] Japetus Europæorum genitor, & inde Jon, aut, ut olim eloquebantur, [60] Javon Græcorum, Afrorum vero [61] Hammo, nomina sunt, quæ apud Mo-

56 *Quod Plinio notatum.*] Lib. v. cap. 13. Consentiunt Plinio Mela & Solinus. Confer quæ ex Abydeno jam attulimus.

57 *In Montibus Gordyæis.*] Quos Moses Ararath vocat, Kardu transtulere Chaldæi interpretes, Cordyæos Josephus, Cordæos Curtius, Gordyæos scribit Strabo libro xvi. Plinius libro vi. cap. 27. & Ptolemæus.

58 *In hunc diem.*] Monstratas suo ævo has Arcæ reliquias ait Theophilus Antiochenus libro iii. Epiphanius contra Nazaræos. Ὡς ἔτι καὶ δεῦρο τὰ λείψανα τῆς τοῦ Νῶε λάρνακος δείκνυται ἐν τῇ τῶν Κορδυαίων χώρᾳ. *Ad hoc usque tempus reliquiæ Arcæ Noë monstrantur in Cordyæorum terra:* Chrysostomus Oratione de perfecta dilectione. Isidorus libro xiv Originum, cap. 8. *Ararath mons Armeniæ, in quo Arcam historici post diluvium resedisse testantur. Unde & usque hodie ibidem lignorum ejus videntur vestigia.* Adde ex Haitone Armenio hæc quæ habet capite nono: *In Armenia est altior mons quam sit in toto orbe terrarum, qui Ararath vulgariter nuncupatur, & in cacumine illius montis post diluvium arca primo sedit.* Adde Geographum Nubiensem & Itinerarium Beniaminis.

59 *Japetus.*] Est ipsa vox יפת. Nam quandam literam פ alii ut π, alii ut φ pronunciabant, qualis differentia & nunc est inter Germanos & Belgas. Notavit id de Hebræa litera ad Danielem Hieronymus.

60 *Javon.*] Nam Ἰάονες sæpe est apud vetustos scriptores. Id in Aristophanis Acharnensibus Persa pronunciat Ἰαοναῦ. Jam vero mos antiquior erat inter duas vocales interponere digamma, quod postea per υ scribi cœpit, olim sic F. ita ἀϝὸν erat quod nunc ἀὸν & ᾠόν [illegible] Suidas.

61 *Hammo.*] Nam ח per aspirationem reddere, aut etiam omit-

Mosem quoque apparent; sicut & cæterorum vesti-

omittere Græci solent: ut חצר־מות Ἀδράμυττος, vel Ἀτράμυττος. חכמות ἀκμαί, apud Irenæum & alios. חברה socia ἕζρα Græcis veteribus. חירה αὐλή. חנה, Hanno vel Anno. חני־בעל Hannibal vel Annibal: חני־בער Hasdrubal vel Asdrubal. חשיב ἀξιώμενος. ות vero Græca est desinentia. Hic non Lybium tantum, sed & multarum aliarum gentium pater consecratus ab ipsis in Jovis stellam. Lucanus IX.

Quamvis Æthiopum populis Arabumque beatis
Gentibus atque Indis unus sit Juppiter Ammon.

Ægyptum quoque in hujus parte ponunt sacræ literæ Psal. LXXVIII. 51. CV. 23, 27. CVI. 22. Hieronymus in traditionibus Hebraïcis ad Genesim: *A quo Ægyptus usque hodie Ham patrio Ægyptiorum lingua dicitur.*

62 *Josephus & alii observant.*] Is à גמר dicit esse *Romanis* Galatas, ubi oppidum Comara Plinio: Comari populi Melæ libro I. Ex מגוג Scythas, à quibus condita Scythopolis in Syria, & altera urbs Magog Plinio lib. V cap. 23. aliis dicta Hierapolis & Bambyce: A מדי Medos esse apparet: ab יון, quod diximus, Javonas, Jaonas, Jonas. A תבל Josephus ait esse Iberas Asiæ, in quorum vicinia Thabilacam urbem vetustæ originis vestigia servantem ponit Ptolemæus. A משך est urbs ipsi memorata Mazaca, cujus & Strabo meminit lib. XII. & Plinius lib. VI. & Ammianus Marcellinus libro XX. Adjice huic Moschos nominatos Straboni lib. XI. & Melæ libro tum primo, tum tertio, quos Moschenos dixit Plinius lib. VI. c. 9. & Moschicos montes apud eosdem Melâ & Plinium. A תירס esse Thraces, cum Josepho tradunt consensu alii, & vox indicat: præsertim si observemus Græcum Ϡ ab initio respondisse Syriacæ literæ ס, quod ordo indicat. De iis qui ab אשכנז corruptus est apud Josephum locus, sed dubitandum non est quin inde nomen habeat Ascania Homero memorata pars Phrygiæ & Mysiæ de qua Strabonem vide lib. XII. & Plinium lib. V. c. 32. & Ascanius lacus, & ex lacu amnis apud eundem Strabonem lib. XIV. & apud Plinium dicta cap. 32. lib. V. Ascanius portus apud Plinium lib. V. cap. 30. Ascaniæ insulæ eidem lib. IV, cap. 12. & lib. V. cap. 31. A ריפת esse Paphlagonas dicit Josephus, Riphatæos dictos aliis, quibus locis Rhiphæos ponit Mela lib. I. Ab אלישה esse *Æolas*, idem ille nos docet Josephus, & Jerosolymitanus Paraphrastes ei adstipulatus, pro Æolibus Græcos nominans, totum pro parte: neque abludit Hellas terræ nomen. A תרשיש esse Cilices Josephus idem dicit, probatque ex

veſtigia in gentium locorumque vocabu-

lis

ex urbe Tarſo. Multis enim in locis evenit, ut quæ populorum nomina fuerant, urbium facta ſint nomina. De כתים, unde Κίτιον, ſupra attigimus. A כוש Æthiopes Chuſæi & ſibimet ipſis & vicinis, ut Joſephi tempore, ita & nunc vocantur: unde & fluvius apud Ptolemæum, & apud Geographum Arabem urbes Æthiopiæ duæ nomen retinent: pariterque à מצרים, qui Μισρὼρ Philoni Biblio, Meſori ſibi ipſis & accolis ii, qui Græcis Ægyptii; & menſis apud eos nomen Μεσωρί. Cedreno terra ipſa Μεστραία. Vere & hoc Joſephus, à פוט eſſe in Mauritania amnem. Meminit ejus amnis & Plinius lib. v. cap. 1. *Phut, & juxta eum regio Phutenſis uſque in præſens dicitur*, ait Hieronymus Traditionibus Hebraïcis in Geneſim: *Eſt non longe à Feſa, manente nunc etiam vocabulo.* Qui Moſi eſt כנען, is contractius Sanchuniathoni, & ex eo Philoni Biblio Χνᾶ. Invenies id apud Euſebium lib. I. Præparat. cap. 10. Et terra ipſa ſic dicta. Stephanus de Urbibus: Χνᾶ, οὕτως ἡ Φοινίκη ἐκαλεῖτο. *Chna, ſic appellatur Phœnice.* Et ſuo tempore ait Auguſtinus libro Expoſitionum epiſtolæ ad Romanos, ruſticos ad Hipponem ſi interrogentur qui eſſent, reſpondere Canaani. Et Meſtraimi & Canaanis nomina ſunt & in Eupolemi loco, ut eum profert Euſebius Præparat. IX. 17. A

רעמה Regema Ptolemæo in Arabia felice: nimirum ע in γ mutat, ut in Gomorra aliiſque vocibus. A סבא Sabæos deducit Joſephus, notam gentem: quarum & urbs princeps Sabæ Straboni lib. XVI. Ubi à סבתה Sabatenos Joſephus ponit, ibi Plinio urbs eſt Sobotale lib. VI. cap. 28. להבים à Libyum nomine non abit, nec à נפתחים Nepata urbs Æthiopum Plinio lib. VI, c. 29. Napata Ptolemæo: nec à פתרסים Pharuſi Plinio lib. V. 8. Phaurufii Ptolemæo in Æthiopia. A צידן nota urbs omnibus poëtis & hiſtoricis Sidon. A גרושי oppidum Goraſa Ptolemæo. Ab ערקי Arca, urbs Phœnices, Ptolemæo memorata. & Plinio lib. V, c. 18. Ab ארודי Aradus inſula memorata Straboni lib. XVI. Plinio lib. V. c. 20. & Ptolemæo in Syria. A חמתי Amathus Arabim nominata Herodoto in Euterpe & Thalia. Ab עילם Elymæi Medis contigui apud Strabonem lib. XVI. Plinium lib. 5. cap. 26. & 27. & apud Livium lib XXXVII. Horum traduces in Phrygia Elymi apud Athenæum lib. IV. Ab אשור Aſſyrii noti omnibus, ut & à לוד Lydi, unde & vox Ludorum Latina. Ab ארם in hunc diem ſemet appellant, qui Græcis ab urbe צור Syri: nam צ modo per τ, modo per σ vertitur; unde urbs illa צור quæ Tyrus Græcis, Sarra Ennio, & Sinæ aliis Tinæ. Strabo lib. XVI. in fine: Δέγεται δὲ ὃ

τῆς

lis [62] Josephus & alii obſervant. Jam vero [63] affectati

τοὺς Ἀρίμους ὁ ποιητής, ὥς φησι Ποσειδώνιος, δέχεσθαι δεῖν μὴ τόπον τινὰ τῆς Συρίας, ἢ τῆς Κιλικίας, ἢ ἄλλης τινὸς γῆς, ἀλλὰ τὴν Συρίαν αὐτήν. *Nominat Homerus & Arimos: ea autem voce vult Poſidonius intelligi, non partem aliquam Syriæ, aut Ciliciæ, aut alterius regionis, ſed Syriam ipſam.* Idem lib. XIII. Οἱ δὲ τοὺς Σύρους Ἀρίμους δέχονται, οὓς νῦν Ἀράμμους λέγουσι. *Sunt qui per Arimos Syros intelligant, qui & nunc Arami dicuntur.* Libro autem primo. Τοὺς γὰρ ὑφ' ἡμῶν Σύρους καλουμένους ὑπ' αὐτῶν τῶν Σύρων Ἀραμμαίους καλεῖσθαι. *Nam qui à nobis dicuntur Syri, eos ab ipſis Syris dici Arammæos.* Ab חורן Auſanitis regio apud LXX Interpretes in Jobo: Auſitida dixit Ariſtæus. A חול urbs Chollæ Ptolemæo poſita in Syria. A גתר Gindarus urbs apud Ptolemæum. Et populus Gindareni Plinio V. 23. in Cœle-Syria. A מש Maſius mons non procul Niſibi apud Strabonem lib. XI. & Ptolemæum in Meſopotamia. Nomina יקטן ut & הצרמות & חולן Geographi Arabes nobis in Arabia repræſentant nominibus Balſatjaktan, Hadramuth, Chaulan, ut notavit Capellus vir eruditiſſimus. Nomen אופר retinet ni fallor Opharus fluvius, & populus Opharitæ circa Mæotim Plinio lib. VI. 7. Etiam urbes eas, quarum hoc in loco meminit Moſes, antiquiſſimas eſſe collatione ſcriptorum apparet. De Babylone res notiſſima. ארך eſt Aracca, quam in Suſiana ponit Ptolemæus, unde Araccæos campos Tibullo dici notavit in Solinianis vir infinitæ lectionis Cl. Salmaſius. Ab אכר Acabenen corrupte pro Acadene dictam ſuſpicatur probabiliter diligens in Scripturarũ interpretatione Franciſcus Junius, qui & alia non pauca obſervavit eorum quæ jam poſuimus. כלנה eſt Calliniſum oppidum ad Euphraten, cui id nomen ad Ammiani manſiſſe tempora ex libro ejus XXIII docemur. Terra שנער eſt Σινναὰρ τῆς Βαβυλωνίας apud Hiſtiæum Mileſium, in loco quem nobis conſervavit Joſephus Antiquæ hiſtoriæ lib. I. cap. 7. & in Chronico; itemque in Præparatione Euſebius. Scripſit is res Phœnicum, lectus etiam Stephano. At rurſum ע in γ mutato Singarum hinc montem Ptolemæus in Meſopotamia nominat. Plinius autem Singaram oppidum libro V. c. 24. Hinc Singarana regio Sexto Rufo: נינוה haud dubie eſt quæ Græcis contractius Ninos. In Epitaphio Sardanapali,

Καὶ γὰρ ἐγὼ σποδός εἰμι, Νίνου μεγάλης βασιλεύσας.

Ipſe Nini magna modo Rex nil ſum niſi pulvis.

Eſt id nomen & apud Theognidem, Strabonem libro XVI. Plinium lib. II. cap. 13. cujus verba ſunt. *Fuit & Ninos impoſita Tigri ad ſolis occaſum* Spe-

63 affectati in cœlum itineris, quis non Poë-
tarum

spectans quondam clarissima. Lucanus III. *Et felix, sic fama, Ninos.* Habet id nomen Ptolemæus in Assyria. A כלה urbe principe nomen habet regio Calachena, Straboni lib. XI. bis, deinde initio lib. XVI. רסן est Resaina apud Ammian. libro XXIII. Sidon nota omnibus. עזה nemo dubitare potest quin, litera ע per γ, ut diximus, reddita, sit Gaza Palæstinorum, nominata Straboni lib. XVI. Melæ lib. I. qui ingentem & munitam admodum vocat, Plinio lib. V. 13. VI. 28. & alibi. ספרוה est Heliopolis urbs Sipparorum in loco Abydeni quem modo produximus. Sippara Ptolemæo in Mesopotamia. אור est Ur castellum Ammiano memoratum libro XXV. חרן Carræ Crassorum clade nobiles.

63 *Affectati in cœlum itineris.*] Homerus Odysseæ Λ. Ovidius I Metamorphoseos:

Affectasse ferunt regnum cœleste gigantes.

Vide & Virgilium Georgicon I. & Lucanum lib. VII. Frequens est apud omnes gentes loquendi genus, ut quæ supra communem altitudinem attolluntur, dicantur οὐρανομήκη, ut apud Homerum sæpe. Sic & Deut. I. 28. & IX. I. Sibyllæ nescio cujus locum de insana illa turris substructione agentem citat Josephus talem. Πάντων ὁμοφώνων ὄντων τῶν ἀνθρώπων πύργον ᾠκοδόμησάν τινες ὑψηλότατον, ὡς ἐπὶ οὐρανὸν ἀναβησόμενοι δι' αὐτοῦ· οἱ δὲ θεοὶ ἀνέμους ἐπιπέμψαντες ἀνέτρεψαν τὸν πύργον, καὶ ἰδίαν ἑκάστῳ φωνὴν ἔδωκαν, καὶ διὰ τοῦτο Βαβυλῶνα συνέβη κληθῆναι τὴν πόλιν. *Cum homines omnes una lingua uterentur, altissimam turrim ædificare quidam cœperunt, velut per eam in cœlum scansuri. At Dii ventis immissis evertere turrim hanc, & suam cuique linguam attribuere: unde urbi Babylon factum est nomen.* At ex Abydeno hæc nobis profert Eusebius Præparationis IX. c. 14. & Cyrillus libro I. contra Julianum. Ἔστι δ' οἱ λέγουσι τοὺς πρώτους ἐκ γῆς ἀνασχόντας ῥώμῃ τε καὶ μεγέθει χαυνωθέντας δὴ θεῶν καταφρονήσαντας ἀμείνονας εἶναι, τύρσιν ἠλίβατον ἀείρειν, ἵνα νῦν Βαβυλών ἐστι. ἤδη τε ἄσσον εἶναι τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοὺς ἀνέμους θεοῖσι βωθέοντας ἀνατρέψαι περὶ αὐτοῖσι τὸ μηχάνημα· τοῦ δ' ὦν τὰ ἐρείπια λέγεσθαι Βαβυλῶνα. τέως δὲ ὄντας ὁμογλώσσους ἐκ θεῶν πολύθρουν φωνὴν ἐνείκασθαι. μετὰ δὲ Κρόνῳ τε καὶ Τιτῆνι συστῆναι πόλεμον. *Sunt qui edocant primos illos è terra editos homines, cum & viribus & mole sua superbirent, ita ut se plus Diis posse jactarent, vertisse se ad turrim struendam quo loco nunc est Babylon. Cumque jam prope ad cœlum pervenisset opus, ventorum vi Diis auxiliantium, disjectum id super ædificantes: ruinis impositum nomen Babylonis. Cum vero ad id temporis unius sermonis fuissent homines,*

im-

tarum meminit? [64] Sodomorum incendium est apud Diodorum Siculum, Strabonem, [65] Taci-

immissam in eos à Diis linguarum discrepantiam, *Post id extitisse bellum Saturnum inter & Titana.* Falso autem à Græcis proditum, conditam à Semiramide Babylonem, etiam Berosus in Chaldaïcis prodidit, ut nos Josephus docet contra Appionem I. eundemque errorem tum ex Philone Biblio, tum ex Dorotheo Sidonio refellit Julius Firmicus. Vide & quæ de gigantibus & turri ex Eupolemo nobis adducit Eusebius Præparat. Evangelicæ lib. IX. cap. 17.

64 *Sodomorum incendium est apud Diodorum Siculum.*] Libro XIX. ubi post lacus Asphaltitæ descriptionem: Ὁ δὲ πλησίον τόπος ἔμπυρος ὤν, καὶ δυσώδης ποιεῖ τὰ σώματα τῶν περιοικούντων ἐπίνοσα καὶ παντελῶς ὀλιγοχρόνια. *Vicina regio cum igni subardeat, sævumque odorem exhalet, in causa est cur accolarum corpora morbida sint minimeque vivacia.*

Strabonem.] Libro XVI. post Asphaltitæ descriptionem. Τοῦ δ' ἔμπυρον τὴν χώραν εἶναι τὰ ἄλλα τεκμήρια φέρουσι πολλά. καὶ γὰρ πέτρας τινὰς ἐπικεκαυμένας δεικνύουσι τραχείας περὶ Μασάδα, καὶ σύραγγας πολλαχοῦ, καὶ γῆν τεφρώδη, σταγόνας τε πίσσης ἐκ λισσάδων λειβομένας, καὶ δυσώδεις πόῤῥωθεν ποταμοὺς ζέοντας, κατοικίας δὲ ἀνατετραμμένας σποράδην. ὥστε πιστεύειν τοῖς θρυλλουμένοις ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων, ὡς ἄρα ᾠκοῦντό ποτε τρισκαίδεκα πόλεις ἐνταῦθα, ὧν τῆς μητροπόλεως Σοδόμων σώζοιτο κύκλος ἑξήκοντά που σταδίων· ὑπὸ σεισμῶν τε καὶ ἀναφυσημάτων πυρὸς καὶ θερμῶν ὑδάτων ἀσφαλτωδῶν τε καὶ θειωδῶν ἡ λίμνη προπέσοι καὶ πέτραι πυρίληπτοι γένοιντο. αἵ τε πόλεις αἱ μὲν καταποθεῖεν, ἃς δ' ἐκλίποιεν οἱ δυνάμενοι φυγεῖν. *Esse in hoc solo ignem, multa indicia adferunt. Nam & petras ostendunt asperas & exustas circa Moasada: tum multis in locis exesas cavernas, terram cineraceam, picis guttas de petris stillantes, ferventia non sine fœdo odore flumina: quæ cuncta fidem faciunt famæ apud indigenas vulgatæ,* XIII *olim in ea regione habitatas urbes, quarum princeps Sodoma fuerit, cujus ambitus etiam nunc ostenditur in* LX *stadia patens: terra autem motibus, erumpente igne aquisque calidis & bituminosis, extitisse qui nunc est lacum, saxa concepisse ignem, urbium absorptas alias, alias ab iis qui fugere potuerunt, derelictas.*

65 *Tacitum.*] Historiarum V. *Haud procul inde campi, quos ferunt olim uberes magnisque urbibus habitatos, fulminum jactu arsisse: & manere vestigia, terramque specie torridam, vim frugiferam perdidisse. Nam cuncta sponte edita aut manu sata, sive herba tenus aut flore, seu solitam in speciem adolevere, atra*

[65] Tacitum, [66] Plinium, [67] Solinum. [68] Circumcisionis

atra & inania velut in cinerem vanescunt.

66 *Plinium.*] Is Asphaltiten describit libri v. cap. 16. & lib. XXXV. cap. 15.

67 *Solinum.*] Capite 36 edit. Salmasianæ: *Longo ab Hierosolymis recessu tristis sinus panditur, quem de cœlo tactum testatur humus nigra & in cinerem soluta. Duo ibi oppida, Sodoma nominatum alterum, alterum Gomorrum, apud quæ pomum quod gignitur, habeat licet speciem maturitatis, mandi tamen non potest: nam fuliginem intrinsecus favillaceam ambitus tantum extima cutis cohibet, quæ vel levi pressa tactu fumum exhalat, & fatiscit in vagum pulverem.*

68 *Circumcisionis vetustissimæ moris testimonium præbuerunt Herodotus.*] Cum errore tamen. Verba ejus sunt in Euterpe. Μῦνοι πάντων Κόλχοι καὶ Αἰγύπτιοι καὶ Αἰθίοπες περιτέμνονται ἀπ' ἀρχῆς τὰ αἰδοῖα. Φοίνικες δὲ καὶ Σύριοι οἱ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ, καὶ ὗτοι ὁμολογοῦσι παρ' Αἰγυπτίων μεμαθηκέναι. Σύριοι δὲ οἱ περὶ Θερμώδοντα καὶ Παρθένιον ποταμὸν, καὶ Μάκρωνες τούτοισιν ἀστυγείτονες ὄντες, ἀπὸ Κόλχων φασὶ νεωστὶ μεμαθηκέναι. ὗτοι γάρ εἰσιν οἱ περιτεμνόμενοι ἀνθρώπων μοῦνοι. καὶ ὗτοι Αἰγυπτίοισι φαίνονται ποιεῦντες κατὰ ταὐτά. αὐτῶν δὲ Αἰγυπτίων καὶ Αἰθιόπων ὐκ ἔχω εἰπεῖν, ὁκότεροι παρὰ τῶν ἑτέρων ἐξέμαθον. *Soli ab antiquo circumcisi sunt Colchi & Ægyptii & Æthiopes. Phœnices autem & qui in Palæstina sunt Syri, fatentur hunc se morem ab Ægyptiis accepisse. Syri vero qui ad Thermodontem & Parthenium sunt amnem, & Macrones horum vicini, à Colchis dicunt se didicisse. Hi enim soli sunt qui circumciduntur, faciuntque ea in re eadem quæ Ægyptii. De Æthiopibus autem & Ægyptiis, utri ab alteris acceperint, liquido dicere non possim.* In Syria Palæstina nullos fuisse circumcisos præter Judæos vere dicit Josephus Antiquæ historiæ libro VIII. cap. 4. & contra Appionem priore libro. De quibus Judæis Juvenalis, *præputia ponunt.* Et Tacitus: *Circumcidere genitalia instituere, ut diversitate noscantur.* Vide & Strabonem libro XVII. tantum vero abest ut Judæi fassi sint unquam ab Ægyptiis se accepisse hunc morem, ut contra aperte dicant Ægyptios ab Josepho didicisse circumcidi. Vide scriptorem Lexici Aruch, quem citat optime meritus de sacris literis Drusius lib. VI. Præteritorum. Neq; vero commune omnibus Ægyptiis fuit circumcidi, ut Judæis: quod vel Appionis hominis Ægyptii exemplo apud Josephum discas. Phœnicas Herodotus haud dubie pro Idumæis dixit: ut & Aristophanes Avibus, ubi Ægyptios & Phœnicas ψωλὺς vocat. Ammonius de Verborum differentiis: Ἰδουμαῖοι δὲ τὸ μὲν ἀρχῆθεν

cisionis vetustissimo mori testimonium præbuerunt Herodotus, [69] Diodorus, [70] Strabo, [71] Philo Biblius: præbent etiam nunc [72] ortæ ab Abrahamo gentes, non Hebræi tantum, sed

θεν οὐκ Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ Φοίνικες καὶ Σύροι. *Idumæi non ab origine Judæi, sed Phœnices ac Syri.* Æthiopes autem illi qui circumcisi sunt ex Cethuræ erant posteris, ut jam dicemus. Colchi & eorum vicini ex decem sunt tribubus, quas transtulit Salmanasar. Inde & in Thraciam quidam venere. Scholiastes ad Aristophanis Acharnenses. Ὀδομάντων ἔθνος Θρᾳκικόν. φασὶ δὲ αὐτοὺς Ἰουδαίους εἶναι. *Odomantum gens est Thracica. Dicuntur autem esse Judæi.* Ubi Judæos intellige impropriè, Hebræos, ut sæpe. Ab Æthiopibus trans Oceanum circumcisio venit in Novum orbem, si vera sunt quæ de eo more reperto in variis ejus orbis locis narrantur.

69 *Diodorus.*] Libro I. de Colchis. Ὅτι δὲ τοῦτο τὸ γένος Αἰγυπτιακόν ἐστι, σημεῖον εἶναι τὸ περιτέμνεσθαι τοὺς ἀνθρώπους παραπλησίως τοῖς κατ' Αἴγυπτον, διαμένοντος τοῦ νομίμου παρὰ τοῖς ἀποίκοις· καθάπερ καὶ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις. *Gentem hanc ab Ægyptiis ortam argumento sit, quod circumciduntur & ipsi more Ægyptiorum, quorum mos in hac colonia mansit, ut & apud Judæos.* Cum Hebræi ab antiquo circumcisi sint, nihilo magis ostendit circumcisio Colchos illos ab Ægyptiis esse, quam, quod nos diximus, ab Hebræis. Idem libro III. Troglodytas circumcisos narrat, Æthiopum scilicet partem.

70 *Strabo.*] Libro XVI. de Troglodytis: Εἰσὶ δὲ περιτετμημένοι τινὲς καθάπερ Αἰγύπτιοι. *Sunt horum quidam circumcisi, ut Ægyptii.* In eodem libro περιτομὰς tribuit Judæis.

71 *Philo Biblius.*] In fabula de Saturno apud Eusebium lib. I. cap. 10.

72 *Orta ab Abrahamo gentes*] Cui Abrahamo primo omnium datum circumcisionis præceptum etiam Theodorus docuit in Carmine de Judæis, unde hos versus nobis Eusebius dedit lib. IX. Præparationis Evangelicæ cap. 22.

Ὅς ποθ' ἑῆς πάτρης ἐξήγαγε δῖον Ἀβραάμ,
Αὐτὸς ἀπ' οὐρανόθεν κέλετ' ἀνέρα παντὶ σὺν οἴκῳ
Σάρκ' ἀποσυλῆσαι πόσθης ἄπο, καὶ ῥ' ἐτέλεσσεν.
Qui sanctum patriis Abrahamum eduxit ab oris,
Idem ipsum totamque domum genitalia ferro
Tegmina præcepit præcidere; paruit ille.

73 *Idumæi.*] Ab Esavo ita dicti, qui οὐσωὸς Philoni Biblio. Ei enim alterum nomen erat

sed [73] Idumæi, [74] Ismaëlitæ, [73] & alii. Abrahami,

erat Edom, quod Græci Ἐρυθρὸν transtulere, unde dictum mare Erythræum: quippe eo usque pervenit vetus Esavi posterorumque ejus imperium. Originis ignari eos cum Phœnicibus, ut modo dixi, confuderunt. Ammonius Idumæos circumcisos ait, ut & Justinus Dialogo cum Tryphone, & Epiphanius contra Ebionæos. Horum pars Homeritæ, quos suo etiam tempore circumcisos docet nos Epiphanius contra Ebionæos.

74 *Ismaëlitæ.*] Circumcisi hi ab antiquo, sed eo ætatis anno quo Ismaël. Josephus lib. 1. c. 12. & 13. Τίκτεται δὲ παῖς [illegible] τῷ ὑστέρῳ ἔτει· ὃν εὐθὺς μετ' ὀγδοὴν ἡμέραν περιτέμνουσι, κἀξ ἐκείνου μετὰ τοσαύτας ἔθος ἔχουσιν οἱ Ἰουδαῖοι ποιεῖσθαι τὰς περιτομάς. Ἄραβες δὲ μετ' ἔτος τρισκαιδέκατον· Ἰσμάηλος γὰρ ὁ κτίστης αὐτῶν τοῦ ἔθνους, Ἀβράμου γινόμενος ἐκ τῆς παλλακῆς, ἐν τούτῳ περιτέμνεται τῷ χρόνῳ. *Nascitur Abrahamo & Saræ anno sæculi sui ultimo puer, quem ipsi die octavo circumcidunt: quem diem etiam nunc Judæi in circumcidendis liberis observant. At Arabes circumciduntur post annum ætatis tertium & decimum. Nam princeps eorum generis Ismaëlus ea ætate circumcisus est, filius & ipse Abrahami, sed ex ancilla.* Origenes in pulchra dissertatione contra Fatum, quæ & apud Eusebium exstat lib. VI. cap. II. & in collectione Græca cui Philocaliæ nomen: Οὐκ οἶδ' ὅπως δυνήσονται σῶσαι τὸ τοὺς μὲν ἐν Ἰουδαίᾳ σχεδὸν πάντας τοιόνδε εἶναι τὸν σχηματισμὸν ἐπὶ τῆς γενέσεως, ὡς ὀκταημέρους αὐτοὺς λαβεῖν περιτομὴν ἀκρωτηριαζομένους καὶ ἑλκουμένους, καὶ φλεγμονῇ περιπεσομένους καὶ τραύμασι. καὶ ἅμα τῇ εἰς τὸν βίον εἰσόδῳ, ἰατρῶν δεομένους· τῶν δὲ ἐν Ἰσμαηλίταις τοῖς κατὰ τὴν Ἀραβίαν τοιόνδε, ὡς πάντας περιτέμνεσθαι τρισκαιδεκαετεῖς· τοῦτο γὰρ ἱστόρηται περὶ αὐτῶν. *Nescio quomodo defendere hoc possint, iis qui in Judæa nascuntur prope omnibus talem esse positurам siderum nascentibus, ut octavo die debeant circumcidi, mutilari, ulcerari, vulnera & inflammationes incurrere, ac medici ope egere simul atque vitæ limen intraverint. At Ismaëlitis, qui in Arabia sunt, talem esse posituram siderum, ut circumcidendi sint omnes ætatis anno tertio & decimo: id enim de istis proditum est.* Hos Ismaëlitas Epiphanius contra Ebionæos disputans explicat Sarracenos: recte admodum. Semper enim hunc morem observarunt Sarraceni, & ab eis accepere Turcæ.

75 *Et alii.*] Nempe illi à Cethura, de quibus locus est egregius Alexandri Polyhistoris, apud Josephum lib. 1. c. 16. quem & Eusebius adducit Præparationis Evangelicæ lib. IX. cap 20 Κλεόδημός φησιν ὁ προφήτης, ὁ καὶ Μάλχας, ὁ ἱστορῶν τὰ περὶ Ἰουδαίων, καθὼς καὶ Μωϋσῆς ἱστόρησεν ὁ νομοθέτης αὐτῶν,

hami, Isaaci, Jacobi, Josephi historia Mosi consonans [76] exstabat olim apud Philonem Biblium ex Sanchuniathone, [77] apud Berosum, [78] Heca-

τῶν, ὅτι ἐκ Χετούρας Ἀβραάμῳ ἐγένοντο παῖδες ἱκανοί. λέγει δὲ αὐτῶν καὶ τὰ ὀνόματα, ὀνομάζων τρεῖς, Ἀφὲρ, Ἀσοὺρ, Ἀφρά· καὶ ἀπὸ Ἀσοὺρ τὴν Ἀσσυρίαν κεκλῆσθαι· ἀπὸ δὲ τῶν δύο, Ἀφρά τε καὶ Ἀφὲρ, πόλιν τε Ἄφραν καὶ τὴν χώραν Ἀφρικὰν ὀνομασθῆναι· τούτους δὲ Ἡρακλεῖ συστρατεῦσαι ἐπὶ Λιβύην καὶ Ἀνταῖον. γήμαντα δὲ τὴν Ἄφρα θυγατέρα Ἡρακλέα, γεννῆσαι υἱὸν ἐξ αὐτῆς Δίδωρον. τούτου δὲ γενέσθαι Σοφῶνα, ἀφ' οὗ τοὺς βαρβάρους Σόφακας κεκλῆσθαι. *Cleodemus Propheta Malcha dictus, in Libro de Judæis, eadem dicit quæ Moses qui Judæis leges condidit, ex Chettura Abrahamo multos esse natos liberos, quorum tres ab ipso nominantur Afer, Afur, Afra. Ab Afur dictam Assyriam. Ab aliis duobus Afra & Afer urbem Afram, terramque Africam. Hos Herculi commilites fuisse in Libyam & Antæum. Herculem autem cum Afra duxisset filiam, ex ea filium genuisse Dedorum nomine. Ex hoc natum Sophona, unde barbaros Sophacas dictos.* Hic cætera nomina exscriptorum vitio, nec cum Mose, nec inter se collatis Josephi & Eusebii, quales habemus, codicibus congruunt. At Ἀφὴρ haud dubie est qui Mosi עפר. Herculem autem intellige non Thebanum, sed multo antiquiorem Phœnicem, cujus & Philo Biblius meminit, Eusebio citatus in dicto sæpe capite 10. libri primi Præparationis Evangelicæ. Is ipse est Hercules cujus exercitum in Africam venisse Sallustius in Jugurthino commemorat. Videmus ergo unde Æthiopes, pars magna Afrorum, circumcisionem acceperint, quam & Herodoti habuerunt tempore, & nunc etiam qui eorum Christiani sunt, non ex religionis necessitate, sed ex vetustissimi moris reverentia, retinent.

76 *Exstabat olim apud Philonem Biblium ex Sanchuniathone.*] Certe ad Abrahamum pertinere putat Scaliger quædam, quæ ex Philone Biblio nobis servavit Eusebius. Ipsum vide in Auctuario ad Emendationem temporum. Est tamen cur de eo dubitem.

77 *Apud Berosum,*] Ejus verba servavit nobis Josephus Antiquæ historiæ lib. 1. cap. 8. Μετὰ δὲ τὸν κατακλυσμὸν δεκάτῃ γενεᾷ, παρὰ Χαλδαίοις τις ἦν δίκαιος ἀνὴρ μέγας καὶ τὰ οὐράνια ἔμπειρος. *Post cataclysmum decima stirpe apud Chaldæos vir extitit justus & eximius, interque cætera cælestium peritus.* Hæc ad Abrahamum recte referri temporum ratio ostendit.

78 *Hecatæum.*] Is librum de Abrahamo scripsit qui periit, sed exstabat Josephi tempore.

79 *Da-*

[78] Hecatæum, [79] Damascenum, [80] Artapanum, Eupolemum, Demetrium, partim & [81] apud vetustissimum Orphicorum

79 *Damascenum*] Nicolaum illum virum illustrem, amicum & Augusto & Herodi, cujus reliquias aliquot nuper accepimus beneficio viri amplissimi Nicolai Peiresii, in cujus morte & literæ & literati omnes damnum incredibile fecerunt. Ejus Nicolai Damasceni verba huc refert Josephus dicto jam loco: Ἀβράμης ἐβασίλευσε Δαμασκοῦ ἔπηλυς σὺν στρατῷ ἀφιγμένος ἐκ τῆς γῆς ὑπὲρ Βαβυλῶνος, Χαλδαίων λεγομένης. μετ' οὐ πολὺν δὲ χρόνον μεταναστὰς καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς χώρας σὺν τῷ σφετέρῳ λαῷ. εἰς τὴν τότε μὲν Χαναναίαν λεγομένην, νῦν δὲ Ἰουδαίαν μετῴκησε, καὶ οἱ ἀπ' ἐκείνου πληθύναντες, περὶ ὧν ἐν ἑτέρῳ λόγῳ διέξειμι τὰ ἱστορούμενα. τοῦ δὲ Ἀβράμου ἔτι καὶ νῦν ἐν τῇ Δαμασκηνῇ τὸ ὄνομα δοξάζεται, καὶ κώμη ἀπ' αὐτοῦ δείκνυται. Ἀβράμου οἴκησις λεγομένη. *Abrames in Damasco regnavit, qui advena cum exercitu illuc venerat ex ea regione, quæ, supra Babylonem sita, Chaldæorum dicitur. At non multo post tempore cum sua multitudine etiam hinc emigrans pervenit in terram, quæ tunc Chananæa vocabatur, nunc Judæa dicitur, ubi & illi habitarunt qui ab eo orti sunt plurimi, quorum res alibi memorabo. Abramæ autem in Damascena regione etiam nunc celebre est nomen, monstraturque vicus, qui ab eo dicitur Abrahami habitaculum.*

80 *Artapanum, Eupolemum, Demetrium.*] Habes quæ horum nomine ex Alexandro Polyhistore adfert Eusebius in Præp. lib. IX. cap. 16. 17. 18. 21. 23. Loca sunt longiora quam ut huc transcribam. Ante Eusebium nemo est qui ea produxerit. Sed ex altari in Bethel ab Jacobo structo, de quo agitur Gen. 35. venit fabula τῶν Βαιτυλίων, quam ex Philone Biblio habet Eusebius lib. I. Præpar. cap. 10.

81 *Apud vetustissimum Orphicorum scriptorum.*] Certe enim de alio accipi ista non possunt, quæ apud Clementem Alexandrinum Strom. V. & Eusebium libro XIII. capite 12. legimus:

Οὐ γάρ κέν τις ἴδοι θνητῶν μερόπων κραίνοντα,
Εἰ μὴ μουνογενής τις ἀπορρὼξ φύλου ἄνωθεν
Χαλδαίων· ἴδρις γὰρ ἔην ἄστροιο πορείης,
Καὶ σφαίρης κίνημ' ἀμφὶ χθόνα ὡς περιτέλλει
Κυκλοτερὲς, ἐν ἴσῳ τε, κατὰ σφέτερον κνώδακα.
Nemo illum novit mortalia cuncta regentem,
Unicus ille nisi Chaldæo sanguine cretus:
Norat enim Solis qua se Astrum lege rotaret,
Et circum terram magnus se volveret orbis

scriptorem: exstat & nunc aliquid [82] apud Justinum ex Trogo Pompeio. [83] Apud eosdem ferme omnes exstat & Mosis actorumque ipsius memoria. [84] Nam & aqua extractum, & duas à Deo tabulas ei datas, Orphica

Æqualisque teresque, intus sita circumplectens.

Ubi Abrahamus μονογενὴς sic dicitur, ut apud Esaiam LI. cap. 2. אחד. Ex cognitione autem siderum celebratus Abrahamus etiam Beroso, ut jam audivimus. Eupolemus apud Eusebium de eodem: Ὃν δὴ καὶ τὴν ἀστρολογίαν καὶ τὴν Χαλδαϊκὴν εὑρεῖν. *Hunc repertorem fuisse & scientiæ sideralis & disciplinæ insuper Chaldaïcæ.*

82 *Apud Justinum ex Trogo Pompeio.*] Lib. XXXVI. cap. 2. *Judæis origo Damascena, Syriæ nobilissima civitas. Post Abraham & Israel Reges fuere.* Reges hos ut Nicolaus, sic Trogus Pompeius dixere, quod in suis familiis jus regium obtinuerint. Itaque & Χριστοὶ vocantur Psal. CV. 15.

83 *Apud eosdem ferme omnes exstat & Mosis actorumque ejus memoria.*] Vide Eusebium dicto lib. IX. c. 26. 27. 28. Quæ ex Tragico Judæo Ezechiele ibidem citantur, vera sunt, & partem eorum habes apud Clementem Alexandrinum Strom. I. qui ex mystarum libris adfert, Ægyptium à Mose verbis occisum: & Strom. 5. ex Artapano quædam habet ad Mosem pertinentia, sed non
Justinus ex Tro-
satis ex vero.
go Pompeio de Mose: *Dux igitur exsulum factus, sacra Ægyptiorum furto abstulit: quæ repetentes armis Ægyptii, domum redire tempestatibus compulsi sunt: itaque Moses Damascena, antiqua patria, repetita, Montem Sinan occupat:* & quæ sequuntur vera falsis mixta. Ubi Arvas apud eum scribitur, Arnas legendum est. Is est Aaron, non filius, ut hic existimavit, sed frater Mosis, & Sacerdos.

84 *Nam aqua extractum & duas à Deo tabulas ei datas Orphica carmina diserte memorant.*] Ut quidem ea emendavit maximus Scaliger, qui li-
vit maximus Scaliger, qui li-
tera vicini admodum ductûs mutata, pro eo quod ex Aristobulo Eusebius Præparationis Evangelicæ libro XIII. cap. 12. citat ὑλογενής, legere nos jussit ὑδογενής, ut versus sic habeant,

Ὡς λόγος ἀρχαίων, ὡς ὑδογενὴς διέταξεν,
Ἐκ Θεόθεν γνώμαισι λαβὼν κατὰ δίπλακα θεσμόν·

Ut veterum fama est, ut jussit flumine natus,
Dona Dei tabulas geminas qui sensibus hausit.

Sub-

ca carmina diserte memorant. His [85] adde Polemonem, [86] & de exitu ex Ægypto non pauca ex Ægyptiis, Manethone, Lysimacho, Chæremone. Neque vero cuiquam prudenti credibile fiet Mosem, [87] qui non Ægyptios tantum hostes habebat, sed & plurimas gen-

Subjungit autem hæc, quisquis ille fuit vetustissimus scriptor Orphicorum, postquam dixerat unum Deum esse colendum rerum omnium artificem ac moderatorem.

85 *Adde Polemonem.*] Videtur is vixisse temporibus Ptolemæi Epiphanis, qua de re vide utilissimum Viri Cl. Gerardi Vossii de Græcis historicis librum. Africanus historias Græcas ab eo scriptas ait. qui idem liber est quem Ἑλληνικὴν vocat Athenæus. Sunt autem ejus hæc verba: Ἐπὶ Ἄπιδος τοῦ Φορωνέως μοῖρα τοῦ Αἰγυπτίων στρατοῦ ἐξέπεσεν Αἰγύπτου, οἱ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ καλουμένῃ Συρίᾳ οὐ πόρρω Ἀραβίας ᾤκησαν. *Regnante Apide Phoronei filio pars exercitus Ægyptiaci Ægypto exiit, habitaruntque illi in ea Syria quæ Palæstina dicitur, ab Arabia non longe.* Sicut Polemonis locum Africanus, ita Africani servavit in Chronicis Eusebius.

86 *Et de exitu ex Ægypto non pauca ex Ægyptiis Manethone, Lysimacho, Chæremone.*] Loca sunt apud Josephum contra Appionem plena mendaciis, utpote profecta à gente semper Judæis infestissima, unde & sua hausit Tacitus. Apparet autem ex his omnibus inter se collatis, Hebræos ab Assyriis ortos, parte Ægypti potitos, ibi pastoralem egisse vitam: sed operis postea servilibus pressos, exiisse Ægypto, Ægyptiis etiam quibusdam ipsos comitantibus Mose duce: perque Arabum terras postremo pervenisse in Syriam Palæstinam, ibique instituta eos secutos Ægyptiorum institutis contraria. Cæterum quomodo in his, quæ huic historiæ aspersere, mendaciis, scriptores Ægyptii inter se, quidam & secum singuli pugnent, quotquot illa sæculis ab antiquitate Mosis librorum vincantur, egregie ostendit in illo libro eruditissimo Josephus.

87 *Qui non Ægyptios tantum hostes habebat.*] A quibus cum vi abscesserant: quorum instituta resciderant Judæi. De odio Ægyptiorum implacabili adversus Hebræos, vide Philonem, tum contra Flaccum, tum in Legatione: ac Josephum in utroque contra Appionem libro.

gentes alias, [88] Idumæos, [89] Arabas, [90] Phœnicas; vel de Mundi ortu & rebus antiquissimis ea ausum palam prodere, quæ aut aliis scriptis prioribus revinci possent, aut pugnantem sibi haberent persuasionem veterem atque communem; vel de sui temporis rebus ea prædicasse, quæ viventium multorum testimoniis possent refelli. Meminerunt Mosis & [91] Diodorus Siculus, & [92] Strabo, [93] & Plinius,

88 *Idumæos.*] Heredes veteris odii inter Jacobum & Esavum, ad quod nova accessit causa, cum Hebræis Idumæi transitum negarunt. Num. xx. 14.

89 *Arabas.*] Illos scilicet ab Ismaële ortos.

90 *Phœnicas.*] Cananæos scilicet vicinasque gentes, in quos Hebræis bellum æternum.

91 *Diodorus Siculus.*] In libro 1. agens de iis, qui Deos auctores suis legibus inscripserint, addit: *παρὰ Ἰουδαίοις δὲ Μωσῆν τὸν Ἰαὼ ἐπικαλούμενον θεόν.* *Ut Mosen, qui apud Judæos Deum, qui Iao vocatur.* Ubi Ἰαὼ est יהוה, quod eodem modo extulere & oracula, & Orphica antiquis memorata, & heretici Basilidiani, aliique Gnostici. Idem nomen Tyrii, ut ex Philone Biblio discimus, extulere Ἰευὼ, alii Ἰαὴ, ut apud Clementem Alexandrinum est: Samaritani Ἰαβαὶ, ut apud Theodoretum legimus. Nimirum Orientis populi iisdem vocibus alii alias tribuebant vocales, unde in propriis nominibus Veteris Testamenti tanta diversitas. Esse in hac voce τοῦ ὄντος significationem vere dictum Philoni. Præter Diodorum, qui Mosis meminerint, Parænesis ad Græcos, quæ Justino adscribitur, nominat Palemonem, Appionem, Ptolemæum Mendesium, Hellanicum, Philochorum, Castorem, Thallum, Alexandrum Polyhistorem: Quosdam horum & Cyrillus contra Julianum libro 1.

92 *Et Strabo.*] Locus est libro ejus xvi, ubi quod Ægyptium Sacerdotem Mosem fuisse putat, ab Ægyptiis habet scriptoribus, ut ex Josepho apparet. Addit deinde, dogmata ejus non sine aliquo errore describens: *Συνέστησαν αὐτῷ πολλοὶ τιμῶντες τὸ θεῖον· ἔφη γὰρ ἐκεῖνος καὶ ἐδίδασκεν, ὡς οὐκ ὀρθῶς φρονοῖεν οἱ Αἰγύπτιοι θηρίοις εἰκάζοντες καὶ βοσκήμασι τὸ θεῖον, οὐδ' οἱ Λίβυες· οὐκ εὖ δὲ οὐδὲ οἱ Ἕλληνες, ἀνθρωπομόρφους τυποῦντες· εἴη γὰρ ἓν τοῦτο μόνον θεὸς, τὸ περιέχον ἡμᾶς ἅπαντας καὶ γῆν καὶ θάλατταν,*

nius, [94] Tacitus quoque, [95] & post eos Dionysius Longinus de sermonis sublimitate: Jannis autem & Mambris, qui in Ægypto Mosi re-

τας, ὃ καλοῦμεν οὐρανὸν καὶ κόσμον καὶ τὴν τῶν ὄντων φύσιν. τούτου δὴ τίς ἂν εἰκόνα πλάττειν θαῤῥήσειε νοῦν ἔχων, ὁμοίαν τινὶ τῶν παρ' ἡμῖν; ἀλλ' ἐᾶν δεῖν πᾶσαν ξοανοποιΐαν, τέμενος δ' ἀφορίσαντας καὶ σηκὸν ἀξιόλογον, τιμᾶν ἕδους χωρίς. *Affirmat ille, docebatque non recte sentire Ægyptios, qui ferarum pecorumque imagines numini tribuerent: sed nec Afros & Græcos, qui humanas. Nihil aliud esse Deum quam unum illud, quod nos cunctos terramque & mare contineret, quod cælum dicimus & mundum rerumque naturam. Huic, ajebat, quis prudens audeat fingere imaginem rebus, quæ apud nos sunt, similem? Abstinendum ergo ab omni simulacrorum effictione: sed structo templo, inque eo adyto quam magnificentissimo, ibi sine ulla figura colendum Deum.* Addit viris bonis id persuasum. Addit instituta ab eo sacra & ritus nec impensis gravia, nec limfatico furore odiosa. Narrat circumcisionem, cibos vetitos, alia: & cum ostendisset hominem natura sua animal esse societatis civilis appetens, ad eam ducere præcepta humana ac divina, divina vero efficacius.

93 *Et Plinius.*] Libro xxx. cap. 1. *Est & alia magices factio à Mose.* Juvenalis:

Judaicum ediscunt & servant ac metuunt jus,
Tradidit arcano quodcunque volumine Moses.

94 *Tacitus quoque.*] Histor. v. ubi contra Ægyptiorum fabulas *Unus exsulum* dicitur.

95 *Et post eos Dionysius Longinus.*] Vixit is tempore Aureliani Imperatoris, gratus Zenobiæ Palmyrenorum Reginæ. Is in libro de sublimi dicendi genere, cum dixisset, de Deo loquentes curare debere, ut eum nobis magnum sincerumque & impermixtum exhibeant: Ταύτῃ καὶ ὁ τῶν Ἰουδαίων θεσμοθέτης, οὐχ ὁ τυχὼν ἀνήρ, ἐπειδὴ τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν κατὰ τὴν ἀξίαν ἐχώρησε, κἀξέφηνεν, εὐθὺς ἐν τῇ εἰσβολῇ γράψας τῶν νόμων, Εἶπεν ὁ Θεός, φησί· τί; γενέσθω φῶς, καὶ ἐγένετο· γενέσθω γῆ, καὶ ἐγένετο. *Sic egit & is qui Judæis leges condidit, vir minime vulgaris ingenii, ut qui Dei potestatem digne & conceperit & eloquutus fuerit, statim in principio legum hæc scribens, Dixit, ait, Deus. Quid? Fiat lux: & facta est. Fiat terra: & facta est.* Chalcidius multa ex Mose habet, & de eo sic loquitur: *Sapientissimus Moses, non humana facundia, sed divina, ut ferunt, inspiratione vegetatus.*

96 *Præter Thalmudicos.*] In Gemara titulo de Oblationibus, cap. Omnes oblationes Synagogæ. Adde Tanchuma sive Ilmedenu. Dicuntur ibi prin-

si restiterunt, [96] præter Thalmudicos, [97] Plinius & [98] Apuleius. Legis ipsius per Mosem datæ, ac rituum, [99] tum alibi nonnulla exstant, [100] tum apud Pythagoricos plurima. [101] Ve-

principes Magorum Pharaonis, & colloquium eorum cum Mose refertur. Accedat Numenius lib III. De Judæis. Verba ejus profert Eusebius lib VIII. cap. 8. Τὰ δ᾽ ἑξῆς Ἰαμνῆς καὶ Μαμβρῆς, Αἰγύπτιοι ἱερογραμματεῖς, ἄνδρες οὐδενὸς ἧττους μαγεῦσαι κριθέντες εἶναι, ἐπὶ Ἰουδαίων ἐξελαυνομένων ἐξ Αἰγύπτου. Μουσαίῳ γοῦν τῷ Ἰουδαίων ἐξηγησαμένῳ, ἀνδρὶ γενομένῳ Θεῷ εὔξασθαι δυνατωτάτῳ, οἱ παραστῆναι ἀξιωθέντες ὑπὸ τοῦ πλήθους τοῦ τῶν Αἰγυπτίων οὗτοι ἦσαν. τῶν τε συμφορῶν, ἃς ὁ Μουσαῖος ἐπῆγε τῇ Αἰγύπτῳ, τὰς νεανικωτάτας αὐτῶν ἐπιλύσασθαι ὤφθησαν δυνατοί. *Deinceps vero Jamnes & Mambres sacrorum scribæ Ægyptii, magicis artibus præstare crediti, quo tempore exacti sunt ex Ægypto Judæi. Nam qui ab omni Ægyptiorum multitudine electi sunt, ut Musæo resisterent Judæorum duci, viro precibus apud Deum potentissimo, hi fuere, ac gravissimas calamitates à Musæo in Ægyptum invectas coram omnibus depellere quiverunt.* Ubi Mosem voce vicina & Græcis usitata Musæum vocat, sicut alii Jesum Jasona, Saulum Paulum. Ad eundem Numenii locum nos remittit Origenes adversus Celsum IV. Artapanus apud eundem Eusebium lib. IX. cap. 27. hos vocat τοὺς ἱερεῖς ὑπὲρ Μέμφιν, *Sacerdotes supra Memphim*, quibus à rege ait mortem indictam, ni paria Mosi patrarent.

97 *Plinius.*] Dicto jam loco.

98 *Apuleius.*] Apologetico secundo.

99 *Tum alibi nonnulla exstant.*] Ut apud Strabonem, Tacitum, Theophrastum productum à Porphyrio de non edendis animalibus secundo, ubi de sacerdotibus & holocaustis; & quarto ejusdem operis, ubi de vetitis edi tum piscibus, tum animantibus aliis. Vide & Hecatæi locum apud Josephum primo contra Appionem, & apud Eusebium in Præpar. lib. IX. c. 4. Legem vitandæ consuetudinis alienigenarum habes in Justini Tacitique historia: de suilla non edenda apud Tacitum, Juvenalem, Plutarchum Sympos. IV. cap. 5. Macrobium ex antiquis. Apud Plutarchum dicto loco & Levitas, & σκηνοπηγίαν reperies.

100 *Tum apud Pythagoricos plurima.*] Hermippus vita Pythagoræ, citatus ab Josepho adversus Appionem II. Ταῦτα δὲ ἔπραττε καὶ ἔλεγε, τὰς Ἰουδαίων καὶ Θρᾳκῶν δόξας μιμούμενος καὶ μεταφέρων εἰς ἑαυτόν. ἀληθῶς γὰρ ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος πολ-

[101] Veteribus Judæis insigne & religionis & justitiæ testimonium perhibent, & Strabo, & ex Trogo Justinus: ita ut jam, quæ de Josua, aliisque, aut reperiuntur, aut reperta olim sunt, Hebræorum libris consentientia, adferre ne opus quidem sit; cum qui Mosi fidem habeat, quæ, nisi inverecunde admodum, negari ei non potest, is omnino crediturus sit eximia olim prodigia à Deo edita: quod hic præcipue spectamus. Posteriorum vero

λὰ τῶν παρὰ Ἰουδαίοις νομίμων εἰς τὴν αὐτοῦ μετήνεγκε φιλοσοφίαν. *Hæc faciebat dicebatque, Judæorum ac Thracum opiniones imitans & sibi vindicans. Vere enim vir ille multa Judæorum instituta in suam philosophiam transtulit.* Τὸ θνησιμαίων ἀπέχεσθαι, abstinere morticinis, inter Pythagoræ præcepta ponit Hierocles, Porphyrius epistola ad Anebonem, & Ælianus lib. IV. id est ex Levit. VII. 15. Deut. XIV. 21. Οὗ οὐκ ἔθου μὴ ἐπιγάμων ἀναιροῦ, ex Pythagora est apud Malchum sive Porphyrium Hortatione ad Philosophiam, & apud Diogenem Laërtium; id ex Decalogi est præcepto secundo. *Quod non posuisti ne tollas*, inter Judaïca ponit Josephus contra Appionem libro altero. inter Pythagorica Philostratus. Jamblicus: ἥμερον φυτὸν καὶ ἔγκαρπον μήτε βλάπτειν, μήτε φθείρειν, *arbor mitis & frugifera ne corrumpatur, neve ei noceatur*: Ex Deut. XX. 19. Non transeundum locum ubi asinus in genua sederit, Pythagoræ tribuit is quem dixi, Hermippus. Origo ex historia quæ est Num. XXII. 27. Platonem quoque multa ex Hebræis sumpsisse agnoscebat Porphyrius, ut Theodoretus notat sermone contra Græcos I. Partem eorum videbis in Præparatione Eusebii.

101 *Veteribus Judæis insigne & religionis & justitiæ testimonium perhibent & Strabo & ex Trogo Justinus.*] Strabo quidem lib. XVI. post Mosis historiam: Οἱ δὲ διαδεξάμενοι χρόνους μέν τινας ἐν τοῖς αὐτοῖς διέμενον, δικαιοπραγοῦντες καὶ εὐσεβεῖς, ὡς ἀληθῶς, ὄντες. *Successores vero ad aliquod tempus in iisdem institutis mansere, justi vereque religiosi.* Idem paulo post, eos qui Mosi crediderant ait fuisse τιμῶντας τὸ θεῖον, *Dei reverentes*, & εὐγνώμονας, *æqui amantes*. Justinus vero sic, lib. XXXVI. cap. 2: *Quorum* (Regum scilicet & Sacerdotum) *justi-*

vero temporum miracula, puta [102] Eliæ, Elisæi & aliorum, eo minus conficta censeri debent, quod illis temporibus & innotuisset jam magis Judæa, & ob diversitatem religionis in magno esset odio vicinorum, quibus facillimum fuisset refellere nascentem mendacii famam. Jonæ historia qui triduo intra cetum fuerit [103] est apud Lycophronem, & Æneam Hazoum; nisi quod subjectum est nomen Herculis, in cujus claritatem referri solitum quicquid ubique magnificum esset, [104] notatum

justitia religione permixta, incredibile quantum coaluere. Aristoteles quoque magnum sapientiæ & eruditionis testimonium Judæo, quem viderat, præbuit, Clearcho teste libro secundo de Somno, quem exscripsit Josephus. Tacitus inter multa falsa hoc vere, coli ab Judæis, *summum illud & æternum, neque mutabile, neque interiturum*, id est, Deum, ut de iisdem Judæis agens Dio Cassius loquitur, ἄῤῥητον καὶ ἀειδῆ, *qui nec voce exprimi, nec à nobis conspici possit.*

102 *Eliæ.*] De cujus Prophetia Eupolemo scriptum librum dicit Eusebius Præp. lib. IX. cap. 30. Ejusdem locum de Jeremiæ Prophetiis profert eodem libro Eusebius c. XXXIX.

103 *Est apud Lycophronem.*] Versus hi sunt:

Τριεσπέρου λέοντος, ὃν ποτε γνάθοις
Τρίτωνος ἠμάλαψε κάρχαρος κύων·
Ἔμπνους δὲ δαιτρὸς ἡπάτων φλοιδούμενος
Τινθῷ λέβητος, ἀφλόγοις ἐπ' ἐσχάραις
Σμήριγγας ἐστάλαξε κωδείας πέδῳ.

Trivesperi leonis, olim quem suis
Malis voravit sæva Tritonos canis,
Cum vivus intra, seu coquus, versans jecur
Imo lebetis, in sine ignibus foco,
Sudore totum per caput madesceret.

Ad quem locum Tzetzes: διὰ τὸ ἐν τῷ κήτει τρεῖς ἡμέρας ποιῆσαι· *quia per triduum intra cetum fuit.* Æneas Gazæus Theophrasto: ὥσπερ καὶ Ἡρακλῆς ἐλέγετο, διαῤῥαγείσης τῆς νεὼς ἐφ' ἧς ἔπλει, ὑπὸ κήτους καταποθῆναι καὶ διασώζεσθαι. *Sicut Hercules narratur, fracta qua vehebatur navi, à ceto voratus incolumis factus.*

104 *Notatum Tacito.*] Et Ser-

tum Tacito. Certe Julianum, Judæorum non minus quam Christianorum hostem, historiæ evidentia coëgit fateri, & [105] viros divino spiritu afflatos vixisse inter Judæos, & [106] ad Mosis atque Eliæ sacrificia ignem cælitus delapsum. Ac sane notandum in hac parte est, non modo [107] supplicia gravia apud Hebræos constituta fuisse in eos, qui Prophetiæ munus falso sibi arrogarent; sed [108] plurimos reges, qui auctoritatem sibi eo modo conciliare poterant, plurimos viros eruditissimos, [109] qualis Esdras atque alii, nunquam ausos eum sibi honorem arrogare, [110] nec aliquot sæculis quem-

Servio, tum Varrone, tum Verrio Flacco auctoribus.

105 *Viros divino spiritu afflatos vixisse inter Judæos.*] Libro III. apud Cyrillum.

106 *Ad Mosis atque Eliæ sacrificia ignem cælitus delapsum.*] Julianus in libro Cyrilli decimo: Προσάγειν δὲ ἱερεῖα βωμοῖς καὶ θύειν παραιτεῖσθε. πῦρ γὰρ φασιν, οὐ κάτεισιν ἄνωθεν ἐπὶ Μωσέως τὰς θυσίας ἀναλίσκον· ἅπαξ τοῦτο ἐπὶ Μωσέως ἐγένετο, καὶ ἐπὶ Ἠλίου τοῦ Θεσβίτου πάλιν μετὰ πολλοὺς χρόνους. *Aris admovere victimas & sacrificare defugitis. Nempe quod ignis de cælo non descendat ut Mosis tempore, & victimas consumat: Atqui id semel tantum accidit sub Mose, & multo post tempore cum viveret Elias Thesbita.* Vide & sequentia de igne cœlesti. Cyprianus Testimoniorum III. *Item in sacrificiis quæcunque accepta habebat Deus, descendebat ignis de cælo qui sacrificata consumeret.* Menander autem in Phœnicum historia meminerat summæ illius siccitatis, quæ Elia florente contigit. id est, regnante apud Tyrios Ithobalo. Vide Josephum Antiquæ historiæ lib. VIII. cap. 7.

17 *Supplicia gravia apud Hebræos constituta fuisse in eos, qui Prophetiæ munus sibi falso arrogarent.*] Deut. XIII. 5. XVIII. 20. & seqq.

108 *Plurimos Reges.*] Nemo id ausus post Davidem.

109 *Qualis Esdras.*] Ad illa tempora adscribere solent Hebræi: *Hactenus Prophetæ, jam incipiunt Sapientes.*

110 *Nec aliquot sæculis quenquam ante Jesu tempora.*] Itaque lib. I. Macchab. cap. IV. 46. legi-

quemquam ante Jesu tempora. Multo vero minus imponi populo tot millium potuit, in asseveratione prodigii quasi perpetui ac publici, id est, [III] oraculi ejus, quod ex pectorali summi Pontificis effulgebat: quod durasse ad excidium usque templi primi, tam firme à Judæis

legimus contaminati altaris lapides sepositos seorsim, *μέχρι τοῦ παραγενηθῆναι προφήτην τοῦ ἀποκριθῆναι περὶ αὐτῶν. Donec veniret Propheta qui de iis responderet.* Ejusdem libri cap. IX. 27. Καὶ ἐγένετο θλῖψις μεγάλη ἐν τῷ Ἰσραήλ, ἥτις οὐκ ἐγένετο ἀφ' ἧς ἡμέρας οὐκ ὤφθη προφήτης αὐτοῖς. *Facta est tribulatio magna in Israël, quæ non est facta à qua die non est visus Propheta eis.* Idem legis in Thalmude titulo de Synedrio.

III *Oraculi ejus, quod ex pectorali summi Pontificis effulgebat.*] Vide Exodi XXVIII. 30. Levit. VIII. 8. Num. XXVII. 21. Deut. XXXIII. 8. 1 Sam. XXI. 11. XXII. 10, 13, 15. XXIII. 2, 5, 9, 10, 11. 12. XXVIII. 6. Adde Nehemiam VII. 65. Adde Josephum lib. III. 9. Hoc est ἐρώτημα δήλων apud Sirachidem XXXIII. 4. Nam vox δῆλα proprie respondet Hebræo אורים, atque ita vertunt LXX dictis locis Num. XXVII. 21. 1 Sam XXVIII. 6. & alibi δήλωσιν, ut Exodi XXVIII. 26. Levit. VIII. 8. תמים vero iidem vertunt ἀλήθειαν. Imitati hoc, sed ut pueri virorum res imitantur, Ægyptii. Diodorus lib. I. in rebus Ægyptiorum describit ἀρχιδικαστὴν ἔχειν τὴν ἀλήθειαν ἐξηρτημένην ἐκ τοῦ τραχήλου. *Summum judicem qui haberet de collo pendentem veritatem.* Atque iterum postea: Συντάξεις δὲ τῶν ἀναγκαίων παρὰ τοῦ βασιλέως τοῖς μὲν δικασταῖς ἱκαναὶ πρὸς διατροφὴν ἐχορηγοῦντο. τῷ δ' ἀρχιδικαστῇ πολλαπλάσιοι· ἐφόρει δ' οὗτος περὶ τὸν τράχηλον ἐκ χρυσῆς ἁλύσεως ἠρτημένον ζώδιον τῶν πολυτελῶν λίθων, ὃ προσηγόρευον ἀλήθειαν· τῶν δ' ἀμφισβητήσεων ἤρχοντο ἐπειδὰν τὴν τῆς ἀληθείας εἰκόνα ὁ ἀρχιδικαστὴς προσθοῖτο. *Salaria ad victum resque alias necessarias à Rege judicibus præbebantur: amplissima autem summo judici. Gestabat is de collo pendens ex aurea catena simulacrum è pretiosis lapidibus, cui nomen veritas. Causa autem dictio tunc incipiebat cum hoc veritatis simulacrum sibi summus judex aptasset.* Ælianus variæ historiæ lib. XIV. cap. 34. Δικασταὶ δὲ τὸ ἀρχαῖον παρ' Αἰγυπτίοις ἱερεῖς ἦσαν, ἦν δὲ τούτων ἄρχων ὁ πρεσβύτατος, καὶ ἐδίκαζεν ἅπαντας. ἔδει δὲ αὐτὸν εἶναι δικαιότατον ἀνθρώπων καὶ ἀφειδέστατον· εἶχε δὲ καὶ ἄγαλμα περὶ τὸν αὐχένα ἐκ σαπφείρου λίθου, καὶ ἐκαλεῖ-

το

dæis omnibus semper creditum est, ut necesse omnino sit, eorum majores id habuisse compertissimum.

το τὸ ἄγαλμα ἀλήθεια. *Apud Ægyptios qui judicabant, sacerdotes erant. Horumque princeps, qui ætate antecibat cæteros, is in omnes jus dicebat. Eum vero esse oportebat omnium & justissimum & parcentem nemini. Gerebat autem de collo imaginem ex sapphiro, eaque imago veritas dicebatur.* Gemara Babylonica capite I. codicis Jomæ ait, in secundo Templo defuisse quæ in primo fuerant, Arcam cum propitiatorio & Cherubim: Ignem cœlitus lapsum: Schecina: Spiritum Sanctum: Urim & Thumim.

§ XVII. *Probatur idem, quod supra, ex prædictionibus.*

Huic ex miraculis argumento affine est alterum, ad probandam Dei providentiam non minus efficax, ex prædictionibus rerum futurarum, quæ apud Hebræos plurimæ exstant, & apertissimæ: [1] ut de orbitate ejus, qui Hierichuntem restitueret: de exscindendo per regem, Josiam nomine, templo Bethelis, [2] trecentis & amplius annis priusquam res eveniret. Sic [3] Cyri quoque nomen ipsum ac res præcipuæ præsignificatæ ab Esaia: exitus obsidionis, qua Chaldæi Hierosolyma cinxerunt,

1 *Ut de orbitate ejus qui Hierichuntem restitueret.*] Confer Josuæ VI. 26. cum 1 Reg. XVI. 34.

2 *Trecentis & amplius annis,*] CCCLXI. ut Josephus putat Antiquæ historiæ lib. X. cap. 5,

3 *Cyri quoque nomen ipsum ac res præcipuæ præsignificatæ ab Esaia.*] Cap. XXXVII. XXXVIII. Implementum vide cap. XXXIX. & LII. Et prophetiæ & implementi testimonium ex Eupolemo adfert Eusebius lib. IX. cap. 39.

4 A Da-

runt, ab Jeremia: à Daniele vero translatio imperii ab Assyriis ad Medos ac Persas,[5] inde ad Alexandrum Macedonem;[6] cujus deinde ex parte successores forent Lagidæ, & Seleucidæ; quæque mala populus Hebræus ab his omnibus,[7] maxime vero ab Antiocho illustri, accepturus esset, adeo perspicue,[8] ut Porphyrius, qui historias Græcas suo adhuc tempore exstantes cum vaticiniis istis contulit, aliter se expedire non potuerit, quam ut diceret ea, quæ Danieli tribuebantur, post eventum fuisse scripta: quod perinde est, quasi quis neget, quæ sub Virgilii nomine exstant, & pro Virgilianis habita sunt semper, ab ipso scripta Augusti ævo. Non enim de isto, quod dicimus, magis unquam dubitatum inter Hebræos fuit, quam de hoc apud Romanos. Addi his possunt oracula plurima & clarissima [9] apud

4 *A Daniele vero translatio imperii ab Assyriis ad Medos & Persas.*] Daniel. II. 32, 39. v. 28. VII. 5. VIII. 3, 20. X. 20. XI. 2.

5 *Inde ad Alexandrum Macedonem.*] Dicto cap. II. 32, & 39. VII. 6. VIII. 5, 6, 7, 8, 21. X. 20. XI. 3, 4.

6 *Cujus deinde ex parte successores forent Lagidæ & Seleucidæ.*] Cap. II. 33, 40. VII. 7, 19, 23, 24. VIII. 22. X. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20.

7 *Maxime vero ab Antiocho illustri accepturus esset*] VII. 8, 11, 20, 24, 25. VIII. 9, 10, 11, 12, 13, 14, 23, 24, 25, 26. XI. 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45. XII. 1, 2, 3, 11. Hæc loca, sicut nos, exponunt Josephus lib. X. c. 12. XII. c. 11. & de Bello Judaïco lib. I. c. I. Chrysostomus II. adversus Judæos, Josephi utens testimonio: & Polychronius, Græcorumque alii.

8 *Ut Porphyrius, &c.*] Vide Hieronymum passim ad Danielem.

[9] apud Mexicanos & Peruanos, quæ Hispanorum in eas terras adventum, & secuturas inde calamitates prædixerunt.

Argumentis aliis.

Referri huc possunt & somnia non pauca, tam exacte congruentia cum eventibus, qui & in se, & in caussis suis, somniantibus erant plane incogniti, ut ad casum, aut causas naturales referri, nisi inverecunde, non possint; cujus generis illustria exempla ex probatissimis scriptoribus [10] libro de anima Tertullianus congessit: & [11] spectra, non visa tantum, sed

9 *Apud Mexicanos & Peruanos.*] Mira satæ sunt quæ de istis oraculis referunt Incha, Acosta, Herrera, alii. Vide & Petrum Ciezam tomo II. rerum Indicarum.

10 *Libro de Anima Tertullianus.*] Cap. XLVI. ubi notabilia refert somnia Astyagis, Philippi Macedonis, Himeræ feminæ, Laodices, Mithridatis, Balaridis Illyrici, M. Tullii, Artorii, Polycratis Samii filiæ, ejus quæ gerula Ciceroni, Cleonymi Pictæ, Sophoclis, Neoptolemi tragœdi. Habes quædam horum & apud Valerium Max. lib. I. cap. 7. præterea Calpurniæ de Cæsare, P. Decii & T. Manlii Consulum, T. Atinii, M. Tullii in exilio, Annibalis, Alexandri Magni, Simonidis, Crœsi, matris Dionysii tyranni, C. Sempronii Gracchi, Cassii Parmensis, Aterii Rufi equitis Romani, Amilcaris Pœni, Alcibiadis Atheniensis, Arcadis cujusdam. Sunt & notabilia apud Ciceronem de Divinatione, nec indignum memoratu quod Plinius habet lib XXV. cap. 2. de matre in Lusitania militantis. Adde illa Antigoni & Artuculis qui Osmanidarum generis auctor in Monitis Lipsianis lib. I. cap. V. 5. & alia quæ collegit vir magnæ diligentiæ Theodorus Zuingerus Voluminis V. lib. IV. titulo de Insomniis.

11 *Spectra non visa tantum, sed & loqui audita.*] Vide Plutarchum vita Dionis & Bruti, & de eodem Bruto Appianum Civi-

ſed & loqui audita, tradentibus hæc hiſtoricorum etiam illis, qui à ſuperſtitioſa credulitate abſunt longiſſime; & noſtri quoque ævi teſtibus, qui in Sina, quique in Mexicana & aliis Americæ partibus vixere. Neque ſpernenda publica illa [12] ad tactum ignitorum vomerum innocentiæ examina, quorum tot Germanicarum nationum hiſtoriæ, ipſæque leges meminerunt.

Civilium quarto, & Florum lib. IV. cap. 7. Adde Tacitum de Curtio Rufo Annalium IX. quæ eadem hiſtoria eſt in epiſtola Plinii XXVII. lib. VII. ſimul cum altera, de eo quod vidit Athenis philoſophus ſapiens & intrepidus Athenodorus. Vide & quæ apud Valerium Maximum lib. I. cap. VIII. præſertim de Caſſio homine Epicureo exterrito ad conſpectum Cæſaris à ſe occiſi. & apud Lipſium Monitorum lib. I. cap. V. 5. Multas hiſtorias tales congeſſerant Chryſippus, Plutarchus libro de Anima, Numenius ſecundo libro de Animarum immortalitate, memorante Origene contra Celſum quinto.

12 *Ad tactum ignitorum vomerum innocentiæ examina.*] Vide teſtimonia hac de re congeſta à Franciſco Jureto ad epiſtolam Ivonis Epiſcopi Carnotenſis 74. Quam autem id antiquum ſit, docet Sophocles Antigone, ubi ſic Thebani Oedipodæ loquuntur:

Ἦμεν δ' ἕτοιμοι καὶ μύδρους αἴρειν χεροῖν,
Καὶ πῦρ διέρπειν, καὶ θεοὺς ὁρκωμοτεῖν,
Τὸ μήτε δρᾶσαι, μήτε τῳ ξυνειδέναι.

In hoc parati tangere ardentes ſumus
Maſſas, per ignes ire, jurare aut Deos,
Nos hujus eſſe nec reos, nec conſcios.

Docet & ex iis quæ in luco Feroniæ apud Soracte olim ſpectata ferunt Strabo lib. V. Plinius Hiſt. natur. lib. VII. cap 2. & ad Virgilium XI. Æneidos Servius. His naturæ ordinem egredientibus addi poſſe arbitror, quæ contra telorum jactus tutandis corporibus uſurpari videmus. Vide & de iis qui exſecta ob religionem lingua locuti, teſtes certiſſimos Juſtinianum l. I. C. de officio Præfecti prætorio Africæ; Procopium Vandalicorum I. Victorem Uticenſem libro de Perſecutionibus, Æneam Gazæum Theophraſto.

§ XVIII.

§ XVIII. *Solvitur objectio, quod miracula nunc non conspiciantur.*

Nec est quod quisquam objiciat, talia miracula hoc tempore non conspici, nec audiri tales prædictiones. Satis enim est ad probationem divinæ providentiæ, factum id esse aliquando; qua semel constituta, consequens est, ut tam provide ac sapienter nunc credatur Deus abstinere à talibus, quam olim ea usurpaverit. Neque vero æquum fuit, leges universo datas de rerum cursu naturali & futurorum incertitudine, temere aut semper excedi; sed tum demum, cum digna incidisset causa: ut quo tempore veri Dei cultus toto prope orbe ejectus, in uno mundi angulo, id est, in Judæa residebat, & adversus circumfusam impietatem novis subinde præsidiis muniendus erat; aut cum Christiana religio, de qua peculiariter mox agemus, ex Dei decreto per totum orbem primum spargi debuit.

§ XIX. *Et quod tanta sic scelerum licentia.*

Solent nonnulli, ut de divina providentia dubitent, moveri conspectu scelerum, quorum velut diluvio quodam hic orbis obruitur: quæ coërcere atque reprimere præcipuum contendunt divinæ providentiæ, si qua esset, opus futurum fuisse. Sed facilis est responsio: cum hominem Deus condidisset liberum ad

bene

bene maleque agendum, ſibi reſervata bonitate plane neceſſaria atque immutabili, [1] æquum haud fuiſſe, ut malis actionibus impedimentum poneret ei libertati contrarium. Cæterum quæcunque ſunt impediendi rationes cum libertate data non pugnantes, ut legis conſtitutio ac promulgatio, monitus interni externique, cum minis etiam & promiſſis, earum nulla à Deo prætermittitur: ſed nec malitiæ effectus ſinit, quo poſſent, evagari; unde nec imperia everti, nec legum divinarum cognitio plane deleri unquam potuit. Quæ vero permittuntur ſcelera, non carent interim ſuo fructu, cum adhibeantur, ut attingere ſupra cœpimus, aut ad puniendos alios non minus

1 *Æquum haud fuiſſe ut malis actionibus impedimentum poneret ei libertati contrarium.*] Tertullianus adverſus Marcionem II. *Tota ergo libertas arbitrii in utramque partem conceſſa eſt illi, ut ſui dominus conſtanter occurreret, & bono ſponte ſerviendo, & malo ſponte vitando: quoniam & alias poſitum hominem ſub judicio Dei, oportebat juſtum illud efficere de arbitrii ſui meritis, liberi ſcilicet. Cæterum nec boni nec mali merces jure penſaretur ei, qui aut bonus aut malus neceſſitate fuiſſet inventus, non voluntate. In hoc & lex conſtituta eſt, non excludens, ſed probans libertatem, de obſequio ſponte præſtando, vel tranſgreſſione ſponte committenda, ita in utrumque exitum libertas patuit arbitrii.* Mox: *Igitur conſequens erat, uti Deus ſecederet à libertate ſemel conceſſa homini, id eſt, contineret in ſemetipſo & præſcientiam & præpotentiam ſuam, per quas interceſſiſſe potuiſſet, quominus homo male libertate ſua frui aggreſſus, in periculum laberetur. Si enim interceſſiſſet, reſcidiſſet arbitrii libertatem, quam ratione & bonitate permiſerat.* Tractat hoc ipſum erudite, ut ſolet, Origenes quarto contra Celſum, ubi hoc inter alia: *Ἀρετῆς ἐὰν ἀνέλῃς τὸ ἑκούσιον, ἀνεῖλες αὐτῆς καὶ τὴν οὐσίαν. Virtuti humanæ ſi auferas libertatem, ipſam ejus naturam ſuſtuleris.*

nus sceleratos, aut ad corrigendos, qui extra virtutis viam prolapsi sunt, aut ad exigendum specimen eximium patientiæ atque constantiæ ab his, qui magnos in virtute profectus fecerunt. Postremo & ipsi, quorum ad tempus dissimulata videntur scelera, pœnas eorum cum temporis usura solent solvere; ut de iis fiat, quod Deus voluit, qui fecerunt, quod Deus noluit.

§ XX. *Sæpe ita ut opprimantur boni.*

Quod si quando nulla apparent scelerum supplicia, & (quod multos infirmos solet offendere) boni quidam, malorum violentia oppressi, non vitam modo agunt ærumnosam, sed & mortem sæpe subeunt, & quidem infamem; non ideo mox tollenda est à rebus humanis Dei providentia, quæ tam validis, ut jam diximus, argumentis esse ostenditur; sed potius cum sapientissimis viris ita colligendum est;

§ XXI. *Retorquetur hoc ipsum, ad probandum animos superesse corporibus.*

Cum Deus curet actiones justusque sit, & ita interim fiant, exspectandum est aliquod post hanc vitam judicium, ne aut insignis improbitas sine pœna, aut magna virtus sine solatio præmioque maneat.

§ XXII.

§ XXII. *Quod confirmatur traditione.*

[1] Hoc autem ut statuamus, etiam animos superesse corporibus statui necesse est: quæ antiquissima traditio à primis (unde enim alioqui?) parentibus ad populos moratiores penè omnes manavit; ut [2] ex Homeri carminibus apparet, & [3] ex Philosophis non Græcorum tantum, sed & Gallorum veterum, [4] quos Druidas vocabant, & [5] Indorum, quos Brachmanes; & ex iis [6] quæ de Ægyptiis [7] &

1 *Hoc autem ut statuamus, etiam animos superesse corporibus statui necesse est.*] Qui argumentum hoc fusius tractatum volet legere, recurrat ad Chrysostomum ad 1 Cor. Cap. XVIII. in Ethico, eundem Tomo VI. contra eos qui à dæmonibus ajunt res humanas administrari, & quarto Sermone de Providentia.

2 *Ex Homeri carminibus apparet.*] Maxime in ea parte quæ νεκυία dicitur, cui addi possunt similes νεκυίαι apud Virgilium, Senecam in Oedipode, Lucanum, Statium; & quod est 1 Sam. XXVIII.

3 *Ex Philosophis.*] Pherecyde, Pythagora ac Platone, omnique horum schola. His Empedoclem & oracula plurima adjungit Justinus Apologetico II. Anaxagoram & Xenocratem Theodoretus.

4 *Quos Druidas vocabant.*] Docebant hi non interire animas, teste Cæsare lib. VI. de bello Gall. Strabo lib. V. de iisdem: ἀφθάρτους δὲ λέγουσι καὶ οὗτοι καὶ ἄλλοι τὰς ψυχάς. *Et hi & enim his alii interitus expertes dicunt animas.*

5 *Et Indorum, quos Brachmanes.*] Quorum sententiam sic exprimit nobis Strabo lib. XV. Νομίζειν μὲν γὰρ δὴ τὸν ἐνθάδε βίον ὡς ἂν ἀκμὴν κυομένων εἶναι· τὸν δὲ θάνατον γένεσιν εἰς τὸν ὄντως βίον καὶ τὸν εὐδαίμονα τοῖς φιλοσοφήσασι. *Hanc vitam habendam esse quasi recens concepti fœtus statum: mortem vero partum esse ad eam quæ vera vita est, planeque beatam, iis scilicet qui sapientiam sectati fuerint.* Vide & insignem de hac eorum sententia locum libro IV. Porphyrii De non edendis animalibus.

6 *Quæ de Ægyptiis.*] Herodotus Euterpe Ægyptiorum esse ait dogma: ὡς ἀνθρώπου ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι. *Morte carere humanas animas.* Idem tradit de iis Diogenes Laërtius in proœ-

[7] & Thracibus, quin & Germanis, scriptores plurimi prodiderunt. Quin & de judicio divino post hanc vitam plurima exstitisse videmus non apud Græcos tantum, [8] sed & apud Ægyptios & [9] Indos, ut nos Strabo, Diogenes Laertius, [10] Plutarchus docent; quibus addi potest traditio de Mundo hoc conflagraturo, quæ olim [11] apud Hystaspem & Sibyllas, nunc quoque [12] apud

proœmio. Tacitus lib. v. histor. de Judæis: *Corpora condere quam cremare è more Ægyptio. Eademque cura, & de infernis persuasio.* Vide de anima Osiridis Diodorum Siculum, & Servium ad vi. Æneïdem, cujus pleraque ab Ægyptiis desumta ait.

7 *Et Thracibus.*] Repete hic locum Hermippi de Pythagora, quem modo ex Josepho protulimus. Mela lib. ii. de Thracibus: *Alii redituras putant animas obeuntium: alii etsi non redeant, non extingui tamen, sed ad beatiora transire.* De iisdem Solinus cap. x. *Nonnulli reditum putant obeuntium animas reverti: alii non extingui, sed beatas magis fieri.* Hinc mos ille lætitiæ signis funera prosequendi, & his scriptoribus memoratus, & Valerio Max. lib. i. cap. vi. 12. Facit ea res credibile quod ex Scholiaste Aristophanis modo diximus, Hebræorum quosdam jam olim venisse in Thraciam.

8 *Sed & apud Ægyptios.*] Quæ de inferis Orpheus prodidit, ab Ægyptiis sumta ait Diodorus Siculus lib. i. Repete quæ ex Tacito jamjam habuimus.

9 *Indos.*] In quorum sententiis ponit Strabo libro xv. τὰς καθ᾽ ᾅδου κρίσεις, de judiciis quæ apud inferos exercentur.

10 *Plutarchus.*] De his qui sero à Deo puniuntur, & de facie in orbe Lunæ. Vide & egregium ejus locum ex dialogo de Anima recitatum ab Eusebio Præparationis Evangelicæ libro xi. 38.

11 *Apud Hystaspen & Sibyllas.*] Testis Justinus Apologetico altero, & Clemens Stromateon vi. unde & illud sumtum quod ex tragœdia citatur:

Ἔσται γὰρ ἔσται κεῖνος αἰῶνος χρόνος,
Ὅταν πυρὸς γέμοντα θησαυρὸν σχάσῃ
Χρυσωπὸς αἰθὴρ, ἡ δὲ βοσκηθεῖσα φλὸξ
Ἅπαντα τἀπίγεια καὶ μετάρσια
Φλέξει μανεῖσ᾽, ἐπειδὰν δ᾽ ἄρ᾽ ἐκλύθῃ τὸ πᾶν
Φροῦδος μὲν ἔσται κυμάτων ἅπας βυθὸς
Γῆ δ᾽ ἐνδένδρων ἔρημος, οὐδ᾽ ἀὴρ ἔτι

Πτε-

[12] apud Ovidium [13] & Lucanum [14] & Indos Siamenses reperitur: cujus rei indicium [15] & Astrologis notatum, Sol ad terras propius accedens. Etiam cum in Canarias, Americam, & alia longinqua loca primum ventum est, reperta ibi quoque eadem de animis & judicio sententia.

§ XXIII.

Πεπρωτα φῦλα βασιλεῦ πυρίμαρος.
Nam veniet ille, veniet haud dubie dies,
Laxabit ignis cum redundantes opes
Auratus æther: lege tum sprata furens
Terras, & illis quicquid est sublimius,
Depascet ardor: inde cum defecerit
Hoc omne, nullas jam ferent undas vada,
Neque ulla ramos riget tellus, neque
Exustus aër pascet aligerum genus.

22 *Apud Ovidium.*] Metamorphoseon 1.
Esse quoque in fatis reminiscitur, adfore tempus,
Quo mare, quo tellus, correptaque regia cœli
Ardeat, & mundi moles operosa laboret.

23 *Et Lucanum.*] Libro 1.
---Sic cum compage soluta
Secula tot mundi suprema coëgerit hora,
Antiquum repetent iterum chaos omnia: mistis
Sidera sideribus concurrent: ignea pontum
Astra petent: tellus extendere littora nolet,
Excutietque fretum: fratri contraria Phœbe
Ibit, & obliquum bigas agitare per orbem
Indignata, diem poscet sibi, totaque discors
Machina divulsi turbabit fœdera mundi.

Prœiverat Lucano patruus Seneca, fine ad Marciam: *Sidera sideribus incurrent, & omni flagrante materia, uno igne, quicquid nunc ex disposito lucet, ardebit.*

14 *Apud Indos Siamenses.*] Vide Ferdinandum Mendesium.

15 *Et Astrologis notatum.*] Copernico Revolutionum lib. III. cap. 16. Joachimo Rhætico ad Copernicum, Gemmæ Frisio. Vide & Ptolemæum lib. III. cap. 4. Syntaxeos Mathematicæ. Mundum non illis viribus stare quibus prius steterat, idque ipsum loqui mundum, & occasum sui rerum labentium probatione testari, ait Cyprianus ad Demetrium.

§ XXIII. *Cui nulla ratio pugnet.*

Neque vero ullum potest reperiri ex natura petitum argumentum, quod hanc tam veterem, tam late patentem traditionem refellat. Nam quæ perire cernimus omnia, ea pereunt, aut oppositu contrarii validioris, sicut frigus perit vi magna caloris; aut subtractione subjecti, à quo pendent, ut magnitudo vitri fracto vitro; aut defectu causæ efficientis, ut lux solis abitu. Nullum autem horum potest de animo dici. Non primum: quia nihil potest dari, quod animo sit contrarium; imo ea est ejus natura peculiaris, ut quæ inter se contraria sunt, ea pariter & eodem tempore in se capiat, suo, id est, intellectuali modo: Non secundum; quia nec subjectum est ullum, à quo pendeat animi natura. [1] Si quod enim esset, id esset corpus humanum: at id non esse ex eo apparet, quod cum vires, quæ corpori inhærent, agendo lassentur, solus animus actione lassitudinem non contrahit: item [2] corporis vires lædun-

1 *Si quod enim esset, id esset corpus humanum.*] Id non esse bene probat Aristoteles ex senibus, libro de Anima 1. cap. 4. Anaxagoram laudat quod νοῦν ἀμιγῆ dixerit mentem impermixtum aliquod, nimirum ut res alias possit cognoscere.

2 *Corporis vires læduntur à nimia excellentia rei objectæ.*] Aristoteles libro III. de Anima, cap. 4. Ὅτι δ' οὐχ ὁμοία ἡ ἀπάθεια τοῦ αἰσθητικοῦ καὶ νοητικοῦ φανερὸν ἐπὶ αἰσθητηρίων καὶ τῆς αἰσθήσεως· ἡ μὲν γὰρ αἴσθησις οὐ δύναται αἰσθάνεσθαι ἐκ τοῦ σφόδρα αἰσθητοῦ, οἷον ψόφου ἐκ τῶν μεγάλων ψόφων, οὐδ' ἐκ τῶν ἰσχυρῶν ὀσμῶν καὶ χρωμάτων, οὔτε ὁρᾷν, οὔτε ὀσφρᾶσθαι· ἀλλ' ὁ νοῦς ὅταν τι

læduntur à nimia excellentia rei objectæ, ut visus à solis luce; at animus, quo circa excellentiora versatur, ut circa figuras à materia abstractas, circa universalia, [3] eo redditur perfectior. Quæ corpori inhærent vires, occupantur circa ea, quæ locis ac temporibus definita sunt, quæ est natura corporis: at animus etiam circa infinitum & æternum. Quare cum in operando animus à corpore non pendeat, ne esse quidem ipsius inde pendet. Nam rerum, quas non cernimus, natura aliunde, quam ex operationibus, colligi nequit. Sed nec tertius ille pereundi modus hic locum habet. Neque enim dari potest causa effectrix, à qua animus semper emanet. Non enim parentes dixeris, cum iis mortuis vivere filii soleant. Quod si quam omnino velimus esse causam, unde emanet animus, non potest alia ea esse

τι νοήσῃ σφόδρα νοητὸν, οὐχ ἧττον νοεῖ τὰ ὑποδεέστερα. ἀλλὰ καὶ μᾶλλον· τὸ μὲν γὰρ αἰσθητικὸν οὐκ ἄνευ σώματος, ὁ δὲ νοῦς χωριστός. *Non esse autem similem impassibilitatem partis sentientis & intelligentis, apertum est ex sentiendi instrumentis, ipsaque sensione. Sensus enim, ubi nimia est res sensibilis, sentire nequit, id est, nec audire sonos vehementes, nec odores tales olfacere, nec conspicere colores. At mens ubi aliquid concepit quod egregium sit intellectu, non minus ipsa intelligit quam minora, imo & magis: id eo venit, quod sentiens pars non sit sine corpore, mens autem aliquid à corpore separabile.* Adde Plotini locum egregium, quem posuit Eusebius in Præparatione, libro xv. cap. 22. Adjunge, quod animus eos qui ex corpore nascuntur affectus vi sua vincit, ipsique corpori cruciatus interitumque imperat.

3 *Eo redditur perfectior*] Et quæ magis animum à corpore seducunt, eæ sunt animi actiones excellentiores.

esse quam causa prima atque universalis, quæ ex parte potestatis nunquam deficit. Ex parte autem voluntatis eam deficere, hoc est, velle Deum ut exstinguatur animus, nullo potest probari argumento.

§ XXIV. *Multa faveant.*

Imo argumenta sunt non levia in contrarium: datum homini [1] dominium in suas actiones, appetitus immortalitatis insitus, conscientiæ vis consolantis se ob actiones bonas quamvis molestissimas, & spe quadam sustentantis; [2] contra cruciantis sese ob prave acta, præsertim circa mortem, tanquam sensu imminentis judicii: quam vim [3] sæpe nec pessimi tyranni intra

1 *Dominium in suas actiones.*] Et in animantia quævis. Adde notitiam Dei & naturarum immortalium: *Θνητὸν δὲ οὐδὲν ἀθάνατον οἶδε*, ait Sallustius Philosophus. *Nulli naturæ mortali immortalis natura cognita est.* Notitiæ autem ingens signum, quod nihil est tam grave quod non Dei causa animus soleat contemnere. Adde quod potentiam intelligendi agendique non habet circumscriptam, ut cætera animantia, sed infatigabilem, & in infinitum patentem, & sic Deo similem; quæ differentia hominis à cæteris animantibus etiam Galeno notata.

2 *Contra cruciantis sese ob prave acta, præsertim circa mortem.*] Plato de Republica primo: Ἐπειδάν τις ἐγγὺς ᾖ τοῦ οἴεσθαι τελευτήσειν, εἰσέρχεται αὐτῷ δέος καὶ φροντὶς περὶ ὧν ἔμπροσθεν οὐκ εἰσῄει. *Cum jam prope est ut quis moriturum se putet, tunc metus eum ac sollicitudo subit, de quibus ante non instituerat cogitare.*

3 *Sæpe nec pessimi tyranni intra se exstinguere, cum maxime id vellent, potuerunt.*] Testis illa Tiberii ad Senatum epistola: *Quid scribam vobis, patres conscripti, aut quomodo scribam, aut quid omnino non scribam hoc tempore? Dii me deæque pejus perdant quam perire quotidie sentio, si scio.* Qua recitata, addit Tacitus Annalium VI: *Adeo facinora atque flagitia sua ipsi*

quoque

intra se extinguere, cum maxime id vellent, potuerunt, ut multis exemplis apparet.

quoque in supplicium verterant. Neque frustra præstantissimus sapientiæ firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse aspici laniatus & ictus; quando ut corpora verberibus, ita sævitia, libidine, malis consultis, animus dilaceretur. Plato est is quem hic indicat Tacitus, qui de Republica nono de tyranno: Πένης τῇ ἀληθείᾳ φαίνεται, ἐάν τις ὅλην ψυχὴν ἐπίστηται θεάσασθαι, καὶ φόβου γέμων διὰ παντὸς τοῦ βίου, σφαδασμῶν τε καὶ ὀδυνῶν πλήρης. *Mendicus revera est, si quis universum ipsius animum recte norit inspicere, plenus formidinis per omnem vitam, plenus mœroris & cruciatuum.* His similia idem Philosophus habet in Gorgia. Suetonius capite 67. eam quam dixi Tiberii epistolam recitaturus sic præfatur: *Postremo semetipse pertæsus talis epistolæ principio tantum non summam malorum suorum professus est.* Ad Platonis locum etiam Claudianus respexit, Rufinum carmine secundo describens:

——pectus inusta
Deformant macula, vitiisque inolevit imago.

§ XXV. *Cui consequens est, ut finis hominis sit felicitas post hanc vitam.*

Quod si animus & ejus est naturæ, quæ nullas habeat in se intereundi causas, & Deus multa nobis signa dedit, quibus intelligi debeat, velle ipsum, ut animus superstes sit corpori; non potest finis homini ullus proponi ipso dignior, quam ejus status felicitas: & hoc est, quod Plato, & Pythagorici dixerunt, [1] bonum esse hominis Deo quam simillimum reddi. Qualis autem ea sit felicitas, & quomodo comparetur, possunt quidem homines conjecturis

1 *Bonum esse hominis Deo quam simillimum reddi.*] Quod à Platone accepere Stoici. Notat Clemens, Strom. V.

jecturis indagare: sed si quid ejus rei à Deo patefactum est, id pro verissimo & certissimo haberi debet.

§ XXVI. *Ad quam comparandam indaganda vera religio.*

Quod cum Christiana religio supra alias se nobis adferre polliceatur, sitne ei fides habenda, secunda hujus operis parte examinabitur.

HUGO GROTIUS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER SECUNDUS.

§I. *Ut probetur, hunc titulum Christianæ religioni competere.*

SECUNDUS igitur liber, fusis ad Christum in cœlo jam regnantem precibus, ut ea nobis Spiritus sui auxilia subministret, quæ ad rem tantam nos idoneos reddant, consilium explicat non hoc esse, ut omnia dogmata Christianismi tractentur; sed ut ostendatur, religionem ipsam Christianam verissimam esse atque certissimam: quod sic orditur.

§II. *Ostenditur Jesum vixisse.*

Jesum Nazarenum vixisse quondam in Judæa, rerum Romanarum potiente Tiberio,

 non

non tantum Christiani per omnes terrarum oras sparsi constantissime profitentur; sed & Judæi omnes, qui nunc sunt, & qui unquam post illa tempora scripserunt: testantur idem & Pagani, hoc est, nec Judaicæ, nec Christianæ religionis Scriptores, ut [1] Suetonius, [2] Tacitus, [3] Plinius junior, & post hos multi.

Eundem

1 *Suetonius.*] Claudio cap. 25. ubi *Chresto* scribitur pro *Christo*, quia nomen illud Græcis & Latinis notius.

2 *Tacitus.*] Libro xv. ubi de Christianorum suppliciis: *Auctor nominis ejus Christus, qui Tiberio imperitante per procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat.* Ubi flagitia & odium generis humani nihil aliud sunt quam falsorum Deorum neglectus: quam eandem causam etiam Judæis maledicendi Tacitus habuit, & Plinius major, cui Judæi dicuntur gens contumelia numinum insignis. Nimirum Romani plerique ita erant facti, ut, quod Seneca laudat, civilis Theologiæ partes in animi religione non haberent, sed in actibus fingerent, servarentque tanquam legibus jussa, credentes cultum magis ad morem quam ad rem pertinere. Varronis & Senecæ hac de re sententiam, quæ eadem Taciti, vide apud Augustinum lib. iv cap. 31 & lib. vi cap. 10. de Civitate Dei. Interim nota Jesum, qui à Pontio Pilato supplicio affectus est, jam Neronis tempore à multis etiam Romæ pro Christo habitum. Confer quæ apud Justinum sunt Apologetico II. de hac historia, ubi Imperatores & Senatum Romanum alloquitur, qui ex Actis nosse ista poterant.

3 *Plinius Junior.*] Epistola omnibus obvia, quæ libri decimi est xcvii. cujus & Tertullianus Apologetico meminit, & Eusebius in Chronico. Ubi vides Christianos carmen Christo, quasi Deo, dicere solitos, obstrictosque inter se, non in scelus aliquod, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent. Pervicaciam & inflexibilem in ijs obstinationem culpat Plinius, in hoc uno, quod deos appellare & simulacris numinum thure ac vino supplicare, ac Christo maledicere nollent, neque ut id facerent ullis tormentis cogi possent. Epistola quæ ei respondet Trajani, cum ait re ipsa manifestum facere Christianum se non esse, qui diis Romanis supplicet. Historiam quandam de Jesu etiam apud Numenium Pythagoricum exstitisse docet nos Origenes contra Celsum quarto.

4 *Faten-*

§. II. *Eundem affectum morte ignominiosa.*

Eundem Jesum à Pontio Pilato, Judææ præside, cruci affixum, omnes itidem Christiani, quanquam ignominiosum videri poterat talem Dominum colentibus, fatentur: [4] fatentur & Judæi; cum tamen non ignorent, eo se nomine, quod majores sui Pilato id statuendi auctores fuerint, gravissimam invidiam apud Christianos, quorum sub imperiis passim degunt, sustinere. Pagani vero, quos jam diximus, scriptores idem memoriæ prodiderunt: imo multo post tempore exstiterunt [5] acta Pilati, quibus id constaret, ad quæ Christiani nonnunquam provocabant. Neque Julianus, aut alii oppugnatores Christianismi, id unquam in controversiam vocarunt: ita ut nulla excogitari possit historia, quæ certior hac sit; ut quæ tot, non dicam hominum, sed populorum inter se discordantium testimoniis approbetur. [6] Quod cum ita sit, videmus tamen per dissitissimas mundi regiones ipsum, ut Dominum, coli.

§ III.

4 *Fatentur & Judæi.*] Qui eum vocant תלוי, id est, suspensum. Jesum Hierosolymis occisum agnoscit Benjaminus Tudelensis in Itinerario.

5 *Acta Pilati.*] Vide Epiphanium in Tessarescædecatitis.

6 *Quod cum ita sit, videmus tamen per dissitissimas mundi regiones ipsum ut Dominum coli.*] Tractat hoc fusius Chrysostomus ad I ad Cor. v. 7.

§ III. *Et tamen post mortem adoratum etiam à viris sapientibus.*

Neque nostris tantum, aut actis paullo ante temporibus, sed & superioribus, usque dum ad ætatem rei gestæ proximam veniatur; puta sub Neronis imperio, quo tempore plurimos Christi venerationem professos ob id ipsum affectos supplicio, is, quem diximus, Tacitus, & alii testantur.

§ IV. *Cujus rei causam aliam esse non posse, quam miracula ab ipso edita.*

Fuerunt autem semper inter cultores Christi, plurimi & judicio præditi, & literarum non rudes; quales (ut de Judæis nunc taceamus) [1] Sergius Cypri præses, [2] Dionysius Areopagita, [3] Polycarpus, [4] Justinus, [5] Irenæus, [6] Athenagoras, [7] Origenes, [8] Tertullianus, [9] Clemens Alexandrinus, ac porro alii: qui tales cum essent, cur homini ignominiosa morte affecto se cultores addixerint, præsertim cum

1 *Sergius Cypri Præses*] Act. XIII. 12.

2 *Dionysius Areopagita.*] Act. XVII. 34.

3 *Polycarpus.*] Qui martyrium passus in Asia anno Christi CLXIX. juxta Eusebium.

4 *Justinus.*] Qui pro Christianis scripta edidit anno Christi CXLII. Vide eundem Eusebium.

5 *Irenæus.*] Floruit Lugduni anno Christi CLXXXIII.

6 *Athenagoras*] Atheniensis hic fuit. Floruit autem circa annum Christi CLXXX. Ut ex libri inscriptione apparet.

7 *Origenes.*] Floruit circa annum Christi CCXXX.

8 *Tertullianus.*] Celeber anno Christi CCVIII.

9 *Clemens Alexandrinus.*] Circa idem tempus. Vide Eusebium.

1 Ne-

cum prope omnes in aliis religionibus educati essent, nec in Christiana quicquam esset, aut honoris, aut commodi, nulla potest causa reddi, præter hanc unam, quod diligenti inquisitione, qualis viros prudentes in maximi momenti negotio decet, comperissent, veram & firmis testibus subnixam fuisse famam, quæ de miraculis ab eo editis percrebuerat; ut de sanatis sola voce, & quidem palam, morbis gravibus atque inveteratis; de visu reddito ei, qui cæcus natus esset; de auctis non semel panibus in alimenta multorum millium, quæ id testari poterant; de mortuis in vitam revocatis, & quæ plura sunt ejusmodi.

§ V. *Quæ miracula non naturali efficaciæ, neque diabolicæ ascribi possunt, sed omnino à Deo sint profecta.*

Quæ quidem fama tam certam atque indubitatam habuit originem, ut edita à Christo prodigia aliqua, [1] neque Celsus, [2] neque Julianus, cum in Christianos scriberent, negare ausi

1 *Neque Celsus.*] Cujus verba apud Origenem lib. II. Ἐνομίσατε αὐτὸν εἶναι υἱὸν Θεοῦ ἐπεὶ χωλοὺς καὶ τυφλοὺς ἐθεράπευσε. *Credidistis eum esse Dei filium, ideo quod claudos & cæcos sanavit.*

2 *Neque Julianus.*] Imo rem fatetur, cum dicit, verbis recitatis à Cyrillo lib. VI. Εἰ μή τις οἴεται τοὺς κυλλοὺς καὶ τυφλοὺς ἰάσασθαι, καὶ δαιμονῶντας ἐφορκίζειν ἐν Βηθσαϊδᾷ καὶ ἐν Βηθανίᾳ ταῖς κώμαις, τῶν μεγίστων ἔργων εἶναι. *Nesi quis existimat inter maxima esse opera, claudos & cæcos integritati restituere, & dæmonio correptos adjuvare in vicis Bethsaïda aut Bethania.*

3 He-

ausi fuerint; [3] Hebræi vero in Thalmudicis libris aperte fateantur. Naturali vi non patrata fuisse quæ diximus opera, satis hoc ipso apparet, quod prodigia sive miracula appellantur. Neque vero per naturæ vim fieri potest, ut sola voce, aut contactu, morbi graves, & quidem subito tollantur. Quod si ad naturalem efficaciam referri opera ista aliquo modo potuissent, dictum jam pridem id fuisset ab iis, qui se aut Christi in terris agentis, aut Evangelii ipsius hostes professi sunt. Simili argumento colligimus, nec præstigias fuisse: quia pleraque opera palam gesta sunt, [4] inspectante populo, & in populo multis eruditis Christo male volentibus, cuncta ipsius opera observantibus. Adde quod similia opera sæpe repetita: & ipsi effectus non momentanei, sed permanentes. Quibus, ut oportet, expensis, omnino sequitur, (quod & Judæi fatentur) opera hæc processisse à virtute aliqua plusquam humana, id est, à spiritu aliquo bono, vel malo. A malo autem spiritu non esse profecta hæc opera, inde probatur, quod doctrina hæc Christi, cui probandæ ista opera adhibebantur, malis spiritibus adversatur. Vetat enim malos spiritus coli, abstrahit homines ab omni immunditia morum, qua tales spiritus delectantur.

3 *Hebræi vero in Thalmudicis aperte fatentur.*] In titulo Aboda Zara.

4 *Inspectante populo.*] Act. XXVI, 26. Luc. XII, 1.

5 Et

tur. Rebus quoque ipsis apparet, ubicunque ea doctrina recepta est, collabi dæmonum cultum, [5] & artes magicas, & unum Deum coli cum detestatione dæmonum, quorum vim ac potestatem Christi adventu infractum [6] Porphyrius ipse agnovit. Credendum autem non est, quenquam malum spiritum adeo esse imprudentem, ut ea faciat, & quidem sæpissime, ex quibus nihil honoris sibi, aut commodi, contra vero maximum detrimentum ac dedecus accedat. Sed neque sapientiæ aut bonitati ipsius Dei ullo modo convenit, ut passus credatur astu dæmonum illudi hominibus ab omni malitia alienis, & sui metuentibus; quales fuisse primos Christi discipulos, vita ipsorum inculpata, & multæ calamitates conscientiæ causa toleratæ, manifestum faciunt. Quod si dicas, à bonis mentibus, Deo tamen inferioribus, profecta Christi opera; jam eo ipso fateris, illa Deo placuisse, & ad Dei honorem pertinuisse, cum bonæ mentes nihil faciant, nisi quod Deo gratum, ipsique gloriosum sit: ut jam taceamus, quædam Christi opera esse talia, quæ Deum ipsum auctorem testari videantur, ut mortui non unius in vitam revocatio.

5 *Et artes magicas.*] Quarum & libri hortatu discipulorum Jesu combusti. Act. XIX. 19.

6 *Porphyrius ipse agnoscit.*] Locus est apud Eusebium Præparationis libro V. cap. I. Ἰησοῦ τιμωμένου, οὐδεμιᾶς τις θεῶν δημοσίας ὠφελείας ᾔσθετο. *Ex quo Jesus coli cœptus est, publicam Deorum opem nemo sensit.*

7 Qui

catio. Jam vero Deus miracula nec facit, nec fieri sinit absque causa: id enim sapientem legis conditorem decet, à legibus suis non nisi ob causam, & quidem gravem, recedere. Causa autem nulla alia reddi potest, cur hæc facta sint, quam ea, quæ à Christo allata est: nempe ut doctrinæ ipsius redderetur testimonium. Neque vero, qui ea aspicerent, aliam causam ullam animo concipere potuerunt: quos inter cum multi, ut diximus, pio essent animo, Deum hoc egisse, ut eis imponeret, impium est creditu. Et hæc una fuit causa cur Judæorum plurimi, qui circa Jesu tempora vixerunt, etiam [7] qui induci non possent ut legis à Mose datæ partem ullam omitterent (quales fuerunt qui Nazareni & Ebionæi dicebantur) nihilominus Jesum, ut missum cælitus magistrum agnoscerent.

§ VI.

7 *Qui induci non possent ut legis à Mose datæ partem ullam omitterent.*] Vide Actor. xv. Rom. xiv. Hieronymus in Chronico Eusebiano ad annum Christi cxxv. cum Christianos Episcopos Hierosolymitanæ Ecclesiæ quindecim nominasset: *Hi omnes usque ad eversionem, quam ab Hadriano perpessa est Jerusalem, ex circumcisione Episcopi præfuerunt.* Severus Sulpitius de illorum locorum ac temporum Christianis, *Christum Deum sub legis observatione credebant, & ex circumcisione eorum Ecclesia habebat sacerdotem.* Adde Epiphanium, ubi de Nazarenis & Ebionitis agit. Nazareni non est nomen partis alicujus, sed omnes in Palæstina Christiani, ideo quod Dominus eorum Nazarenus fuisset, sic appellabantur: Actor. xxi. v. 5.

1 *Et*

§ VI. *De ipsius Jesu resurrectione constare testimoniis fide dignis.*

Miraculis à Christo editis par argumentum præbet Christi ipsius post crucem, mortem, sepulturam, admirabilis reditus in vitam. Id enim non modo ut verum, sed ut præcipuum suæ fidei fundamentum, adferunt omnium locorum & temporum Christiani: quod fieri non potuit, nisi qui primi Christianam fidem docuerunt, certo auditoribus suis persuaserint, rem ita gestam. Certo autem persuadere hoc non potuerunt hominibus aliquo judicio præditis, nisi affirmarent, semetipsos oculatos rei testes esse: sine qua affirmatione nemo mediocriter sanus illis habuisset fidem, præsertim iis temporibus, cum illis credere maximis malis ac periculis constaret. Affirmatum hoc ab ipsis magna constantia, etiam libri ipsorum, [1] & aliorum docent: imo ex libris apparet, provocasse eos [2] ad testes quingentos, qui Jesum post mortem redivivum conspexerint. Non est autem mos mentientium, ad tam multos testes provocare. Neque fieri potest, ut in falsum testimonium tam multi conspirent. Et ut alii

1 *Et aliorum.*] Etiam Celsi, qui adversus Christianos scripsit. Vide Originem lib. 11.

2 *Ad testes quingentos.*] Paulus. 1 ad Corinth. xv. 6. quosdam eorum eo tempore mortuos esse dicit: sed horum quoque liberi & amici superstites audire poterant, ac testari quæ audierant. Major autem horum pars etiam vivebat, scribente ista Paulo. Hæc apparitio in monte Galilææ contigit.

3 *Men-*

alii testes non fuissent, quam duodecim illi notissimi Christianæ doctrinæ primi propagatores, sufficere hoc debebat. Nemo gratis malus est. Honorem ex mendacio sperare non poterant, cum honos omnis esset penes Paganos, aut Judæos, à quibus ipsi probris & ignominia afficiebantur. Non divitias, cum contra hæc professio sæpe & bonorum, si qua essent, damno mulctaretur; atque ut hoc non fuisset, tamen Evangelium doceri ab ipsis non posset, nisi omni bonorum temporalium cura omissa. Neque vero alia ulla vitæ hujus commoda ad mentiendum movere eos potuerunt, cum ipsa Evangelii prædicatio laboribus, fami, siti, verberibus, carceribus eos objecerit. Fama duntaxat inter suos tanti non erat, ut propterea homines simplices, & quorum vita ac dogma à fastu abhorrebat, tantam malorum vim subirent: neque vero sperare ullo modo poterant tantum progressum sui dogmatis, cui & intenta commodis suis natura, & ubique imperantium auctoritas repugnabant, nisi ex divino promisso. Accedat, quod etiam hanc qualemcunque famam nullo modo durabilem sibi poterant promittere, cum, Deo de industria suum in hoc consilium celante, [3] mundi totius

3 *Mundi totius exitum quasi de proximo imminens opperirentur.*] Vide 1 Thessal. IV. 15. 16. 1 Cor. XV. 52. Tertullianus de Monogamia: *Quum magis nunc tempus in collecto factum sit.* Hieronymus ad Gerontium: *Quid ad nos, in quos fines seculorum devenerunt?*

4 *Id*

totius exitium quasi de proximo imminens opperirentur, quod & ipsorum, & sequentium Christianorum scripta apertissimum faciunt. Restat ergo, ut religionis suæ tuendæ causa mentiti dicantur, quod omnino, si res recte expendatur, dici de illis non potest. Nam aut religionem illam veram ex animi sententia crediderunt, aut non crediderunt. Si non credidissent optimam, nunquam hanc elegissent, omissis religionibus aliis magis tutis, magisque honoratis: imo quamvis veram, professi non essent, nisi & professionem ejus credidissent necessariam; præsertim cum & facile prævidere possent, & experimento statim discerent, hanc professionem post se trahere mortem immensi agminis, cui sine justa causa causam dare à latrocinii scelere non abscedebat. Quod si crediderunt religionem suam veram, imo & optimam, & profitendam omnino, & quidem post Magistri sui mortem; sane id fieri non potuit, si fefellisset eos Magistri sui de sua resurrectione pollicitatio: nam [4] id cuivis sano homini satis fuisset ad excutiendam etiam ante conceptam fidem. Rursus religio omnis, præsertim vero Christiana, [5] mendacium ac falsum testimonium

4 *Id cuivis sano homini satis fuisset ad executiendam etiam ante conceptam fidem.*] Fusius hoc argumentum exsequitur Chrysostomus ad 1 Corinth. 1. in fine.

5 *Mendacium ac falsum testimonium, maxime in divinis rebus, prohibet.*] Matth. XII. 36. Joh. VIII. 44. 55. Eph. IV. 25. Rom. IX. 1. 2 Cor. VII. 14. & XI. 31. Gal. 1. 20. Coll. 3. 9. 1 Tim.

monium, maxime in divinis rebus, prohibet; non potuerunt ergo religionis, & quidem talis, amore ad mendacium permoveri. Adde jam, quod viri fuerunt vitæ ne ab adversariis quidem culpatæ, & quibus nihil objicitur [6] præter solam simplicitatem, cujus ingenium à confingendo mendacio longissime abest. Nemo etiam eorum fuit, qui non gravissima quæque passus sit propter illam professionem de Jesu resuscitato. Multi etiam ipsorum morte exquisitissima ob id testimonium affecti sunt. Jam vero, ut quis sensus sui compos talia toleret ob conceptam animo opinionem, fieri potest: at ut ob falsum, quod falsum esse nôrit, tam dura pati velit, non unus aliquis, sed plures, quorum id falsum credi nihil intersit, res est plane incredibilis. Amentes autem eos non fuisse, & vita & scripta satis testantur. Quod de primis illis diximus, idem de Paulo quoque dici potest; qui Christum in cœlo regnantem à se conspectum [7] palam prædicavit, [8] cum nihil eruditionis Judaïcæ ipsi deesset; nec

1 Tim. 1. 10. & 2.7. Jac. 3. 14. Matth. XXII. 16. Marc. XII. 14. Luc. XX 21. Joh. XIV. 16. Eph. V. 9. & alibi.

6 *Præter solam simplicitatem.*] Etiam Celsus. Vide Originem lib. 1.

7 *Palam prædicavit.*] 1 Cor. XV. 9. 2 Cor. XII. 4. Adde quæ discipulus Pauli Lucas scribit Act. IX. 4, 5, 6. & XXII. 6, 7, 8.

8 *Cum nihil eruditionis Judaicæ ipsi deesset.*] Act. XXII. 3. Gamilieles duos eruditionis nómine Hebræi prædicant. Horum alterius discipulus fuit Paulus, neque legis tantum, sed & eorum quæ à magistris erant tradita, apprime gnarus. Vide Epiphanium.

nec spes honorum, si patrum viam institisset: contra vero ob illam professionem & odiis cognatorum suorum subjacere, & toto orbe peregrinationes difficiles, periculosas, laboriosas suscipere deberet; ac postremo etiam supplicium cum infamia perpeti.

§ VII. *Solutio adversus objectionem sumtam ab eo, quod Resurrectio videatur impossibilis.*

Sane tantis ac talibus testimoniis fidem detrahere nemo potest, nisi dicat rem ipsam talem esse, ut nullo modo fieri possit; qualia sunt, quæ contradictionem, ut loquuntur, implicant. [1] Id autem hac de re dici non potest. Posset sane, si quis eundem tempore eodem & vixisse,

1 *Id autem hac de re dici non potest.*] Responsio septima ad objecta de resurrectione in Justini operibus. Ἄλλο τὸ πάντῃ ἀδύνατον, καὶ ἄλλο τὸ τινὶ ἀδύνατον. πάντῃ μὲν ἀδύνατόν ἐστιν, ὡς τῷ διαμέτρῳ τὸ σύμμετρον εἶναι τῇ πλευρᾷ· τινὶ δὲ ἀδύνατόν ἐστιν, ὡς τῇ φύσει τὸ χωρὶς σπέρματος ποιεῖν ζῶον· τίνι τούτων τῶν ἀδυνάτων ὑποβάλλουσι τὴν ἀνάστασιν οἱ ταύτην ἀπιστοῦντες; ἀλλ᾽ εἰ μὲν τῷ πρώτῳ, ψευδής ἐστιν ὁ λόγος· οὐ γὰρ κατὰ ἀνάκλισιν σύμμετρος γίνεται ἡ διάμετρος τῇ πλευρᾷ· οἱ δὲ ἀνιστάμενοι κατὰ ἀνάκλισιν ἀνίστανται. εἰ δὲ τῷ τινὶ, ἀλλὰ τῷ Θεῷ πάντα δυνατὰ τὰ τινὶ ἀδύνατα. *Aliud est quod omnino est impossibile, aliud quod alicui. Omnino impossibile, ut dimetiens par sit lateri. Alicui impossibile, quomodo naturæ est impossibile sine semine animans producere. Utri horum duorum impossibilium generum resurrectionem conferunt, qui ei non credunt? Si priori, falsa est illatio; neque enim nova creatio hoc facit, ut dimetiens par sit lateri. Resurgent autem homines per novam creationem. At si intelligunt id quod alicui impossibile est, certe Deo possibilia ea omnia, quæ impossibilia tantum alicui.* De discrimine hoc impossibilium vide quæ docte notat Maimonides, Ductoris dubitantium Parte 3. cap. 15.

vixiſſe, & mortuum fuiſſe, pronunciaret. Cæterum ut mortuo vita reddi poſſit, præſertim per ejus efficaciam, qui vitam primum homini dedit, cur pro impoſſibili habeatur, nihil cauſæ eſt. Neque vero viri ſapientes id impoſſibile crediderunt; cum [2] Eri Armenio id eveniſſe ſcripſerit Plato, mulieri cuidam [3] Heraclides Ponticus, [4] Ariſtæo Herodotus, [5] alii Plutarchus; quæ ſive vera, ſive falſa ſunt, oſtendunt opinionem eruditorum de ea re tanquam poſſibili.

Reſurrectione Jeſu poſita evinci dogmatis veritatem.

Quod ſi nec impoſſibile eſt ut Chriſtus in vitam redierit, & ſatis magnis teſtimoniis id con-

2 *Eri Armenio.*] Locus hac de re Platonis exſtat de Republica decimo, tranſcriptus Euſebio Præparatione Evangelica libro XI. cap. 35. Hiſtoriæ autem ipſius memoria apud Valerium Maximum lib. I. c. VIII. exemplo externorum primo; in Protreptico quod eſt inter Juſtini opera, apud Clementem Strom. V. apud Originem lib. II. contra Celſum; apud Plutarchum Sympoſiacon IX. 5. apud Macrobium initio ad Somnium Scipionis.

3 *Heraclides Ponticus.*] Ejus erat liber περὶ ἄπνου, cujus meminit Diogenes Laërtius in Proœmio & Empedocle, & Galenus VI. de locis affectis. De eo ſic Plinius lib. VII. cap. 52. *Nobile illud apud Græcos volumen Heraclidis, ſeptem diebus fœmina exanimis ad vitam revocata.* At triginta dies ei tribuit Diogenes Laërtius loco poſteriore.

4 *Ariſtæo Herodotus.*] Melpomene. Vide & Plinium hiſtoriæ naturalis libro VII. cap. 52. & Plutarchum Romulo, & Heſychium de Philoſophis.

5 *Alii Plutarchus.*] Theſpeſio. Habet hoc Plutarchus libro de Sera Dei vindicta. Item Antyllo, de quo Plutarchi locum ex primo de Anima nobis ſervavit Euſebius, Præp. lib. XI. cap. 36. & Theodoretus Serm. XI.

6 *Hae*

constat, quibus convictus Judæorum magister Bechai veritatem hujus rei agnovit; is ipse autem Christus, ut & sui & alieni fatentur, novum protulit dogma tanquam mandato divino: sane sequitur, ut dogma verum sit; cum divinæ justitiæ ac sapientiæ adversetur tam excellenti modo eum ornare, qui falsum in re tanta commisisset; præsertim vero, cum ipse ante mortem suam, & mortem, & mortis genus, & reditum suum in vitam prædixisset suis, & quidem addito,[6] Hæc ideo eventura, ut de sui dogmatis veritate constaret.

6 *Hac ideo eventura ut de sui dogmatis veritate constaret.*] Vide Joh. XVII. Luc. XXIV. 46, 47.

§ VIII. *Christianam religionem præstare aliis omnibus.*

Et hæc quidem ex factis ipsis veniunt argumenta: veniamus ad ea, quæ veniunt ex natura dogmatis. Sane aut omnis omnino Dei cultus repudiandus est, (quod nunquam ei in mentem veniet, qui & Deum esse, & curare res conditas credat, & hominem consideret tum intellectu eximio, tum vi electrice boni malique moralis præditum; ac proinde ut præmii, ita & pœnæ in ipso esse materiam) aut hæc admittenda religio, non tantum ob factorum testimonia, de quibus jam egimus, verum etiam ob ea, quæ religioni sunt intrinseca; cum nulla ex omnibus sæculis ac nationibus

bus proferri possit, aut præmio excellentior, aut præceptis perfectior, aut modo, quo propagari jussa est, admirabilior.

§ IX. *Præmii propositi excellentia.*

Nam ut à præmio, id est, à fine homini proposito, incipiamus; quia id, ut dici solet, in executione est ultimum, sed intenditur primum: [1] Moses in religionis Judaïcæ institutione, si diserta legis pacta respicimus, nihil promisit supra hujus vitæ bona, terram uberem, penum copiosam, victoriam de hostibus, longam & valentem senectam, posteros cum bona spe superstites. Nam si quid est ultra, id umbris obtegitur, aut sapienti ac difficili ratiocinatione colligendum est: quæ causa fuit, cur multi, qui legem Mosis sequi se profiterentur, ut [2] Sadducæi, spem omnem de bonis post hanc vitam adipiscendis projicerent. Apud Græcos, ad quos eruditio usque à Chaldæis & Ægyptiis perlata est, qui de vita post hujus conspicuæ vitæ interitum spem habebant aliquam, [3] valde

1 *Moses in religionis Judaïcæ institutione, si diserta legis pacta respicimus, nihil promisit supra hujus vitæ bona.*] Vide Deut. XI & XXVIII Heb 8.6.

2 *Sadducæi. spem omnem de bonis post hanc vitam adipiscendis projicerent*] Matth. XXII. 23. Lucas Act. XXIII. 8. Josephus: Σαδδουκαίοις δὲ τὰς ψυχὰς ὁ λόγος συναφανίζει τοῖς σώμασι. Alibi: ψυχῆς δὲ τὴν διαμονὴν καὶ τὰς καθ᾽ ᾅδου τιμωρίας καὶ τιμὰς ἀναιροῦσι. Hieronymus de iisdem: *Animam putabant interire cum corporibus.*

3 *Valde ea de re hæsitanter loquebantur*]Notatum hoc Chrysostomo, 1 ad Cor. c. 1, 25.

de de ea re hæsitanter loquebantur; [4] ut ex Socratis dissertationibus, ex scriptis [5] Tullii, [6] Senecæ, [7] aliorumque apparet. Et cum ad eam rem argumenta conquirerent, nihil ferme adferebant certi. Nam quæ adferunt, pleraque [8] nihil magis de homine, quam bestiis, procedunt.

4 *Ut ex Socratis dissertationibus.*] In Platonis Phædone: Νῦν δὲ εὖ ἴστε, ὅτι παρ' ἄνδρας τε ἐλπίζω ἀφίξεσθαι ἀγαθούς· καὶ τοῦτο μὲν οὐκ ἂν πάνυ διϊσχυρισαίμην. *Hoc scitis, spem mihi esse venturum me ad viros bonos; quod tamen non nimium affirmaverim.* Et postea: Εἰ μὲν τυγχάνει ἀληθῆ ὄντα ἃ ἐγὼ λέγω, καλῶς δὴ ἔχει τὸ πεισθῆναι· εἰ δὲ μηδέν ἐστι τελευτήσαντι, ἀλλ' οὖν τοῦτόν γε τὸν χρόνον αὐτὸν τὸν πρὸ τοῦ θανάτου ἧττον τοῖς παροῦσιν ἀηδὴς ἔσομαι ὀδυρόμενος· ἡ δὲ ἄγνοιά μοι αὕτη οὐ ξυνδιατελεῖ (κακὸν γὰρ ἂν ἦν) ἀλλ' ὀλίγον ὕστερον ἀπολεῖται. *Si enim vera sunt quæ dico, pulchrum est ea credere. Si vero mortuo nihil superest, hoc tamen tempore, quod mortem antecedit, minus torquebor præsentibus: hic autem meus error non manebit (id enim malum foret,) sed paulo post interibit.* Tertullianus de Anima: *Adeo omnis illa tunc sapientia Socratis de industria venerat consultæ æquanimitatis, non de fiducia compertæ veritatis.* Idem in Socrate observat Parænesis quæ est inter Opera Justini.

5 *Tullii.*] Ut Tusculanarum I. *Expone igitur mihi, nisi molestum est, primum animos, si potes, remanere post mortem: tum, si id minus obtinebis (est enim arduum,) docebis carere omni malo mortem.* Deinde: *Tractarum autem nescio quid adepti sunt, quod didicerunt se, cum tempus mortis venisset, totos esse perituros: quod ut ita sit, (nihil enim pugno,) quid habet ista res aut lætabile, aut gloriosum?* Postea: *Fac enim sic animum interire, ut corpus. Num igitur aliquis dolor, aut omnino post mortem sensus in corpore est? nemo id quidem dicit.* Citat ex eodem Cicerone hoc ejus post disputationem de animo dictum Lactantius libro VII. cap. 8. *Harum sententiarum quæ vera sit, Deus aliquis viderit.*

6 *Seneca.*] Epistolæ LXIV. *Et fortasse (si modo sapientum vera fama est, recipitque nos locus aliquis,) quem putamus perisse præmissus est.*

7 *Aliorumque.*] Generaliter Justinus Martyr colloquio cum Tryphone: Οὐδὲν οὖν ἴσασι περὶ τούτων οἱ φιλόσοφοι· οὐδὲ γὰρ ὅ τι ποτέ ἐστι ψυχή, ἔχουσιν εἰπεῖν. *Nihil horum norunt Philosophi: neque vel quid sit anima, valent dicere.*

8 *Nihil magis de homine quam de bestiis procedunt.*] Ut illud

cedunt. Quod cum alii animadverterent, mirandum adeo non est, [9] si transitum animarum de hominibus in bestias, de bestiis in homines, commenti sunt. Rursum vero, cum hoc quoque nullis testimoniis, aut argumentis certis niteretur; & tamen negari non posset, quin homini finis aliquis esset propositus; eo perducti sunt alii, ut dicerent, [10] virtutem sibi esse præmium, & satis beatum esse sapientem, etiam in Phalaridis tauro. Sed & hoc non sine causa aliis displicuit, qui satis videbant, [11] in ea re, quæ secum haberet pericula, incommoda, cruciatum, interitum; felicitatem, præsertim summam, non posse esse positam;

illud Socratis sive Platonis: *quod se movet, æternum est*. Vide Lactantium dicto jam loco.

9 *Si transitum animarum de hominibus in bestias, de bestiis in homines commenti sunt*] Ut Brachmanes olim, & nunc quoque: à quibus hausit Pythagoras & ejus Schola.

10 *Virtutem sibi esse præmium, & satis beatum esse sapientem, etiam in Phalaridis tauro.*] Vide Ciceronem Tusculanarum II. & Lactantium lib. 3. Institutionum, cap. 27. ubi contra hanc sententiam fortiter disputat, ut & Augustinus epistola LII.

11 *In ea re, quæ secum haberet pericula, incommoda, cruciatum, interitum; felicitatem, præsertim summam, non posse esse positam.*] Lactantius lib. 3. cap. 12. *Virtus per seipsam beata non est, quoniam in perferendis, ut dixi, malis tota vis ejus est.* Et mox cum Senecæ adduxisset locum: *Sed & Stoïci, quos secutus est, negans sine virtute effici quemquam beatum posse. Ergo virtutis præmium beata vita est, si virtus, ut recte dictum est, beatam vitam facit. Non est igitur, ut ajunt, propter seipsam virtus expetenda, sed propter vitam beatam, quæ virtutem necessario sequitur. Quod argumentum docere eos potuit, quod esset summum bonum. Hæc autem vita præsens & corporalis beata esse non potest, quia malis est subjecta per corpus.* Bene Plinius Historiæ Naturalis lib. VII. cap. 7. *Mortalium nemo felix,*

12 Ut

sitam; nisi verborum sonum sine rerum sensu sequi liberet: ideoque bonum supremum finemque hominis collocarunt in iis rebus, quarum voluptas sensibus perciperetur. Sed hæc quoque sententia à plurimis, & quidem efficaciter, refutata est; ut quæ honestum omne, cujus semina quædam in animo condita habemus, extingueret, hominemque ad sublimia erectum dejiceret in sensum pecudum, quæ pronæ nihil nisi terrestre respiciunt. In tantis dubitationibus incertum palabatur genus humanum ea ætate, cum Christus veram finis cognitionem intulit; promittens sectatoribus suis, post hoc ævum, vitam, non modo sine morte, sine dolore ac molestia, verum etiam summo gaudio comitatam: neque id parti tantum hominis, id est, animo, de cujus speranda post hanc vitam felicitate partim conjectura, partim traditio aliqua exstabat; verum etiam corpori: & id quidem justissime, ut corpus, quod ob legem divinam sæpe incommoda, cruciatus, atque interitum pati debet, repensationis expers non esset. Gaudia autem, quæ promittuntur, non vilia sunt, [12] ut epulæ, quas post hanc vitam sperant crassiores Judæi; & [13] concubitus, quos sibi promittunt Mahumetistæ:

12 *Ut epulæ quas post hanc vitam sperant crassiores Judæi.*] Loca adducuntur infra ad librum V.

13 *Et concubitus quos sibi promittunt Mahumetistæ.*] Alcoranus Azoara II, V, XLVII, LIV, LXV, LXVI.

tiltæ (sunt enim hæc caducæ vitæ propria mortalitatis remedia, illud quidem ad singulorum animantium conservationem, hoc vero ad durationem generum) sed in corporibus vigor perpetuus, & plusquam siderea pulchritudo; in animo intellectio sine errore, etiam Dei ac divinæ providentiæ, & si quid nunc occultum latet; voluntas vero tranquilla, maxime in Dei conspectu, admiratione, laudibusque occupata; in summa majora multo ac meliora omnia, quam optimarum ac maximarum rerum comparatione concipi possint.

§ X. *Solvitur obiter objectio inde sumpta, quod dissoluta corpora restitui nequeant.*

Solet hic præter eam objectionem, cui jam ante respondimus, alia adferri, quasi omnino fieri nequeat, ut quæ dissoluta sunt hominum corpora, in eandem compagem redeant: sed hoc ratione nulla nititur. Cum enim inter plerosque Philosophos constet, rebus quantumcunque mutatis, manere materiam diversarum specierum capacem; quis dicat, aut Deum nescire, quibus in locis, etiam longissime distantibus, sint materiæ ejus, quæ ad humanum corpus pertinuit, partes; aut deesse ei potentiam, qua eas reducat, atque recomponat, idemque faciat in suo universo, quod in fornacibus aut vasis facere Chymicos videmus, ut quæ congenera sunt, quamvis disjecta,

jecta, colligant? Ut vero, specie quantumvis mutata, res tamen ad originis suæ formam redeat, ejus & in rerum natura exempla sunt, ut in arborum animantiumque seminibus. Neque insolubilis est ille, qui à multis nectitur nodus, de humanis corporibus, quæ in ferarum aut pecudum alimenta transeunt, quibus ita pastis homines iterum pascuntur: Nam eorum quæ comeduntur pars maxima non in corporis nostri partem abit, sed in excrementa, aut accessiones corporis; quales sunt & pituita, & bilis: & de eo quod alendi vim habet, morbis, interno calore, circumfuso aëre multum absumitur: quæ cum ita sint, Deus, qui etiam mutorum animantium genera ita curat, ut nullum eorum intereat, potest humanis corporibus singulari quadam cura prospicere, ut quod inde ad aliorum hominum escam pervenit, non magis in substantiam eorum vertatur, quam solent venena, aut medicamenta; eoque magis, quod quasi naturaliter constet humanam carnem ad hominum victum non datam. Id si non sit, & aliud, quod posteriori corpori aliunde accesserit, inde debeat decedere, non hoc tamen efficiet, ut non idem sit corpus, [1] cum etiam in hac vita major contingat

1 *Cum etiam in hac vita major contingat particularum mutatio*] Alfenus in l. Proponebatur D. de Judiciis. *Quod si quis putaret partibus commutatis, aliam rem fieri, fore ut ex ejus ratione nos ipsi non iidem essemus, qui abhinc anno fuissemus: propterea quod, ut Philosophi dicerent, ex quibus particulis*

gat particularum mutatio : [2] imo & papilio insit in verme, & herbarum ſubſtantia, aut vini, in minimo aliquo, unde iterum inſtaurentur in veram magnitudinem. Certe cum & hæc, & alia multa, non incommode poni poſſint, nulla eſt cauſa, cur inter impoſſibilia habeatur reſtitutio diſſoluti corporis ; cum viri eruditi, [3] Zo-

ticulis minimis conſtiterimus, ha quotidie ex corpore noſtro decederent, aliaque extrinſecus in earum locum accederent. Seneca Epiſtola LVIII. *Corpora noſtra rapiuntur fluminum more : quicquid vides, currit cum tempore : nihil ex his qua videmus manet. Ego ipſe, dum loquor mutari iſta, mutatus ſum.* Vide quæ pulchre hac de re diſſerit Methodius, cujus verba nobis ſervavit Epiphanius, qui Origenianos refutat numeris XII, XIII, XIV, XV.

2 *Imo & papilio inſit in verme.*] Ovidius ultimo Metamorphoſeon :

Quaque ſolent canis frondes intexere filis
Agreſtes tinea, res obſervata colonis,
Ferali mutent cum papilione figuram.

Addamus ex Plinio quædam Hiſtoriæ Naturalis lib. x cap. 5. de Ranis : *Mirumque ſemeſtri vita reſolvuntur in limum nullo cernente, & rurſus vernis aquis renaſcuntur qua fuere nata.* Eodem lib. cap. 9. *Coccyx ex accipitre videtur fieri, tempore anni figuram mutans.* Libro XI. cap. 20. *Sunt qui mortuas, ſi intra tectum hyeme ſerventur, deinde ſole verno torreantur, ac ficulneo cinere toto die foveantur, putent reviviſcere.* Ibidem cap. 22. de bombycibus: *Et alia horum origo è grandiore vermiculo, gemina protendens ſui generis cornua. Hi eruca ſunt. Fit deinde quod vocatur bombylus; ex ea necydalus; ex hoc in ſex menſibus bombyces.* Ibidem cap. 23. de bombyce Coa : *Fieri autem primo papiliones parvos nudoſque.* cap. 26. de cicadis : *Fit primum vermiculus, deinde ex ea qua vocatur tettygometra : cujus cortice rupto circa ſolſtitia evolant.* cap. 30. *Muſcis humore exanimatis, ſi cinere condantur, redit vita.* cap. 32. *Multa autem inſecta & aliter naſcuntur. Atque Aſilius imprimis ex rore : inſidet hic raphani folio primo vere, & ſpiſſatus ſole in magnitudinem milii cogitur. Inde oritur vermiculus parvus, & triduo mox eruca, qua adjectis diebus creſcit immobilis, duro cortice, ad tactum movetur aranea. Hac eruca, quam chryſalidem appellant, rupto deinde cortice volat papilio.*

3 *Zoro-*

[3] Zoroaster apud Chaldæos, [4] Stoïci prope omnes, [5] & inter Peripateticos Theopompus, eam & fieri posse, & futuram crediderint.

3 *Zoroaster apud Chaldæos.*] Vide Clementem Strom. 5.

4 *Stoïci prope omnes.*] Clemens Strom. 5. Ὄιδεν γὰρ οὗτος ἐκ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας μαθὼν, τὴν διὰ πυρὸς κάθαρσιν τῶν κακῶς βεβιωκότων, ἣν ὕστερον ἐκπύρωσιν ἐκάλεσαν οἱ Στωϊκοί. καθ᾽ ὃν καὶ τὸν ἰδίως ποιὸν ἀναστήσεσθαι δογματίζουσι· τοῦτ᾽ ἐκεῖνο τὴν ἀνάστασιν περιέποντες. *Norat enim ille* (Heraclitus) *edoctus è barbara philosophia, Mundum à malis hominibus purgatum iri per ignem, quod* ἐκπύρωσιν *postea Stoïci dixere, qui & per eam hunc talem quemque revicturum docent, his vocibus obtegentes resurrectionis rem.* Origenes lib. IV. adversus Celsum: Φασὶ δὴ οἱ ἀπὸ τῆς στοᾶς κατὰ περίοδον ἐκπύρωσιν τοῦ παντὸς γίνεσθαι, καὶ ἑξῆς αὐτοῦ διακόσμησιν πάντ᾽ ἀπαράλλακτα ἔχουσαν. *Ajunt de porticu Philosophi post sæculorum circuitus fore incendium universi, deinde ejusdem formationem quæ eadem omnia habeat.* Postea: Κἂν μὴ ὀνομάζωσιν οὖν τὸ τῆς ἀναστάσεως ὄνομα, τὸ πρᾶγμά γε δηλοῦσιν· *quanquam igitur resurrectionis non usurpant vocabulum, rem tamen agnoscunt.* Addit hic Origenes Ægyptios. Chrysippus de Providentia citatus Lactantio lib. VII. Institutionum, cap. 23. Τούτου δὲ οὕτως ἔχοντος, δῆλον ὡς οὐδὲν ἀδύνατον, καὶ ἡμᾶς, μετὰ τὸ τελευτῆσαι, πάλιν περιόδων τινῶν εἰλημμένων χρόνων, εἰς ὃ νῦν ἐσμὲν ἀποκαταστήσεσθαι σχῆμα. *Hoc cum ita se habeat, apparet non esse impossibile, ut & nos post mortem, sæculorum certis circuitibus evolutis, restituamur in eum in quo nunc sumus statum.* Vide si vacat Nathanaëlem Carpentarium Liberæ Philosophiæ exercitatione XVI.

5 *Et inter Peripateticos Theopompus.*] De quo Diogenes Laërtius initio libri. Καὶ Θεόπομπος ἐν τῇ ὀγδόῃ τῶν Φιλιππικῶν, ὃς καὶ ἀναβιώσεσθαι κατὰ τοὺς μάγους φησὶ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἔσεσθαι ἀθανάτους, καὶ τὰ ὄντα ταῖς αὐταῖς ἐπικλήσεσι διαμενεῖν. *Theopompus vero etiam octavo Philippicorum, qui revicturos homines ex magorum sententia tradit, immortalesque futuros, & omnia in suis iisdem semper mansura nominibus.*

§ XI. *Præceptorum eximia sanctitas, circa Dei cultum.*

Secundum, quo Christiana religio omnes alias, quæ aut sunt, aut fuerunt, aut fingi possunt,

ſunt, exſuperat, eſt ſumma ſanctitas præceptorum, tum in iis, quæ ad Dei cultum, tum quæ ad res cæteras pertinent. Paganorum ſacra ferme per totum orbem terrarum, ut late oſtendit [1] Porphyrius, & noſtri etiam ſæculi navigationes docent, plena erant crudelitatis. Nam receptum ferme ubique, ut & humano ſanguine dii placarentur: quem morem nec Græca eruditio, nec Romanæ leges ſuſtulerunt; ut apparet ex iis, [2] quæ de victimis factis Baccho Omeſtæ apud Græcos, de Græco & Græca, [3] Gallo & Galla mactatis Jovi Latiali legi-

1 *Porphyrius.*] De abſtinentia ab eſu animalium. Unde multa ſumpſit Cyrillus IV. contra Julianum.

2 *De victimis factis Baccho Omeſta apud Graecos.*] Meminit Plutarchus Themiſtocle, & Pauſanias. Similia ſacra Meſſeniorum, Pellæorum, Lyctiorum in Creta, Lesbiorum, Phocæenſium, habes apud Clementem Protreptico.

3 *Gallo & Galla mactatis Jovi Latiali.*] Antiquum in Italia homines immolare docet nos libro I. Dionyſius Halicarnaſſenſis. Quamdiu id manſerit Plinius libro XXVIII. cap. I. *Boario vero in foro Græcum Græcamve defoſſos, aut aliarum gentium cum quibus tum res eſſet, etiam noſtra ætas vidit.* Manſit mos ad Juſtini & Tatiani tempora. Juſtinus enim ſic Apologetico, I. Romanos alloquitur: Τῷ παρ' ὑμῖν τιμωμένῳ εἰδώλῳ, ᾧ οὐ μόνον ἀλόγων ζώων αἵματα προσραίνεται, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπινα, διὰ τοῦ παρ' ὑμῖν ἐπισημοτάτου καὶ εὐγενεστάτου ἀνδρὸς τὴν πρόσχυσιν τοῦ τῶν φονευθέντων αἵματος ποιουμένου. *Ut ei quod vos colitis idolo, cui non tantum ratione carentium animantium ſanguis aſpergitur, ſed & humanus, nobiliſſimo atque illuſtriſſimo veſtrum, occiſorum hominum affundente ſanguinem.* Tatianus vero: Εὗρον παρὰ μὲν Ῥωμαίοις τὸν Λατιάριον Δία λύτροις ἀνθρώπων, καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν ἀνδροκτασιῶν αἵμασι τερπόμενον. *Cum compererim apud Romanos Latialem Jovem humano cruore, & per homicidium fuſo ſanguine oblectari.* Porphyrius ad Adriani tempora manſiſſe talia ſacra nos docet. Apud Gallos mos is vetus humanis victimis litandi, ut ex Cicerone pro M. Fonteio, & ex Plutarcho de Superſtitione diſcimus.

legimus. Mysteria autem illa sanctissima, sive Cereris, sive Liberi patris, plenissima fuere omnis obscœnitatis, ut apparuit, postquam semel perrupta arcani religione, evulgari cœperunt; quod late exsequuntur [4] Clemens Alexandrinus, & [5] alii. Tum vero illi dies, qui deorum honori sacrati erant, talibus spectaculis celebrabantur, [6] quibus interesse Catonem puduit. At Judaïca religio nihil quidem habuit illicitum, aut inhonestum; sed tamen, [7] ne pronus ad idololatriam populus à vera religione descisceret, multis præceptis earum rerum, quæ per se nec bonitatem, nec malitiam habebant, oneratus est; qualia sunt pecudum mactationes, circumcisio, exacta quies sabbati, & ciborum aliquammultorum interdictio; quorum nonnulla mutuati sunt Mahumetistæ, addita vini prohibitione. At Christiana religio Deum, ut mentem purissimam,

scimus. Eum sustulit inde Tiberius: memorante Plinio lib. xxx. cap. 1. De Britannis eundem ibi Plinium vide, & Dionem Nerone, & Solinum. De Slavis vero Helmoldum lib. 1. cap. 3. Porphyrius libro de non esu animantium secundo mansisse ad suam ætatem ait, & in Arcadia & Carthagine, imo & ἐν τῇ μεγάλῃ πόλει, id est Romæ, sacrum nominans Jovis Latialis.

4 *Clemens Alexandrinus.*] In Protreptico.

5 *Et alii.*] Maxime Arnobius.

6 *Quibus interesse Catonem puduit.*] Martialis initio Epigrammatum 1. Gellius x. 13. Valerius Maximus lib. II. c. 10.

7 *Ne pronus ad idololatriam populus à vera religione desciscere, multis præceptis earum rerum, quæ per se nec bonitatem nec malitiam habent, oneratus est.*] Hanc causam talium præceptorum reddit & Maimonides, quem sequitur Josephus Albo.

8 Tuta

mam, [8] pura mente colendum docet, [9] & iis operibus, quæ suapte natura etiam citra præceptum honestissima sunt. Sic [10] non carnem vult circumcidi, sed cupiditates; [11] non ab omni opere, sed ab illicito nos feriari: non pecudum sanguinem aut adipem Deo sacrare, sed, si opus sit, [12] pro veritate ipsius testanda nostrum offerre sanguinem: & [13] quæ de bonis nostris egentibus damus, Deo data credere: non certis ciborum potusve generibus abstinere, sed [14] utroque uti cum modo qui sanitati conveniat; [15] interdum & jejuniis subactum corpus animo addicere, quo is alacrior ad sublimia feratur. Præcipua vero pars religionis ubique ostenditur posita [16] in pia fiducia, [17] qua compositi ad fidele obsequium [18] in Deum toti recumbimus, [19] ejusque promissis non

8 *Pura mente colendum docet.*] Joh. IV. 24.

9 *Et iis operibus quæ suapte natura etiam citra præceptum honestissima sunt.*] Unde λογικὴ λατρεία dicitur, cultus rationi consentiens, Rom. XII. 1. Adde Philipp. IV. 8.

10 *Non carnem vult circumcidi, sed cupiditates.*] Rom. II, 28, 29. Philipp. 3. 3.

11 *Non ab omni opere, sed ab illicito nos feriari.*] 1 Cor. V. 8.

12 *Pro veritate ipsius testanda nostrum offerre sanguinem.*] 1 Corinth. X. 16. Hebr. XII. 4. 1 Petr. II. 21.

13 *Quæ de bonis nostris egentibus damus, Deo data credere.*] Matth. VI. 4. Luc. XII. 33. 2 Cor. IX. 7. Hebr. 3. 6.

14. *Utroque uti cum modo qui sanitati conveniat.*] Luc. XXI, 34. Rom. XIII. 13. Eph. V. 18. Gal. V. 21. 1 Pet. IV. 3. 1 Tim. V. 3.

15 *Interdum & jejuniis subactum corpus animo addicere.*] Matth. VI. 18. XVII. 21. 1 Cor. VII. 5.

16 *In pia fiducia.*] Ut Joh. XII. 44.

17 *Qua compositi ad fidele obsequium.*] Luc. XI. 28. Joh. XIII. 17. & sequentibus. Rom. 1. 5. 1 Cor. VII. 19. 1 Pet. 1. 2.

18 *In Deum toti recumbimus.*] Matth. XXI. 21. 2 Tim. 1. 12.

19 *Ejusque promissis non dubiam*

non dubiam habemus fidem; [20] unde & spes exsurgit, [21] & verus amor, tum Dei, tum proximi; quo fit ut præceptis ipsius pareamus, [22] non serviliter pœnæ formidine, [23] sed ut ipsi placeamus, [24] ipsumque habeamus pro sua bonitate patrem ac [25] remuneratorem. [26] Precari vero jubemur, non ut divitias, aut honores nanciscamur, & quæ alia multum optata plurimis male cesserunt: sed primum quidem ea, quæ Deo sunt gloriosa; nobis vero de rebus caducis ea, quæ natura desiderat, reliquum permittentes divinæ providentiæ, utramcunque in partem res ceciderit securi: ea vero, quæ ad æterna ducunt, omni studio, nempe retro-commissorum veniam, in posterum auxilium *Spiritus*, quo firmati adversus minas omnes atque illecebras in pio cursu perstemus. Hic est Dei cultus in religione Christiana, quo certe nihil excogitari potest Deo dignius,

biam habemus fidem.] Rom. IV. 20. 2 Cor. VII. 1. Gal. 3. 29.

20 *Unde & spes exsurgit.*] Hebr. VI. 11. Rom. VIII. 24. XV. 4.

21 *Et verus amor tum Dei, tum proximi.*] Gal. V. 6. 1 Thess. 3. 6.

22 *Non serviliter pœna formidine.*] Rom. VIII. 15.

23 *Sed ut ipsi placeamus.*] Hebr. XII. 28.

24 *Ipsumque habeamus pro sua bonitate patrem.*] Rom. VIII.

25 *Et remuneratorem.*] Coloss. 3. 24. 2 Thess. 1. 6.

26 *Precari vero jubemur.*] Matth. VI. 10.

§ XII. *Circa ea officia humanitatis, quæ proximo debemus, etiam læsi.*

Similia sunt quæ adversus proximum exiguntur officia. Mahumetis religio in armis

nata,

nata, nihil spirat nisi arma, armis propagatur. Sic & Laconum instituta, quæ inter Græcanica maxime laudabantur, etiam Apollinis oraculo, tota ad vim bellicam fuisse directa [1] notat, & in culpa ponit Aristoteles. Sed idem in Barbaros bellum dicit esse naturale; cum contra verum sit, inter homines à natura amicitiam ac societatem constitutam. [2] Quid enim iniquius, quam singulas cædes puniri; occisarum gentium, velut gloriosum facinus, triumphis ostentari? Et tamen illa adeo celebrata Romana civitas, quo tantum nomen, nisi bellis, [3] sæpe manifeste injustis, ([4] ut de bello in

1 *Notat & in culpa ponit Aristoteles.*] Polit. VII. cap. 14. Παραπλησίως δὲ τούτοις καὶ οἱ ὕστερόν τινες γεγραφότες ἀπεφήναντο τὴν αὐτὴν δόξαν. ἐπαινοῦντες γὰρ τὴν Λακεδαιμονίων πολιτείαν, ἄγανται τοῦ νομοθέτου τὸν σκοπόν, ὅτι πάντα πρὸς τὸ κρατεῖν καὶ πρὸς τὸν πόλεμον ἐνομοθέτησεν. ἃ καὶ κατὰ τὸν λόγον ἐστὶν εὐέλεγκτα, καὶ τοῖς ἔργοις ἐξελήλεγκται νῦν. *Pari modo & qui posterius scripserunt, ostenderunt ejusdem se esse sententiæ. Nam in laudatione Lacedæmoniorum reipublicæ, admirantur propositum conditoris legum in eo, quod leges omnes ad bellicas res victoriamque direxit: quod & ratione refelli facile potest, & ipsis factis refutatum nunc apparet.* Euripides Andromacha Aristoteli præiverat:

——εἰ δ' ἀπῆν δορὸς
Τοῖς Σπαρτιάταισι δόξα καὶ μάχης ἀγών,
Τ' ἄλλ' ὄντες ἴστε μηδενὸς βελτίονες.

——*si vis Martia,*
Vobis Lacones absit & ferri decus,
Spectatur ultra quod sit eximium nihil.

2 *Quid enim iniquius, quam singulas cædes puniri; occisarum gentium, velut gloriosum facinus, triumphis ostentari?*] Sensus ex Senecæ epistola 96. & de Ira lib. II. cap. 8. ex Cypriani epistola secunda.

3 *Sæpe manifeste injustis.*] Petronius:

——*si quis sinus abditus ultra,*
Siqua foret tellus fulvum quæ mitteret aurum,
Hostis erat. ——

4 *Ut de bello in Sardiniam.*] Vide Polybium Historiarum 3.

in Sardiniam [5] & Cyprum ipsi fatentur) consecuta est? Et certe generatim, ut à præclaris annalium conditoribus memoriæ proditum est, [6] latrocinia extra fines plerisque gentibus

5 *Et Cyprum, ipsi fatentur.*] Florus lib. 3. cap. 9. *Divitiarum tanta erat fama, nec falso, ut victor gentium populus, & donare regna consuetus, Tullio Clodio tribuno duce, socii vivique Regis confiscationem mandaverit.* Meminit ejusdem rei Plutarchus Catone, Appianus lib. 11. Civilium, Dion lib. 38. Vide eundem Florum de Bello Numantino & de Cretico.

6 *Latrocinia extra fines plerisque gentibus nullam habebant infamiam.*] Thucydides lib. 1. Οἱ γὰρ Ἕλληνες τὸ πάλαι, καὶ τῶν βαρβάρων οἵ τε ἐν τῇ ἠπείρῳ παραθαλάσσιοι, καὶ ὅσοι νήσους εἶχον, ἐπειδὰν ἤρξαντο μᾶλλον περαιοῦσθαι ναυσὶν ἐπ' ἀλλήλους, ἐτράποντο πρὸς λῃστείαν, ἡγουμένων ἀνδρῶν οὐ τῶν ἀδυνατωτάτων, κέρδους τοῦ σφετέρου αὐτῶν ἕνεκα καὶ τοῖς ἀσθενέσι τροφῆς· καὶ προσπίπτοντες πόλεσιν ἀτειχίστοις, καὶ κατὰ κώμας οἰκουμέναις, ἥρπαζον, καὶ τὸν πλεῖστον τοῦ βίου ἐντεῦθεν ἐποιοῦντο, οὐκ ἔχοντός πω αἰσχύνην τούτου τοῦ ἔργου, φέροντος δέ τι καὶ δόξης μᾶλλον· δηλοῦσι δὲ τῶν τε ἠπειρωτῶν τινες ἔτι καὶ νῦν, οἷς κόσμος καλῶς τοῦτο δρᾷν, καὶ οἱ παλαιοὶ τῶν ποιητῶν, τὰς πύστεις τῶν καταπλεόντων πανταχοῦ ὁμοίως ἐρωτῶντες, εἰ λῃσταί εἰσιν· ὡς οὔτε ὧν πυνθάνονται ἀπαξιούντων τὸ ἔργον, οἷς τ' ἐπιμελὲς εἴη εἰδέναι, οὐκ ὀνειδιζόντων· ἐλῄζοντο δὲ καὶ κατ' ἤπειρον ἀλλήλους, καὶ μέχρι τοῦδε πολλὰ τῆς Ἑλλάδος τῷ παλαιῷ τρόπῳ νέμεται, περί τε Λοκροὺς τοὺς Ὀζόλας καὶ Αἰτωλοὺς καὶ Ἀκαρνᾶνας, καὶ τὴν ταύτῃ ἤπειρον. *Olim quippe Græci non minus quam barbari, tum qui in continente, tum qui per insulas vivebant, postquam sæpius alii ad alios navibus transire cœperunt, ad latrocinandum se contulerunt; ad quam rem viri illustres duces ipsis erant, partim quæstus sui causâ, partim ut victum suppeditarent egentibus: adortique civitates mœnibus carentes, aut per vicos sparsas, diripiebant eas, maximamque partem hinc se alebant, nondum infami eo vitæ genere, quin & nonnihil habente gloriæ. Manifestum id faciunt etiam nunc quidam continentis terræ habitatores, qui pro decoro habent strenue id facere, & vetusti Poëtarum, apud quos frequentes sunt interrogationes ad navigantium obvios, an prædones essent; nimirum quod nec defugituri id nomen illi essent qui interrogabantur, nec exprobraturi hi qui interrogabant. In ipsa quin etiam terra continente spoliabant alii alios, & nunc quoque magna pars Græcorum sic vivit, apud Locros Ozolas, apud Ætolos, apud Acarnanas &*

 vicinia

bus nullam habebant infamiam. [7] Ultionis exactionem Ariſtoteles, & Cicero, in virtutis parte ponunt. [8] Gladiatorum mutuæ dilaniationes inter oblectamenta erant publica Paganorum: [9] exponere liberos quotidianum. Apud Hebræos ſane lex melior, ſanctior diſciplina; ſed tamen in populo impotentis iræ diſſimulata quædam, aut etiam ipſis conceſſa: [10] ut vis in populos ſeptem id meritos; qua non contenti, [11] omnes à ſe diffidentes crudeli odio

vicina terrarum. Interrogatio illa cujus Thucydides meminit, eſt apud Homerum Odyſſeæ γ. ubi Scholiaſtes: οὐκ ἄδοξον ἦν παρὰ τοῖς παλαιοῖς τὸ λῃστεύειν, ἀλλ' ἔνδοξον. *Apud veteres latrocinari adeo infame non erat, ut & gloria duceretur.* Juſtinus lib. XLIII. cap. 3. de Phocenſibus: *Studioſius mare quam terras exercuere, piſcando, mercando, plerumque etiam latrocinio maris (quod illis temporibus gloria habebatur) vitam tolerabant.* De Hiſpanis vide Plutarchum Mario: & Diodorum lib. V. de Tyrrhenis: Servium ad VIII. & X. Æneïdos: de Germanis Cæſarem, Tacitum, Saxonem Grammaticum.

7 *Ultionis exactionem Ariſtoteles & Cicero in virtutis parte ponunt.*] Ariſtoteles De moribus ad Nicomachum IV. 11. Δοκεῖ γὰρ οὐκ αἰσθάνεσθαι οὐδὲ λυπεῖσθαι, μὴ ὀργιζόμενός τε οὐκ εἶναι ἀμυντικός· τὸ δὲ προπηλακιζόμενον ἀνέχεσθαι, ἀνδραποδῶδες. *Videtur talis & ſenſu & dolore carere, & cum non iraſcatur, vindictæ eſſe negligens. Servile, ſi contumelioſe tracteris, id tolerare.* Cicero autem de Inventione II. inter ea quæ ad jus naturæ pertinent, ponit vindicationem, *per quam vim aut contumeliam defendendo aut ulciſcendo propulſamus.* Ad Atticum: *Odi hominem & odero: utinam ulciſci poſſem.* In Antonium: *Sic ulciſcar facinora ſingula, quemadmodum à quibuſque ſum provocatus.*

8 *Gladiatorum mutuæ dilaniationes inter oblectamenta erant publica Paganorum.*] Vide Lactantium libro II. Tertullianum de Spectaculis cap. 19.

9 *Exponere liberos quotidianum.*] Juſtinus Apologetico ſecundo. Tertullianus Apologetico cap. 9. Vide & Lactantium lib. VI. Inſtitutionum, cap. 20. & Terentii Hecyram.

10 *Ut vis in populos ſeptem id meritos.*] Exodi XXXIV. 11, 12. Deut. VII. 1, 2.

11 *Omnes à ſe diffidentes crudeli odio ſunt perſecuti.*] Dandam operam ut eis damnum quo-

odio ſunt perſecuti; [12] cujus ſigna nunc etiam in ipſorum precibus adverſus Chriſtianos conceptis apparent: At [13] dolorem ſuum talionis judicio exſequi, homicidam propinqui ſui privata manu occidere, lege ipſa permittebatur. Chriſti vero lex omnino [14] prohibet injuriam ſive verbis ſive rebus factam reponere, ne, quam in aliis improbamus malitiam, rurſum probemus imitando: bene fieri vult bonis quidem præcipue, ſed & malis, [15] ad Dei exemplum, à quo Solem, aſtra, aërem, ventos, imbres habemus communia in homines quoſvis dona.

quovis modo inferatur, docet R. Levi ben Gerſon: non reddenda illis quæ furtis ſubducta ſunt, Bachai.

12 *Cujus ſigna etiam nunc in precibus adverſus Chriſtianos conceptis apparent.*] Vide Libellum precum editum Venetiis forma minima, fol. 8. & librum Germanicum Antonii Margaritæ. Maimonidem ad XIII. Articulos, ubi perdendos ait, qui eos non credunt. Et dictum eſt in ore Judæorum: *Omnes ſectariis ſubito pereant.* Similia ſunt dicta R. Iſaaci in Bereſchith rabba: & Thalmud in Baba Kamma. & Baba Bathra.

13 *Dolorem ſuum talionis judicio exſequi.*] Levit. XXIV. 20. Deut XIX. 21.

14 *Prohibet injuriam ſive verbis ſive rebus factam reponere.*] Matth. V. 38, 44.

15 *Ad Dei exemplum, à quo ſolem, aſtra, aërem, ventos, imbres habemus communia in homines quoſvis dona.*] Matth. V. 45.

§ XIII. *Circa conjunctionem maris & fœminæ.*

Conjunctio maris cum fœmina, per quam propagatur genus humanum, digniſſima res eſt legum cura. Quam partem neglectui habitam

bitam à Paganis haud mirum est, cum eorum, quos colerent, [1] Deorum stupra & adulteria narrarentur. Quid quod & [2] concubitus marium cum maribus Deorum exemplis defendebantur? in quorum numerum eo merito relati olim Ganymedes, [3] postea Antinous: quod flagitium apud Mahumetistas quoque frequens

1 *Deorum stupra & adulteria.*] Euripides Ione:

——νουθετητέος δέ μοι
Φοῖβος, τί πάσχει παρθένους βίᾳ γαμῶν.
Προδίδωσι παῖδας ἐκτεκνούμενος λάθρα
Θνήσκοντας, ἀμελεῖ μὴ σύ γ'. ἀλλ' ἐπεὶ κρατεῖς,
Ἀρετὰς δίωκε. καὶ γὰρ ὅστις ἂν βροτῶν
Κακὸς πεφύκῃ, ζημιοῦσιν οἱ θεοί.
Πῶς οὖν δίκαιον, τοὺς νόμους ὑμᾶς βροτοῖς
Γράψαντας, αὐτοὺς ἀνομίαν ὀφλισκάνειν;
Εἰ δ', οὐ γὰρ ἔσται, τῷ λόγῳ δὲ χρήσομαι,
Δίκας βιαίων δώσετ' ἀνθρώποις γάμων,
Σὺ καὶ Ποσειδῶν, Ζεύς θ' ὃς οὐρανοῦ κρατεῖ,
Ναοὺς τίνοντες ἀδικίας κενώσετε.

——*monendus, si tamen fas est, mihi*
Apollo. per vim virginum minuit decus,
Quosque ipse sevit liberos, interfici
Clam patitur. ab ne tu ista: sed quando imperas,
Honesta sequere. Si quis est mortalium
Qui scelera patrat, exigunt pœnam Dii:
At nonne iniquum est, vos, suas leges quibus
Gens debet hominum, jure nullo vivere?
Si (quod futurum non erit; dicam tamen)
Hominibus æquo stupra lueretis modo,
Neptunus & tu, rexque supremi poli,
Vacuaret omnes mulcta templorum domos.

Vide hæc fuse tractata apud Clementem Protreptico, Athenagoram, Tatianum, Arnobium lib. IV. Nazianzenum I. contra Julianum, Theodoretum Sermone 3.

2 *Concubitus marium cum maribus.*] Hæc quoque vide apud Clementem & Theodoretum dictis locis.

3 *Postea Antinous.*] Meminit Justinus Apologetico II. Clemens Protreptico: Origenes libro contra Celsum tertio & octavo: Eusebius Historiæ Ecclesiasticæ IV. 8. Theodoretus octavo: & Historici illorum temporum.

4 U

quens est; apud Sinenses, & gentes alias etiam pro licito: à Græciæ autem Philosophis in id laboratum videtur, [4] ut rei turpi honestum nomen imponeretur. Inter eosdem Græciæ Philosophos præstantissimi, [5] communione mulierum laudata, quid aliud quam ex civitate tota unum fecerunt lupanar? [6] cum etiam inter muta animantia quædam sit fœdus aliquod conjugale, quanto æquius ne sanctissimum animal homo incerto semine nascatur, extinctis etiam parentum & liberorum inter se affectibus?

4 *Ut rei turpi honestum nomen imponeretur.*] Ita sane censent non Lucianus tantum libello De amoribus, sed & Gregorius Nazianzenus Oratione 3. contra Julianum, & ad eum Elias Cretensis & Nonnus. Cyrillus contra Julianum libro VI. & late Theodoretus libro XIII. ad Græcos. Philonis, qui Platoni favit plurimum, locum hic omittere non possum è libro De contemplatrice: Τὸ δὲ Πλατωνικὸν ὅλον σχεδόν ἐστι περὶ ἔρωτος, οὐκ ἀνδρῶν ἐπὶ γυναιξὶν ἐπιμανέντων, ἢ γυναικῶν ἀνδράσιν· αὐτὸ μόνον· ἐκπληροῦνται γὰρ αἱ ἐπιθυμίαι αὗται νόμῳ φύσεως· ἀλλ' ἀνδρῶν ἄρσεσιν ἡλικίᾳ μόνον διαφέρουσι· καὶ γὰρ εἴ τι περὶ ἔρωτος καὶ οὐρανίου Ἀφροδίτης κεκομψεῦσθαι δοκεῖ, χάριν ἀστεϊσμοῦ παρείληπται. *Platonicum autem convivium totum fere in amoribus consumitur, non virorum modo in mulieres, mulierum in viros insanientium; tales enim cupiditates lege naturæ explentur; sed virorum in sexus ejusdem sola ætate dispares: nam si quid ibi de Venere & Amore cælesti speciose dici auditur, id honesti obtentus causa assumitur.* Tertullianus de Anima. Christianam sapientiam præferens Socraticæ: *Nec nova inferens dæmonia, sed vetera depellens; nec adolescentiam vitians; sed omni bono pudoris informans.*

5 *Communione mulierum laudata.*] Platonem vide tum alibi, cum maxime de Republica IV.

6 *Cum etiam inter muta animantia quædam sit fœdus aliquod conjugale.*] Plinius lib. X. cap. 33. *Ab his columbarum gesta spectantur maxime, simili ratione. Mores iidem. sed pudicitia illis prima, & neutri nota adulteria: conjugii fidem non violant.* De palumbium castitate conjugali vide Porphyrium De non esu animantium tertio.

affectibus? Lex Hebræa omnem quidem spurcitiem inhibet, sed & [7] plures uni concedit uxores, [8] & marito dimittendæ ob quasvis causas uxoris jus facit: quod & hodie usurpant Mahumetistæ, & olim Græci ac Latini tanta licentia, ut & uxores ad tempus utendas aliis darent [9] Lacones, & Cato. At perfectissima Christi lex ad ipsas penetrat vitiorum radices, & eum, qui attentavit mulieris cujusquam pudicitiam, vel oculis libavit, [10] reum habet, inspectore cordis Deo judice, concupiti, nec peracti criminis. Cumque omnis vera amicitia perpetua sit & insolubilis, [11] merito talem eam esse voluit, quæ cum animorum societate corporum quoque continet communionem: quod etiam ad rectam liberorum educationem haud dubio est utilius. Inter Paganos paucæ gentes una uxore contentæ fuerunt, ut Germani, & Romani. [12] Se-

7 *Plures uni concedit uxores.*] Apparet id Deut. XVII. 16, 17. XXI. 15. 2 Sam. XII. 8. Sic legem intelligunt Hebræi. & Chrysostomus 1 ad Cor. XI. Augustinus de doctrina Christiana libro 3. cap. 12. & veterum alii. Josephus legis peritissimus, Antiquitatum XVI. πάτριον ἐν ταὐτῷ πλείοσιν ἡμῖν συνοικεῖν. *Mos nobis patrius eodem tempore plures habere uxores.*

8 *Et marito dimittendæ ob quasvis causas uxoris jus facit.*] Deut. XXIV. 1, 2, 3, 4. Levit. XXI. 14.

9 *Lacones & Cato.*] Vide Herodotum libro VI. Plutarchum Lycurgo & Catone Uticensi.

10 *Reum habet, inspectore cordis Deo judice, concupiti nec peracti criminis.*] Matth. V. 28.

11 *Merito talem eam esse voluit, quæ cum animorum societate corporum quoque continet communionem.*] Matth. V. 32. & IX. 9.

12 *Sequun-*

[12] Sequuntur & hoc Christiani; ut scilicet animus ab uxore in solidum marito datus, [13] æquali retributione pensetur, [14] rectiusque procedat sub una præside domesticum regimen; neu diversæ matres discordiam liberis inferant.

12 *Sequuntur & hoc Christiani.*] Paulus Apostolus 1 Cor. VII. 4. Lactantius Institutionum VI. 23. Hieronymus adversus Oceanum.

13 *Æquali retributione pensetur.*] Bene enim Sallustius Jugurthino: *Apud eos qui plures uxores habent, levis ista ducitur necessitudo; quod animus multitudine distractus nullam pro socia obtinet, omnes pariter viles sunt.* Ammianus de Persis lib. XXIII. *Per libidines varias Charitas dispersa torpescit.* Claudianus bello Gildonico:

——Connubia mille;
Non illis generis nexus, non pignora curæ,
Sed numero languet pietas.

14 *Rectiusque procedat sub una præside domesticum regimen; neu diversæ matres discordiam liberis inferant.*] Utrumque recte concepit & expressit Euripides Andromacha.

§ XIV. *Circa usum bonorum temporalium.*

Ad usum eorum, quæ bona vulgo dicuntur, ut veniamus: furta videmus à gentibus paganis quibusdam, [1] ut Ægyptiis & [2] Spartiatis, permissa: & qui privatis non permiserunt, publice hoc ferme unum agebant; ut Romani, [3] quibus ad casas redeundum dicebat Romanus orator, si suum cuique reddere deberent. Hebræis nihil quidem tale; sed [4] fœnus

1 *Ut Ægyptiis.*] Diodorus Siculus Historiarum libro 1.

2 *Et Spartiatis.*] Plutarchus Lycurgo.

3 *Quibus ad casas redeundum esse dicebat Romanus orator, si suum cuique reddere deberent.*] Verba hunc in sensum Ciceronis ex tertio de Republica recitat Lactantius in Epitome cap. 1.

4 *Fœnus tamen in extraneos permissum*] Deuter. XXIII. 19.

nus tamen in extraneos permissum, ut eorum ingenio se lex aliquatenus aptaret; [5] quæ propterea legem servantibus inter cætera divitias pollicebatur. At [6] Christiana lex non modo omne injustitiæ genus, & in quosvis prohibet; [7] sed & vetat nos studium nostrum rebus illis caducis impendere: quia scilicet non sufficiat animus noster ad duo sedulo curanda, quæ singula hominem totum requirant, & sæpe in contraria consilia nos trahant: deinde vero & in quærendis, & in servandis divitiis, [8] sollicitudo servitutem quandam, & cruciatum secum ferat, quæ ipsam voluptatem, quæ ex divitiis speratur, corrumpant: [9] ea vero quibus natura contenta est, & pauca sint, & facile sine magno labore aut impendio parentur. Quod si quid tamen Deus ultra indulserit, non hoc in mare projicere jubemur, [10] ut Philosophi quidam imprudenter fecerunt; neque detinere inutile; neque prodigere; sed supplere inde hominum aliorum inopiam, [11] sive donando,

5 *Quæ propterea legem servantibus inter cætera divitias pollicebatur.*] Levit. XXVI. 5. Deut. XXVIII. 4, 5, 6, 7, 8. 11, 12.

6 *Christiana Lex non modo omne injustitiæ genus & in quosvis prohibet.*] Matth. VII. 12. Ephes. V. 3.

7 *Sed & vetat nos studium nostrum rebus illis caducis impendere.*] Matth. VI. 24. & sequentib. XIII. 22. Luc. VIII. 14. 1 Tim. VI. 9.

8 *Sollicitudo servitutem quandam & cruciatum secum ferat.*] Matth. VI. 34. Philipp. IV. 6.

9 *Ea vero quibus natura contenta est, & pauca sint, & facile sine magno labore aut impendio parentur.*] 1 Tim. VI. 7, 8.

10 *Ut Philosophi quidam imprudenter fecerunt.*] Habet hoc de Aristippo Laërtius & Suidas, de Cratete Philostratus.

11 *Sive donando.* Matth. V. 42.

12 *Sive*

nando, [12] sive dando mutuum id rogantibus, [13] ut decet eos, qui se non dominos harum rerum, sed Dei summi parentis procuratores ac dispensatores credant; bene enim locatum beneficium [14] thesaurum esse bonæ spei plenum, in quem nec furum improbitati, nec casuum varietati quicquam liceat. Cujus veræ, non fucatæ, liberalitatis exemplum admirabile præbuerunt Christianorum primi, [15] cum usque ex Macedonia & Achaia ea mitterentur, quæ Palæstinorum egestatem sublevabant; non aliter, quam si orbis totus una esset familia. Atque hic illa quoque cautio in Christi lege additur, [16] nequa repensationis aut honoris spes beneficentiam defloret; [17] cujus apud Deum perit gratia, si aliud præter Deum respicit. Ac ne quis, ut fieri solet, obtendat tenacitati suæ velum, quasi metuat ne ipse olim senex, aut à calamitate aliqua deprehensus, suis rebus opus habeat; [18] promittit lex curam specialem pro

12 *Sive dando mutuum id rogantibus.*] Matth. ibidem. Luc. VI. 35.

13 *Ut decet eos qui se non dominos harum rerum, sed Dei summi parentis procuratores & dispensatores credant.*] 1 Tim. VI. 17, 18.

14 *Thesaurum esse bonæ spei plenum, in quem nec furum improbitati, nec casuum varietati quicquam liceat.*] Matth. VI. 20.

15 *Cum usque ex Macedonia & Achaïa ea mitterentur, quæ Palæstinorum egestatem sublevarent.*] Rom. XV. 25, 26. & sequentibus. 2 Cor. IX. 1, 2, 3, 4. Philipp. IV. 18.

16 *Nequa repensationis aut honoris spes beneficentiam defloret.*] Matth. VI. 1, 2. Luc. XIV. 12.

17 *Cujus apud Deum perit gratia, si aliud præter Deum respicit.*] Matthæus dicto jam loco.

18 *Promittit lex curam specialem pro his qui illa præcepta serva-*

pro his qui illa præcepta ſervaverint; & quo magis confidant, in mentem illis revocat [19] conſpicuam Dei providentiam in alendis feris ac pecudibus, & in ornandis herbis, floribuſque: rem vero fore indignam, ſi Deo tam bono, tam potenti, tanquam malo nomini, non credamus ultra, quam dum pignori incumbimus.

ſervaverint.] Matth. VI. 32. Luc. XII. 7. XXI. 18.

19 *Conſpicuam Dei providentiam in alendis feris ac pecudibus, & in ornandis herbis floribuſque.*] Matth. VII. 26, 28.

§ XV. *Circa jusjurandum.*

Perjurium vetant leges aliæ; [1] hæc vero etiam jurejurando extra neceſſitatem omnino vult abſtineri, & ita coli veracitatem in quovis ſermone, [2] ut jusjurandum à nobis ne exigatur quidem.

1 *Hac vero etiam jurejurando extra neceſſitatem omnino vult abſtineri.*] Matth. V. 33, 34, 35, 36, 37. Jac. V. 12.

2 *Ut jusjurandum à nobis ne exigatur quidem.*] Matth. dicto jam loco.

§ XVI. *Circa facta alia.*

Ac plane nihil egregium reperiri poteſt, aut in Græcorum philoſophicis ſcriptis, aut in ſententiis Hebræorum, aliarumve gentium, quod non hic contineatur, & quidem ut ſancitum divina auctoritate: puta [1] de modeſtia, [2] temperantia,

1 *De modeſtia.*] 1 Petr. 3. 3.

2 *Temperantia.*] Tit. II. 12. 1 Tim. II. 9.

3 Be-

perantia, de [3] bonitate, [4] de morum honestate, de [5] prudentia, [6] de officio magistratuum & subditorum, [7] parentum & liberorum, [8] dominorum & servorum, [9] item conjugum inter se; maxime vero de vitandis vitiis, quæ specie quadam honesti plurimis Græcis Romanisque imposuerunt, [10] cupiditatibus scilicet honorum ac gloriæ. Summa vero præceptorum solida brevitate admirabilis, [11] ut Deum amemus supra omnia, proximum vero juxta nos ipsos, [12] id est, ut alteri faciamus, quod nobis velimus fieri.

§ XVII. *Solvitur objectio sumta ex controversiis, quæ sunt inter Christianos.*

Opponat forte aliquis contra dogmatum

3 *Bonitate.*] 2 Cor. VI. 6. Galat. V. 22. Coloss. 3. 12. 1 Cor. XIII. 3, 4.

4 *De morum honestate.*] Phil. IV. 8. 1 Tim. II. 2. III. 4. Tit. II. 7.

5 *De prudentia.*] Matth. X. 16. Ephes. I. 8.

6 *De officio magistratuum & subditorum.*] 1 Tim. II. 2. Rom. XIII. 1 Petr. II. 13, 17.

7 *Parentum & liberorum.*] Coloss. III. 20, 21. Ephes. VI. 1, 2, 3, 4.

8 *Dominorum & servorum*] Ephes. VI. 5, 6, 7, 8, 9, 10. Coloss. III. 22, 23, 24, 25.

9 *Item conjugum inter se.*] Ephes. V. 22, 23, 24, 25, 28, 33. Coloss. III. 18, 19. 1 Tim. II. 12

10 *Cupiditatibus scilicet honorum & gloriæ.*] Matth. XVIII. 4. XXIII. 12. Luc. XIV. 11. XVIII. 14. Joh. V. 44. Ephes. IV. 2. Coloss. II. 18. 21. 23. 1 Joh. II. 16. Philipp. II. 3. 1 Thess. II. 6. 1 Pet. I. 24. V. 5.

11 *Ut Deum amemus supra omnia, proximum vero juxta nos ipsos.*] Matt. IX. 18. XXII. 37, 39. Luc. X. 27. Rom. XIII. 9, 10. 11. Galat. V. 14. Jac. II. 8.

12 *Id est, ut alteri faciamus, quod nobis velimus fieri.*] Matth. VII. 12. Luc. VI. 31. Laudabat hoc Imperator Alexander. Vide Dionem & qui Latine Vitam ejus Imperatoris scripsit.

tum Christi excellentiam, quam prædicamus, magnam opinionum inter Christianos discrepantiam, unde orta sit & sectarum multitudo. Sed parata responsio. Idem in omnibus ferme artibus accidere, partim imbecillitate humani ingenii, partim quod studiis judicium impeditur: sed solent istæ opinionum varietates consistere intra certos terminos, de quibus convenit, & unde ad ambigua argumentum petitur; sicut in Mathematicis, an quadrari circulus possit disputatur, non item an, si æqualibus æqualia dementur, quæ remanent sint æqualia: idemque in Physicis, Medicina, & aliis artibus, videre est. Sic & discrepantia illa opinionum inter Christianos impedire nequit, quominus de præcipuis, id est de præceptis illis, ex quibus Christianam religionem maxime commendavimus, satis constet: eorumque certitudo hoc ipso emicat, quod qui odiis inter se inflammati quærunt dissidendi materiam, eo progredi non ausint, ut hæc negent à Christo imperata; ne illi quidem ipsi, qui vitam suam ad eam normam nolunt componere. Quod si quis etiam his velit contradicere, par habendus sit Philosophis, qui nivem albam negarunt. Nam ut hi sensu refelluntur, ita illi consensu omnium gentium Christianarum, & librorum, quos scripserunt Christianæ religionis primi, ac primis proximi, & deinceps secuti doctores, etiam illi qui suam in Christum fidem morte testati sunt. Nam quod hi omnes

omnes ut Christi dogma agnoscunt, id omnino pro tali habendum est ab æquo rerum judice: sicut Platoni, Xenophonti, aliisque Socraticis credimus de dogmatibus Socratis; Stoicorum scholæ, de his quæ Zeno tradidit.

§ XVIII. *Probatur amplius præstantia Christianæ religionis, ex præstantia ipsius magistri.*

Tertium, quo Christianam religionem omnibus aliis, quæ sunt, aut fingi possunt, præstare diximus, est ipse modus, quo tradita fuit ac propagata: qua in parte prima est inspectio de ipso dogmatis auctore. Græcæ sapientiæ auctores nihil ferme certi se adferre ipsi fatebantur: quippe [1] veritatem velut in puteo demersam, & [2] mentem nostram non minus caligare ad Divina, quam oculos noctuæ ad lumen solis. Ipsorum præterea [3] nemo non aliquo

1 *Veritatem velut in puteo demersam.*] Democriti est, ἐν βυθῷ ἀλήθεια, memoratum & aliis & Ciceroni in Academicis.

2 *Mentem nostram non minus caligare ad divina, quam oculos noctuæ ad lumen Solis.*] Aristoteles Metaphysicorum 11. cap. 1. Ὥσπερ γὰρ καὶ τὰ τῶν νυκτερίδων ὄμματα πρὸς τὸ φέγγος ἔχει τὸ μεθ' ἡμέραν, οὕτω καὶ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ὁ νοῦς πρὸς τὰ τῇ φύσει φανερώτατα πάντων. *Sicut enim vespertilionum oculi ad lumen diei se habent, ita & animi nostri mens ad ea quæ omnium sunt clarissima.*

3 *Nemo non aliquo vitio obsitus.*] Maximo consensu omnium laudatur Socrates. At ejus summam iracundiam quæ in dictis & factis se ostenderit, ante oculos nobis Porphyrii verbis ponit Cyrillus sexto adversus Julianum.

4 Alii

aliquo vitio obsitus; [4] alii Regum adulatores; [5] alii scortorum amoribus addicti; [6] alii caninæ impudentiæ. Invidiæ vero omnium inter se magnum argumentum, [7] rixæ de verbis, aut nullius momenti rebus: frigoris vero in Dei cultu, quod & qui Deum unum crediderunt, tamen illo seposito, aliis, & quidem quos Deos non crederent, cultum exhibuerunt, [8] religionis

4 *Alii regum adulatores.*] Plato, Aristippus.

5 *Alii scortorum amoribus addicti.*] Marium Zeno, Stoïcæ sectæ princeps: Feminarum prope omnes, Plato, Aristoteles, Epicurus, Aristippus. Athenæus libro III. & XIII. Laërtius, Lactantius, testes. Theognis ipse de se multis in locis.

6 *Alii caninæ impudentiæ.*] Dicti inde Cynici.

7 *Rixæ de verbis aut nullius momenti rebus.*] Bene id notatum Timoni Phliasio:

Σχέτλιοι ἄνθρωποι, κάκ' ἐλέγχεα, γαστέρες οἶον,
Ποίων ἔκ τ' ἐρίδων καὶ πτυχομάχων πεπλάδηθε,
Ἄνθρωποι κενεῆς οἰήσιος ἔμπλειοι ἀσκοί.

Mortales miseri, probra pessima, nil nisi ventres,
Quæ vos vaniloquæ fallunt certamine lites.
O homines, tumidis inflati fastibus utres.

Item:

Φοιτᾷ δὲ βροτολοιγὸς ἔρις κενὸν λαλαγεῦσα,
Νείκεος ἀνδροφόνοιο κασιγνήτη καὶ ἔριθος,
Ἥτ' ἀλαλὴ περὶ πάντα κυλίνδεται· αὐτὰρ ἔπειτα
Ἐς βροτὸς στήριξε κάρη, καὶ ἐς ἐλπίδα βάλλει.

Aspera lis quadam provenit inania clamans,
Incensi in cædes odii soror atque ministra,
Quæ cæca huc illuc circumque voluta, supremum
Mortales capite incurrit, spemque injecit illis.

Item:

Τίς δ' ἄρ τούσδ' ὀλοῇ ἔριδι ξυνέηκε μάχεσθαι;
Ἠχοῦς σύνδρομος ὄχλος· ὁ γὰρ σιγῶσι χολωθεὶς,
Νοῦσον ἐπ' ἀνέρας ὦρσε λάλην, ὀλέκοντο δὲ πολλοί.

Ecquis eos tanto pugnæ inflammavit amore?
Ad strepitum occurrens plebs atque exosa silentes:
Unde loquax morbus multa cum peste cucurrit.

Invenies hæc apud Clementem Strom. V. apud Eusebium in fine Præparationis, & apud Theodoretum Sermone II.

8 *Religionis normam statuentes id quod receptum esset publice.*] Xenophon Memorabilium V. oracu-

ligionis normam statuentes id, quod receptum esset publice. De præmio quoque pietatis nihil asseverabant certi, [9] quod vel ex ultima illa Socratis morituri disputatione apparet. Mahumetes, latè sparsæ religionis auctor, [10] projectus ad libidinem per omnem vitam ne à suis quidem negatur. Tum vero nullam fidem dedit, qua constare possit, quod ipse promisit præmium, in epulis & Venere positum, id vere exstiturum; cum ipsius in corpus vitam rediisse ne dicatur quidem, imo in hunc diem Medinæ situm sit. At Hebrææ legis conditor Moses, vir eximius, non tamen ab omni culpa liberatur, [11] cum & legationem ad regem Ægyptium à Deo sibi mandatam multo cum renisu vix susceperit, [12] & ad pollicitum Dei de

oraculum tecitat, quo jubentur dii coli ex lege cujusque civitatis. Repete hic Senecæ verba, quæ ex Augustino supra citavimus: post quæ sic Augustinus: *Colebat quod reprehendebat; agebat quod arguebat; quod culpabat, adorabat.* Nimirum (ut Plato dixit in Timæo, & alibi, & Porphyrius loco qui est apud Eusebium Præparat. lib. IV. cap. 8.) periculo non caret vera de rebus divinis apud vulgus disserere. Ejus autem periculi metum Græca & Latina & barbara philosophia pluris fecit, quam veri sinceram professionem: quod vel unum sufficit, ne quis tales sibi per omnia sequendos putet. Notat hoc in Platone Justinus Martyr parænesi ad Græcos.

9 *Quod vel ex ultima illa Socratis morituri disputatione apparet.*] Vide quæ attulimus supra.

10 *Projectus ad libidinem per omnem vitam nè à suis quidem negatur.*] Vide quæ dicentur libro VI.

11 *Cum & legationem ad Regem Ægyptium à Deo sibi mandatam multo cum renisu vix susceperit.*] Exodi IV. 2, 10, 13, 14.

12 *Et ad pollicitum Dei de aqua ex rupe excitanda diffidentia nonnihil ostenderit.*] Num. XX. 12.

de aqua è rupe excitanda diffidentiæ nonnihil ostenderit, ut Hebræi fatentur. Eorum vero, quæ per legem suis promisit, præmiorum vix quicquam ipse consecutus est, desertis in locis [13] jactatus perpetuis seditionibus, [14] neque ingressus in terram illam felicem. At Christus [15] peccati omnis expers à suis describitur, [16] nec ab aliis ullius commissi allatis testimoniis arguitur. Tum vero [17] quicquid præscripsit aliis, id præstitit ipse. Quæ enim sibi à Deo mandata erant implevit fideliter; [18] in vita omni simplicissimus; [19] injuriarum ac cruciatuum patientissimus, quod in ipso crucis supplicio ostendit; amantissimus hominum, etiam inimicorum, etiam à quibus ad mortem actus fuerat, [20] ita ut pro iis etiam Deum deprecaretur. Quod autem suis promisit præmium, ejus ipse compos factus excellentissimo modo & perhibetur, & certa fide comprobatur. In vitam

13 *Jactatus perpetuis seditionibus.*] Exodi XXII. Num. XI. XII. XIV. XVI. XX. XXV.

14 *Neque ingressus in terram illam felicem.*] Num. XX. 12. Deut. XXXIV. 4.

15 *Peccati omnis expers à suis describitur.*] Joh. VIII. 46. X. 32. 2 Cor. V. 21, 1 Petri II. 22. Hebr. IV. 15. Pietatem ejus etiam oraculo apud Gentes auctoritatem habente laudatam ostendemus ad lib. IV.

16 *Nec ab aliis ullius commissi allatis testimoniis arguitur.*] Notatum id Origeni libro 3. contra Celsum.

17 *Quicquid præscripsit aliis, id præstitit ipse.*] Bene Lactantius fine Institutionum: *Nec monstravit tantum, sed etiam præcessit, ne quis difficultatis gratia iter virtutis horreret.*

18 *In vita omni simplicissimus.* 1 Petri II. 22.

19 *Injuriarum ac cruciatuum patientissimus.*] Matth. XXVI. 50. 52. Joh VIII. 23. Act. VIII. 32.

20 *Ita ut pro iis etiam Deum deprecaretur.*] Luc. XXIII. 34.

21 *Vi-*

vitam enim redditum [21] viderunt multi, audierunt, palparunt etiam: [22] in cœlum evectus est spectantibus duodecim: ibi potestatem, quæ suprema est, consecutus ostenditur eo, quod suos sectatores, & [23] linguarum, quas non didicerant, loquela, [24] & aliis mirificis virtutibus donavit, [25] ita ut facturum se discedens promiserat: quæ omnia faciunt, ut nec de fide, nec de potentia ejus ad retribuendum nobis id, quod pollicitus est, præmium, dubitare ullo modo liceat. Ac sic collegimus, hanc religionem in hoc quoque eminere supra cæteras, quod ejus Magister, quæ jussit ipse, præstitit; quod promisit, ipse est consecutus.

Ex admirabili propagatione istius religionis.

Videamus jam etiam effectus allati ab ipso dogmatis; qui profecto, si recte animadvertantur, tales sunt, ut si Deo ulla est cura rerum

21 *Viderunt multi, audierunt, palparunt etiam.*] Joh. XX. 27, 28, 29. Joh. 1 Epist. I. 1. Matth. XXVIII. Marci XVI. Luc. XXIV. 1 Cor. XV. 3, 4, 5, 6, 7, 8.

22 *In cœlum evectus est spectantibus duodecim.*] Marc. XVI. 19. Luc. XXIV. 51, 52. Actor. I. 9, 10, 11. Adde Actor. VII. 55. IX. 3, 4, 5. XXII. 6. 1 Cor. XV. 8.

23 *Linguarum quas non didicerant loquela.*] Actor. II. 3, 4. X. 46. XIX. 6. 1 Cor. XII. 10, 28, 30. XIII. 1, 8. XIV. 2, 4, 5, 6, 9, 13, 14, 18, 19, 22, 23, 26, 27, 39.

24 *Et aliis mirificis virtutibus donavit.*] Actor. III. V. VIII. IX. X. XI. XIII. XIV. XVI. XIX. XX. XXI. XXVII. Rom. XV. 19. 2 Cor. XII. 12. Hebr. II. 4. Ostendunt hujus rei veritatem & Justinus cum Tryphone disputans, & Irenæus libro II. Tertullianus Apologetico: Origenes adversus Celsum VII. Lactantius, & alii.

25 *Ita ut discedens facturum se promiserat.*] Joh. XIV. 12. XVII. 28. Marci XVI. 17.

rum humanarum, non possit hoc dogma non divinum credi. Conveniebat divinæ providentiæ id efficere, ut quod optimum esset, pateret quam latissime. Id autem contigit religioni Christianæ, quam ipsi videmus per Europam omnem, [26] ne Septentrionis quidem recessibus exclusis, doceri: [27] nec minus per Asiam omnem, [28] etiam ejus insulas in Oceano, [29] per Ægyptum quoque, [30] per Æthiopiam, [31] & alias aliquot Africæ partes, [32] postremo & per Americam. Neque id nunc tantum fieri, sed & olim factum ostendunt omnium temporum historiæ, libri Christianorum, acta Synodorum, vetus traditio nunc quoque apud Barbaros conservata [33] de itineribus ac miraculis Thomæ, [34] Andreæ, aliorumque

26 *Ne Septentrionis quidem recessibus exclusis.*] Vide Adamum Bremensem, & Helmoldum, & qui de Islandia scripsere.

27 *Nec minus per Asiam omnem.*] Vide Acta Conciliorum Universalium.

28 *Etiam ejus insulas in Oceano.*] Vide Osorium in Lusitanicis.

29 *Per Ægyptum quoque.*] Apparet ex Actis Conciliorum Universalium, ex historia Ecclesiastica vetere, ac nominatim Eusebio VI. 34. ex liturgia Copticarum.

30 *Per Æthiopiam.*] Vide Franciscum Alvaresium.

31 *Et alias aliquot Africæ partes*] Vide Tertullianum, Cyprianum, Augustinum, & Conciliorum per Africam acta, præcipue ejus Concilii quod Cypriani operibus subtexitur.

32 *Postremo & per Americam.*] Vide Acostam & alios de rebus Americanis.

33 *De itineribus ac miraculis Thomæ.*] Vide Abdiam libro IX. Eusebium Historiæ Ecclesiasticæ lib. I. in fine: & lib. II. capite primo: & initio libri 3. Ruffinum lib. X. cap. 9. Adde Osorium & Linschotium de rebus Indiæ Orientalis; & Freitam de imperio Lusitanorum Asiatico. Sepulchrum ejus Apostoli in terra Coromandel etiam nunc monstratur.

34 *Andreæ.*] Eusebius dicto libro

aliorumque Apostolorum. Jam suis temporibus quam late Christi nomen celebraretur apud Britannos, Germanos, aliasque ultimas gentes, [35] notant Clemens, [36] Tertullianus, [37] & alii. Quæ est religio, quæ cum tam lata pos-

libro 3, initio; & Origenes ad Genesim.

35 *Notant Clemens.*] Christum is dicit omnibus notum gentibus, Strom. v.

36 *Tertullianus.*] Adversus Judæos 1. *In quem enim alium universæ gentes crediderunt, nisi in Christum, qui jam venit? cui enim & aliæ gentes crediderunt, Parthi, Medi, Elamitæ, & qui inhabitant Mesopotamiam, Armeniam, Phrygiam, Cappadociam, & incolentes Pontum & Asiam & Pamphyliam: immorantes Ægyptum, & regionem Africæ quæ est trans Cyrenen inhabitantes, Romani & incolæ: tunc & in Hierusalem Judæi & cæteræ gentes: ut jam Getulorum varietates & Maurorum multi fines, Hispanorum omnes termini, & Galliarum diversæ nationes, & Britannorum inaccessa Romanis loca, Christo vero subdita: & Sarmatarum & Dacorum: & Germanorum & Scytharum, & abditarum multarum gentium, & provinciarum & insularum multarum nobis ignotarum; & quæ enumerare minus possumus, in quibus omnibus locis Christi nomen, qui jam venit, regnat.* Mox ostendit quanto latius Christi regnum suis temporibus adest, fine sæculi secundi, patuerit quam olim Nebuchodonosoris, & Alexandri, aut Romanorum: *Christi autem regnum ubique porrigitur, ubique creditur ab omnibus gentibus supra enumeratis* (numeraverat autem Babylonios, Parthos, Indiam, Æthiopiam, Asiam, Germaniam, Britanniam, Mauros, Gætulos, Romanos;) *colitur, ubique regnat, ubique adoratur, omnibus ubique tribuitur æqualiter.*

37 *Et alii.*] Irenæus Tertulliano vetustior, lib. 1. cap. 3. *Nam etsi in Mundo loquelæ dissimiles sunt, virtus traditionis una & eadem est. Et neque hæ quæ in Germaniis sunt fundatæ Ecclesiæ aliter credunt, aut aliter tradunt: neque hæ quæ in Iberis sunt, neque hæ quæ in Celtis, neque hæ quæ in Oriente, neque hæ quæ in Ægypto, neque hæ quæ in Libya, neque hæ quæ in medio mundi sunt constitutæ: sed sicut Sol creatura Dei in universo mundo unus & idem est, sic & lumen, prædicatio veritatis, ubique lucet, & illuminat omnes homines, qui volunt ad cognitionem veritatis venire.* Origenes Homilia ad Ezechielem IV. *Confitentur & miserabiles Judæi hæc de Christi præsentia prædicari; sed stulte ignorant personam, cum videant impleta*

possessione possit contendere? nam si paganismum dixeris, nomen unum dixeris, non religionem unam. Nam nec idem adorabant; alii enim astra, alii elementa, alii pecudes, alii res non subsistentes; nec eadem ex lege, nec ullo communi magistro. Judæi sparsi quidem,

pleta quæ dicta sunt. Quando enim terra Britanniæ ante adventum Christi in unius Dei consensit religionem? quando terra Maurorum? quando totus semel orbis? Arnobius libro II. *Virtutes sub oculis positæ, & inaudita illa vis rerum, vel quæ ab ipso fiebat palam, vel ab ejus præconibus celebrabatur in orbe toto, eas subdidit appetitionum flammas, & ad unius credulitatis assensum mente una concurrere gentes & populos fecit, & moribus dissimillimas nationes. Enumerari enim possunt atque in usum computationis venire ea quæ in India gesta sunt apud Seras, Persas, & Medos: in Arabia, Ægypto, in Asia, Syria, apud Galatas, Parthos, Phryges: in Achaia, Macedonia, Epiro: in insulis & provinciis omnibus, quas Sol oriens atque occidens lustrat: ipsam denique apud dominam Romam.* Athanasius in epistola Synodica quæ apud Theodoretum est libro IV. cap. 3. Ecclesias Christianas commemorat Hispaniæ, Britanniæ, Galliæ, Italiæ, Dalmatiæ, Mysiæ, Macedoniæ, Græciæ, Africæ, Sardiniæ, Cypri, Cretæ, Pamphyliæ, Lyciæ, Isauriæ, Ægypti, Libyæ, Ponti, Cappadociæ. Theodoretus adversus Græcos Sermone VIII. de Apostolis sic loquitur: Ἡνίκα μὲν γὰρ μετὰ τῶν σωμάτων ἐπολιτεύοντο, τὸν μὲν παρὰ τούτους, νῦν δὲ παρ' ἐκείνους ἐφοίτων· καὶ ἄλλοις μὲν Ῥωμαίοις, ἄλλοτε δὲ Ἰσπανοῖς, καὶ Κελτοῖς διελέγοντο· ἐπειδὴ δὲ πρὸς ἐκεῖνον ἐξεδήμησαν ὑφ' οὗ μετεπέμφθησαν, ἅπαντες αὐτοὺς ἐνδελεχῶς ἀπολαύουσιν, οὐ μόνον Ῥωμαῖοι, καὶ ὅσοιγε τὸν τούτων ἀγαπῶσι ζυγὸν, καὶ ὑπὸ τούτων ἰθύνονται· ἀλλὰ καὶ Πέρσαι, καὶ Σκύθαι, καὶ Μασσαγέται, καὶ Σαυρομάται, καὶ Ἰνδοὶ, καὶ Αἰθίοπες, καὶ ξυλλήβδην εἰπεῖν, ἅπαντα τῆς οἰκουμένης τὰ τέρματα. *Olim enim mortale corpus induti, nunc hos, nunc illos accedebant, modo Romanis loquentes, modo Hispanis aut Gallis: at postquam ad eum iverunt à quo missi fuerant, omnes populi illorum fruuntur laboribus, non Romani tantum, & qui Romana amant imperia, & ab ipsis reguntur; sed & Persæ, & Scythæ, & Massagetæ, & Sauromatæ, & Indi, & Æthiopes, & , ut summatim rem eloquar, omnes qui sunt intra oras habitabiles.* Idem libro IX. conversis gentibus annumerat Persas, Massagetas, Tibarenos, Hyrcanos, Caspios, Scythas.

dem, sed gens una, nec post Christum eorum religio ulla accepit notabilia incrementa: imo lex ipsorum magis per Christianos, quam per ipsos innotuit. Mahumetismus satis multas terras insidet, sed non solus. Nam per easdem terras colitur & Christiana religio, aliquibus in locis numero majore: cum contra Mahumetistæ non reperiantur in partibus plerisque, ubi sunt Christiani. *Con-*

Scythas. Hieronymus epitaphio Nepotiani Christianis annumerat Indos, Persas, Gothos, Ægyptios, Bessos, & pellitos populos: in epistola ad Laetam Indos, Persas, Æthiopas, Armenios, Hunnos, Scythas, Getas: in Orthodoxi & Luciferiani Dialogo Britannos, Gallos, Orientem, Indorum populos, Iberos, Celtiberos, Æthiopas. Chrysostomus Homilia VI. ad priorem ad Corinthios: Πῶς δ' ἂν τὰ γραφέντα καὶ εἰς τὴν βαρβάρων καὶ εἰς τὴν Ἰνδῶν καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ Ὠκεανοῦ τὰ πέρατα ἀφίκετο, οὐκ ὄντων τῶν συγγραφέων ἀξιοπίστων; *Quomodo vero quæ ab iis scripta sunt, ad terras barbarorum, etiam Indorum, ipsos denique fines Oceani pervenissent, nisi auctores illi fide digni fuissent?* Idem posteriore Homilia in Pentecosten: Ἔρχεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν εἴδει γλωσσῶν, ἑκάστῳ μερίζον τῆς κατὰ οἰκουμένην διδασκαλίας τὰ κλίματα, καὶ διὰ τῆς δοθείσης γλώττης, καθάπερ βιβλίῳ τινὶ, γνωρίζον ἑκάστῳ τῆς ἐμπιστευθείσης ἀρχῆς τι καὶ διδασκαλίας τὸν ὅρον. *Venit Spiritus sanctus in linguarum specie, dividens unicuique orbis regiones, quas instituerent, & per concessum linguæ donum, velut codicillis quibusdam, definiens terminos mandati ipsis magistralis imperii.* Idem oratione egregia, Christum esse Deum: Ἐροῦμεν ὅτι οὐκ ἔστιν ἀνθρώπου ψιλοῦ τοσαύτην ἐν βραχεῖ καιρῷ περιελθεῖν οἰκουμένην καὶ γῆν καὶ θάλατταν, καὶ ἐπὶ τοιούτοις καλεῖν πράγμασιν οὕτω, καὶ ταῦτα ὑπὸ ἀτόπου συνηθείας προκατειλημμένους ἀνθρώπους, μᾶλλον δὲ ὑπὸ τοσαύτης κακίας κατεχομένους. Καὶ ὅμως ἴσχυσε τούτων πάντων τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐλευθερῶσαι, οὐχὶ Ῥωμαίους μόνον ἀλλὰ καὶ Πέρσας, καὶ ἁπλῶς τὰ τῶν βαρβάρων γένη. *Non est meri hominis, tantum orbis brevi spatio peragrare, terra marique, ad res tales tali modo vocare homines, mala consuetudine occupatos, imo à tanta malitia possessos; Et tamen ab his malis liberare humanum valuit genus, non Romanos tantum, sed & Persas, & omnes barbarorum gentes.* Vide & quæ sequuntur lectu dignissima.

Considerata infirmitate ac simplicitate eorum qui eam primis temporibus docuerunt.

Sequitur & hoc videamus, quibus instrumentis progressus fecerit Christiana religio, ut hac quoque parte cum aliis contendatur. Videmus ita plerosque homines comparatos esse, ut regum & potentum exempla facile sequantur; eoque magis si lex etiam & coactio adsit. Hinc paganicarum religionum, hinc Mahumeticæ incrementa. At qui Christianam religionem primi docuerunt, non modo sine imperio omni fuerunt, sed & fortunæ humilis, piscatores, textores, & si quid his simile. Et horum tamen opera dogma illud intra annos triginta, aut circiter, [38] non tantum per omnes Romani imperii partes, sed ad Parthos quoque & Indos pervenit. Nec tantum ipso initio, sed per tria ferme sæcula, privatorum opera, sine minis ullis, sine ullis invitamentis, imo renitente quam maxime eorum vi, qui imperia obtinebant, promota est hæc religio; [39] ita ut antequam Constantinus Christianismum profiteretur, hæc pars Romani orbis prope major esset.

38 *Non tantum per omnes imperii Romani fines.*] Rom. xv. 19.

39 *Ita ut antequam Constantinus Christianismum profiteretur, hæc pars Romani orbis prope major esset.*] Jam suo ævo Tertullianus dixerat 21. Apologetico: *Hesterni sumus, & vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum. Sola vobis relinquimus templa.*

40 Ser-

esset. Apud *Græcos*, qui morum præcepta tradiderunt aliis simul artibus reddebant se commendabiles; ut Geometriæ studio Platonici, Peripatetici animantium ac plantarum historia, Stoici dialectica subtilitate, numerorum & concentuum cognitione Pythagorici: multis adfuit & admirabilis quædam facundia; ut Platoni, Xenophonti, Theophrasto. At primis Christianismi doctoribus ars talis nulla, [40] sermo simplicissimus & sine illecebris, sola præcepta, promissa, minas nuda oratione proferens; quæ cum per se non habeant efficaciam parem tantis progressibus, omnino necesse est statuamus, aut miracula adfuisse, aut arcanam Dei actionem adspirantem negotio, aut utrumque.

40 *Sermo simplicissimus.*] Prudenter id notatum Chrysostomo 1 ad Cor. 1, 17. & Theodoreto post recitata jam verba.

§ XIX. *Et maximis impedimentis, quæ homines retraherent ab ea amplectenda, aut à profitenda deterrerent.*

Cui considerationi & hæc addenda est, quod qui Christianismum illis docentibus receperunt, animum non habebant à certa norma Religionis vacuum, ac proinde ductilem; ut qui paganica sacra, & Mahumetis legem primi susceperunt: multoque minus antecedente quadam institutione præparatum; sicut Hebræi circumcisione, unius Dei cognitione ad le-

gem Mosis acceptandam idonei erant redditi: sed contra impletum opinionibus & consuetudine(quæ velut altera natura est) repugnante cum istis novis institutis; educati scilicet, legumque & parentum auctoritate confirmati in sacris paganicis, aut Judaicis ritibus. Huic obstaculo accedebat non minus alterum; gravissima scilicet mala, quæ Christianismum suscipientibus eam ob causam ferenda aut metuenda constabat. Cum enim à malis talibus abhorreat humana natura; sequitur, ut quæ eorum malorum causæ sunt non nisi difficillime recipiantur. Honoribus arcebantur diu Christiani, accesserunt mulctæ, & bonorum publicationes, & exilia: sed levia hæc; damnabantur ad metalla: iis afficiebantur tormentis, quibus crudeliora nulla reperiri poterant: supplicia vero ad mortem tam frequentia, ut testentur illorum temporum scriptores, nulla fame, nulla pestilentia, nullo bello plus hominum uno tempore absumptum. Nec vulgaria erant mortium genera, sed [1] vivicomburia, cruces, atque id genus pœnæ, quæ sine maximo horrore legi aut cogitari non possunt: atque hæc sævitia, quæ non longis interpositis spiramentis, & his ipsis non ubique, ad Constantini

1 *Vivicomburia, cruces, atque id genus pœnæ.*] Domitius Ulpianus nobilis Jurisconsultus libros septem scripsit, Quibus pœnis affici deberent Christiani. Lactantius meminit libro v. capite 2.

stantini ferme tempora in orbe Romano, alibi longius duravit, adeo eos non imminuit, ut contra sanguis eorum semen esse diceretur: ita recisis plures succrescebant. Comparemus hic quoque cum Christianismo religiones alias: Græci, paganique cæteri, soliti sua in majus attollere, paucos numerant, qui dogmatis causa mortem toleraverint; Gymnosophistas aliquos, Socratem, haud multo plures: sed his viris notissimis quin aliqua inesse potuerit famæ ad posteritatem transmittendæ cupiditas, vix est ut negetur. At inter Christianos mortem ob suum dogma perpessos fuere homines de plebe plurimi, vix vicinis suis cogniti, mulieres, virgines, adolescentes, quibus nec appetitus inerat, nec spes probabilis duraturi nominis; sicut & pauci sunt quorum nomina in Martyrologiis exstant, [2] præ numero eorum, qui eam ob causam supplicium tolerarunt, & tantum in cumulum recensentur. Accedit, quod levi aliqua simulatione, puta thuris jactu in aram, plerique se liberare à tali pœna potuerunt; quod de illis dici non potest, qui, qualemcunque

2 *Præ numero eorum qui eam ob causam supplicium tolerarunt, & tantum in cumulum recensentur.*] Ut Massa candida trecentorum Carthagine, quorum memoria in Martyrologio Romano XXIV. Augusti: Plurimi in Africa sub Severo: sub Valeriano, Antiochiæ, & in Arabia, Cappadocia, & Mesopotamia: in Phrygia, in Ponto sub Maximino: Nicomediæ, in Numidia, Romæ, in Thebaide, Tyro, Treveris sub Diocletiano: in Perside sub Gabada, Sapore: quorum sine nominibus mentio in Martyrologio.

3 *Præ*

lemcunque sensum in corde premerent, certe in factis conspicuis ad vulgi mores se aptaverant: ita ut prope ob Dei honorem mortem subiisse non aliis tribui possit, quam Judæis, & Christianis: ac ne Judæis quidem post Christi tempora: ante ea vero paucis, si cum Christianis comparentur, quorum plures in una aliqua provincia pro Christi lege supplicium tolerarunt, quam unquam Judæi, quorum omnis patientia ejus generis ferme ad Manassis & Antiochi tempora redigitur. Quare cum Christiana religio hac quoque in parte tam in immensum cæteras excellat, merito aliis anteponenda est. Ex illa tanta multitudine omnis generis sexusque hominum, tot locis ac sæculis distinctorum, qui pro hac religione mori non dubitarunt, colligendum, magnam aliquam tantæ constantiæ fuisse causam; quæ alia cogitari non potest, quam lux veritatis, & Dei Spiritus.

Respondetur his qui plura & validiora argumenta requirunt.

Si quis allatis hactenus argumentis pro Christiana religione satis sibi factum non putet, sed magis urgentia desideret; scire debet, [3] pro rerum diversitate, diversa quoque esse pro-

3 *Pro rerum diversitate diversa quoque esse probandi genera.*] Aristoteles Ethicorum ad Nicomachum lib. 1. Λέγοιτο δ' ἂν ἱκανῶς, εἰ κατὰ τὴν ὑποκειμένην ὕλην διασαφηθείη· τὸ γὰρ ἀκριβὲς οὐχ ὁμοίως ἐν ἅπασι τοῖς λόγοις ἐπιζητητέον. *Satis de*

re

probandi genera; alia in Mathematicis, alia de affectionibus corporum, alia circa deliberationes, alia ubi facti est quæstio; in quo genere sane standum est nulla suspicione laborantibus testimoniis: quod ni admittitur, non modo omnis historiæ usus periit, medicinæ quoque pars magna; sed & omnis, quæ inter parentes liberosque est, pietas, [4] ut quos haud aliter noscamus. Voluit autem Deus id, quod credi à nobis vellet, sic ut illud ipsum credere tanquam obedientiam à nobis acceptaret, non ita evidenter patere, ut quæ sensu aut demonstratione percipiuntur; sed quantum satis esset ad fidem faciendam, remque persuadendam homini non pertinaci: ut ita sermo Evangelii tanquam lapis esset Lydius, ad quem ingenia sanabilia explorarentur. Nam cum ea, quæ diximus, argumenta tam multos probos, eosdemque sapientes in assensum traxerint; hoc ipso liquet, apud cæteros incredulitatis causam non in probationis penuria esse positam, sed in eo,

re dictum erit, ubi ea explicabitur quantum fert materia: exacta enim tractatio non pari modo in omni genere quærenda est. Metaphysicorum 1. parte posteriore, capite ultimo: Τὴν δ' ἀκριβολογίαν τὴν μαθηματικὴν οὐκ ἐν ἅπασιν ἀπαιτητέον. *Certitudo mathematica non in omnibus rebus quærenda est.* Chalcidius ad Timæum ex Platonis sententia: *Credulitatem omnes doctrinas præcedere; maxime cum non quorumlibet, sed magnorum & prope divinorum virorum sit assertio.*

4 *Ut quos aliter haud noscamus*] Homerus:

Οὐ γάρ πώ τις ἑὸν γόνον αὐτὸν ἀνέγνω.

Generis nemo sibi conscius ipse est:

Exactissimo scilicet sciendi genere.

5 Quod

eo, [5] quod nolint verum videri id, quod affectibus suis adversatur; quod scilicet durum illis sit honores & alia commoda parvi ducere, quod faciendum sit, si ea recipiant quæ de Christo narrantur, ac propterea etiam Christi præceptis obtemperandum putent. Idque eo ipso detegitur, quod multas alias narrationes historicorum pro veris habeant; quas tamen veras esse sola auctoritate constet, non etiam manentibus in hunc diem vestigiis; qualia habet Christi historia, partim confessione Judæorum, qui nunc supersunt, partim iis, qui ubique reperiuntur Christianorum cœtibus; quorum omnino causam aliquam extitisse oportuit. Cumque illa religionis Christianæ tam diuturna continuatio, & tam late diffusa propagatio ad nullam humanam efficaciam referri possit; sequitur, ut tribuenda sit miraculis; aut, si quis miraculis neget id factum, [6] hoc ipsum, quod sine miraculo tale quid tantas acceperit vires, majus habendum est omni miraculo.

5 *Quod nolint verum videri id quod affectibus suis adversatur.*] Tractat hoc pulchre Chrysostomus 1 Cor. cap. 3. in principio. Idem ad Demetrium: Τὸ ἀπιστεῖν ταῖς ἐντολαῖς ἐκ τοῦ πρὸς τὸ ἐκπληροῦν ἐκλελύσθαι τὰς ἐντολὰς γίνεται. *Quod præcepta non creditur, ex inertia ad implenda quæ præcepta sunt, venit.*

6 *Hoc ipsum quod sine miraculo tale quid tantas acceperit vires, majus habendum est omni miraculo.*] Tractat hoc argumentum Chrysostomus 1. ad Corinth. cap. 1. in fine, & Augustinus de Civitate Dei libro XXII. cap. 5.

HUGO

HUGO GROTIUS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER TERTIUS.

§I. *Pro auctoritate librorum novi fœderis.*

QUI jam his, quæ allata sunt, argumentis, aut siqua præter hæc sunt alia, persuasus, eam quam Christiani profitentur religionem veram optimamque crediderit; ut partes ejus omnes edifcat, mittendus est ad libros antiquissimos eam religionem continentes, quos Novi Testamenti, aut Fœderis potius, libros dicimus. Inique enim faciat, si quis neget illis libris eam religionem contineri, sicut Christiani omnes affirmant; cum omni sectæ, sive bonæ, sive malæ, æquum sit credi in eo, quod afferunt, hoc aut illo libro sua dogmata contineri;

tineri; ſicut Mahumetiſtis credimus Mahumetis religionem contineri Alcorano. Quare cum ſupra jam probata ſit veritas religionis Chriſtianæ; ſimulque conſtet eam ipſam his libris contineri; ſatis vel hoc ſolo adſtruitur illis libris ſua auctoritas. Si quis tamen eam magis ſpeciatim ſibi monſtrari poſtulet, primum illam ponemus uſitatam apud æquos omnes judices regulam, Ut qui impugnare velit Scriptum aliquod multa per ſæcula receptum, [1] ei incumbat onus adferendi argumenta fidem ſcripto derogantia: quod ſi id facere nequeat, defendendum librum velut in poſſeſſione ſuæ auctoritatis.

1 *Ei incumbat onus adferendi argumenta ſcripto fidem derogantia.*] Baldus in rubrica de Fide inſtrumentorum. Vide & Gailium lib. II. Obſ CXLIX. num. 6. & 7. & quos ibi profert.

§ II. *Libros qui nomina præſcripta habent, eorum eſſe quorum nomen præferunt.*

Dicimus ergo, ſcripta, de quibus dubitatum inter Chriſtianos non eſt, quæque certum nomen præferunt, ejus eſſe ſcriptoris cujus titulo inſigniuntur; quia ſcilicet primi illi, puta Juſtinus, Irenæus, Clemens, ac deinceps alii, ſub his ipſis nominibus eos libros laudant; cui accedit, quod [1] Tertullianus aliquot librorum ipſa

1 *Tertullianus.*] De præſcriptione adverſus hæreticos: *Age jam qui voles curioſitatem melius exercere in negotio ſalutis tuæ, percurre Eccleſias Apoſtolicas, apud quas ipſæ adhuc cathedræ Apoſtolorum ſuis locis præſident, apud quas ipſæ authen-*

ipsa archetypa suo adhuc tempore ait exstitisse: quodque omnes Ecclesiæ illos libros tanquam tales, antequam conventus ulli communes habiti essent, receperunt: neque aut Pagani, aut Judæi unquam controversiam moverunt, quasi non eorum essent opera, quorum dicebantur: [a] Julianus vero aperte etiam fatetur, Petri, Pauli, Matthæi, Marci, Lucæ, esse ea, quæ Christiani legunt iisdem nominibus inscripta. Homeri aut Virgilii esse, quæ eorum dicuntur, nemo sanus dubitat, ob perpetuum de hoc Latinorum, de illo Græcorum testimonium: quanto magis de horum librorum auctoribus standum est testimonio prope omnium quotquot per orbem sunt gentium?

thentica litera eorum recitantur. Quidni ipsa manus Apostolorum tum exstiterit, cum Quintilianus dicat suo tempore exstitisse manum Ciceronis, Gellius Virgilii suo tempore?

2. *Julianus vero aperte etiam fatetur Petri, Pauli, Matthæi, Marci, Luca esse ea quæ Christiani legunt iisdem nominibus inscripta.*] Extat locus libro Cyrilli decimo.

§ III. *De libris olim dubitatis sublatam dubitationem.*

Sunt sane in eo, quo nunc utimur, volumine libri aliquot non ab initio pariter recepti, ut Petri altera, ea quæ Jacobi est, & Judæ, duæ sub nomine Joannis presbyteri, Apocalypsis, & ad Hebræos epistola: sed ita tamen, ut à multis Ecclesiis sint agniti; quod ostendunt

Christiani antiqui, cum illorum testimoniis tanquam sacris utuntur: unde credibile est, Ecclesias, quæ ab initio eos libros non habuerunt, eo tempore eos ignorasse, aut de iis dubitasse; postea autem de rei veritate edoctas, ad cæterarum exemplum iis libris uti cœpisse, ut nunc ferme omnibus in locis fieri videmus. Neque vero causa idonea fingi potest, cur illos libros quisquam supposuerit, cum nihil inde colligi possit, quod non aliis indubitatis libris abunde contineatur.

§ IV. *Libris sine nomine constare auctoritatem ex qualitate scriptorum.*

Non est etiam, quod fidem quis detrahat epistolæ ad Hebræos eo solo nomine, quod nesciatur ejus scriptor, ac similiter duabus epistolis Johannis, & Apocalypsi, quod dubitent nonnulli, an earum scriptor Johannes sit Apostolus, an alius quis ejus nominis. In scriptoribus enim qualitas magis, quam nomen attenditur. Itaque multos libros historicos recipimus, quorum scriptores nescimus; ut de bello Alexandrino Cæsaris; nempe quia videmus eum, quisquis fuit, & illis vixisse temporibus, & rebus interfuisse. Sic etiam cum qui libros scripserunt, de quibus nunc agimus, & prima ætate se vixisse testentur, & donis Apostolicis fuisse præditos, sufficere id nobis debet. Nam si quis dicat potuisse fingi has qualitates,

item

item in aliis scriptis etiam nomina; rem dicat minime credibilem; eos scilicet, qui ubique veritatis ac pietatis studium inculcant, nulla de causa voluisse se crimine falsi obstringere; quod non tantum apud bonos omnes detestabile est, sed [1] Romanis etiam legibus capite puniebatur.

1 *Romanis etiam legibus capite puniebatur.*] L. Falsi nominis, D. de lege Cornelia. Paulus lib. v. Sent. tit. xxv. §. 10. & 11. Pœnæ exempla vide apud Valerium Maximum librorum ejus fine, & apud Capitolinum in Pertinace.

§ V. *Hos scriptores vera scripsisse, quia notitiam habebant eorum, quæ scribebant.*

Constare ergo debet, libros novi fœderis scriptos ab illis quorum nomina præferunt, aut à talibus, quales ipsi se testantur: quibus si accedat, ut itidem constet illis & nota fuisse quæ scriberent, neque studium fuisse mentiendi, sequitur, ut quæ scripserunt, vera sint; cum omne falsum aut ab ignorantia, aut à mala voluntate debeat proficisci. Matthæus, Johannes, Petrus, Judas, ex sodalitio illorum duodecim fuere, quos Jesus vitæ suæ ac dogmatum testes elegerat; [1] ita ut notitia illis eorum, quæ narrant, deesse non potuerit. Idem de Jacobo dici potest, qui aut Apostolus fuit, aut

1 *Ita ut notitia illis eorum quæ narrant deesse non potuerit.*] Joh. xv. 27. Idem 1. epistola 1. 1. Actor. 1. 21, 22.

aut, ut alii volunt, [2] proximus consanguineus Jesu, & ab Apostolis constitutus Hierosolymorum Episcopus. Paulus quoque ignorantia falli non potuit circa dogmata, quæ sibi ab ipso Jesu in cœlo regnante revelata profitetur; neque magis circa res à se gestas falli ipse potuit, aut etiam Lucas, [3] individuus ei itinerum comes. Idem Lucas, quæ de vita ac morte Jesu scripsit, facile scire potuit, natus in locis proximis, per ipsam Palæstinam peregrinatus, [4] ubi & locutum se ait cum iis, qui oculati rerum testes fuerant. Haud dubie præter Apostolos, quibuscum amicitiam habuit, alii quoque multi tum vivebant ab Jesu sanati, & qui morientem ac redivivum viderant. Si Tacito & Suetonio credimus de iis, quæ multo ante eos natos contigerunt, quod eorum diligenti inquisitioni confidamus: quanto huic scriptori æquius est credi, qui se omnia ab ipsis, qui inspexerant, hausisse dicat? [5] Marcum constans fama est Petro semper hæsisse comitem, ita ut, quæ scripsit ille, habenda sint quasi Petrus, qui res illas ignorare non potuit, ipse dictasset: præter

2 *Proximus consanguineus Jesu.*] Ita & alii sentiunt non pauci, & ubique Chrysostomus. Vide & Josephum.

3 *Individuus ei itinerum comes.*] Vide Actor. xx. & sequentia. Coloss. iv. 14. 2 Tim. iv. 11. Philem. 24.

4 *Ubi & locutum se ait cum iis qui oculati rerum testes fuerant.*] In prœmio Evangelicæ historiæ.

5 *Marcum constans fama est Petro semper hæsisse comitem.*] Irenæus lib. 3. cap. 1. Clemens in Hypotyposeon libris citatus in Ecclesiastica Eusebii historia.

6 Qua

ter quod, quæ ille ſcribit, etiam in Apoſtolorum ſcriptis reperiuntur pœne omnia. Neque falli potuit Apocalypſeos ſcriptor in iis viſis, [6] quæ ſibi divinitus immiſſa dicit, [7] aut ille ad Hebræos, in iis, quæ profitetur ſe, aut à Dei Spiritu, aut ab Apoſtolis ipſis didiciſſe.

6 *Quæ ſibi divinitus immiſſa dicit.*] Apoc. I. 1, 2. IV. 1. & ſequentibus XXII. 18, 19, 20, 21.

7 *Aut ille ad Hebræos, in iis, quæ profitetur ſe, aut à Dei ſpiritu, aut ab Apoſtolis ipſis didiciſſe.*] Hebr. II. 4. V. 14. XIII. 7, 8, 23.

§ VI. *Et quia mentiri nolebant.*

Alterum quod diximus, Non fuiſſe ipſis mentiendi voluntatem, connexum eſt cum eo, quod ſupra tractavimus, cum generatim Chriſtianæ religionis, & hiſtoriæ reſurrectionis Chriſti, fidem adſtrueremus. Qui teſtes ex parte voluntatis refellunt, neceſſe eſt aliquid adferant, quo voluntatem credibile ſit à vero dicendo diverti. Id autem hic dici non poteſt. Nam ſi quis objiciat ipſorum cauſam agi, videndum erit, cur ipſorum ſit hæc cauſa: non ſane commodi conſequendi, aut vitandi periculi alicujus gratia; cum hujus profeſſionis cauſa, & commoda omnia amitterent, & nulla non adirent pericula. Cauſa ergo hæc ipſorum non fuit, niſi ob Dei reverentiam, quæ certe neminem inducit ad mentiendum, in eo maxime negotio, unde humani generis æterna ſalus pendeat. Tam impium facinus de illis credi

vetant, & [1] dogmata pietatis ubique plenissima, & vita ipsorum nunquam ullius mali facinoris accusata, ne ab inimicissimis quidem, qui solam illis imperitiam objiciunt, quæ non est nata falsimoniam parere. Quod si vel minimum quod in ipsis fuisset malæ fidei, non ipsi suas culpas æternæ memoriæ prodidissent, [2] ut de omnium fuga in Christi periculo, [3] de Petro ter negatore.

1 *Dogmata pietatis ubique plenissima.*] Et mendacio infesta: Johan. XIV. 17. XV. 26. XVI. 13. XVII. 17, 19. XVIII. 37. Actor. XXVI. 25. Rom. I. 25. 2 Thess. II. 10. 1 Joh. I. 6, 8. II. 4. 21. 2 Cor. VI. 8. Eph. IV. 15, 25. Coloss. 3. 9. Apoc. XXII. 15. 2 Cor. II. 31. Gal. I. 20. Vide quam sollicite Paulus distinguit quæ à se sunt, & quæ à Domino. 1 Cor. VII. 10, 12. quam formidet dicere, quæ vidit, in corpore an extra corpus viderit, 2 Cor. XII. 2.

2 *Ut de omnium fuga in Christi periculo.*] Matth. XXVI. 31, 56.

3 *De Petro ter negatore.*] Matth. XXVI. 69. & sequentibus. Marc. XIV. 66. & sequentibus. Luc. XXII. 54. & sequentibus.

§ VII. *Adstruitur scriptoribus fides inde, quod miraculis illustres fuerint.*

Contra vero bonæ ipsorum fidei Deus ipse testimonia illustria reddidit, editis prodigiis, [1] quæ cum magna fiducia ipsi, ipsorumve discipuli, publice asseverarunt, additis personarum, locorumque nominibus, & circumstantiis cæteris, ita ut facillime posset à Magistratibus inquisitione facta veritas aut falsitas asseverationis detegi: inter quæ dignum observatione

1 *Quæ cum magna fiducia ipsi ipsorumve discipuli publice asseverarunt.*] Vide tota Acta Apostolica: 2 Cor. XII. 12.

ſervatione eſt, quod & [2] de linguarum quas non didicerant uſu apud multa hominum millia, & de ſanatis ſubito corporum vitiis in populi conſpectu, conſtantiſſime prodiderunt. Neque eos deterruit, quod ſcirent, iis temporibus Judæos magiſtratus ſibi eſſe infeſtiſſimos, & Romanos iniquos admodum; qui nullam omiſſuri eſſent, ipſos, tanquam novæ religionis auctores, aliquo crimine traducendi materiam. Neque vero aut Judæi, aut Pagani, unquam negare proximis illis temporibus auſi ſunt, prodigia ab his viris edita; [3] imo Petri miracula Phlegon Adriani Imperatoris libertus in Annalibus ſuis commemoravit: & ipſi Chriſtiani in his libris, quibus fidei ſuæ rationem Imperatoribus, Senatui, Præſidibus reddunt, [4] facta hæc tanquam notiſſima, & de quibus dubitari non poſſet, affirmant: imo & apud ſepulchra eorum vim mirificam duraſſe per aliquot ſæcula, aperte prædicant, cum non neſcirent, ſi id falſum eſſet, facillime à magiſtratibus cum ipſorum pudore ac ſupplicio revinci poſſe. Fuit vero prodigiorum apud

ſepul-

2 *De linguarum, quas non didicerant, uſu.*] Loca ſupra producta ſunt.

3 *Imo Petri miracula Phlegon Adriani Imperatoris libertus in Annalibus ſuis commemoravit.*] Libro XIII. Teſtis Origenes contra Celſum 21. Eſt autem hic ipſe Phlegon, cujus reliquias de Mirabilibus rebus & de hominibus Longævis habemus.

4 *Facta hæc tanquam notiſſima, & de quibus dubitari non poſſet, affirmant.*] Loca ſunt plurima, maxime apud Origenem. Vide totum cap. VIII. Auguſtini, libro XXII de Civitate Dei.

5 *Ut*

sepulchra quæ dixi editorum tanta frequentia, tot eorum testes, [5] ut etiam Porphyrio ejus rei confessionem expresserint. Sufficere quidem hæc debent, quæ diximus, sed & alia suppetunt in cumulum argumenta, quæ fidem librorum illorum nobis commendant:

5 *Ut etiam Porphyrio ejus rei confessionem expresserint.*] Vide Cyrillum lib. x. contra Julianum, & Hieronymum adversus librum Vigilantii.

§ VIII. *Et scriptis inde, quod ibi multa sint quæ eventus comprobavit divinitus revelata.*

Multa enim in illis prædicta apparent de rebus, quas homines suapte vi nosse non quirent, quæ ipso eventu mire sunt confirmata: [1] ut de subita atque ingenti hujus religionis propagatione, [2] de duratione ejus perpetua, [3] de ea rejicienda à Judæis plerisque, [4] amplectenda vero ab extraneis, [5] de odio Judæorum in profitentes hanc religionem, [6] de suppliciis gravissimis ob eam subeundis, [7] de obsidione &

1 *Ut de subita atque ingenti hujus religionis propagatione.*] Matth. XIII. 33. & sequentibus Luc. x. 18. Joh. XII. 32.

2 *De duratione ejus perpetua.*] Luc. I. 33. Matth. XXVIII. 20. Joh. XIV. 16.

3 *De ea rejicienda à Judæis plerisque.*] Matth. XXI. 33. & sequentibus. XXII. in principio. Luc. XV. 11. & sequentibus.

4 *Amplectenda vero ab extraneis.*] Iisdem in locis, ac præterea Matth. VIII. 11. XII. 21. XXI. 43.

5 *De odio Judæorum in profitentes hanc religionem.*] Matth. X. 17.

6 *De suppliciis gravissimis ob eam subeundis.*] Matth. X. 21, 39. XXIII. 34.

7 *De obsidione & excidio Hierosolymorum ac Templi.*] Matth. XXIII.

& excidio Hierosolymorum ac Templi, [8] summisque Judæorum calamitatibus.

xxiii. 38. xxiv. 16. Luc. xiii. 34. xxi. 24.
8 *Summisque Judæorum calamitatibus.*] Matth. xxi. 33. & sequentibus. xxiii. 34. xxiv. 20.

§ IX. *Tum etiam ex cura quam decebat à Deo suscipi, ne falsa scripta subjicerentur.*

Ad hæc addo, quod si recipimus, Curare Deum res humanas, & maxime eas, quæ ad honorem suum cultumque pertineant: non potest fieri, ut is tantam multitudinem hominum, quibus nihil aliud propositum erat, quam Deum pie colere, passus sit falli mendacibus libris. Jam vero quod, post subortas tot in Christianismo sectas, vix ulla reperta fuit, quæ non hos libros, aut omnes, aut plerosque (exceptis paucis, qui nihil singulare continent) amplecteretur, magnum est argumentum, quo credatur, nihil illis libris potuisse opponi; cum illæ sectæ tantis in se odiis exarserint, ut quicquid his placuisset, aliis ob id ipsum displiceret.

§ X. *Solutio objectionis, quod multi libri à quibusdam rejecti fuerint,*

Fuerunt sane inter eos, qui Christiani dici volebant, pauci admodum, qui eorum librorum omnes rejicerent, quos suo peculiari dogmati videbant adversari: puta qui aut Judæo-

rum odio, [1] Deum Judæorum mundi opificem, & legem maledictis insectabantur; aut contra formidine malorum, quæ Christianis erant subeunda, [2] latere volebant sub nomine Judæorum, [3] quibus impune licebat suam religionem profiteri. Sed hi ipsi [4] ab omnibus aliis, qui ubique erant, Christianis abdicati sunt [5] illis temporibus, cum adhuc omnes salva pietate dissentientes magna cum patientia ex Apostolorum præscripto tolerarentur. Horum Christianismi adulteratorum prius illud genus satis refutatum arbitror supra, cum ostendimus, Unum esse verum Deum, cujus opificium sit mundus: & sane ex ipsis etiam libris, quos illi, ut Christiani aliquo modo videantur,

1 *Deum Judæorum mundi opificem & legem maledictis insectabantur.*] Vide Irenæum lib. I. cap. 29. Tertullianum contra Marcionem: Epiphanium de eodem.

2 *Latere volebant sub nomine Judæorum.*] Vide Gal. II. 11. VI. 13, 14. Philip. III. 18. Irenæum lib. I. cap. 28. Epiphanium de Ebionæis.

3 *Quibus impune licebat suam religionem profiteri.*] Actor. IX. 20. XIII. & eo libro sæpe. Philo contra Flaccum, & De legatione. Josephus passim. Adde L. Generaliter. D. de Decurionibus. L. I. C. de Judæis. Tertullianus Apologetico: *Sed & Judæi palam lectitant; vectigalis libertas vulgo aditur sabbatis omnibus.*

4 *Ab omnibus aliis, qui ubique erant, Christianis abdicati sunt.*] Tertullianus adversus Marcionem I: *Nullam Apostolici census Ecclesiam invenias quæ non in creatore christianizet.*

5 *Illis temporibus cum adhuc omnes salva pietate dissentientes magna cum patientia ex Apostolorum præscripto tolerarentur.*] Vide quæ hac de re dicentur ad finem libri VI. Adde Irenæi epistolam ad Victorem, & quod de ea in Catalogo scribit Hieronymus. Cyprianus Concilio Africano: *Neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem, si diversum senserit, amoventes.*

6 Quale

deantur, recipiunt, [6] quale est imprimis Lucæ Evangelium, satis patet, eundem Deum, quem Moses & Hebræi coluerunt, à Christo prædicatum. Genus alterum tum opportune refellemus, cum eos, qui Judæi & sunt & dici volunt, oppugnabimus. Interim hoc dicam, miram esse eorum inverecundiam, qui Pauli auctoritatem elevant, cum nemo fuerit Apostolorum, qui plures Ecclesias instituerit; & cujus tot miracula narrata sint jam eo tempore, cum, ut modo dicebamus, facilis esset facti inquisitio. Quod si miracula edidit, quid causæ est, cur non & de visis cœlestibus, acceptaque à Christo institutione ipsi credamus? Quod si Christo tam charus fuit; ut quicquam doceret Christo ingratum, id est falsum, fieri non potest. Quodque unum in illo culpant, dogma nempe de libertate Hebræis parta à ritibus per Mosem olim imperatis, ejus docendi præter veritatem nulla ei causa fuit; [7] cum & circumcisus esset ipse, [8] & pleraque legis ultro observaret; [9] religionis autem Christianæ causa multa & faceret difficiliora, & duriora

ra

6 *Quale est imprimis Lucæ Evangelium.*] Ostendit id manifestissime Tertullianus adversus Marcionem libro IV.

7 *Cum & circumcisus esset ipse.*] Philipp. III. 5.

8 *Et pleraque legis ultro observaret.*] Actor. XVI. 3. XX. 6. XXI. & sequentibus.

9 *Religionis autem Christianæ causa multa & faceret difficiliora & duriora ferret, quam lex imperabat, aut legis occasione habebat exspectandum.*] 2 Cor. XI. 23. & sequentibus. & passim in Actis. Vide & 1 Cor. II. 3. 2 Cor. XI. 30. XII. 10.

10 At-

ra ferret, quam lex imperabat, aut legis occasione habebat exspectandum; [10] atque eadem & faciendi & ferendi auctor esset discipulis suis: quo apparet, nihil ipsum dedisse auribus aut commodis auditorum, qui pro sabbato [11] singulos dies divino cultui impendere docebantur, pro exiguis secundum legem impendiis [12] bonorum omnium ferre jacturam, [13] & pro pecudum sanguine suum ipsorum Deo consecrare. Jam vero palam affirmat ipse Paulus, [14] sibi à Petro, Johanne, & Jacobo in signum consensus datas dexteras: quod ni verum fuisset, nunquam ausus esset dicere, cum ab ipsis adhuc viventibus mendacii potuisset argui. His ergo, quos dixi, exclusis, qui vix Christianorum nomine censeri possunt, tot reliquorum cœtuum manifestissimus in recipiendis his libris consensus (supra ea, quæ modo diximus de miraculis, quæ scriptores ediderunt, & de singulari Dei curatione circa res hujus generis) æquis omnibus sufficere debet, ut fides narratis habeatur:

10 *Atque eadem & faciendi & ferendi auctor esset discipulis suis.*] Actor. XX. 29. Rom. V. 3. VIII. 12. 2 Cor. I. 4, 8. II. 4. VI. 4. 1 Thess. I. 6. 2 Thess. I. 6.

11 *Singulos dies divino cultui impendere docebantur.*] Act. II. 46. V. 42. 1 Timot. V. 5. 2 Tim. I. 3.

12 *Bonorum omnium ferre jacturam.*] 2 Cor. VI. 4. XII. 10.

13 *Et pro pecudum sanguine suum ipsorum Deo consecrare.*] Rom. VIII. 36. 2 Cor. IV. 11. Philip. I. 20.

14 *Sibi à Petro, Johanne & Jacobo in signum consensus datas dexteras.*] Gal. II. 9. Adde 1 Cor. XV. 11. 2 Cor. XI. 5. XII. 11.

1 *Cum*

tur: quippe cum aliis quibusvis historicorum libris, quibus nulla ejus generis adsunt testimonia, credi soleat, nisi valida ratio in contrarium adferatur, quæ hic certe nulla est.

§ XI. *Solutio objectionis, quasi his libris contineantur impossibilia.*

Nam si quis dicat, quædam in his libris narrari, quæ fieri non possint: [1] cum jam supra ostenderimus, esse quædam, quæ ab hominibus præstari non possint, à Deo autem possint, quæ scilicet nullam in se repugnantiam includunt; atque earum rerum in numero esse etiam illas, quas maxime miramur, prodigiosas virtutes, & mortuorum in vitam revocationem; evanescit ista objectio.

1 *Cum jam supra ostenderimus.*] Libro II.

§ XII. *Aut à ratione dissona.*

Neque magis audiendi sunt, si qui dicant dogmata quædam in his libris reperiri, quæ à recta ratione dissonent. Nam primum refellitur hoc tanta multitudine virorum ingenio, eruditione, sapientia valentium, qui horum librorum auctoritatem secuti sunt, jam inde à primis temporibus. Tum vero quæcunque in primo libro ostensa sunt congruere rectæ rationi, puta Deum esse, & quidem unicum, perfectissimum, immensæ virtutis, vitæ, sapientiæ, bonitatis; facta ab ipso quæcunque subsi-

ſubſiſtunt; curam ejus ad opera omnia, præſertim ad homines pertingere; poſſe eum etiam poſt hanc vitam præmia reddere ſibi obtemperantibus; frænum injiciendum ſenſuum cupiditatibus; cognationem eſse inter homines, ac proinde æquum ut alii alios diligant: omnia hæc in his libris apertiſſime tradita reperias. Ultra hæc pro comperto aliquid affirmare, aut de Dei natura, aut de ejus voluntate, [1] ſolo ductu humanæ rationis, quam ſit intutum ac fallax, docent tot diſſonantia non ſcholarum modo inter ſe, ſed & ſingulorum philoſophorum placita. Neque vero id mirum: Nam ſi [2] de mentis ſuæ natura diſſerentes in longiſſime diſtantes opiniones dilabuntur; quanto magis neceſse fuit id accidere de ſuprema illa, tantoque ſupra nos poſita mente, definire aliquid cupientibus? [3] Si Regum conſilia indagare rerum prudentes periculoſum ajunt, nec ideo nos aſsequi; quis eſt, qui ita ſit ſagax, ut quid Deus velit ex earum rerum genere, quas libere velle poteſt, id ſuapte conjectura ſperet ſe poſse deprehendere? Quare optime Plato [4] horum nihil ſciri poſse dicebat

1 *Solo ductu humanæ rationis quam ſit intutum ac fallax.*] Matth. XI. 27. Rom. XI. 33, 34, 35. I Cor. II. 11, 16.

2 *De mentis ſuæ natura diſſerentes in longiſſime diſtantes opiniones dilabuntur.*] Vide in operibus Plutarchi librum IV. de Placitis Philoſophorum; Stobæum in Phyſicis capite XI.

3 *Si regum conſilia indagare rerum prudentes periculoſum ajunt, nec ideo nos aſſequi.*] Habet id Tacitus Annalium VI.

4 *Horum nihil ſciri poſſe dicebat ſine oraculo.*] Locus eſt

Phæ-

bat sine oraculo. Jam vero nullum proferri potest oraculum, quod tale revera esse majoribus testimoniis constet, quam ea sunt, quæ in libris Novi fœderis continentur. Tantum abest ut probetur, ne asseritur quidem, Deum quicquam de natura sua hominibus prodidisse, quod his libris repugnet; neque de voluntate ipsius ulla potest proferri, quæ credibilis sit, posterior significatio. Nam si quid in eo genere rerum, quæ aut plane sunt mediæ, aut certe non omnino per se debitæ, nec plane turpes, ante Christi tempora aliter imperatum aut permissum fuit, id his libris non obstat, [5] cum in talibus leges posteriores prioribus derogent.

Phædone. Paria in Timæo. Bene Ambrosius: *Cui magis de Deo, quam Deo credam?*

5 *Cum in talibus leges posteriores prioribus derogent.*] Αἱ μεταγενέστεραι διατάξεις ἰσχυρότεραι τῶν πρὸ αὐτῶν εἰσιν. *Constitutiones tempore posteriores plus valent prioribus.* Dictum est Modestini l. ultima. D. de Constitutionibus principum. Tertullianus: *Puta autem etiam humanas constitutiones atque decreta posteriora pristinis pravalere.* Idem Apologetico: *Veterem & squallentem silvam legum novis principalium rescriptorum & edictorum securibus truncatis & caditis.* Et de Baptismo: *In omnibus posteriora concludunt, & sequentia antecedentibus pravalent.* Plutarchus Symp. IX. Ἔν τε δόγμασι καὶ νόμοις, ἔν τε συνθήκαις καὶ ὁμολογίαις κυριώτερα τὰ ὕστερα νομίζεται καὶ βεβαιότερα τῶν πρώτων. *Et in decretis & in legibus & in contractibus ac pactis posteriora prioribus validiora ac firmiora habentur.*

§ XIII. *Solutio objectionis, quod his libris quædam inter se repugnantia contineantur.*

Solet à nonnullis objici, Esse quandam in his libris interdum sensuum discrepantiam. Sed contra

contra, quisquis hanc rem æquis animis volet dijudicare, reperiet hoc quoque argumentis pro eorum librorum auctoritate posse adjici, quod in rebus, quæ aliquod dogmatis aut historiæ momentum in se habent, manifestissima est ubique consensio, qualis nulla alibi inter ejusdem sectæ scriptores reperiatur, [1] sive Judæos sumas, [2] sive Græcos Philosophos [3] aut Medicos, [4] sive Romanos Jurisconsultos: in quibus omnibus sæpissime reperias, non modo pugnare inter se qui sectæ sunt ejusdem, [5] ut Platonem & Xenophontem; sed & [6] eundem sæpe scriptorem nunc hoc, nunc illud, velut sui oblitum, aut quid statuat incertum, asseverare. At hi, de quibus agimus, scriptores, credenda eadem inculcant, eadem dant præcepta; etiam de Christi vita, morte, reditu in vitam,

1 *Sive Judæos sumas.*] Quorum diversissimas sententias tum alibi videas, tum apud illarum literarum doctissimum Manassem Israëlis filium, libris de Creatione & Resurrectione.

2 *Sive Græcos Philosophos.*] Vide dictum modo librum de Placitis Philosophorum.

3 *Aut medicos.*] Vide Galenum de Sectis, & de Secta optima; & Celsum initio De re medica: Tum vero Spagiricos adde.

4 *Sive Romanos Jurisconsultos.*] Nota olim discordia Sabinianorum & Proculianorum: nunc eorum qui Bartolum & sequentes eum, quique Cujacium & alios literatiores sequuntur. Vide & Gabrielii sententias communes, communiores, communissimas.

5 *Ut Platonem & Xenophontem.*] Vide epistolam Xenophontis ad Æschinem Socraticum: Athenæum XI. Laërtium Platonis vita: Gellium libro XIV.

6 *Eundem sæpe scriptorem nunc hoc, nunc illud, velut sui oblitum, aut quid statuat incertum asseverare.*] Ostendêre id multi in Aristotele: in Romanis Jurisconsultis alii.

vitam: summa ubique est eadem. Quod vero ad exiguas aliquas circumstantias, & ad rem nihil facientes attinet, facillime fieri potuit, ut non desit commoda conciliatio, sed nos lateat, ob res similes diversis temporibus gestas, nominum ambiguitatem, aut hujus hominis, aut loci plura nomina, & si quid his simile est. Imo hoc ipsum scriptores illos ab omni doli suspicione liberare debet; [7] cum soleant, qui falsa testantur, de compacto omnia ita narrare, ut ne in speciem quidem quicquam diversum appareat. Quod si ex levi aliqua discrepantia, etiam quæ conciliari nequiret, totis libris fides decederet, jam nulli libro, præsertim historiarum, credendum esset: cum tamen & Polybio, & Halicarnassensi, & Livio, & Plutarcho, in quibus talia deprehenduntur, sua apud nos de rerum summa constet auctoritas: quo magis æquum est, ut nihil tale eorum fidem destruat, quos videmus ex ipsorum scriptis pietatis & veri semper fuisse studiosissimos.

7 *Cum soleant qui falsa testantur, de compacto omnia ita narrare, ut ne in speciem quidem quicquam diversum appareat.*] Hoc est quod dicit Imperator Adrianus, videndum in testibus utrum unum eundemque meditatum sermonem attulerint, L. testium. D. de Testibus. Speculator lib. I. part. IV. de Teste. in pr. n. 81. Exactissima circumstantiarum omnium notitia in teste non est necessaria. Vide Luc. I. 56. III. 23. Joh. II. 6. VI. 10. 19. XIX. 14.

§ XIV. *Solutio objectionis ex testimoniis extrinsecis: & ostensum ea magis esse pro his libris.*

Alius restat modus testimonia refellendi, ex contrariis extrinsecus testimoniis. At ego cum fiducia affirmo, talia repertum non iri, nisi forte eo referre quis velit dicta multo post natorum, & quidem talium, qui, inimicitias adversus Christianum nomen professi, sub testium nomine non veniunt. Imo contra, quanquam eo opus non est, multa habemus testimonia, quæ historiæ istis libris traditæ partes aliquot confirmant. Sic Jesum cruci affixum, ab ipso & discipulis ejus miracula patrata, & Hebræi & Pagani memorant. De Herode, Pilato, Festo, Felice, de Joanne Baptista, de Gamaliele, de Hierosolymorum excidio exstant scripta luculentissima Josephi, edita paulo post annum à Christi abitu quadragesimum: cum quibus consentiunt ea quæ apud Thalmudicos de iisdem temporibus leguntur. Neronis sævitiam in Christianos Tacitus memoriæ prodidit. Exstabant olim & libri, tum privatorum, [1] ut Phlegontis, [2] tum

&

1 *Ut Phlegontis.*] Libro XIII. Chronicorum sive Olympiadum, his verbis: Τῷ δ' ἔτει τῆς CB Ὀλυμπιάδος ἐγένετο ἔκλειψις ἡλίου μεγίστη τῶν ἐγνωρισμένων πρότερον. καὶ νὺξ ὥρᾳ ϛ' τῆς ἡμέρας ἐγένετο, ὥστε καὶ ἀστέρας ἐν οὐρανῷ φανῆναι. *Quarto autem anno* CCII *Olympiadis magna & excellens inter omnes, quæ ante eam acciderant, defectio Solis facta: dies hora sexta ita in tenebrosam noctem versus, ut stella in cœlo visa sint, terraque motus in Bithynia Nicææ urbis multas ædes subverterit.* Habes hæc in Chronico Eusebii & Hieronymi. Sed & Origenes meminit tract. XXXV. ad Matthæum, & adversus Celsum II.

2 *Tum & acta publica.*] Tertullianus

& Acta publica, ad quæ Christiani provocabant, quibus constabat [3] de eo sidere, quod post Christum natum apparuit; de terræ motu, & solis deliquio contra naturam, plenissimo lunæ orbe, circa tempus, quo Christus crucis supplicio affectus est.

tullianus Apologetico c x x i. *Eum mundi casum relatum in arcanis vestris habetis.*

3 *De eo sidere quod post Christum natum apparuit.*] Chalcidius Platonicus in commentario ad Timæum: *Est quoque alia sanctior & venerabilior historia, quæ perhibet ortu stellæ cujusdam non morbos mortesque denunciatas, sed descensum Dei venerabilis ad humanæ conservationis, rerumque mortalium gratiam: quam stellam cum nocturno itinere inspexissent Chaldæorum profecto sapientes viri; & consideratione rerum cœlestium satis exercitati, quæsisse dicuntur recentem ortum Dei, repertaque illa majestate puerili, veneratos esse, & vota Deo tanto convenientia nuncupasse.*

§ XV. *Solutio objectionis de mutata scriptura.*

Quid amplius opponi his libris possit, sane non video; nisi forte non tales mansisse, quales ab initio fuerant. Fatendum est, ut aliis libris, ita his quoque accidere potuisse, accidisse etiam, ut exscriptorum incuria, aut perversa cura, literæ quædam, syllabæ, verba mutarentur, omitterentur, adderentur. Sed iniquum est, ob talem, quæ per multa tempora non potest non accidere, exemplorum diversitatem, tali instrumento aut libro moveri controversiam, cum & mos postulet, & ratio, ut quod plurima & antiquissima exempla ostendunt, id cæteris præferatur. At vero dolo, aut alio quovis modo omnia exempla vitiata, &

quidem in iis, quæ ad dogma, aut insigne aliquod historiæ caput pertinerent, nunquam probabitur: neque enim aut instrumenta sunt, quæ id doceant, neque testes illorum temporum: quod si quid, ut jam modo dicebamus, serius multo dictum est ab iis, qui in horum librorum discipulos atrocissima odia exercebant, id pro convicio, non pro testimonio habendum est. Et sufficere quidem hæc, quæ diximus, possent adversus eos, qui Scripturæ mutationem objiciunt; [1] cum qui id affirmet, præsertim adversus scripturam diu lateque receptam, is, quod intendit, probare ipse debeat: at nos, quo magis patescat illius objectionis vanitas, ostendemus id, quod illi factum fingunt, nec factum esse, nec potuisse fieri. Evicimus supra libros eorum esse scriptorum, quorum nomina præferunt: quo posito, sequitur, non esse alios libros pro aliis suppositos. Pars quoque aliqua insignis mutata non est. Nam cum ea mutatio aliquid sibi deberet habere propositum, ea pars à cæteris partibus librisque non itidem mutatis notabiliter discreparet, quod nunc nusquam conspicitur; imo, ut diximus, admirabilis est ubique sensuum consonantia. Tum vero ut primum Apostolorum aliquis, aut virorum Apostolicorum aliquid edidit, dubium

1 *Cum qui id affirmet, præsertim adversus scripturam diu lateque receptam, is, quod intendit, probare ipse debeat.*] L. ult. C. de Ed. Divi Adriani tollendo.

98

bium non est, quin Christiani magna diligentia (ut ipsorum pietatem & studium conservandæ, propagandæque ad posteros veritatis decebat) exempla sibi inde plurima sumserint, quæ proinde sparsa sint quam late patebat Christianum nomen, per Europam, Asiam, & Ægyptum, quibus in locis Græcus sermo vigebat: imo & archetypa nonnulla, ut jam ante diximus, ad annum usque ducentesimum servata sunt. Non potuit autem liber aliquis in tot exempla diffusus, custoditus non privata tantum singulorum, sed & communi Ecclesiarum diligentia, falsariam manum recipere. Adde jam, quod proximis statim sæculis versi sunt hi libri in sermonem Syriacum, Æthiopicum, Arabicum, Latinum, quæ versiones etiamnum exstant, & à Græcis libris in nulla alicujus momenti re discrepant. Jam vero habemus & scripta eorum, qui ab Apostolis ipsis, aut ab eorum discipulis instituti fuerunt, qui loca non pauca ex his libris adferunt eo, quem nos nunc quoque legimus, sensu. Neque vero quisquam fuit in Ecclesia tantæ auctoritatis per illa tempora, cui mutare quicquam volenti paritum fuisset; quod satis ostendunt Irenæi, Tertulliani, & Cypriani liberæ dissensiones ab iis, qui in Ecclesia maxime eminebant. Post hæc, quæ dixi, tempora, secuti sunt alii multi magnæ eruditionis, magnique judicii, qui post diligentem inquisitionem hos libros, ut in originaria sua puritate perstantes, receperunt.

99

Jam & illud, quod de diversis Christianorum sectis modo dicebamus, huc quoque aptari potest; illas omnes, saltem quæ Deum mundi opificem, & Christum legis novæ auctorem agnoscunt, uti his libris ita ut eos nos habemus. Quod si qui instituissent partem aliquam interpolare, eos tanquam falsarios cæteri detulissent. Neque vero ullam sectam id unquam habuisse licentiæ, ut hos libros mutando ad sua placita aptaret, vel inde satis colligas, quod omnes sectæ & adversus omnes hinc sibi argumenta depromunt. Tum quod de divina providentia attigimus, ad partes præcipuas non minus, quam ad totos libros pertinet, Ei non convenire, ut siverit Deus tot millia hominum pietatis studiosa, & æternam salutem sincero proposito quærentia, induci in eum errorem, quem vitare omnino non possent. Et hæc quidem pro novi fœderis libris dicta sunto, qui si soli exstarent, satis esset, unde veram religionem disceremus.

§ XVI. *Pro auctoritate librorum Veteris Fœderis.*

Nunc cum Deo visum fuerit etiam Judaicæ religionis, quæ vera olim fuit, & Christianæ non exigua testimonia præbet, instrumenta nobis relinquere; non abs re erit his quoque fidem suam adstruere. Esse autem hos libros eorum, quorum dicuntur, pari modo constat, quo id de nostris

noſtris libris probavimus. Hi autem quorum nomina præferunt, aut Prophetæ fuerunt, aut viri fide digniſſimi; qualis & Eſdras, qui eos in unum volumen collegiſſe creditur, quo tempore adhuc Prophetæ vivebant Aggæus, Malachias, Zacharias. Non repetam hic, quæ in Moſis commendationem dicta ſunt ſupra. Neque vero pars tantum illa prima à Moſe tradita, ut primo libro oſtendimus, ſed & recentior hiſtoria multos Paganorum habet adſtipulatores. Sic [1] Da-

1 *Davidis & Salomonis nomina, & fœdera cum Tyriis, præferebant Phœnicum annales.*] Vide quæ ex iis recitat Joſephus Antiquæ hiſtoriæ lib. VIII. c. 2. ubi addit, volentem exempla habere epiſtolarum, quas inter ſe ſcripſere Salomo & Iromus, petere ea poſſe à publicis Tyri archivorum cuſtodibus. De Davide locus eſt inſignis ex IX. hiſtoriarum Damaſceni, Joſepho citatus Antiquæ hiſtoriæ lib. VII. c. 6. *Multo poſt hæc tempore indigenarum quidam Adadus nomine præpollens factus, & Damaſcum & Syria, præter Phœnicen, cætera, regno tenuit. Sed ſuſcepto in Davidem Judææ regem bello, cum multis prœliis concurriſſet, poſtremo ad Euphratem commiſſo victus eſt, præſtantiſſimus regum habitus animi virtute & roboris excellentia. Eo mortuo poſteri ejus in decem ſtirpes regnarunt, ſimulque cum paterno imperio nomen ejus acceperunt, quomodo Ægypti reges Ptolemæi dicuntur. Tertius horum cum multum invaluiſſet, reparare volens novo decore avi cladem, in Judæos profectus Samaritidem populatus eſt.* Priorem hiſtoriæ hujus partem habes 2 Sam. VIII. 5. 1 Chron. XVIII. poſteriorem 1 Reg. XX. ubi Joſephum vide. Adadus ille Joſepho Ader dicitur, Adores Juſtino ex Trogo. Plura de Davide ex Eupolemo nobis dat Euſeb. Præparat. Evang. lib IV. cap 30. Idem Joſeph. eodem cap. & priore contra Apionem hunc locum profert ex Dii hiſt. Phœnicia. *Abibalo mortuo regnavit filius ejus Iromus. Hic ad ortum regionem urbi addidit, ipſamque urbem veterem fecit majorem, etiam Jovis Olympii templum, quod ſeorſim in inſula erat, aggerato quod intercedebat ſpatio, urbi annexuit, ornavitque donariis aureis. Ajunt & qui Hieroſolymis tunc regnabat Salomonem ad Iromum ænigmata miſiſſe quædam, & cupiiſſe ab ipſo alia accipere. Sed Iromum cum ænigmata illa ſolvere nequiret, magnam pecuniæ vim pro mulcta pepen-*

Sic [l] Davidis & Salomonis nomina, & fœdera cum

pependisse: postea vero Abdemonum hominem Tyrium solvisse ea quæ proposita fuerant, ac proposuisse vicissim alia, quæ cum solvere Solomon nequisset, Iromo ab eo magnas pecunias persolutas. Addit deinde Menandri Ephesii, qui regum tam barbarorum quam Græcorum res perscripsit, locum illustrem: *Mortuo Abibalo successit in regnum filius ejus Iromus, qui vixit annos* XXXIV. *Hic aggeravit latam quæ dicitur regionem: idem auream columnam posuit, quæ in Jovis est templo. Deinde materiam cecidit è monte Libano, cedrinas arbores ad templi tecta, templisque veteribus dejectis fecit nova. Etiam Herculis & Astartes delubra sacravit. Sed Herculis prius mense Peritio, deinde Astartes, quo tempore Tityis arma intulit, tributa non solventibus: eosque sibi cum subjecisset, reversus est. Hac ætate Abdemonus vixit juvenis, qui victor fuit explicando problemata missa à Solomone Hierosolymorum Rege. Tempus autem ab hoc Rege ad conditam Carthaginem sic computatur. Mortuo Hiromo regnum ejus accepit filius ejus Baleazarus, qui vixit annos* XLIII. *regnavit* VII. *Post hunc Abdastratus ejus filius annos vixit* XXIX. *regnavit* IX. *Hunc nutricis ipsius filii quatuor de insidiis interfecere: quorum qui maximus natu erat, regnavit annos* XII. *post quos Astartus Delaastarti filius, qui vixit annos* LIV. *regnavit* XII. *Post hunc frater ejus Aserymus vixit annos* LIV. *regnavit* IX. *Hic à fratre Phelete occisus fuit: qui accepto regno imperavit menses* VIII. *vixit annos* L. *Hunc interemit Ithobalus Sacerdos Astartes, regnavitque annos* XXXII. *vixit* LXVIII. *Successit ei filius Badezorus, qui vixit annos* XLV. *regnavit* VI. *Hujus successor fuit filius Mategenus: vixit is annos* XXII. *regnavit* IX. *Excepit hunc Phygmalion, vixit annos* LVI. *regnavit* XLVII. *Septimo hujus anno soror ipsius profuga urbem in Africa struxit Carthaginem.* Locum hunc Menandri, sed contractiorem, posuit Theophilus Antiochenus libro ad Autolycum tertio, Tertullianus Apologetico capite 19. *Reseranda antiquissimarum etiam gentium archiva, Ægyptiorum, Chaldæorum, Phœnicum, per quos notitia subministrata est, aliqui Manethon Ægyptius & Berosus Chaldæus, sed & Iromus Phœnix Tyri rex: sectatores quoque eorum Mendesius Ptolemæus, & Menander Ephesius, & Demetrius Phalereus, & Rex Juba, & Appion, & Thallus.* Iromi illius & Solomonis ei coævi mentionem etiam apud Alexandrum Polyhistorem, Menandrum Pergamenum, & Lætum in Phœnicicis exstitisse ait Clemens Strom. I. unde corrigendus Tatianus, apud quem Χαῖτος pro Λαῖτος scribitur, diciturque is in Græcum transtulisse quæ Phœnices Theo-

cum Tyriis, præferebant Phœnicum Annales. [2] Nabu-

Theodotus, Hypsicrates & Mochus scripserant. Azaëlis Syriæ Regis, qui nominatur 1 Reg. XIX. 15. 2 Reg. VIII. 11. XII. 17. XIII. 3. 24. memoria Damasci divinis honoribus conservata, tradente Josepho Antiquæ historiæ lib. IX. c. 2. Est idem nomen apud Justinum ex Trogo. De Salmanasare, qui Decem tribus in servitutem avexit, ut narratur 2 Reg. XVII. 3. & sequentibus; & Samariam cepit, 2 Regum XVIII. 9. locus est Menandri quem diximus Ephesii apud Josephum libro eodem nono, capite XIV. *Elulaus nomine apud Tyrios regnavit annos* XXXVI. *Hic Cittaos, qui ab imperio suo defecerant, classe eo vectus ad obsequium reduxit. Sed in hos misit Rex Assyriorum, Phœnicenque omnem bello incursavit: mox tamen pace cum omnibus facta rediit retro. Verum descivere à Tyriorum imperio Sidon, Arce, Palætyrus, multaque urbes alia, qua se Assyrio Regi dediderunt. Cum tamen non ob id se dederent Tyrii, Assyriorum rex bellum eis rursus intulit, cum accepisset à Phœnicibus naves sexaginta, remiges octingentos. In quas invecti Tyrii navibus duodecim, disjectis hostium navibus, homines fecere captivos quingentos. aucta hinc apud Tyrios rerum omnia pretia. Cum abiret Rex Assyriorum, constituit custodes ad flumina & aqua ductus, qui Tyrios ab aqua haustu arcerent. Toleratumque id Tyriis per annos quinque, bibentibus interim ex puteis quos foderant.* Addit Josephus eodem loco ipsum hujus regis nomen Salmanasarum exstitisse ad sua tempora in Tyriorum archivis. Senacheribi, qui Judæam prope omnem, exceptis Hierosolymis, subegit, ut narratur. 2 Reg. XVIII. 13. 2 Paral. XXXII. 1 Esai. XXXVI. 1. & nomen & expeditiones in Asiam & Ægyptum in Berosi Chaldaïcis repertas testatur idem ille Josephus lib X. cap. 1. Ejusdem Σαναχερίβου Sennacheribi meminit & Herodotus libro II. vocatque Arabum & Assyriorum Regem. Baladæ Babyloniorum regis mentio est 2 Reg. XX. 12. & Esaiæ XXXIX. Ejusdem nomen in Berosi Babylonicis exstitisse testatur Josephus Antiquæ Historiæ lib. X. cap. 3. Herodotus prælii illius in Mageddo, quo Nechao Rex Ægypti Judæos vicit, quæ historia est 2 Paral. XXXV. 22. Zach. XII. 1. meminit dicto libro II. his verbis: Καὶ Σύροισι πεζῇ ὁ Νεκῶς συμβαλὼν ἐν Μαγδόλῳ ἐνίκησε. *Et cum Syris* (ita semper Judæos vocat Herodotus, ut & alii,) *Necos congressus in Magdolo eos vicit.*

2 *Nebuchodonosori.*] De hoc Berosi locum nobis servavit Josephus Antiquæ historiæ X. adversus Appionem libro I. conferendus cum Eusebio, qui & in Chronico circa hæc tempora, & Præparationis libro IX. cap. 40. & 41. hunc, & qui sequetur Abydeni locum, producit:

[2] Nabuchodonoſori, & aliorum Chaldæorum

ducit: *Cum audiſſet pater ejus Nabopallaſarus, eum, qui in Ægypto Syriaque Cœle & Phœnice præpoſitus fuerat, Satrapen defeciſſe, ipſe ferendis laboribus per ætatem impar, filio Nabuchodonoſoro adhuc juveni tradidit partem exercitus, ut deſertorem bello peteret. Hic autem cum eum aggreſſus eſſet prælio, ipſum cepit, regionemque omnem iterum ſub imperium redegit. Sub id tempus evenit ut pater Nabopallaſarus, cum morbum contraxiſſet, in urbe Babylone de vita decederet, poſtquam regnarat annos* XXIX. *Nabuchodonoſor poſt id, ſimul patris mortem intellexit, rebus Ægypti vicinarumque gentium bene ordinatis, amico cuidam commiſit captivos ex Judæis, Phœnicibus, ac Syris, & ex Ægypti populis, una cum exercitu rebuſque aliis ſervari dignis, reportandos Babylonem. Ipſe cum comitibus paucis breviore per deſertum via Babylonem ſe contulit. Ibi cum reperiſſet res à Chaldæis adminiſtrari, & ipſum regnum aſſervari ab eorum potiſſimo, totum patris quod fuerat imperium adeptus eſt, captiviſque conſpectis juſſit illis idoneas per Babylonicum imperium colonias aſſignari. Ipſe vero de belli manubiis Beli aliaque templa ornavit, urbemque Babylonis quæ jam erat, nova altera addita, inſtauravit eum in modum, ne poſſent poſthac qui ad obſidendam venirent urbem abacto flumine eam aggredi, ternaque mœnia urbi interiori, totidem exteriori circumdedit, partim ex cocto latere & bitumine, partim ex latere ſolo. Bene munita urbe, portiſque magnifice ornatis, ad paternam regiam novam adjecit, ſupereminentem & altitudine & omni ſplendore, quem longum ſit exſequi. Suffecerit dicere, hoc opus & magnitudine & omni rerum paratu eximium intra dies perfectum eſſe quindecim. In hac regia ex lapide ſublimia extulit ambulacra, ſpeciemque dedit montibus perſimilem, omnis etiam generis arboribus ibi conſitis, addito & paradiſo penſili, quod uxor ejus in Media locis educata montium aſpectu delectaretur. Sed inter hæc opera morbo implicitus mox de vita exceſſit, cum regnaſſet annos* XLIII. Uxor illa Nabuchodonoſori eſt Nitocris Herodoto, libro ejus primo, ut docuit magnus Scaliger in præclara temporum Emendatorum appendice. Interpretatur hæc Curtius libro V. quem vide. partim & Strabo lib. XV. & Diodorus libro II. Beroſus, ex quo hæc & alia ſupra protulimus, Beli Sacerdos fuit poſt Alexandri Magni tempora, cui ob divinas prædictiones Athenienſes publico in gymnaſio ſtatuã inaurata lingua ſtatuêre, memorante Plinio Hiſtoriæ Naturalis libro VII. cap. 37. Librum ejus Babylonica vocat Athenæus XV. Tatianus, qui & ipſe Nebuchodonoſori

orum Regum Berosus non minus, quam [3] Hebraei

donosori Berosum meminisse affirmat, & Clemens, Chaldaica. Ex iis Rex Juba profitebatur accepisse se quæ de rebus Assyriis scripsit, ut notat Tatianus. Meminere ejus & Vitruvius, & Tertullianus Apologetico, & scriptor Chronici Alexandrini. Nebuchodonosori mentionem alteram ex Abydeno Assyriorum scriptore nobis tradidit Eusebius tum in Chronico, tum in fine noni de Præparatione. Verba hæc sunt. *Megasthenes auctor est Nabuchodrosorum Hercule ipso fortiorem fuisse, belloque usque in Africam & Hispaniam illato, quos inde deportaverat collocasse ad dextram Ponti oram. Præterea vero narrant de eo Chaldæi, quondam cum regiam conscendisset, numine aliquo afflatum eum hæc prædixisse: Ego Nabuchodrosorus, ô Babylonii, imminentem vobis prænuncio calamitatem, quam ut arceant Parcæ nunquam eas aut Belus generis nostri auctor, aut regina Beltis permovere poterunt. Persicus veniet mulus, qui vestris Diis auxiliantibus servitium imponet. Hujus mali adjutor erit Medus, Assyriorum gloriatio. Utinam eum, antequam cives prædas, Charybdis aut mare absorptum funditus interimat, aut ipse alio raptus erret per solitudines, ubi neque urbes neque hominum ulla sint vestigia, ubi feræ pascantur, circumvolentque libere aves, ut ibi inter rupes faucesque solus vagetur: utinamque & ego felicem exitum sortitus fuissem, priusquam hæc animo meo obversarentur. Hæc ubi effatus erat, statim disparuit.* Confer hæc postrema cum iis quæ in Danielis libro de hoc Nabuchodonosoro habemus. Prima illa ex Magasthene etiam Josephus habet libro x. antiquæ historiæ, cap. 11. & ait exstare Indicorum IV. Habet ex Abydeno etiam hæc de Nabuchodonosoro Eusebius: *Fama est, ubi nunc est Babylon omnia aquam fuisse, dictam Mare. Id sustulisse Belum, agrosque distribuisse viritim, & mœnia circumjecisse Babyloni, quæ tempus aboleverit. Nova autem mœnia structa à Nebuchodonosoro, eaque mansisse ad imperii Macedonum tempora, portis aneis.* Postea: *Nebuchodonosorus, ubi in imperium successerat, Babylona munivit trinis mœnibus, intra dies quindecim, & Normalcam amnem, qui divergium est Euphratis, simulque Acracanum amnem divertit. Tum in gratiam civitatis Sipparenorum, fossam effecit, quæ in ambitu haberet parasangas XL, in altum vicies quantum patent sparsæ manus, apposuitque septa quibus apertis irrigaretur ager. Ea septa appellant aquaductuum normas. Maris quoque Rubri eluvionem operibus circumdatis repressit; Teredonem condidit ad reprimendos Arabum impetus, regiam præterea instruxit arboribus, quas paradisos pensiles vocant.* Confer Danielem IV. 27. Strabo lib. XV. ex eodem Megasthene

5 Hebræi libri, meminerat. Qui Vaphres
4 Ægypti

gasthene hoc adfert: Ναβουχοδρόσορον δὲ τὸν παρὰ Χαλδαίοις εὐδοκιμήσαντα Ἡρακλέους μᾶλλον, καὶ ἕως στηλῶν ἐλάσαι. *Nabuchodonosorum, cujus apud Chaldæos fama Herculem vincit, ad Columnas venisse cum exercitu.* Fuere & alii qui ejus regis historiam attigere, sed quorum nunc nomina tantum supersunt, Diocles Persicorum secundo, Philostratus tum in Indicis, tum in Phœnicicis, qui Tyrum ab eo obsessam ait per annos XIII. ut Josephus nos docet, tum Antiquæ historiæ dicto jam loco, tum adversus Appionem priore, ubi ex Phœnicum Actis publicis hæc profert: *Ithobalo apud Tyrios regnante Nabuchodonosorus Tyrum obsedit per annos* XIII. *Post hunc regnavit Baal annos* X. *Post hunc judices constituti sunt qui Tyrum rexere. Ecnibalus Baslachi menses duos, Chelbes Abdæi menses decem, Abbarus Sacerdos summus menses tres, Mytgonus & Gerastratus Abdalimi judices fuere per annos sex, sed medio inter hos tempore annum unum cum potestate regia Tyro præfuit Balatorus. Quo mortuo misere Tyrii qui ex Babylone Merbalum advocarent, regnavit is annos* IV. *Hoc quoque mortuo advocarunt fratrem ejus Iromum, qui regnavit annos* XX. *Hujus temporibus Cyrus apud Persas potens fuit.* Hæc supputatio quam pulchre cum sacris libris congruat, vide Josephum dicto contra Appionem libro. Sequitur ibidem apud Josephum de Hecatæo: Πολλὰς μὲν γὰρ ἡμῶν, φησὶν, ἀνασπάστους εἰς Βαβυλῶνα Πέρσαι πρότερον αὐτῶν ἐποίησαν μυριάδας. *Nostrorum ille multa millia ait à Persis Babylonem translata.* Et de bello Senacheribi, & de deportatione per Nabuchononosorum facta, vide Demetrii locum apud Clementem, Strom. I.

Hebræi libri, meminerat.] Apud Berosum post modo prolata hæc sequebantur, Josepho duobus quos indicavimus locis id referente. *Regnum accepit filius ejus Evilmaradochus. Hic cum inique per malam libidinem res administrarat, petitus insidiis Neriglissoroori, qui sororem ejus in matrimonio habebat, interiit, postquam per annos regnaverat decem. Eo sublato, regni compos factus interfector ejus Neriglissoroorus imperium tenuit per annos quatuor. Hujus filius Laborosoarchodus puer adhuc regnum tenuit menses novem: sed quia prava in illo indolis multa signa apparerent, insidiis amicorum trucidatus est. Hoc mortuo cum inter se coiissent ejus facinoris participes, communi consensu regnum detulere ad Nabonnidum ex Babyloniis unum, qui & ipse in eadem conjuratione fuerat. Hoc regnante meliora facta sunt ea, quæ ad amnem erant ex latere & bitumine, Babylonis mœnia. Cum vero regni ejus annus ageretur decimus & septi-*

[4] Ægypti rex Jeremiæ, [5] Apries est Herodoto.

septimus, venit ex Perside multo cum exercitu Cyrus, reliquaque Asia subacta, ad Babylonem perrexit. Adventu ejus cognito, Nabonnidus occurrit magno ipse exercitu, prælioque facto victus, cum paucis fugit, conclusitque se in urbem Borsippenorum. Cyrus autem, Babylone capta, constituit exteriora ejus munimenta diruere, quod civitatem videret ad res novas mobilem, urbem vero capi difficilem: inde in Borsippum proficiscitur ad obsidendum Nabonnidum. Verum is obsidionis non tolerans se dedidit. Cyrus benigne exceptum à Babylonia exire eum ad Carmaniam habitandam jussit. Atque ibi Nabonnidus transacto vita cætero diem suum obiit. Abydeni. post ea quæ modo attulimus de Nabuchodonosoro verba, hæc nobis servavit Eusebius dicto loco: Ὁ δὲ οἱ παῖς Εὐιλμαλούρουχος ἐβασίλευσε· τὸν δὲ ὁ κηδεστὴς ἀποκτείνας Νηριγλισάρης, λείπει παῖδα Λαβοσσοράρασκον· τούτου δὲ ἀποθανόντος βιαίῳ μόρῳ Ναβαννίδοχον ἀποδεικνῦσι βασιλέα, προσήκοντά οἱ οὐδέν. τῷ δὲ Κῦρος, ἑλὼν Βαβυλῶνα, Καρμανίης ἡγεμονίην δωρέεται. *Post hunc filius regnavit Evilmaluruchus. Hujus interfector, qui affinis ipsi fuerat, Neriglisares, filium reliquit Labossoarascum. Hoc violenta morte exstincto, Babylonii Nabannidachum regem faciunt cum rege mortuo nullo junctum sanguine. Cyrus hunc, cum Babylona cepisset, Carmaniæ præfecit.* Evilmaraduchus iste nominatur 2 Reg. XXV. 27. De cæteris vide Scaligerum. Ista de Babylone à Cyro capta congruunt cum istis Herodoti: Οὕτω Κῦρος ἤλαυνε ἐπὶ τὴν Βαβυλῶνα. οἱ δὲ Βαβυλώνιοι ἐκστρατευσάμενοι ἔμενον αὐτόν. ἐπεὶ δὲ γένετο ἐλαύνων ἀγχοῦ τῆς πόλιος, συνέβαλόν τε οἱ Βαβυλώνιοι, καὶ ἡσσωθέντες τῇ μάχῃ κατειλήθησαν εἰς τὸ ἄστυ. *Sic Cyrus in Babylonem movit. Babylonii autem educto contra exercitu eum exspectarunt. At postquam Cyrus urbi appropinquavit, pugnarunt cum eo Babylonii, sed prælio victi in intima urbis se receperunt.* Cum quibus confer Jeremiam LI. 20, 30, 31. de fuga ad Borsippa eundem Jeremiam LI. 30. de exsiccato amnis alveo, Herodotus consentit Jeremiæ LI. 23. Verba Herodoti: Τὸν γὰρ ποταμὸν διώρυχι εἰσαγαγὼν εἰς τὴν λίμνην ἐοῦσαν ἕλος, τὸ ἀρχαῖον ῥέεθρον διαβατὸν εἶναι ἐποίησε, ὑπονοστήσαντος τοῦ ποταμοῦ. *Amnem diffidit, parte ejus in lacum palustrem deducta, ac sic veterem alveum fecit pervium, aqua derivata.* An ea quæ de Belesi Chaldæo narrat Diodorus lib. II. ad Danielem possint referri, cui nomen Chaldæum fuit בלטשאער Dani. I. 7. cogitemus.

4 *Qui Vaphres Ægypti Rex Jeremiæ.*] Ita Septuaginta & Eusebius vertunt quod in Hebræo Jeremiæ XLIV. 3. est חפרע. Fuit is Nabuchodonosoro coævus.

5 *Apries est Herodoto.*] Lib. II.

6 *Cyri.*]

doto. Jam [6] Cyri, & successorum ejus [7] ad Darium usque, pleni Græcorum libri. Multaque alia ad Judæorum gentem pertinentia adfert Josephus in libris contra Appionem; quibus jungi possunt, [8] quæ ex Strabone, & Trogo supra attigimus. Nos vero, qui Christiani sumus, omnino non est quod de eorum librorum fide dubitemus, cum ex illis pæne singulis testimonia exstent in libris nostris, quæ in Hebræis itidem reperiuntur. Neque Christus, cum plurima in legis doctoribus, & temporis sui Pharisæis reprehenderet, unquam eos accusavit falsimoniæ in libros Mosis aut Prophetarum commissæ, aut quod suppositis mutatisve libris uterentur. Post Christi tempora Scripturam

6 *Cyri.*] Vide loca jam allata: Diodorum Siculum libro II. Ctesiam Persicis, Justinum lib. IV. cap. 5. & sequentibus. Sub Cyro jacta Templi Hierosolymitani fundamenta, sub Dario consummatum opus, Beroso teste probat Theophilus Antiochenus.

7 *Ad Darium usque.*] Codomannum. Vide eosdem & Æschylum Persis, & scriptores rerum Alexandri. Sub hoc Dario summus Hebræorum Sacerdos fuit Jaddus, Nehem. XII. 22. is qui Alexandro victori ivit obviam, narrante Josepho Antiquæ historiæ libro 1. 8. His ipsis temporibus vixit Hecatæus Abderita celebratus Plutarcho libro de Iside, & Laërtio in Pyrrhone. Is de Judæis librum scripsit singularem, unde egregiam & urbis Hierosolymorum & Templi descriptionem deprompsit Josephus adversus Appionem libro priore, quem locum habet & Eusebius Præparationis Evangelicæ lib. IX. c. 9. Uterque horum etiam Clearchi habent locum, qui Aristotelis verbis Judaïcam sapientiam commendat. Laudatores etiam Judæorum, rerumque Judaïcarum testes, Josephus dicto libro nominat Theophilum, Theodoretum, Mnaseam, Aristophanem, Hermogenem, Euemerum, Cononem, Zopyrionem & alios.

8 *Quæ ex Strabone & Trogo supra attulimus.*] Libro 1.

Scripturam in iis, quæ momentum habent, vitiatam, neque probari poteſt, neque vero credibile fiet, ſi quis recte cogitaverit, quam longe lateque ſparſa eſſet per orbem terrarum gens Judæorum, illos ubique libros cuſtodientium. Nam primum ab Aſſyriis abductæ in Mediam decem tribus, duæ poſtea: & ex his quoque, poſt conceſſum à Cyro reditum, multi in terris exteris ſubſederunt. [9] Macedones in Alexandriam magnis commodis eos invitarunt. Antiochi ſævitia, Aſmonæorum civilia arma, externa Pompeii, & Soſſii, multos disjecerunt: plena Judæis erat [10] Cyrenaica: plenæ [11] urbes Aſiæ, [12] Macedoniæ, [13] Lycaoniæ; etiam inſulæ [14] Cyprus, [15] Creta, atque aliæ. Jam [16] Romæ

9 *Macedones in Alexandriam magnis commodis eos invitarunt.*] Hecatæus Joſepho deſcriptus in libro priore contra Appionem, de Judæis loquens: Οὐκ ὀλίγαι δὲ (nempe μυριάδες, ex præcedentibus) καὶ μετὰ τὸν Ἀλεξάνδρου θάνατον εἰς Αἴγυπτον καὶ Φοινίκην μετέστησαν, διὰ τὴν ἐν Συρίᾳ στάσιν. *Non pauca etiam millia poſt Alexandri mortem in Ægyptum & Phœnicen migrarunt ob excitas in Syria ſeditiones.* Adde Philonem in Flaccum, Ὅτι ὐκ ἀποδέυσι μυριάδων ἑκατὸν τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν χώραν Ἰυδαῖοι κατοικῦντες ἀπὸ τῦ πρὸς Λιβύην καταβαθμῦ μέχρι τῶν ὁρίων Αἰθιοπίας. *Non minus decies centenis millibus Judæos in Alexandria & regione circumſita habitare, ab Africa deſcenſu ad fines Æthiopiæ.* Adde Joſephum libro XII. cap. 2, 3. & ſequentibus. Libro XIII. cap. 4. 5, 6, 7, 8. XVII. 10. Et habebant Judæi Alexandriæ jus civitatis: Joſephus XIV. 17.

10 *Cyrenaica.*] Joſephus Antiquæ hiſtoriæ libro XVI. 10. & alibi. Actor. VI. 9. XI. 20.

11 *Urbes Aſiæ.*] Joſephus XII. 3. XIV. 17. XVI. 4. Actor. XIX.

12 *Macedoniæ.*] Act. XVII.

13 *Lycaoniæ.*] Act. XIV. 18.

14 *Cyprus.*] Act. XIII. 5.

15 *Creta.*] Act. II. 11.

16 *Romæ.*] Joſephus XVIII. Hiſtoriæ Antiquæ, cap. 5. Act. XVIII. 2. XXVIII. 17.

17 Ex

[16] Romæ numerus eorum ingens vel [17] ex Horatio, [18] Juvenali & [19] Martiali discatur. Tam dissitis inter se cœtibus imponi nulla arte potuit: nec magis ipsi in falsum convenire. Adde quod [20] trecentis ferme ante Christum annis cura Ægypti regum, Hebræorum libri in

17 *Ex Horatio*] Lib. 1. Sat. IV.

——— numero plures sumus; ut te
Judæi cogemus in hanc concedere turbam.

Sat. V.

——credat Judæus Apella.

Sat. IX.

—— hodie tricesima sabbata, &c.

18 *Juvenali.*]

Quidam sortiti metuentem sabbata patrem,

Et quæ sequuntur Sat. XIV.

19 *Martiali.*] III. 4.

Quid jejunia sabbatariorum.

Et alibi: ut VII. 29. & 34. XI. 97. XII. 57. Adde Rutilium Itinerarii libro I.

Atque utinam nunquam Judæa subacta fuisset
Pompeii bellis, imperioque Titi.
Latius excisa pestis contagia serpunt,
Victoresque suos natio victa premit.

Quod ex Seneca desumptum, qui dixerat de iisdem Judæis: *Cum interim usque eo sceleratissima gentis consuetudo convaluit, ut per omnes terras recepta sit. Victi victoribus leges dederunt.* Locus est apud Augustinum de Civitate Dei libro VI. cap. 11. Sceleratissimam gentem vocat tantum ob legum quæ Dei unius cultum damnabant, neglectum; ut supra notavimus; quo nomine & Socratem culpabat Major Cato. Adde latissime sparsi Judæi nominis testem Philonem in Legatione: Ὅσον ἐστὶν ἐν πολυανθρωπίᾳ, ὅπερ οὐκ ἐξεδέξατο καθάπερ τῶν ἄλλων ἕκαστον μιᾶς χώρας τῆς ἀποκεκληρωμένης αὐτῷ μόνῳ περίβολος, ἀλλ' ὀλίγου δέω φάναι πᾶσα ἡ οἰκουμένη· κέχυται γὰρ ἀνά τε τὰς ἠπείρους καὶ νήσους ἁπάσας, ὡς τῶν αὐθιγενῶν μὴ πολλῷ τινι δοκεῖν ἐλαττοῦσθαι. *Quanta illa gens est hominum numero, quam non, ut cæteras, una continet attributa regio, sed paullo minus terra tota. Diffusa enim est per terras continentes, perque insulas omnes, ita ut videri possit ipsis indigenis non multo minor.* Dion Cassius libro XXXVI. de Judæorum genere: Κολουσθὲν μὲν πολλάκις, αὐξηθὲν δὲ ἐπὶ πλεῖστον, ὥστε καὶ εἰς παῤῥησίαν τῆς νομίσεως ἐκνικῆσαι. *Cohibita sæpe, nihilominus aucta plurimum; ita ut & libertatem Institutorum suorum evicerit.*

20 *Trecentis ferme ante Christum annis.*] Vide Aristæum & Josephum libro XII. 2.

in Græcum sermonem ab his, qui LXX dicuntur, versi sunt: ita ut jam & à Græcis, sermone quidem alio, at sensu in summam eodem, possiderentur; eoque minus mutationem reciperent. Quin & in Chaldaicum, & in Hierosolymitanum, id est Semisyriacum, translati sunt iidem libri, [21] partim paulo ante, [22] partim non multo post Christi tempora Secutæ deinde versiones in Græcum aliæ, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, quas cum illa interpretum LXX Origenes contulit, & post eum alii, nulla historiæ, aut rerum pondus habentium diversitate. Philo Caligulæ ævo floruit; Josephus ad Vespasianorum tempora provixit; uterque ex Hebræorum libris ea adferunt, quæ nos hodieque legimus. His autem ipsis temporibus magis magisque spargi cœpit Christiana Religio, quam profitentium [23] multi Hebræi erant; [24] multi Hebræas literas addidicerant; quibus proinde promptum fuit, si quid à Judæis falsi fuisset admissum, in parte inquam insigni, id ipsum collatis libris antiquioribus deprehendere, apertumque facere.

21 *Partim paulo ante.*] Ut ab Onkelo, forte & ab Jonathane.

22 *Partim non multo post.*] Ut à scriptore Thargumi Hierosolymitani, & Josepho cæco, aut quisquis ille est qui Jobum, Psalmos, Proverbia, & quæ Hagiographa dicuntur, vertit, unus sive plures.

23 *Multi Hebræi erant.*] Aut vicini Hebræis, ut Justinus qui fuit Samarita.

24 *Multi Hebræas literas addidicerant.* Ut Origenes, Epiphanius, maxime vero Hieronymus.

cere. At non modo id non faciunt, ſed etiam plurima adducunt ex veteri Fœdere teſtimonia plane in eum ſenſum, quo apud Hebræos exſtant: quos ſane Hebræos cujuſvis potius criminis, quam (non dicam falſi, ſed vel) negligentiæ circa hos libros convincas; [25] cum eos ſumma religione deſcribere ac conferre ſoleant, etiam ut literas quoties quæque occurrat numeratas habeant. Addatur ultimo loco & hoc minime ſpernendum non mutatæ per Judæos de induſtria Scripturæ argumentum, quod Chriſtiani ex iis ipſis, quos Judæi legunt, libris vincunt, & quidem (ut confidunt) valide, ſuum magiſtrum Jeſum eſſe illum ipſum Meſſiam, qui Judæorum majoribus jam olim ſit promiſſus. Quod vel maxime ne fieri poſſet caviſſent Judæi, poſt ortum inter ipſos & Chriſtianos certamen, ſi unquam in eorum poteſtate fuiſset mutare quæ vellent,

25 *Cum eos ſumma religione deſcribere ac conferre ſoleant.*] Joſephus priore contra Appionem: Δῆλον δ᾽ ἐστὶν ἔργῳ πῶς ἡμεῖς τοῖς ἰδίοις γράμμασι πεπιστεύκαμεν. τοσούτου γὰρ αἰῶνος ἤδη παρῳχηκότος, οὔτε προσθεῖναί τις οὐδὲν, οὔτε ἀφελεῖν αὐτῶν, οὔτε μεταθεῖναι τετόλμηκεν. *Quantam vero fidem nos ſcriptis apud nos receptis habeamus, rebus ipſis apparet. Cum enim tot ſæcula tranſierint, nemo aut addere quicquam, aut demere, aut mutare aliquid eſt auſus.* Vide legem Deut. IV. 1. Thalmudem titulo Schebuoth.

HUGO GROTIUS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER QUARTUS.

§I. *Refutatio specialiter Religionum à Christiana discrepantium.*

Quartus liber (initio facto ab ea voluptate, quam plerique homines capiunt ex spectaculo alieni periculi, cum ipsi extra periculum positi sunt) ostendit summam Christiani hominis in hac vita eam esse debere, ut non modo de reperta veritate sibi gratuletur, sed & aliis, qui in variis errorum anfractibus palabundi versantur, opem ferat, & eos tanti boni participes faciat. Quod nos aliquo quidem modo conati sumus facere libris prioribus; quia veri demonstratio in se contineat erroris refutatio-

cere. At non modo id non faciunt, sed etiam plurima adducunt ex veteri Fœdere testimonia plane in eum sensum, quo apud Hebræos exstant: quos sane Hebræos cujusvis potius criminis, quam (non dicam falsi, sed vel) negligentiæ circa hos libros convincas; [25] cum eos summa religione describere ac conferre soleant, etiam ut literas quoties quæque occurrat numeratas habeant. Addatur ultimo loco & hoc minime spernendum non mutatæ per Judæos de industria Scripturæ argumentum, quod Christiani ex iis ipsis, quos Judæi legunt, libris vincunt, & quidem (ut confidunt) valide, suum magistrum Jesum esse illum ipsum Messiam, qui Judæorum majoribus jam olim sit promissus. Quod vel maxime ne fieri posset cavissent Judæi, post ortum inter ipsos & Christianos certamen, si unquam in eorum potestate fuisset mutare quæ vellent,

25 *Cum eos summa religione describere ac conferre soleant.*] Josephus priore contra Appionem: Δῆλον δ' ἐστὶν ἔργῳ πῶς ἡμεῖς τοῖς ἰδίοις γράμμασι πεπιστεύκαμεν. τοσούτου γὰρ αἰῶνος ἤδη παρῳχηκότος, οὔτε προσθεῖναί τις οὐδὲν, οὔτε ἀφελεῖν αὐτῷ, οὔτε μεταθεῖναι τετόλμηκεν. *Quantam vero fidem nos scriptis apud nos receptis habeamus, rebus ipsis apparet. Cum enim tot sæcula transierint, nemo aut addere quicquam, aut demere, aut mutare aliquid est ausus.* Vide legem Deut. IV. I. Thalmudem titulo Schebuoth.

HUGO

HUGO GROTIUS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER QUARTUS.

§I. *Refutatio specialiter Religionum à Christiana discrepantium.*

QUartus liber (initio facto ab ea voluptate, quam plerique homines capiunt ex spectaculo alieni periculi, cum ipsi extra periculum positi sunt) ostendit summam Christiani hominis in hac vita eam esse debere, ut non modo de reperta veritate sibi gratuletur, sed & aliis, qui in variis errorum anfractibus palabundi versantur, opem ferat, & eos tanti boni participes faciat. Quod nos aliquo quidem modo conati sumus facere libris prioribus; quia veri demonstratio in se contineat erroris refutatio-

 nem:

nem: sed tamen, cum singula religionum genera, quæ se Christianis opponunt; Paganismus puta, Judaïsmus & Mahumetismus; præter id quod inter se habent commune, proprios quosdam errores habeant, & peculiaria quædam argumenta, quæ nobis soleant opponere; non abs re fore credimus, si specialem adversus hæc singula disputationem instituamus, rogatis lectoribus, ut & à studiis, & à longa consuetudine (tanquam bonæ mentis impedimentis) judicium liberent, quo æquiore animo de iis, quæ dicenda sunt, cognoscant.

§ II. *Ac primum Paganismi. Unum tantum esse Deum. Mentes creatas bonas esse, aut malas. Bonas non colendas, nisi ad præscriptum summi Dei.*

Ac primum adversus Paganos dicimus, si plures Deos statuant æternos & æquales, id jam primo libro satis refutatum, cum docuimus, unum duntaxat esse Deum rerum omnium causam. Quod si Deorum nomine vocent mentes creatas homine superiores, eas aut bonas esse aut malas. Si bonas dicant; primum constare ipsis deberet hoc, an bonæ sint, [1] ne forte

[1] *Ne forte periculose labantur, inimicos pro amicis, transfugas pro legatis recipientes.*] 2 Cor. XII. 14. Porphyrius secundo De abstinendo ab animatis: Διὰ μέν τοι τῶν ἐναντίων καὶ ἡ ἅπασα γοητεία ἐκτελεῖται. τούτους γὰρ μάλιστα καὶ τὸν προεστῶτα αὐτῶν ἐκτιμῶσιν, οἱ τὰ κακὰ διὰ τῶν γοητειῶν πάσης φαρμακείας ἐπιτηδεύοντες. οὗτοι γὰρ ἱκανοὶ διὰ τῆς τερατουργίας ἀπατῆσαι.

forte periculose labantur, inimicos pro amicis, transfugas pro legatis recipientes: tum vero rationem exigere, ut evidens aliquod in ipso cultu discrimen sit inter Deum summum, & has mentes: deinde sciendum esset, quis inter eas mentes sit ordo, quid à quaque boni exspectari possit, quo quamque honore affici velit rex summus:

σιν. δι' αὐτῶν φίλτρα καὶ ἐρωτικὰ κατασκευάζουσιν οἱ κακοδαίμονες· ἀκολασία γὰρ πᾶσα καὶ πλούτων ἐλπὶς καὶ δόξης διὰ τούτων, καὶ μάλιστα ἡ ἀπάτη. τὸ γὰρ ψεῦδος τούτοις οἰκεῖον. βούλονται γὰρ εἶναι θεοὶ, καὶ ἡ προεστῶσα δύναμις αὐτῶν δοκεῖν θεὸς εἶναι. *Per illos oppositos diis omnis ars malefica perficitur. Nam qui per malas artes animis illudere ac res pravas efficere student, illos spiritus & eorum præsidem maxime colunt: possunt enim hi prodigiorum specie imponere. Per hos philtra & alia ad amores pertinentia miseri homines sibi quærunt. Omnis enim mala libido & opum spes & gloria ab his maxime spiritibus, præcipue vero fraudes: Mendacium enim his proprium. Dii siquidem esse volunt, & qui eorum princeps est, Deus ipse haberi.* Deinde de Ægyptiis Sacerdotibus: Οἱ δὲ εἶναι μὲν ἔξωθεν τίθενται τὸ ὑπήκοον γένος ἀπατηλῆς φύσεως, παντόμορφόν τε καὶ πολύτροπον, ὑποκρινόμενον, καὶ θεοὺς καὶ δαίμονας καὶ ψυχὰς τεθνηκότων, καὶ διὰ τοῦτο πάντα δύνασθαι τῶν δοκούντων ἀγαθῶν ἢ κακῶν εἶναι, ἐπεὶ εἰς τά γε ὄντως ἀγαθὰ, ἅπερ εἰσὶ κατὰ ψυχὴν, μηδὲν καθάπαξ συμβάλλεσθαι δύνασθαι, μηδὲ εἰδέναι ταῦτα, ἀλλὰ κακοσχολεύεσθαι καὶ τωθάζειν, καὶ ἐμποδίζειν πολλάκις τοῖς εἰς ἀρετὴν ἀφικομένοις, πλήρεις τε εἶναι τύφου καὶ χαίρειν ἀτμοῖς καὶ θυσίαις. *Illi vero illud quidem extra controversiam ponunt, esse genus quoddam spirituum omni fraudulentia inserviens, multiforme, versutum, quod modo deos simulat, modo dæmonas, modo mortuorum animas, eoque modo omnia eos posse immittere quæ bona, quæque mala habentur. Ad vera autem bona quæ in animo consistunt, nihil eos posse, neque eorum eos habere notitiam, sed male uti otio, ludificari & impedire eos qui in via sunt ad virtutem, plenos esse fastus, gaudentes nidoribus ac victimis.* Arnobius libro IV. adversus Nationes: *Sic Magi haruspicum fratres suis in actionibus memorant antitheos sæpe obrepere pro veris: esse autem hos quosdam materiis ex crassioribus spiritus, qui Deos se fingunt.* Idem sensus est, ne nimium multa transcribam, apud Iamblichum de mysteriis Ægyptiorum lib. III. cap. 32. & libro IV. cap. 17.

2. Etiam

summus: quæ omnia cum desint in ipsorum religione, satis hinc apparet, quam ea nihil in se certi habeat; quantoque facerent tutius, si ad unius Dei summi cultum se transferrent; quod sapientis hominis esse officium, [2] etiam Plato dixit; eoque magis, quia, cum bonæ mentes Dei summi ministræ sint, [3] non possit eas non sibi addictas habere, qui Deo utatur propitio.

2 *Etiam Plato dixit.*] Μετὰ μὲν Διὸς ἡμεῖς· ἄλλοι δὲ μετὰ ἄλλων δαιμόνων. *Cum Jove nos; cum aliis diis alii.* Citat Origenes contra Celsum VIII.

3 *Non possit eas non sibi addictas habere, qui Deo utatur propitio.*] Pulchre hoc exsequitur Arnobius libro III.

§ III. *Malos spiritus adoratos à Paganis probatur, & ostenditur quam id sit indignum.*

At vero non bonas, sed malas fuisse mentes, quibus paganorum cultus impendebatur, non levibus constat argumentis. Primum, [1] quod cultores suos non rejecerunt ad cultum summi Dei; imo eum cultum, quantum poterant, sustulerunt, aut saltem omnibus modis se summo Deo in cultu æquari voluerunt. Secundo, quod unius summi Dei cultoribus mala maxima procurarunt, concitatis in ipsorum pœnas magistratibus & populis. Nam cum poetis impune liceret Deorum parricidia & adulteria canere, & Epicureis divinam providentiam è rebus

1 *Quod cultores suos non rejecerunt ad cultum summi Dei.*] Bene hoc exsequitur Augustinus de Civitate Dei libro X. cap. 14, 16, 19.

rebus tollere, neque ulla esset religio alia tam ritibus dissona, quæ non in societatem admitteretur, ut Ægyptiaca, Phrygia, Græca, Thusca sacra Romæ; soli Judæi passim [2] deridiculo erant (ut ex Satyris & epigrammatis apparet) [3] interdum & relegabantur; [4] Christiani vero præterea etiam atrocissimis afficiebantur suppliciis: cujus rei non alia potest reddi causa, quam quod hæ duæ sectæ unum Deum venerarentur, cujus honori recepti dii adversabantur, non tam inter se, quam illius æmuli. Tertio ex modo cultûs, qui bonam honestamque mentem non deceat, [5] per sanguinem humanum, [6] per nudorum hominum in templis cursationem, per ludos [7] & saltationes plenas spurcitiæ; qualia nunc etiam conspiciuntur apud Americæ & Africæ populos paganismi tenebris obsitos. Imo quod est amplius, & olim fuerunt, & nunc sunt populi, qui

2 *Deridiculo erant.*] Ut curti, recutiti, sabbatarii, nubium & cœli adoratores, clementes in porcos.

3 *Interdum & relegabantur.*] Joseph. XVIII. 5. Tacitus Annalium II. Seneca epistola CIX. Actor. XVIII. 1. Suetonius Tiberio c. XXXVI.

4 *Christiani vero præterea etiam atrocissimis afficiebantur suppliciis.*] Tacitus Annalium XV. quo & illa pertinent Juvenalis:

——— *tæda lucebis in illa*
Qua stantes ardent, qui fixo gutture fumant,
Et latus mediam sulcus diducit arenam.

5 *Per sanguinem humanum.*] Vide quæ hac de re dicta lib. II.

6 *Per nudorum hominum in templis cursationem.*] Ut in Lupercalibus. Livius libro I. Plutarchus Antonio, & alii.

7 *Et saltationes plenas spurcitiæ.*] Ut in Floralibus. Ovidius quarto Fastorum. Adde Tatianum, Origenem octavo contra Celsum.

qui malas mentes adorant, quas tales norunt ac profitentur; [8] ut Arimanium Persæ, Græci Cacodæmonas, [9] Vejoves Latini, & nunc alios Æthiopum & Indorum quidam: quo nihil poteſt magis impium excogitari. Nam cultus religioſus quid eſt aliud, quam teſtimonium ſummæ bonitatis, quam agnoſcas in eo, quem colas? qui ſi malo ſpiritui impenditur, falſus eſt ac mendax, & in ſe continet rebellionis crimen; cum debitus regi honos non modo ei ſubtrahitur, ſed & in deſertorem ejus atque hoſtem transfertur. Stulta autem eſt perſuaſio, qua fingunt, Deum bonum id non vindicaturum, quia id à bonitate alienum eſſet: Nam [10] clementia, ut juſta ſit, ſuos habet limites, & ubi ſcelera modum excedunt, pœnam juſtitia ex ſe quaſi neceſſario producit. Neque minus culpandum, quod metu adductos ſe dicant malis mentibus præſtare obſequium: cum is qui ſumme bonus eſt, ſit etiam ſumme communicativus, ac proinde etiam naturarum cæterarum productor. Quod ſi eſt, ſequitur ut in naturas omnes (tanquam opificia ſua) jus ſupremum habeat, ita ut ab earum nulla aliquid poſſit fieri, quod ipſe plane impedire cupiat: quibus poſitis, facile colligitur,

8 *Ut Arimanium Perſæ.*] Plutarchus de Iſide & Oſiride: Diogenes Laërtius in præfatione,

9 *Vejoves Latini.*] Cicero III. De natura deorum.

10 *Clementia ut juſta ſit, ſuos habet limites.*] *Quomodo diliges, niſi times non diligere?* Tertullianus adverſus Marcionem I.

gitur, Ei qui Deum summum ac summe bonum faventem habeat, malos spiritus non amplius nocere posse, quam Deus ille boni alicujus causa velit pati ut fiat. Neque vero à malis spiritibus quicquam impetrari potest, quod non rejiciendum sit; quia [11] malus bonum cum simulat, tunc est pessimus, [12] & hostium munera insidiæ sunt.

11 *Malus bonum cum simulat, tunc est pessimus.*] Syri mimi versus.

12 *Hostium munera insidiæ sunt.*] Sophocles:

Ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα κ᾽ οὐκ ὀνήσιμα.

Damnosa ab hoste dona, quin nec dona sunt.

§ IV. *Contra cultum exhibitum hominibus vita functis, in paganismo.*

Fuerunt & pagani, & sunt nunc etiam, qui vita functorum hominum animis cultum exhibere se ajunt. Sed primum hic quoque cultus distinguendus notis conspicuis fuerat à summi Dei cultu. Tum vero inanes sunt ad illos preces, nisi ab illis animis aliquid nobis tribui possit; de quo nihil cultoribus constat, nec quicquam est, cur magis id dicant fieri, quam non fieri. Illud vero pessimum, quod quibus hominibus hunc honorem habuerunt, ii comperiuntur magnis vitiis fuisse insignes: Ebriosus Bacchus, mulierosus Hercules, impius in fratrem Romulus, in patrem Jupiter: ita ut illorum honos ad Dei veri, & probitatis ipsi pla-

centis, ignominiam redundet, [1] dum vitiis ſatis per ſe abblandientibus addit ex religione commendationem.

1 *Dum vitiis ſatis per ſe abblandientibus addit ex religione commendationem.*] Exemplum vide in Eunucho Terentiano Actu III. Scena V. Cyprianus epiſtola II. *Deos ſuos quos venerantur, imitantur. Fiunt miſeris & religioſa delicta.* Auguſt. epiſt. CLII. *Nihil homines tam inſociabiles reddit vita perverſitate, quam illorum deorum imitatio, quales commendantur & deſcribuntur literis eorum.* Chalcidius in Timæo: *Itaque factum ut pro gratia, quæ ab hominibus debetur divinæ providentiæ, origo & ortus ſacrilegio panderetur.* Vide locum totum.

§ V. *Contra cultum exhibitum aſtris & elementis.*

Vetuſtior iſto fuit cultus aſtrorum, & (quæ elementa dicimus) ignis, aquæ, aeris, terræ; nec ipſe quidem magno vacans errore: Nam cultus religioſi pars maxima ſunt preces, quæ adhiberi, niſi ſtulte, non poſſunt niſi apud naturas intelligentes: Tales autem non eſſe eas, quæ elementa dicimus, ſenſu quodammodo apparet. De aſtris ſi quis aliud affirmaverit, nihil habebit, quo id probet; cum ex aſtrorum operationibus, quæ naturarum ſunt indices, nihil tale poſſit colligi; imo contrarium ſatis aperte colligitur ex motu non vario, qualis eſt eorum quæ voluntatem habent liberam, [1] ſed rato atque præſcripto. Jam vero alibi oſtendimus, aſtrorum curſus ad hominum uſus

1 *Sed rato atque præſcripto.*] Quo argumento motus quidam rex Peruanus negabat ſolem eſſe poſſe Deum. Vide hiſtoriam Incharum.

usus esse temperatos: unde homo agnoscere debuit, se Deo & similiorem parte sui potiore, & cariorem esse, ac proinde nobilitati suæ injuriam se facere, si se iis rebus subjiciat, quas Deus ipsi donaverit: cum contra pro illis Deo gratias agere debeat, quod ipsæ pro se non possunt, aut posse non docentur.

§ VI. *Contra cultum animantibus mutis exhibitum.*

Illud vero indignissimum, quod & [1] ad bestiarum cultum delapsi sunt homines, Ægyptii præsertim. Quanquam enim in quibusdam aliqua se ostendit quasi umbra intelligentiæ; ea tamen ipsa nihil est, si ad hominem spectetur; cum nec internos conceptus distinctis vocibus scripturaque explicent, neque opera diversorum generum faciant, neque ejusdem generis opera diverso modo, multo minus numerorum, dimensionum, cælestiumque cursuum cognitionem assequantur. [2] Contra vero

1 *Ad bestiarum cultum delapsi sunt homines, Ægyptii maxime.*] De quibus Philo in Legatione: οἱ κύνας καὶ λύκους καὶ λέοντας καὶ κροκοδείλους, καὶ ἄλλα πλείονα θηρία καὶ ἔνυδρα καὶ χερσαῖα καὶ πτηνὰ θεοπλαστοῦντες. *Qui canes, leones, lupos, crocodilos; aliaque aquatica, terrestria, volucria animantium pro diis habent.* Adde longam ea de re dissertationem lib. 1. Diodori Siculi.

2 *Contra vero homo validissima quaque animantia, feras, aves, pisces capit solertia ingenii sui.*] Euripides Æolo:

Βραχύ τοι σθένος ἀνέρος,
Ἀλλὰ ποικιλίαις πραπίδων
Δάμᾳ φῦλα πόντου,
Χθονίων τ' ἀερίων τε παιδεύματα.

Vis exigua est, quamcunque homini
Natura dedit: sed consiliis
Variis artes, quæ nata mari

ro homo validissima quæque animantia, feras, aves, pisces capit solertia ingenii sui, partim etiam sub leges suas subigit; ut elephantas, leones, equos, boves: ex iis, quæ maxime sunt noxia, utilitates sibi deducit; ut medicamenta ex serpentibus: hunc certe usum ex omnibus

Et qua terra cœloque domant.
Antiphon:

Τέχνῃ κρατοῦμεν ὧν φύσει κρατούμεθα.

Naturæ quorum superat, arte hæc vincimus.

Non male hinc explices quod est Gen. I. 26. & Psal. VIII. 8. Latiorem hac de re dissertationem qui desiderat, videat Oppianum initio quinti de piscatu, & Basilium in Hexaemeron Homilia X. Origenes contra Celsum libro IV. Καὶ ἐνταῦθα δὲ ὁρῶς τινα τρόπον ἡ σύνεσις μέγα βοήθημα ἡμῖν δέδοται, καὶ παντὸς ὅπλου κρεῖττον, ὃ δοκεῖ ἔχειν τὰ θηρία. ἡμεῖς γοῦν οἱ πολλῷ τῷ σώματι τῶν ζώων ἀσθενέστεροι, τινῶν δὲ καὶ ὑπερβολὴν βραχύτεροι, κρατοῦμεν διὰ τὴν σύνεσιν τῶν θηρίων, καὶ τοὺς τηλικούτους ἐλέφαντας θηρεύομεν, τὰ μὲν πεφυκότα τιθασσεύεσθαι, ὑποτάσσοντες τῇ ἡμετέρᾳ. κατὰ δὲ τῶν μὴ πεφυκότων, ἢ μὴ δοκούντων ἡμῖν χρείαν παρέχειν ἐκ τῆς τιθασσείας, οὕτω μετὰ τῆς ἡμετέρας ἱστάμεθα ἀσφαλείας, ὥστε ὅτε μὲν βουλόμεθα ἔχομεν τὰ τοιαῦτα θηρία κατακεκλεισμένα. ὅτε δὲ χρῄζομεν τροφῆς τῆς ἀπὸ τῶν σωμάτων αὐτῶν, οὕτως αὐτὰ ἀναιροῦμεν ὡς καὶ τὰ μὴ ἄγρια τῶν ζώων. δοῦλα οὖν πάντα τοῦ λογικοῦ ζώου καὶ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ συνέσεως κατεσκεύασεν ὁ δημιουργός. *Vel hinc videas quam validum nobis auxilium datum est intellectus, quantoque præstet omnibus armis, quibus instructas feras videmus. Nos enim corpora habentes multo imbecilliora, & immensum minora aliorum animantium corporibus, horum tamen potimur vi mentis; & elephantes illos tantos venamur, quæque sunt ita nata ut mansuescere possint, ea nostra natura mansueta subdimus: quæ vero aut talia non sunt, aut nullam ex mansuetudine utilitatem nobis promittunt, ea cum nostra securitate ita tractamus, ut cum lubet ea teneamus conclusa: ubi eorum carne ad victum indigemus, ea non minus facile quam mansueta animalium interficimus. Apparet igitur à summo opifice facta cuncta servis animanti ratione utenti & ognate ei intellectui.* Claudius Neapolitanus apud Porphyrium De non esu animantium primo, sic de homine loquitur: Ὃς τῶν ἀλόγων δεσπόζει πάντων, ὡς ὁ Θεὸς ἀνθρώπων. *Qui mutis animantibus omnibus dominatur, non minus quam hominibus Deus.*

1 *Febrim,*

omnibus habet, quem ipsæ ignorant, quod corporum compagem situmque partium speculatur, & tum species, tum genera inter se comparans, hic quoque suam dignitatem discit, quanto humani corporis perfectior cæteris, nobiliorque structura est: quæ si quis recte consideret, tantum abest ut pro diis animantia colat cætera, potius sese illorum quasi Deum quendam sub summo Deo constitutum arbitrabitur.

§ VII. *Contra cultum exhibitum iis rebus quæ substantiæ non sunt.*

Adoratas legimus à Græcis, Latinis, atque aliis etiam, eas res, quæ non subsistunt, sed aliarum rerum sunt accidentia. Nam ut sæva illa [1] Febrim, Impudentiam, & similia omittam; Sanitas nihil est aliud, quam partium corporis recta temperies; Fortuna bona similitudo eventus cum hominis desiderio: Affectus vero, quales Amor, Metus, Ira, Spes, atque alia ex consideratione rei vel bonæ, vel malæ, facilis, vel difficilis, motus quidam in ea animi parte, quæ corpori per sanguinem maxime connectitur, qui sui juris non sunt, sed voluntatis tanquam Dominæ imperio subsunt, certe quod durationem ac directionem eorum attinet. Virtutes vero, quarum diversa sunt nomina,

1 *Febrim, Impudentiam.*] Cicero de Legibus II.

a *Homer*

mina, circa utilis electionem prudentia, in periculis subeundis fortitudo, in abstinentia alieni justitia, in voluptatum moderatione temperantia, & porro alia, pronitates quædam sunt ad rectum in animo longa exercitatione adultæ, quæ ipsæ ut augeri, ita & neglectu minui, imo & interire in homine possunt. [a] Honor vero, cui & ipsi templa dicata legimus, aliorum est de aliquo tanquam virtute prædito judicium; quod sæpe & malis contingit, & bonis non contingit, ingenita hominibus errandi facilitate. Hæc ergo cum non subsistant, ac proinde rebus subsistentibus dignitate comparari nequeant, neque precum aut venerationis intellectum habeant ullum, pro diis colere à recta ratione alienissimum est, cum ob hæc ipsa is colendus sit, à quo hæc dari conservarique possunt.

a *Honor vero, cui & ipsi templa dicata legimus.*] Cicero dicto loco, Livius libro XXVII.

§ VIII. *Solutio objectionis Paganorum sumptæ à miraculis apud ipsos.*

Solent à Paganis ad religionis suæ commendationem miracula adferri: sed adversus quæ multa excipi possint. Nam qui sapientissimi inter ipsos Paganos fuere, multa horum, [1] ut nulla

1 *Ut nulla idonea testium fide suffulta, planeque conficta rejiciunt.*] Livius initio: *Quæ ante conditam condendamve urbem poëticis magis decora fabulis, quam incorruptis rerum gestarum monumentis traduntur, ea nec affirmare nec refellere in animo*

nulla idonea testium fide suffulta planeque conficta, rejiciunt. Quædam quæ facta dicuntur, contigerunt in recessu, nocte, coram uno aut altero, quorum oculis falsa rerum specie per astus sacerdotum imponi facile potuit. Sunt & alia, quæ admirationem tantum sui conciverunt apud ignaros rerum naturalium, præcipue occultarum proprietatum; quale quid accideret, si quis apud populos ejus rei ignaros magnete ferrum duceret: [2] quibus artibus Simonem & Apollonium Tyanæum valuisse, à multis proditum est. Non negem, conspecta & quædam his majora, quæ ex caussis naturalibus sola humana vi non potuerint elici: sed talia tamen quæ vim vere Divinam, id est, omnipotentem, non desiderarent; cum ad eas sufficerent Spiritus inter Deum hominemque interpositi, qui pro sua celeritate, efficacia, atque solertia, facile possent dissita transferre, & quamvis diversa componere ad effectus tales, qui homines in stuporem darent. Sed Spiritus, per quos id effectum est, bonos non fuisse, ac proinde nec bonam religionem, jam ex iis, quæ supra diximus, apparet; tum

inde

animo est. Datur hac venia antiquitati, ut miscendo humana divinis, primordia urbium augustiora faciat.

2 *Quibus artibus Simonem & Apollonium Tyanæum valuisse à multis proditum est.*] Tatianus: Εἰσὶ μὲν γὰρ καὶ νόσοι καὶ στάσεις τῆς ἐν ἡμῖν ὕλης· δαίμονες δὲ αὐτοὶ τούτων τὰς αἰτίας, ἐπειδὰν συμβαίνουσιν, ἑαυτοῖς προγράφουσιν. *Sunt enim morbi & dissidia quædam in materia hac nostra: Ea cum eveniunt, dæmones eorum causas sibi asscribunt.*

3 Quod

inde etiam, [3] quod certis carminibus invitos se cogi dicerent, cum tamen inter sapientissimos etiam paganorum constet, in verbis nullam talem vim esse posse sitam, sed suadendi tantum, idque pro modo significationis. Est & illorum nequitiæ indicium, quod [4] in amorem sæpe hujus aut illius, hunc illumve renitentem se pellecturos suscipiebant, aut vana pollicitatione, aut effectu injuriosi; [5] cum hoc

3 *Quod certis carminibus invitos cogi se dicerent.*] Oraculum Hecates apud Porphyrium:

Ἤλυθον εἰσαΐουσα τεῆς πολυφραδμόνος εὐχῆς,
Ἣν θνητῶν φύσις εὗρε, θεῶν ὑποθημοσύνῃσι.

Advenio precibus sapientibus indigitata,
Quas genus humanum monitu reperere Deorum.

Item:

Τίπτε μ' ἀεὶ θείοιο ἀπ' αἰθέρος ὧδε χατίζων
Θειοδάμοις Ἑκάτην με θεὴν ἐπέδησας ἀνάγκῃ.

Cujus egens Hecaten me summo ex æthere tractam
Carmine vinxisti, superos cui cogere fas est?

Et Apollinis apud eundem:

Κλῦθί μευ οὐκ ἐθέλοντος, ἐπεὶ μ' ἐπέδησας ἀνάγκῃ.

Invitum me audi, quando me lege ligasti.

Hi sunt secretarum artium ritus, quibus affantur nescio quas potestates, ut Arnobius loquitur: Καλλιστυχασμένας δυνάμεις τῆς ἐπῳδῆς πεποιηκότες, quasi eas sibi famulas carminibus fecissent, ut Clemens explicat. Minarum formula est apud Iamblicum in Mysteriis Ægyptiorum libro IV. cap. 5, 6, 7. Habet eadem Lucanus lib. IX. in verbis Minoris Pompeii, & ex Porphyrio Eusebius lib. V. cap. 10. Præpar. Alias formulas comminationum habes apud Lucanum, ubi de Erichtho agit; & Papinium, ubi de Tiresia.

4 *In amorem sæpe hujus aut illius, hunc illumve renitentem se pellecturos suscipiebant.*] Vide Pharmaceutriam Theocriti & Virgilii. Vide Porphyrii confessionem apud Eusebium lib. V. Præparat. cap. 17. & apud Augustinum libro X. de Civitate Dei, cap. XI. Vide eundem Porphyrium libro II. de non esu animantium, & Origenem contra Celsum libro VII.

5 *Cum hoc etiam humanæ leges tanquam veneficium interdicant.*] L. ejusdem. §. adjectio. D. ad legem Corneliam de Sicariis & Veneficis. L. si quis. §. qui abortionis. D. de Pœnis. Paulus sententiarum lib. V. Tit. XXIII.

6 Cum

hoc etiam humanæ leges tanquam veneficium interdicant. Neque est quod miretur quisquam, passum esse summum Deum, ut mira quædam à pravis Spiritibus ederentur, [6] cum deludi talibus præstigiis meriti essent, qui à veri Dei cultu pridem defecerant. Tum vero impotentiæ eorum argumentum, quod eorum opera nullum insigne bonum secum adferebant. Nam & si qui visi sunt in vitam revocati, non permanserunt in vita, nec viventium functiones exercuerunt. Quod si quid aliquando à divina pollentia procedens in Paganorum conspectu apparuit, non tamen prædictum est id eventurum ad probandam ipsorum religionem; unde nihil impedit, quo minus divina efficacia causas sibi longe alias propositas habuerit. Exempli causa, si verum est per Vespasianum cæco visum esse redditum, factum id est [7] ut is, hac re venerabilior, Imperium Romanum

6 *Cum deludi talibus præstigiis meriti essent, qui à veri Dei cultu pridem defecerant.*] Deut. XIII. 3. 2 Thess. II. 9, 10. Ephes. II. 2, 3.

7 *Ut is hac re venerabilior imperium Romanum facilius adipisceretur.*] Tacitus Historiarum IV. *Multa miracula evenere, quis cælestis favor & quædam in Vespasianum inclinatio numinum ostenderetur.* Dixerat ante Historiarum I. *Occulta lege fati & ostentis ac responsis destinatum Vespasiano liberisque ejus imperium post fortunam credidimus.* Suetonius eadem miracula narraturus sic præfatur cap. 7. *Auctoritas & quasi majestas quædam, ut scilicet inopinato & quasi novo principi deerat; hæc quoque accessit.* Eundem Suetonium vide paulo ante cap. 5. Josephus de eodem Vespasiano libro belli Judaici III. cap. 27. Τοῦ θεοῦ διεγείροντος αὐτὸν εἰς ἡγεμονίαν ἤδη, καὶ τὰ σκῆπτρα δι' ἑτέρων σημείων προδεικνύντος. *Deo jam illum excitante ad principatum, aliisque etiam signis ei sceptra præsignificante.*

manum facilius adipisceretur; lectus quippe Deo judiciorum ipsius in Judæos minister: similesque aliorum prodigiorum causæ existere potuerunt, quæ cum religione nihil haberent commune.

§ IX. *Et ab oraculis.*

Eadem ferme omnia aptari possunt & ad id solvendum, quod de oraculis opponunt; præcipue quod diximus, Meritos eos homines, ut sibi illuderetur, contemptis illis notitiis, quas cuique ratio aut vetustissima traditio suggerit. Tum vero [1] verba oraculorum ferme ambigua, & quæ facile interpretationem ex qualicunque eventu acciperent. Quod si quid definitius prædictum ab illis, non tamen necesse est ab omniscia mente profectum, cum aut talia sint, quæ ex causis naturalibus jam existentibus præsentiri poterant, [2] sicut medici quidam venturos morbos prædixerunt; aut probabiliter ex eo, quod plerumque evenit, conjectari,

1 *Verba oraculorum ferme ambigua.*] Vide OEnomaï hac de re loca apud Eusebium lib. IV. cap. 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26. Hinc Phœbus dictus Græcis Λοξίας. Flexiloqua & obscura oracula Apollinis dicit Cicero de Divinatione II. *Utrum eorum accidisset*, inquit, *verum oraculum fuisset.*

2 *Sicut medici quidam futuros morbos prædixerunt.*] Chalcidius ad Timæum: *Aut enim alitum volatu, aut extis, aut oraculis homines præmonentur, prædicente aliquo propitio dæmone, qui sit eorum omnium quæ deinceps sequuntur scius, perinde ut si medicus juxta disciplinam medendi dicat vel exitium vel sanitatem.* Et terræ motus Anaximander & Pherecydes: Plin lib. 2. cap. 79.

3 Quod

conjectari, [3] quod & à rerum civilium peritis factum sæpe legimus. Quod si quando etiam apud paganos aliquorum vatum opera usus est Deus ad ea prædicenda, quæ causas certas nullas extra Dei voluntatem habere poterant; non id pertinuit ad confirmandam religionem paganicam, sed magis ad eam evertendam: qualia sunt, [4] quæ apud Maronem exstant Ecloga quarta ex Sibyllinis carminibus deprompta, quibus ille id nesciens Christi adventum & beneficia nobis depingit. Sic in iisdem Sibyllinis erat, [5] Pro rege agnoscendum

3 *Quod & à rerum civilium peritis factum sæpe legimus,*] Scriptor vitæ Attici: *Ei rei sunt indicio, præter eos libros in quibus de eo facit mentionem* (Cicero) *qui in vulgus jam sunt editi, sexdecim volumina epistolarum, ab consulatu ejus usque ad extremum tempus ad Atticum missarum: quæ qui legat, non multum desideret historiam contextam illorum temporum. Sic enim omnia de studiis principum, vitiis ducum, mutationibus reipublicæ perscripta sunt, ut nihil in iis non appareat: & facile existimari possit, prudentiam quodammodo esse divinationem. Non enim Cicero ea solum, quæ vivo se acciderunt, futura prædixit, sed etiam quæ nunc usu veniunt, cecinit ut vates.* Cicero vere de seipso libri sexti epistola sexta: *Quæ in bello nihil adversi accidit non prædicente me. Quare, quum ut augures & astrologi solent, ego quoque augur publicus ex meis superioribus prædictis constitui apud te auctoritatem augurii & divinationis meæ, debebit habere fidem nostra prædictio. Non igitur ex alitis involatu, nec ex cantu sinistro oscinis, ut in nostra disciplina est, nec ex tripudiis solistimis aut somniis tibi auguror: sed habeo alia signa quæ observem.* Sic Solon prædixit à Munychia maxima mala Athenis fore: Thales in vico tunc despecto forum aliquando Milesiorum futurum. Plutarchus Solone.

4 *Quæ apud Maronem exstant Ecloga quarta.*] Vide Augustinum de Civitate Dei lib. x. cap. 27.

5 *Pro rege agnoscendum qui verus rex noster esset.*] Cicero meminit 11. De divinatione.

dum, qui vere rex noster esset, & [6] ab Oriente venturum, qui rerum omnium potiretur. [7] Apollinis oraculum apud Porphyrium legitur, quo ait, cæteros Deos aeris esse Spiritus, colendum autem unum Hebræorum Deum: cui dicto si parent Apollinis cultores, jam tales esse desinunt: si non parent, suum Deum mendacii accusant. Adde jam quod

6 *Ab Oriente venturum qui rerum omnium potiretur.*] Suetonius de Vespasiano cap. 4. Tacitus Historiarum IV.

7 *Apollinis Oraculum apud Porphyrium legitur.*] Vide Augustinum de Civitate Dei lib. XIX. cap. 23. & Eusebium Præparationis IV. cap. 4. Idem Porphyrius in libro de Oraculis: τὴν δὲ εὕρεσιν ὁ θεὸς Αἰγυπτίοις ἐμαρτύρησεν Φοίνιξί τε καὶ Χαλδαίοις, Λυδοῖς τε καὶ Ἑβραίοις. *Venæ viæ repertores Deus* (Apollo scilicet) *esse testatur Ægyptios, Phœnicas, Chaldæos, Lydos & Hebræos.* Paræneticus ad Græcos inter Justini opera hoc citat oraculum:

Μοῦνοι Χαλδαῖοι σοφίαν λάχον, ἠδ' ἄρ' Ἑβραῖοι,
Αὐτογένητον ἄνακτα σεβαζόμενοι θεὸν ἁγνῶς.

Soli Chaldæi sapiunt, & Hebræa virûm gens,
Qui puro haud genitum venerantur pectore numen.

Et illud:

Ὁ πρῶτον πλάσας μερόπων,
Ἀδὰμ τε καλέσας.

Qui primum finxit mortalem,
Adamque vocavit.

De ipso Jesu Hecates oracula sunt duo, quæ ex Porphyrio transcripsit Eusebius in Evangelica Demonstratione:

Ὅττι μὲν ἀθανάτη ψυχὴ μετὰ σῶμα προβαίνει,
Γιγνώσκει σοφίῃ τετιμημένος· ἀλλά γε ψυχὴ
Ἀνέρος εὐσεβίῃ προφερεστάτη ἐστὶν ἐκείνου.

Morte carere animas exutas corpore, novit
Quemcunque exornat sapientia: sed pietate
Est anima illius, quæ longe excelluit omnes.

Σῶμα μὲν οὖν ἀδρανέσιν βασάνοισιν αἰεὶ προβέβληται,
Ψυχὴ δ' εὐσεβέων εἰς οὐράνιον πέλει χῶρον.

Illius invalidos corpus tulit usque dolores;
Ast anima ascendit cœlestia templa piorum.

Eorundem meminit ex eodem Porphyrio Augustinus lib. XIX. cap. 23. de Civitate Dei, ubi & aliud affert oraculum, quo Apollo dixerit, legem omnium Deorum esse patrem, quem valde sancti honorant Hebræi.

8 *Landat*

si Spiritus illi suis oraculis consultum voluissent humano generi, ante omnia generalem proposuissent vivendi normam, & certam fidem fecissent remunerationis, quæ maneret ita viventes, quorum neutrum ab ipsis factum est. Contra [8] laudati sæpe eorum carminibus reges quamvis improbi, [9] pugilibus decreti honores divini, [10] pellecti homines in amores etiam non legitimos, [11] ad mala lucra captanda, [12] ad cædes faciendas, quæ multis exemplis demonstrari possent.

8 *Laudati sæpe eorum carminibus reges, quamvis improbi.*] Vide ea quæ adfert OEnomaüs apud Eusebium Præparationis Evangelicæ lib. v. 23. & cap. 35.

9 *Pugilibus decreti honores divini.*] Ibidem cap. 32. de Cleomede. Habet hoc & Origenes contra Celsum III.

10 *Pellecti homines in amores etiam non legitimos.*] Ostendimus jam supra.

11 *Ad mala lucra captanda.*] Vide Eusebium Præparationis v. cap. 22.

12 *Ad cædes faciendas.*] OEnomaüs oracula hujus generis recitat, quæ reperies dicto jam Eusebii libro cap. 19. & 27.

§ X. *Rejicitur Paganica religio ex eo, quod sponte defecerit simul ac humana auxilia defuerunt.*

Tum vero ingens nobis præter ea, quæ supra sunt allata, argumentum suppeditat contra se Pagana religio, eo quod ubicunque humana vi destituta est, plane concidit, tanquam sublato quo uno stabat. Nam si oculos circumferas per quotquot sunt Imperia Christianorum aut Mahumetistarum, videbis paganismi nullam nisi in libris memoriam. Imo

docent historiæ, etiam illis temporibus, cum Imperatores aut vim & supplicia, ut priores aut eruditionem & solertiam, ut Julianus, ad hiberent ad sustentandam religionem pagani cam, indies ei aliquid decessisse, non oppo sita vi ulla, non generis fulgore (fabri enim filius à vulgo Jesus habebatur,) non litera rum flore, cujus expers fuit oratio Christi le gem docentium, non donis (pauperes quipp illi erant,) non ulla asentatione; cum contr omnia commoda spernenda, nihil non adver ejus legis causa subeundum dicerent. Vid quanta fuerit paganismi imbecillitas, cum ta libus auxiliis destructus sit. Neque tantum credulitas paganorum evanuit ad illam doctri nam, sed & ipsi Spiritus ad Christi nome [1] excesserunt è corporibus, compresserun vocem, & interrogati de silentii causa, [2] di cere sunt coacti, nihil se posse, ubi Christu invocaretur.

1 *Excesserunt è corporibus, compresserunt vocem.*] Actor. V. 16. VIII. 7. XVI. 18.

2 *Dicere sunt coacti nihil se posse, ubi Christus invocaretur.*] Tertullianus Apologetico. Vide & Lucianum Pseudomanti. Apollo in Daphne: Νεκρῶν τὸ χωρίον ἡ Δάφνη μεστόν. καὶ τῶ κωλύει τὸν χρησμόν. *Locus hi Daphne, plenus mortuis: id ora cula impedit.* Mortui illi era Babylas & alii Christiani ma tyres. Vide Chrysostomu contra Gentiles.

§ XI. *Responsio ad id, quod religionis ortus & interitus astrorum efficaciæ asscribitur.*

Fuere philosophi, qui ut ortum ita interitu religionis cujusque astris adscriberent. Se

ipsa,

ipsa, quam isti scire se profitentur, sideralis scientia tam diversis sub normis traditur, [1] ut nihil in ea certi reperiatur, præter hoc ipsum, certi esse nihil. Non de illis loquor effectibus, qui ex naturali necessitate causarum sequuntur; sed de his, [2] qui ab humana procedunt voluntate, quæ ita suapte vi libera est, ut nihil ei necessitatis extrinsecus imprimi possit. Quod si ex impressione tali necessario sequeretur actus voluntatis, jam vis in anima deliberandi atque eligendi, [3] quam sentimus ipsi, frustra esset data; [4] omniumque legum, præmiorumque ac pœnarumque æquitas sublata; cum neque culpa neque meritum esse possit in eo, quod

1 *Ut nihil in eo certi reperiatur præter hoc ipsum, certi esse nihil.*] Vide egregiam hac de re Bardesanis Syri Dissertationem, quam reperies in Philocalia de Origine collecta, & apud Eusebium Præparationis lib. VI. cap. 10.

2 *Qui ab humana procedunt voluntate, quæ ita suapte vi libera est, ut nihil ei necessitatis extrinsecus imprimi possit.*] Vide Alexandri Aphrodisæi hac de re librum.

3 *Quam sentimus ipsi.*] Eusebium vide Præparat. Evangel. libro VI. cap. 6.

4 *Omniumque legum, præmiorumque ac pœnarum æquitas sublata.*] Justinus Apologetico II. Εἰ μὴ προαιρέσει ἐλευθέρᾳ πρὸς τὸ φεύγειν τὰ αἰσχρὰ καὶ αἱρεῖσθαι τὰ καλὰ δύναμιν ἔχει τὸ ἀνθρώπειον γένος, ἀναίτιόν ἐστι τῶν ὁπωσδήποτε πραττομένων. *Nisi enim electione liberæ facultatem habet humanum genus ut turpia fugiat, honesta sumat, in neutram partem ipsi adscribenda actionis causa.* Vide & quæ ibidem sequuntur. Tatianus: Ἐλευθερία τῆς προαιρέσεως ὅπως ὁ μὲν φαῦλος δικαίως κολάζηται, δι' αὐτὸν γεγονὼς μοχθηρός, ὁ δὲ δίκαιος ἐπαινῆται κατὰ τὸ αὐτεξούσιον, τοῦ Θεοῦ μὴ παραβὰς τὸ βούλημα. *In hoc data voluntati libertas, ut qui malus est puniatur juste, quippe sua culpa factus improbus: qui vero justus est, laudetur, ut qui eadem libertate caverit divina violare præcepta.* Adde Chalcidii hac de re disputationem in Timæo.

5 *Malitia*

quod plane sit inevitabile. Tum vero cum actiones voluntatis malæ quædam sint, si certa necessitate ex cœlo procedunt, eo quod cælo cælestibusque corporibus vim talem Deus attribuerit, jam sequetur Deum, qui perfectissime bonus est, 5 malitiæ moralis veram esse causam; & cum lege posita profiteatur se detestari malitiam, cujus vim effectricem atque inevitabilem inseruerit ipsis rebus, velle eum duo quæ inter se sunt contraria, ut idem fiat & non fiat; & peccari in eo, quod quis agat divino impulsu. Probabilius ab aliis dicitur, astrorum influxibus aerem primum, deinde & corpora nostra contingi, & qualitates quasdam imbibere, quæ plerumque in animo excitent respondentes sibi appetitiones: ab his autem voluntatem illici, & iis obsequi sæpe. Verum hoc ita concessum nihil facit ad eam, quam tractare cœpimus, quæstionem. Nam Christi religio, cum homines vel maxime abducat ab iis, quæ corpori placent, ex corporis affectibus ortum habere non potuit, ac proinde nec è vi siderum, quæ ut diximus, in animum non agunt, nisi per eos affectus. Prudentissimi Astrologorum 6 eximunt à siderum legibus

5 *Malitiæ moralis veram esse causam.*] Contra quam dixit Plato de Republica II. Αἰτία ἑλομένου· Θεὸς ἀναίτιος. *Causa penes optantem: Deus extra culpam.* Ut vertit in Timæo Chalcidius, quod cum Mose congruere ait Justinus dicto loco.

6 *Eximunt à siderum legibus viros vere sapientes ac bonos.*] Zoroaster: Μὴ σύ γε αὔξανε τὴν εἱμαρ-

gibus viros vere ſapientes ac bonos: at tales revera fuere, qui primi Chriſtianam religionem ſuſceperunt, quod vita ipſorum probat. Quod ſi eruditioni quoque & literis aliquam vim damus adverſus corporis contagium, fuerunt ſemper inter Chriſtianos etiam, qui hac laude florerent. Tum vero ſiderum effectus, ut doctiſſimi fatentur, certas mundi plagas reſpiciunt, & temporarii ſunt: Hæc autem religio jam per mille ſexcentos annos durat, nec in una, ſed in diſſitiſſimis mundi partibus, & quæ longe ſub alio ſunt ſiderum poſitu.

εἱμαρμένην. *Fatum augere noli.* Ptolemæus: Δύναται ὁ ἐπιστήμων πολλὰς ἀποστρέψαι ἐνεργείας τῶν ἀστέρων. *Poteſt vir ſapiens multas aſtrorum efficientias avertere.*

§ XII. *Oſtenditur præcipua Chriſtianæ religionis probari à ſapientibus paganorum: ſi quid in ea eſt difficile creditu, paria apud paganos reperiri.*

Eo vero minus pagani habent, quo Chriſtianam religionem oppugnent, quod ejus partes ſingulæ tantæ ſunt honeſtatis, ut ſuapte luce animos quaſi convincant, ita ut inter paganos quoque non defuerint, qui dixerint ſingula, quæ noſtra religio habet univerſa: utpote [1] religio-

[1] *Religionem non in ritibus, ſed in animo eſſe poſitam.*] Menander:

Θεῷ δὲ θῦε διὰ τέλους δίκαιος ὤν,
Μὴ λαμπρὸς ὢν ταῖς χλαμύσιν ὡς τῇ καρδίᾳ.

Deo ſacrifica ſemper ingenio probo,
Neu tu albam veſtem magis quam mores induas.

Cicero de Natura deorum II: *Cultus autem deorum eſt optimus,*

1 religionem non in ritibus, sed in animo esse positam,

mus, idemque castissimus atque sanctissimus plenissimusque pietatis, ut eos semper pura, integra, incorrupta & mente & voce veneremur. Idem de Legibus II. *Caste jubet lex adire ad deos: animo videlicet, in quo sunt omnia.* Persius Satyra II.

Quin damus id superis, de magna quod dare lance
Non possit magni Messalla lippa propago,
Compositum jus, fasque animi, sanctosque recessus
Mentis, & incoctum generoso pectus honesto?
Hoc cedo, ut admoveam templis, & farre litabo.

Qui versus respicere videntur Pythiæ oraculum, quod est apud Porphyrium De non esu animantium secundo, ubi aliquid à viro pio oblatum Hecatombis alterius præfertur. Eodem libro hæc habet paris argumenti Porphyrius: Νῦν δὲ ἐσθῆτα μὲν λαμπρὰν περὶ σῶμα μὴ καθαρὸν ἀμφιεσαμένοις, οὐκ ἀρκεῖν νομίζουσιν πρὸς τὸ τῶν θυσιῶν ἁγνόν. ὅταν δὲ τὸ σῶμα καὶ τῆς ἐσθῆτός τινες λαμπρυνάμενοι, μὴ καθαρὰν κακῶν τὴν ψυχὴν ἔχοντες, ἴωσιν πρὸς τὰς θυσίας, οὐδὲν διαφέρειν νομίζουσιν, ὥσπερ οὐ τῷ θειοτάτῳ τῶν ἐν ἡμῖν χαίροντα μάλιστα τὸν Θεὸν διακειμένῳ καθαρῶς, ἅτε συγγενεῖ πεφυκότι. ἐν γοῦν Ἐπιδαύρῳ προεγέγραπτο,

Ἁγνὸν δὴ νηοῖο θυώδεος ἔνδον ἰόντα
Ἔμμεναι. ————
ἁγνεία δ' ἐστὶ φρονεῖν ὅσια.

Nunc vero eum qui non candida puraque amictus sit veste, idoneum negant qui pure sacrificet. Ubi vero & corpore & vestitu nitentes quidam, animum interim à malis purum non habent, & sic ad sacra accedunt, id nihil referre existimant, quasi non Deus maxime delectetur eo, quod in nobis divinissimum est bene se habente, ut cui cum ipso sit cognatio. At vero in Epidauri Templo præscriptum erat,

Castus odorati venias ad limina templi,
Fas jubet. ——

Castimonia autem in eo sita est, ut sancta cogites. Et aliquanto post: Θεῷ μὲν τῷ ἐπὶ πᾶσιν, ὥς τις ἀνὴρ σοφὸς ἔφη, μηδὲν τῶν αἰσθητῶν μήτε θυμιῶντες, μήτε ἐπονομάζοντες. οὐδὲν γάρ ἐστιν ἔνυλον ὃ μὴ τῷ ἀΰλῳ εὐθύς ἐστιν ἀκάθαρτον. διὸ οὐδὲ λόγος τούτῳ ὁ κατὰ φωνὴν οἰκεῖος, οὐδ' ὁ ἔνδον, ὅταν πάθει ψυχῆς ᾖ μεμολυσμένος. *Deo ei qui super omnia est, ut vir quidam sapiens dixit, nihil eorum quæ materiam habent aut adoleri aut indigetari debet. Nihil enim est materiæ particeps, quod non impurum sit materia carenti, quare nec sermo illi convenit qui voce exprimitur: ac ne ille quidem internus, si ex animi perturbationibus vitium contraxerit.* Iterum ibidem: Οὐ γὰρ δὴ ἐν μὲν ἱεροῖς ὑπ' ἀνθρώπων θεοῖς ἀφωρισμένοις, καὶ τὰ ἐν ποσὶ καθαρὰ δεῖ εἶναι καὶ ἀκηλίδωτα πέδιλα, ἐν δὲ τῷ νεῷ τοῦ πατρὸς, τῷ κόσμῳ τούτῳ, τὸν ἔσχατον καὶ ἐκτὸς

ἡμῶν

positam, adulterum esse etiam qui adulterium committere voluit, [3] non reponendam injuriam,

ἡ μὲν χιτῶνα τὸν δερματικὸν οὐχ ἁγνὸν προσήκει διατηρεῖν, καὶ μεθ' ἁγνοῦ διατρίβειν ἐν τῷ ναῷ τοῦ πατρός. *Neque enim convenit, ut in iis templis quæ homines diis dicarunt etiam pedum vincula pura requirantur, & sine macula calcei, in templo vero summo Patris, Mundo hoc scilicet, non oporteat puram servare illam externam nostri corporis ultimam è pellibus vestem, eamque quam castissime versari in illo Patris templo.* Ne hoc quidem ex eodem libro omittam: Πεισθεὶς δὲ ὅτι τούτων χρείαν οὐκ ἔχουσιν οἱ θεοί, εἰς δὲ τὸ ἦθος ἀποβλέπουσι τῶν προσιόντων, μεγίστην θυσίαν λαμβάνοντες τὴν ὀρθὴν περὶ αὐτῶν τε καὶ τῶν πραγμάτων διάληψιν, πῶς οὐ σώφρων καὶ ὅσιος καὶ δίκαιος ἔσται; *Qui vero persuasus est victimis illis non egere deos, sed ad animum spectare offerentis, optimumque iis censeri sacrificium, rectam tum de iis, tum de rebus sententiam, quomodo non is temperans, pius justusque evadat?* Ubi tria ista nota quæ apud Paulum Tit. II:12. σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς, *temperanter, juste, & pie.* Charondas in legum anteloquio: Ἔχειν τὴν ψυχὴν καθαρὰν πάσης κακίας, ὡς τῶν θεῶν οὐ χαιρόντων τοῖς πονηρῶν θυσίαις τε καὶ δαπάναις, ἀλλὰ τοῖς τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν δικαίαις τε καὶ καλαῖς ἐπιτηδεύσεσι. *Omnis malitia pura mens esto: neque enim gaudent dii pravorum hominum sacrificiis & impendiis, sed justis & honestis bonorum actionibus.* Seneca Lactantio prolatus, lib. VI. Institutionum, cap. 25. *Vultisque Deum cogitare magnum & placitum & majestate leni verendum, amicum & semper in proximo? Non immolationibus & sanguine multo colendum, sed mente pura, honestoque proposito. Non templa illi congestis in altitudinem saxis exstruenda sunt: in suo cuique consecrandus est pectore.* Sensum eundem habes apud Dionem Prusæensem orat. 3. Thucydides lib. I. Ἑορτὴ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ τὸ τὰ δέοντα πράττειν. *Festus dies nihil est aliud quam officium facere.* Diogenes: Ἀνὴρ ἀγαθὸς οὐ πᾶσαν ἡμέραν ἑορτὴν ἡγεῖται; *Vir bonus nonne omnem diem festum habet?*

2 *Adulterum esse etiam eum qui adulterium committere voluit*] Ovidius:

Quæ quia non licuit, non facit, illa facit:
Ut jam servaris bene corpus, adultera mens est,
Omnibus exclusis intus adulter erit.

Seneca pater: *Incesta est etiam sine stupro quæ cupit stuprum.* Alibi: *Non immerito in numerum peccantium refertur, quæ pudicitiam timori præstitit, & non sibi.*

3 *Non reponendam injuriam.*] Plato Critone. Maximus Tyrius Dissertatione secunda. Menander:

Οὕτω

injuriam, [4] uni marito unam uxorem jungendam, [5] fœdus matrimonii debere esse perpetuum, [6] hominis officium esse homini cuivis benefacere, [7] præsertim egenti; [8] juramento quan-

Οὗτος κράτιστός ἐστ' ἀνήρ, ὦ Γοργία,
Ὅς τις ἀδικεῖσθαι πλεῖστ' ἐπίσταται βροτῶν.

O Gorgia, ille vir virorum est optimus,
Qui melius aliis callet ferre injurias.

Ariston Spartianus: *Dicenti cuipiam regium esse amicis bene, inimicis male facere: imo, inquit, amicis bene facere: inimicos, amicos reddere.* Et apud Plutarchum Dion ille Siciliæ liberator philosophici studii veram demonstrationem in eo ait positam, non ut quis in amicos benignus sit, sed si quis injuria affectus, sit exorabilis & clemens in eos qui peccarunt.

4 *Uni marito unam uxorem jungendam.*] Vide quæ supra ex Sallustio & aliis ad hanc rem attulimus. Euripides Andromache:

——— οὐδὲ γὰρ καλὸν
Δυοῖν γυναικοῖν ἄνδρ' ἕν' ἡνίας ἔχειν·
Ἀλλ' εἰς μίαν βλέποντες εὐναίαν Κύπριν
Στέργουσιν, ὅς τις μὴ κακῶς οἰκεῖν θέλῃ.

——— *non etenim decet*
Unum imperare feminis binis virum:
Contentus uno conjugis vivat toro,
Quicunque cupiet rite curatam domum.

In ejusdem tragœdiæ choro plura sunt in hunc sensum.

5 *Fœdus matrimonii debere esse perpetuum.*] Quale fuit apud Romanos ad annum urbis vicesimum & quingentesimum, Valerio Maximo teste lib. II. cap. I. Anaxandrides in hunc sensum:

Ὁ γὰρ διαυλὸς ἐστιν αἰσχύνην ἔχων.

Reciprocum iter hoc nunquam vacat infamia.

6 *Hominis officium esse homini cuivis benefacere.*] Terentius Heautontimorumeno:

Homo sum: humani nihil à me alienum arbitror.

Inter nos cognationem quandam natura constituit, ait Florentinus Jurisconsultus, L. Ut vim. D. de Justitia. Eodem spectat proverbium, *Homo homini Deus.* Cicero De officiis primo, hominibus inter ipsos, omnibus inter omnes, societatem esse ait.

7 *Præsertim egenti.*] Horatius lib. II. Sat. II.

Cur eget indignus quisquam te divite?

In Mimo:

Bona comparat præsidia misericordia.

8 *Juramento quantum fieri potest abstinendum.*] Pythagoras: μὴ ὀμνύναι θεούς, ἀσκεῖν γὰρ αὑτοὺ

quantum fieri potest abstinendum, [9] contentos nos in victu & vestitu esse debere ad naturam necessariis. Quod si quid est in Christiana religione creditu difficile, apud sapientissimos paganorum paria inveniuntur: quod de animorum immortalitate, & reditu corporum in vitam, supra ostendimus. Sic Plato à Chaldæis edoctus [10] Divinam naturam distinguit in patrem

αὐτὸν δεῖν ἀξιόπιστον παρέχειν. *non jurandum per deos: quemque enim id curare debere ut nec jurato sibi credatur.* Quod ipsum late ad aureum carmen explicat Hierocles. M. Antoninus lib. III. in viri boni descriptione. μήτε ὅρκου δεόμενος· *Cui juramento uti non sit opus.* Sophocles OEdipode Coloneo:

Οὔ τοι σ' ὑφ' ὅρκου γ' ὡς κακὸν πιστώσομαι.

Nolo te adigere jurejurando, ut malum.

Clinias Pythagoricus trium talentorum litem perdere maluit, quam jurejurando rem veram affirmare. Narrat Basilius de legendis Græcorum libris.

9 *Contentos nos in victu & vestitu esse debere ad naturam necessariis.*] Euripides:

Ἐπεὶ τί δεῖ βροτοῖσι πλὴν δυοῖν μόνον,
Δήμητρος ἀκτῆς, πώματός θ' ὑδρηχόου,
Ἅπερ πάρεστι καὶ πέφυχ' ἡμᾶς τρέφειν;

Homini quid est necesse, præterquam duo,
Cereale germen, atque limpharum latex,
Quæ sunt parata semper & vitæ satis?

Lucanus:

Satis est populis fluviusque Ceresque.

Aristides: Ἐσθῆτος γὰρ, εἶμαι καὶ σκέπης καὶ τροφῆς δεόμεθα. *Opus nimirum habemus veste, tecto & alimentis.*

10 *Divinam naturam distinguit.*] Plato epistola ad Dionysium. Vide & Proclum in Timæum. Primum principium Plato vocat Patrem: Secundum principium, omnium Causam & præsidem, in epistola ad Hermiam, Erastum & Coriscum. Idipsum Mentem vocat Plotinus libro περὶ τριῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων. Numenius Δημιουργὸν opificem, item filium, Amelius λόγον, ut videre est apud Eusebium libro XI. cap. 17, 18, 19. Vide & Cyrillum libro contra Julianum III, IV, & VIII. Chalcidius ad Timæum primum nominat summum Deum, secundum Mentem vel Providentiam, tertium Animam Mundi vel mentem

trem; mentem paternam, quam & Dei germen vocat, Mundi opificem; & Animam qua cuncta contineantur. Cum humana natura divinam jungi posse, [11] Julianus tantus Christianorum hostis credidit, & exemplum dedit in Æsculapio, quem volebat ad tradendam hominibus medendi artem de cœlo venisse. Crux Christi multos offendit: at quæ de Diis non narrant paganorum auctores? alios famulos regum fuisse; fulminatos alios, dissectos, vulneratos. Et vero lætius esse honestum, quoties magno sibi constat, sapientissimi ipsorum dixere. [12] Plato de Republica II. quasi præscius, ait,

tem secundam. Alibi tria hæc sic discriminat, Ordinans, jubens, insinuans. De secundo sic idem: *Ratio Dei Deus est humanis rebus consulens, quæ caussa est hominibus bene beateque vivendi, si non concessum sibi munus summo à Deo negligant.* *Pythagorici ternarium numerum perfectum summo Deo assignant*, ait Servius ad Eclogam septimam. Unde non abit quod habet de iisdem Pythagoricis Aristoteles primo de Cœlo in ipso initio.

11 *Julianus tantus Christianorum hostis credidit.*] Libro VI. Ὁ γὰρ Ζεὺς ἐν μὲν τοῖς νοητοῖς ἐξ ἑαυτοῦ τὸν Ἀσκληπιὸν ἐγέννησεν· εἰς δὲ τὴν γῆν διὰ τῆς ἡλίου γονίμου ζωῆς ἐξέφηνεν· οὗτος ἐπὶ γῆς ἐξ οὐρανοῦ ποιησάμενος πρόοδον, ἑνοειδῶς μὲν περὶ τὴν Ἐπίδαυρον ἐφάνη, &c. *Jupiter inter ea quæ intellectu percipiuntur, de se Æsculapium genuit. Eundem terris certis dedit, per solis vitam genitabilem. Hic vero ex cœlo in terram progressu facto unica specie apud Epidaurum apparuit.* Porphyrius, verba ejus referente Cyrillo libro quem diximus VIII. Γένος εἶναί τι θεῶν ὃς δὴ καὶ τρέπεσθαι κατὰ καιροὺς εἰς ἀνθρώπους. *Genus quoddam deorum esse quod suo tempore in homines mutetur.* Quæ hac de re fuerit Ægyptiorum sententia, vide Plutarchum VIII. Symp. quæstione I. Adde his locum Actorum XIV. 10.

12 *Plato de Republica II. quasi præscius ait.*] Græca sic habent: Μαστιγώσεται, στρεβλώσεται, δεδήσεται, ἐκκαυθήσεται τὼ ὀφθαλμώ, τελευτῶν, πάντα κακὰ παθὼν, ἀνασχινδυλευθήσεται. Unde Cicero illud sumpsit, & in tertium de Republica

ca

it, ut vere justus exhibeatur, opus esse, ut virtus ejus omnibus ornamentis spolietur, ita ut ille habeatur ab aliis pro scelesto, illudatur, suspendatur denique. Et certe summæ patientiæ exemplum ut exstaret, aliter obtineri non poterat.

a librum retulit: *Bonus ille vir vexetur, rapiatur, manus i denique afferantur, effodiantur oculi, damnetur, vinciatur, ratur.* Lactantius, libro VI. Institutionum, cap. 17. hunc nobis locum Senecæ servavit: *Hic est ille homo honestus, qui sive toto corpore tormenta patienda sunt, sive flamma ore recipienda est, sive extendenda per patibulum manus, non quærit quid patiatur, sed quam bene.* Talem nobis & Euripides ob oculos ponit istis versibus:

Πίμπρη· κάταιθε σάρκας, ἐμπλήσθητί μου
Πίνων κελαινὸν αἷμα· πρόσθεν γὰρ κάτω
Γῆς εἶσιν ἄστρα, γῆ τ' ἄνεισ' εἰς αἰθέρα,
Πρὶν ἐξ ἐμοῦ σοι θῶπ' ἀπαντῆσαι λόγον.

Ure hac, cremaque membra & impletor mei
Potans rubentem sanguinem; in terram prius
Descendet æther, terra se in cælum feret,
Quam noster umquam sermo adulatur tibi.

Tali vere convenit illud Æschyli, Platoni memoratam dicto loco:

Οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει,
Βαθεῖαν ἄλοκα διὰ φρενὸς καρπούμενος,
Ἀφ' ἧς τὰ κεδνὰ βλαστάνει βουλεύματα.

Namque allaberdis esse, non credi, optimus,
Sulcos profundos corde demersos gerens,
Unde illa sese pulchra consilia exserunt.

HUGO

HUGO GROTIUS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER QUINTUS.

§. I. *Refutatio Judaismi incipiens ab allocutione ad Judæos.*

QUale est quod ex obscuro spec[...] enitentibus paulatim se ostendit inter lucem tenebrasque medium; talem se nobis ex densa paganismi caligine gradum moventibus Judaismus offert, pars & primordium veri. Quare Judæos compello, ne nos aversi audiant. Cognitum nobis, [1] esse ipsos progeniem sanctorum virorum, quos Deus & per Prophetas, & per Angelos suos, invisere solebat; ex eadem gente natum

1 *Esse ipsos progeniem sanctorum virorum.*] Sumpta hæc, & quæ sequuntur, ex Rom. IX. X, XI. Adde Matth. XV. 24.

2 *Vel*

natum Messiam, & primos Christianismi doctores; ipsorum esse arborem, cui nos sumus inoculati; custodes esse ipsos oraculorum Dei, quæ nos non minus ipsis veneramur; ac cum Paulo suspiria pro ipsis ad Deum emittimus, orantes ut quamprimum veniat illa dies, cum, ablato [2] velamento, quod vultui eorum impendet, clare nobiscum visuri sunt [3] complementum legis, cumque (ut habent veterum viticinia) nostrûm, qui alienigenæ sumus, quilibet [4] Hebræi viri pænulam apprehendet, rogans ut concordi pietate colamus unicum illum Deum, Deum Abrahami, Isaaci, & Jacobi.

2 *Velamento.*] 2 Cor. III. 14, 15, 16.

3 *Complementum legis.*] Rom. III. 21. VIII. 14. X. 4. XIII. 8. Gal. III. 23.

4 *Hebræi viri pænulam.*] Zachariæ VIII. 20. & sequentibus. Esaiæ II. 2. XIX. 18. & 24. Michææ IV. 2. Oseæ III. 4. Rom. XI. 25.

§ II. *Ostenditur Judæos debere miracula Jesu habere pro sufficienter probatis.*

Primum ergo rogantur, ne iniquum existiment in causa aliena, quod in sua æquum judicent. Si quis paganus ab ipsis quærat, cur credant miracula à Mose facta, nihil dicant aliud, quam inter suos adeo perpetuam constantemque ejus rei fuisse famam, ut non potuerit, nisi ex testimonio eorum, qui vidissent, proficisci. Sic [1] ab Elisæo auctum apud viduam

1 *Ab Elisæo auctum apud viduam oleum.*] 2 Reg. cap. IV.

duam oleum, [2] purgatum ſubito à mala ſcabie Syrum, [3] hoſpitæ filium ad vitam revocatum, & ſimilia alia credunt Judæi, non aliam ſane ob cauſam, quam quod teſtes bonæ fidei id proditum ad poſteros tranſmiſerunt. [4] De Eliæ vero in cælum raptu unius Eliſæi, tanquam viri omni exceptione majoris, teſtimonio fidem habent. At nos de Chriſti aſcenſu in cœlum [5] duodecim proferimus teſtes vitæ inculpatæ: [6] de Chriſto poſt mortem in terris viſo, multo plures: quæ ſi vera ſunt, verum fit neceſſe eſt & Chriſti dogma: planeque nihil à Judæis pro ſe adferri poteſt, quod non & nobis pari, aut potiori jure poſſit aptari. Sed ut teſtimonia omittamus, res prodigioſas à Chriſto factas, [7] ipſorum Thalmudiſtarum & Judæorum confeſſio eſt: quod ipſum ſufficere debet. Neque enim poteſt Deus dogmati per hominem promulgato auctoritatem efficacius conciliare, quam miraculis editis.

2 *Purgatum ſubito à mala ſcabie Syrum.*] Ibidem cap. v.

3 *Hoſpitæ filium ad vitam revocatum.*] Dicto cap. IV.

4 *De Elia vero in cælum raptu.*] Dicto libro cap. II.

5 *Duodecim proferimus teſtes.*] Marci XVI. 19. Luc. XXIV. 52. Actor. I.

6 *De Chriſto poſt mortem in terris viſo multo plures.*] Matth. XXVIII. Marc. XVI. Luc. XXIV. Joh. XX. XXI. 1 Cor. XV.

7 *Ipſorum Thalmudiſtarum & Judæorum confeſſio eſt.*] Vide quæ allata ad librum II.

§ III. *Solvitur, quod objiciunt, facta hæc miracula ope dæmonum.*

At ope Dæmonum facta ab eo prodigia, dixerunt aliqui: verum hæc calumnia ſupra jam

jam refutata est, eo quod ubi Christi dogma innotuit, omnis potestas Dæmonum confracta est. Quod addunt aliqui, didicisse Jesum in Ægypto magicas artes, speciem veri multo minorem habet, quam similis paganorum adversus Mosem accusatio,[1] quam apud Plinium [2] & Apuleium videmus. Nam fuisse Jesum unquam in Ægypto non constat, nisi ex discipulorum libris, qui addunt, infantem adhuc inde rediisse: At Mosem magnam ætatis adultæ partem in Ægypto exegisse, [3] & ipsius,[4] & aliorum narratione certum est. Sed & Mosem, & Jesum, valide purgat hoc crimine lex utriusque,[5] tales artes diserte vetans ut Deo invisas. Tum vero si Christi, & ejus discipulorum tempore, usquam aut in Ægypto, aut alibi, extitisset ars ulla magica, qua possent ea fieri, quæ de Christo prædicantur, muti omnes subito sanari, claudis gressio, cæcis visus dari; Imperatores,[6] Tiberius,[7] Nero, atque alii, qui

1 *Quam apud Plinium.*] Libro XXX. cap. I.

2 *Et Apuleium.*] Apologetico II.

3 *Et ipsius.*] Exodi II. IV. & sequentibus.

4 *Et aliorum narratione certum est.*] Manethonis, Chæremonis, Lysimachi apud Josephum contra Appionem primo, Justini, Taciti.

5 *Tales artes diserte vetans.*] Exod. XXII. 18. Levit. XX. 6, 7. Num. XXIII. 23. Deut. XVIII. 10. I Sam. XXVIII. 9. 2 Reg. XVII. 17. XXI. 6. Actor. XIII. 8, 9, 10. XVI. 18. XIX. 19.

6 *Tiberius.*] Tacitus Annalium VI. Suetonius ejus vita c. LXIII. & LXIX.

7 *Nero.*] De quo Plinius libro XXX. cap. II. in Magiæ historia: *Non cithara tragicique cantus libido illi major fuit.* Postea: *Nemo unquam ulli arti impensius favit. Ad hac non opes illi defuere, non vires, non discendi ingenium.* Mox narrat magicis

qui ad inquirenda talia nullis impendiis peperc[erunt], haud dubie eam deprehendissent. Et si verum est, [8] quod tradunt Judæi, senatores magni Synedrii gnaros fuisse magicarum artium, ut reos possent convincere, sane cum iidem Jesu inimicissimi fuerint, & honori ejus maxime per miracula crescenti invidentes, aut opera similia ex eadem arte edidissent ipsi, aut certis argumentis apertum fecissent ipsius opera non aliunde proficisci.

magicis cœnis initiatum à Tiridate rege.

8 *Quod tradunt Judæi.*] Thalmud titulo de Synedrio: & titulo de Sabbato.

§ IV. *Aut vi vocum.*

Quod vero Judæorum nonnulli prodigia Jesu asscribunt nomini cuidam arcano, quod à Solomone in Templo positum duo leones per mille & amplius annos custodierint, quodque ab Jesu sublectum sit; non mendaciter modo, sed & impudenter confictum est: cum de illis leonibus, re maxime insigni, atque admiranda, nec libri Regum nec Paralipomena, nec Josephus quicquam prodant; sed nec Romani, qui cum Pompeio Templum intrarunt ante Jesu tempora, tale aliquid comperierint.

§ V.

§ V. *Ostenditur divina fuisse Jesu miracula, quia is docuit cultum unius Dei, qui Mundi est opifex.*

Verum posito à Christo edita esse prodigia, quod Judæi fatentur, dicimus, ex ipsa lege Mosis sequi, fidem ei adhibendam. Dixit enim Deus Deut. XVIII. futurum, ut post Mosem, alii quoque Prophetæ à Deo excitarentur, iisque obediendum à populo; nisi id fieret, graves pœnas denuncians. [1] Certissimæ autem Prophetarum notæ sunt prodigia. Neque enim illustriora alia animo concipi possunt. Ad Deut. XIII. dicitur, si quis Prophetam se ferens prodigia ediderit, ei non credendum, si populum ad novum Deorum cultum pelliciat. Nam illa prodigia ut fiant, in hoc tantum à Deo permitti, ut experiatur an satis constans sit populus in veri Dei cultu. Ex quibus locis collatis inter se [2] Hebræi interpretes recte colligunt, Omni ei, [3] qui miracula faciat, credendum, extra quam si à veri Dei cultu abducat; quia in eo solo casu prædictum sit, ne miraculis, quamvis speciosis, fides habeatur. Jesus

1 *Certissima autem prophetarum nota sunt prodigia.*] Et futurorum prædictiones, quæ & ipsæ prodigiis recte accensentur. Deut. XVIII. 22.

2 *Hebræi interpretes.*] Vide Mosem Maimonidem, & alios productos in Conciliatore Manassis, quæstione IV. ad Deuteronomium.

3 *Qui miracula faciat.*] Cujusque prædicta impleantur. Hoc argumento valide pugnat Chrysostomus v. adversus Judæos, & sermone Christum esse Deum in Tomo VI. Saviliano.

ſus autem non modo falſos Deos coli non docuit, [4] ſed contrà hoc, tanquam crimen graviſſimum, diſerte vetuit, docuitque nos, & Moſis, &, qui eum ſecuti ſunt, Prophetarum ſcripta venerari: quare nihil eſt, quod miraculis ejus objici poſſit. Nam quod quidam objiciunt, legem Jeſu aliqua in parte à Moſis lege diſcrepare, id non ſufficit.

4 *Sed contra hoc tanquam crimen graviſſimum diſerte vetuit.*] Marci XII. 29, 32. Joh. XVII. 3. Act. XV. 20. 1 Cor. V. 10, 11, 18. VI. 9. X. 7. XII. 2. 2 Cor. VI. 16. 1 Theſſ. I. 9. 1 Joh. V. 21.

§ VI. *Solutio objectionis ſumptæ ex diſcrepantia inter legem Moſis & legem Jeſu: ubi oſtenditur lege Moſis perfectiorem aliam dari potuiſſe.*

Nam ipſi Hebræorum Doctores normam hanc ponunt: [1] Ad imperium Prophetæ (id eſt, miracula facientis) qualecunque præceptum intrepide poſse violari, excepto illo de unius Dei cultu. Et ſane poteſtas leges condendi, quæ penes Deum fuit, cum per Moſem daret præcepta, poſtea ab eo non abiit; nec quiſquam, qui ſuo jure leges dedit, eo impeditur alias etiam pugnantes dare. Quod Deum eſſe immu-

1 *Ad imperium Prophetæ, id eſt, miracula facientis, qualecunque præceptum intrepide poſſe violari.*] Ponitur hæc regula in Thalmude titulo de Synedrio. Sic ad præceptum Joſuæ violata lex Sabbati Joſ. VI. Et extra locum lege præſcriptum ſacrificarunt prophetæ, ut Samuel. 1 Sam. VII. 17. XIII. 8. & Alias 1 Reg. XVIII. 38.

2 *Univ*

immutabilem objiciunt, id nihil eſt: non enim de intrinſeca Dei natura, ſed de operibus agitur. Lux tenebris mutatur, juventus ſenectute, æſtas hyeme, quæ omnia Dei ſunt opera. Adamo olim Deus poma cætera permiſit, [2] unius arboris fructu interdixit; nempe quia ita libuit. Prohibuit generaliter homines occidere; [3] Abrahamo imperavit ut filium mactaret. Victimas ſeorſim à Tabernaculo alias vetuit, [4] alias accepit. Nec ſequitur, ſi bona fuit lex per Moſem data, nullam dari potuiſse meliorem. Solent parentes cum infantibus balbutire; ad ætatis vitia connivere; cruſtulo eos ad diſcendum allicere. At ubi proceſſit ætas, corrigitur ſermo; inſtillantur virtutis præcepta; oſtenditur quæ ſit honeſti pulchritudo, quæ ejus præmia. [5] Non fuiſse autem ejus legis præcepta ſumme perfecta, vel eo liquet, quod multi illorum temporum viri ſancti vitam ſecuti ſunt illis præceptis excellentiorem. Moſes qui ultionem doloris partim manu, partim judicio exigi permittit, ipſe atrociſſimis injuriis vexatus, [6] precatorem ſe pro inimicis conſtituit. Sic [7] David rebelli filio parci vult; [8] male-

2 *Unius arboris fructu interdixit.*] Gen. II, 17.

3 *Abrahamo imperavit ut filium mactaret.*] Gen. XXII. 2.

4 *Alias vetuit, alias accepit.*] Diximus modo de hac re.

5 *Non fuiſſe autem ejus legis præcepta ſumme perfecta.*] Hebr. VIII. 7.

6 *Precatorem ſe pro inimicis conſtituit*] Exod. XXXII. 11, 12, 13, 31. Num. XI. 2. XII. 13. XIV. 13. & ſequentibus: XXI. 7, 8. Deut. IX. 18, 26. XXXIII.

7 *David defectori filio parci vult.*] 2 Sam. XVIII. 5.

 8 *Ma-*

[8] maledicta in se jacta fert patienter. Dimisisse uxores viri boni nusquam leguntur, cum tamen id lex permitteret. Nimirum [9] ad majorem populi partem aptantur leges: itaque in illo statu par fuit quædam dissimulari, ad perfectiorem regulam reducenda illo tempore, quo majore vi Spiritûs populum novum ex cunctis populis Deus sibi erat collecturus. Etiam præmia lege Mosis aperte proposita ad hanc vitam mortalem spectant omnia; unde fatendum est, [10] legem aliquam illa lege meliorem dari potuisse, quæ æterna præmia, non sub umbris, sed aperte proponeret, quod lege Christi factum videmus.

§ VII.

8 *Maledicta in se jacta fert patienter.*] 2 Sam. XVI. 10.

9 *Ad majorem populi partem aptantur leges.*] Origenes adversus Celsum III. Ὥσπερ ἔλεγέ τις τῶν νομοθετῶν, πρὸς τὸν ἐρωτῶντα εἰ τοὺς καλλίστους ἔθετο τοῖς πολίταις νόμους, ὅτι οὐ τοὺς καθάπαξ καλλίστους, ἀλλ' ὧν ἐδύνατο τοὺς καλλίστους. *Quod quidam ait legum conditorem dixisse interrogatum, an optimas dedisset leges civibus, non omnium dedisse se optimas, sed quantum fieri poterat.* Porphyrius lib. I. De non esu animantium, de legum conditoribus: Εἰ δ' οὗτοι πρὸς τὸν κατὰ φύσιν λεγόμενον μέσον βίον ἀφορῶντες καὶ ἃ προσίοιντ' ἂν καὶ οἱ πολλοί, οἷς τὰ ἐκτὸς ὡς τὰ ἀγαθὰ ἢ κακὰ, καὶ τὰ τοῦ σώματος ὡσαύτως ὑπείληπται, νομοθετοῦσιν, τί τις τὸν τούτων παραφέρων νόμον ἀνατρέπει ἢ βίον; *Quod si illi respicientes ad vitam illam quæ secundum naturam est, & media vocatur, & ad ea quæ capiant homines, qui externa, quæque in corpore sita sunt, bona malaque existimant, leges condidere; in quo lædit vitam qui talibus legibus melius aliquid adjicit?*

10 *Legem aliquam illa meliorem dari potuisse, quæ æterna præmia non sub umbris, sed aperte proponeret, quod Christi lege factum videmus.*] Hebr. VII. 19, 22. VIII. 6. 2 Tim. I, 10.

§ VII. *Ab Jeſu in terris obſervatam legem Moſis, nec poſt abolita niſi ea præcepta, quæ intrinſecam bonitatem non habebant.*

Notandum hic obiter ad vincendam iniquitatem Judæorum, qui Jeſu coævi fuerunt, Jeſum peſſime ab ipſis tractatum, & ſupplicio deditum, cum nullum ejus admiſſum adverſus legem poſſet adferri. [1] Circumciſus erat; [2] cibis utebatur Judaicis; [3] veſtitu ſimili; [4] purgatos ſcabie mittebat ad ſacerdotes; [5] paſchata, & alios dies feſtos religioſe obſervabat. Si quos ſanavit ſabbato, [6] oſtendit non tantum ex lege, [7] ſed & ex receptis ſententiis, talia opera ſabbato non interdicta. Tum vero primum cœpit promulgare [8] legum quarundam abrogationem, cum morte devicta in cælum evectus, etiam Spiritus Sancti conſpicuis donis ornaſſet ſuos, iiſque rebus oſtendiſſet adeptum ſe [9] poteſtatem regiam, [10] in qua continetur legis condendæ auctoritas: idque ſecundum Danielis

1 *Circumciſus erat.*] Luc. II. 21.

2 *Cibis utebatur Judaicis.*] Gal. IV. 5.

3 *Veſtitu ſimili.*] Matth. IX. 20.

4 *Purgatos ſcabie mittebat ad ſacerdotes.*] Matth. VIII. 4. Marc. I. 44. Luc. V. 14.

5 *Paſchata & alios dies feſtos religioſe obſervabat.*] Luc. II. 41. Joh. II. 13, 23. XI. 56. XII. 1. Joh. VII. 2.

6 *Oſtendit non tantum ex lege.*] Matth. XII. 5.

7 *Sed & ex receptis ſententiis talia opera ſabbato non interdicta.*] Matth. XII. 11.

8 *Legum quarundam abrogationem.*] Actor. X. Coloſſ. II. 14.

9 *Poteſtatem regiam.*] Actor. II. 36. Apoc. I. 5.

10 *In qua continetur legis condendæ auctoritas.*] Jacob. I. 25.

Danielis vaticinium capite III. & VIII. collato etiam capite VIII. & XI. qui prædixerat fore, ut paulo post destructa regna Syriæ & Ægypti (quorum posterius sub Augusto contigit) Deus regnum daturus esset [11] homini, qui plebeius videretur, in omnis tractûs sermonisque populos, & quidem nunquam desiturum. Pars vero illa legis, cujus necessitas à Christo sublata est, nihil continebat sua natura honestum; sed constabat ex rebus per se mediis, ac proinde non immutabilibus. Nam si eæ res per se aliquid haberent, cur faciendæ essent, [12] omnibus populis, non uni eas præscripsisset Deus; & ab initio statim, non postquam bis mille, & quod excedit, annos vixerat humanum genus. Abel, Enoch, Noë, Melchisedec, Job, Abraham, Isaac, Jacob, omnes viri pii & Deo eximie cari, hanc legis partem ignorarunt, aut totam aut ferme totam,

11 *Homini, qui plebeius videretur.*] Dan. II. 45. VII. 13. Nam filius hominis Hebræis vilitatem quandam significat. Et sic vocantur Prophetæ, comparati cum Angelis: ut & Iacchiadæ notatum ad Dan. X. 16.

12 *Omnibus populis, non uni eas præscripsisset Deus.*] Id autem tantum abest, ut leges aliquot, puta de primitiis, de decimis, de congregatione ad festos dies, expresse se referant ad unum Judææ locum, quo certe omnes gentes coire non poterant. Vide Exodi XXIII. 19. & XXXIV. 26. Deut. XXVI. 2. & sequentibus. Item Deut. XII. 5. & seqq. XIV. 23. & seqq. Item Exodi XXIII. 17. XXXIV. 2, 23, 24. Deut. XVI. 16. De sacrificiis legem eodem modo interpreta est vetustissima consuetudo. Solis Hebræis, non & alienigenis, datam Mosis legem docet Thalmud in titulo de Synedrio, & titulo Chagiga: Maimonides ad Deut. XXXIII. & Bachai.

13 Sive

tam, neque eo minus acceperunt testimonium & suæ in Deum fiduciæ, & amoris divini in se. Neque Moses socerum Jethronem ad hos ritus suscipiendos adhortatus est; neque Jonas Ninevitas; nec alii Prophetæ Chaldæos, Ægyptios, Sidonios, Tyrios, Idumæos, Moabitas, ad quos scribunt, ob eos non susceptos reprehendunt, cum peccata ipsorum satis exacte enumerent. Peculiaria ergo erant hæc præcepta, [13] sive ob vitandum aliquod malum, in quod proni erant Judæi; sive ad experimentum obedientiæ; sive ad rerum futurarum significationem introducta. Quare non magis mirandum est, ea aboleri potuisse, quam si quis Rex municipalia quædam statuta tollat, ut toti imperio jus idem statuat. Neque vero quicquam adferri potest, quo probetur, Deum se adstrinxisse, ne quid ejus mutaret. Nam si dicas, præcepta hæc vocari perpetua, [14] eadem voce utuntur sæpe & homines, cum significare volunt, quæ sic jubent, non esse annalia, [15] aut certis temporibus, puta belli, pacis,

13 *Sive ad vitandum aliquod malum, in quod proni erant Judæi.*] Rituales supra modum, eoque ad idololatriam proni. Ostendunt id passim Prophetæ: maxime Ezechiel XVI.

14 *Eadem voce utuntur & homines.*] L. Hac edictali. Cod. de Secundis nuptiis. L. Hac in perpetuum. Cod. de Diversis prædiis, libro XI. & alibi sæpe.

15 *Aut certis temporibus, puta belli, pacis, cara annona accommodata.*] L. Valerius apud Livium lib. XXXIV. *Quas tempore aliqua desiderant leges, mortales, & temporibus ipsis mutatas video: quæ in pace latæ sunt, plerumque bellum abrogat; quæ in bello, pax.*

16 *Quam-*

pacis, caræ annonæ accommodata: quo tamen non impediuntur, quo minus novas de iisdem rebus constitutiones edant, ubi id publica utilitas exegerit. Sic & Dei præcepta data Hebræis alia erant temporaria, [16] quamdiu in locis desertis ageret populus, [17] alia adstricta habitationi terræ Cananææ: ab his ergo ut illa distinguat, perpetua vocat, quo intelligi possit, non debere ea usquam aut unquam intermitti, nisi Deus contrariæ voluntatis daret significationem. Quod loquendi genus, cum omnibus populis sit commune, eo minus mirari debent Hebræi, qui sciant in lege sua [18] jus perpetuum & servitutem perpetuam vocari, quæ duret à Jubilæo ad Jubilæum: [19] Messiæ vero adventus ab ipsis vocatur complementum Jubilæi, sive magnus Jubilæus. Quid quod novi fœderis olim ineundi promissio apud Prophetas Hebræos exstat; [20] ut Jeremiæ XXXI. ubi pollicetur Deus novum se pactum initurum, quod ipsis mentibus sit inscripturus:

16 *Quamdiu in locis desertis ageret populus.*] Ut Exodi XXVII. Deut. XXIII. 12.

17 *Alia adstricta habitationi terræ Cananææ.*] Ut Deut. XII. 1, 20. XXVI. 1. Num. XXXIII. 52.

18 *Jus perpetuum & servitutem perpetuam.*] Exodi XXI. 6. 1 Sam. I. 22. Et sic vocem לעולם in lege rituali accipi posse sensit Josephus Albo lib. III. Fundamentorum, capite 16. etiam sacerdotium Phineæ dicitur עד עולם, Psal. CVI. 30, 31. εἰς τὸν αἰῶνα, Sirachide XLV. 28, 29, 30. ἱερωσύνη αἰωνία, 1 Mach. II. 55.

19 *Messiæ vero adventus ab ipsis vocatur, complementum Jubilæi.*] In Pereck Chaleck & alibi, idque ex Esaia LXVI. 2.

20 *Jeremiæ XXXI.*] v. 31. & sequentibus.

1 Ab

inſcripturus: neque opus habituros homines, ut religionem alii ex aliis diſcant, apertam enim omnibus fore. Præterea veniam ſe daturum ante delictorum. Quæ res ferme ita ſe habet, ac ſi rex aliquis poſt graves civium inter ſe inimicitias, ad pacem ſtabiliendam, ſublata legum varietate, communem omnibus eamque perfectam legem imponat, & in poſterum ſe emendantibus polliceatur omnium commiſſorum impunitatem. Hæc quanquam ſufficiant, euntes per partes ſingulas ſublatæ legis, oſtendemus, eas tales non eſſe, ut aut Deo per ſe placere poſſent, aut ſemper durare deberent.

§ VIII. *Ut ſacrificia, quæ nunquam per ſe Deo placuerunt.*

Præcipuum, & quod maxime in oculos incurrit, ſunt ſacrificia, de quibus multi Hebræi ſentiunt, prius [1] ab hominum ingenio ea

1 *Ab hominum ingenio ea excogitata.*] Chryſoſtomus XII. de Statuis de Abele locutus: Οὐ γὰρ παρά τινος μαθὼν, οὐδὲ νόμου περὶ ἀπαρχῶν διαλεγομένου ταῦτα ἀκούσας, ἀλλ᾽ οἴκοθεν καὶ παρὰ τοῦ συνειδότος διδαχθεὶς, τὴν θυσίαν ἐκείνην ἀνήνεγκε. *Non enim ab ullo edoctus, non lege accepta qua de primitiis aliquid conſtitueret, ſed apud ſe ſuapte motus conſcientia ſacrificium illud obtulit.* In Reſponſis ad Orthodoxos, in operibus Juſtini, ad Interrogatum LXXXIII. Οὐδεὶς τῶν θυσάντων τὰ ἄλογα θυσίαν τῷ Θεῷ πρὸ τοῦ νόμου μετὰ τὴν θείαν διάταξιν ἔθυσε, κἂν φαίνεται ὁ Θεὸς ταύτην προσδεξάμενος, τῇ ταύτης ἀποδοχῇ δεικνύων τὸν θύσαντα εὐάρεστον αὐτῷ. *Nemo eorum qui ante legem pecudes Deo obtulit, divino id juſſu fecit, quamquam patet talia acceptaſſe Deum, & acceptando oſtendiſſe earum ſibi eſſe eum qui offerebat.*

2 *Ita*

ea excogitata, quàm à Deo jussa. Certe id apparet, Hebræos multorum rituum fuisse appetentes, [a] ita ut satis causæ fuerit, cur Deus plurimos injungeret, vel ob hoc, ne ad falsorum Deorum cultum memoria Ægyptiaci incolatus redirent. At cum eorum posteri plus æquo hæc æstimarent, tanquam per se Deo grata, & veræ pietatis partem, reprehensi sunt per Prophetas; *Sacrificiorum causa*, inquit Deus apud Davidem Psalmo, qui est apud Hebræos quinquagesimus, *ne verbum quidem tecum velim commutare: nempe ut holocausta alia super alia mihi mactes; ut juvencos, aut hircos accipiam de tuis septis. Nam certe quicquid animantium per saltus pascitur, aut per montes errat, meum est. In numerato habeo & volucres & feras: ita ut si esurirem, nihil opus esset mihi te convenire; mihi, inquam, cujus est hoc Universum, & quicquid in eo conspicitur. Putasne vesci me carne pingui, aut bibere*

a *Ita ut satis causa fuerit, cur Deus plurimos eis injungeret, vel ob hoc ne ad falsorum deorum cultus memoria Ægyptiaci incolatus redirent.*] Hanc ipsam causam legis de sacrificiis affert Maimonides in Ductore dubitantium lib. III. cap. 32. Tertullianus adversus Marcionem II. *Sacrificiorum quoque onera & operationum, & oblationum negotiosas scrupulositates nemo reprehendat, quasi Deus talia proprie sibi desideraverit, qui tam manifeste exclamat; Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum? &c. Quis exquisivit ista de manibus vestris? Sed illam Dei industriam sentiat, qua populum pronum in idololatriam & transgressionem, ejusmodi officiis religioni sua voluit adstringere, quibus superstitio sæculi agebatur, ut ab ea avocaret illos, sibi jubens fieri quasi desideranti, ne simulacris faciendis delinqueret.*

re hircorum sanguinem? imo laudem Deo sacrifica, & vota redde. Sunt inter Hebræos, qui hæc eo dici ajunt, quod qui sacrificia illa offerebant, animo vitaque impuri essent. At aliud docent, quæ attulimus verba, rem scilicet per se nihil habere Deo gratum. Et, si seriem totam Psalmi consideres, pios illis verbis alloquitur Deus. Dixerat enim: *Congregate mihi pios*: deinde, *Audi popule mi*: hæc docentis sunt. Postea, finitis quæ attulimus, ut fieri solet, ad impios sermo convertitur: *Impio autem dicit Deus.* Eundem sensum ostendunt loca alia, ut Psal. LI. *Sacrificia ut tibi dem, gratum tibi non est, neque holocaustis delectaris. Sed quod vere tibi placet sacrificium, est animus culpæ suæ sensu dejectus: mentem enim quasi fractam atque contritam, ô Deus, non despicis.* Simile est illud Psal. XL. *Victima & oblato libo non delectaris. Sed me tanquam perfossa aure tibi mancipas: non exigens aut holocaustum, aut victimam piacularem. Itaque respondi, en adsum; ac tanquam ex pacto conscripto faciam, quod velis; quæ voluptas mea est: Lex enim tua cordi meo inhæret. Æquitatis tuæ laudes non intra cogitationes meas claudo: sed veracitatem tuam ac benignitatem prædico ubique: præsertim vero misericordiam tuam atque fidem celebro in numeroso cœtu.* Apud Esaiam cap. I. sic Deus loquens inducitur: *Quo mihi tot victimæ? Satias me tenet holocaustorum ex arietibus, & adipis quam-*

quamvis pinguissimi. Nec amo sanguinem sive ille juvencorum est, sive agnorum, sive hædorum, ut cum eo apud me appareatis. Nam quis hoc de vobis exegit, ut eo modo subdialia impuraretis? Apud Jeremiam vero VII. locus est huic geminus, & ejus interpres: *Sic ait Dominus Angelorum, Deus Israelis. Holocausta vestra congerite cum victimis, & ipsi earum carne vescimini. Nam quo primum tempore majores vestros eduxi ex Ægypto, nihil exegi aut præcepi de holocaustis & victimis. Sed hoc est quod illis serio edixi, ut mihi obedientes forent: sic me fore Deum ipsorum; ipsos vero meum populum. Utque ea incederent via, quam ego ipsis eram imperaturus; Sic omnia ipsis prospere eventura.* Apud Oseam hæc sunt Dei verba cap. VI. *Beneficentiam in homines multo* [3] *acceptiorem habeo, quam sacrificium: de Deo recte sentire supra omnia est holocausta.* Apud Michæam vero cap. VI. cum quæstio esset instituta, quomodo quispiam Deum sibi optime concliaret, arietum ingenti numero, vi magna olei, an vitulis anniculis; respondet Deus, *Dicam tibi quid sit vere bonum, mihique gratum. Nimirum* [4] *ut suum*

3 *Acceptiorem habeo quam sacrificium.*] Ita & Chaldæus interpres hunc locum exponit.

4 *Ut suum cuique reddas, ut bene aliis facias, & ut Deo humilem ac submissum te prabeas.*] Itaque ajunt Judæi legis præcepta numero 13 CII. ab Isaia contracta in sex. XXXIII. 15. à Michæa hoc loco in tria: ab Esaia in duo, LVI. 1. ab Abacuco

suum cuique reddas, ut bene aliis facias, & ut Deo humilem ac submissum te præbeas. Quibus ex locis cum appareat, sacrificia non esse earum rerum in numero, quas Deus per se aut primario velit; populus vero, irrepente paulatim (ut fit) prava superstitione, in illis posuerit potissimam pietatis partem, & victimis suis crediderit peccata satis compensari; quid mirum est, si tandem Deus sustulit rem suapte natura mediam, sed cujus usus jam in vitium fluxerat, [5] cum Rex quoque Ezechia à Mose erectum æreum serpentem confregerit, ideo quod populus eum religioso cultu venerari cœpisset? Neque vaticinia desunt, quæ sacrificia illa, de quibus controversia est, desitura prædixerint; quod facile quivis intelliget, qui modo consideraverit, secundum Mosis legem sacrificare soli Aaronis posteritati concessum, idque duntaxat in solo patrio. Jam vero Psalmo cx. secundum numerum Hebræum, promittitur rex latissime dominaturus, initio regnandi facto ex Sione, qui rex idem & sacerdos in perpetuum futurus esset, idque instar Melchisedeci. Esaias vero cap. xix. dicit, Altare visum iri in Ægypto, ubi non tantum Ægyptii, sed Assyrii quoque, & Israelitæ Deum sint culturi: & capite lxvi. ait, Futurum

neo in unum, ii. 4. Item ab Amoso v. 6.

5 *Cum Rex quoque Ezechia à Mose erectum æreum serpentem confregerit.*] 2 Reg. cap. xviii. vers. 4.

 6 *Qua*

rum ut longissime dissiti, & omnium sermonum populi, non minus quam Israelitæ, munera Deo offerant, & ex ipsis quoque constituantur, qui sint sacerdotes & Levitæ: [6] quæ omnia, stante Mosis lege, fieri non poterant. His adde, quod apud [7] Malachiam cap. I. Deus futura prædicens, fastidio sibi esse ait Hebræorum munera; ab ortu ad occasum, apud gentes omnes nomen suum celebrari, suffitumque sibi fieri, & purissima sibi offerri. Daniel vero cap. IX. Gabrielis Angeli de Christo oraculum referens; *abolebit*, inquit, *sacrificium & munus*. Neque verbis tantum, sed & rebus ipsis satis significat Deus, non amplius probari sibi præscripta per Mosem sacrificia, cum jam per annos amplius mille sexcentos patiatur Judæos esse sine Templo, sine altari, sine certo generum censu; unde constare possit, qui sint, quibus sacra facere fas sit.

6 *Quæ omnia stante Mosis lege, fieri non poterant.*] Adde locum Jeremiæ III. 16. *In diebus illis, dixit Dominus, non dicent ultra, Arca fœderis Domini; neque ejus res veniet in cogitationem aut memoriam; neque visitabunt Arcam; neque ultra ut nunc fiet.*

7 *Malachiam capite* I.] Vide hujus loci luculentam paraphrasim apud Chrysostomum II. adversus Gentes.

§IX. *Item ciborum discrimen.*

Quod de sacrificiorum lege ostendimus, idem ostendamus & de ea, qua ciborum certa genera interdicuntur. Constat ergo, post

magnum

magnum diluvium, [1] Noæ ejusque posteris à Deo jus datum quolibet victu utendi; quod jus proinde non ad Japhetum tantum, & Chamum, sed & ad Semum, ejusque posteros Abrahamum, Isaacum, Jacobum transiit. Sed cum postea populus in Ægypto pravis superstitionibus ejus gentis imbutus esset, tum primum Deus quædam animantium genera edi vetuit; [2] seu quod illa potissimum

1 *Noæ ejusque posteris à Deo jus datum quolibet victu utendi.*] Obstare videtur mentio animalium mundorum & immundorum in diluvii historia. Sed aut id κατὰ πρόληψιν dictum est ad eos, quibus nota lex; aut immunda intelligi debent ea, quæ hominum victus naturaliter defugit: quæ profana dixit Tacitus Historiarum VI. nisi malis munda accipere quæ herbis aluntur, immunda quæ aliis pascuntur animantibus.

2 *Seu quod illa potissimum Ægyptii diis suis offerrent, & ex illis aruspicium facerent.*] Origenes libro IV. contra Celsum: Δαίμονές τινες φαῦλοι καὶ (ἵν' οὕτως ὀνομάσω) Τιτανικοὶ ἢ γιγάντειοι, ἀσεβεῖς πρὸς τὸ ἀληθῶς θεῖον καὶ τοὺς ἐν οὐρανῷ ἀγγέλους γεγενημένοι, καὶ πεσόντες ἐξ οὐρανοῦ, καὶ περὶ τὰ παχύτερα τῶν σωμάτων καὶ ἀκάθαρτα ἐπὶ γῆς καλινδούμενοι, ἔχοντές τι περὶ τῶν μελλόντων διορατικὸν, ἅτε γυμνοὶ τῶν γηΐνων σωμάτων τυγχάνοντες· καὶ περὶ τὸ τοιοῦτον ἔργον καταγινόμενοι, βουλόμενοι ἀπάγειν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ὑποδύονται τῶν ζώων τὰ ἁρπακτικώτερα, καὶ ἀγριώτερα, καὶ ἄλλα πανουργότερα, καὶ κινοῦσιν αὐτὰ πρὸς ἃ βούλονται. ἢ τὰς φαντασίας τῶν τοιωνδὶ ζώων τρέπουσιν ἐπὶ τὰς πτήσεις καὶ κινήσεις τοιάσδε, ἵν' ἄνθρωποι διὰ τῆς ἐν τοῖς ἀλόγοις ζώοις ἁλισκόμενοι μαντικῆς, Θεὸν μὲν τὸν περιέχοντα τὰ ὅλα μὴ ζητῶσι, μηδὲ τὴν καθαρὰν θεοσέβειαν ἐξετάζωσι· πέσωσι δὲ τῷ λογισμῷ ἐπὶ τὴν γῆν, τοὺς ὄρνεις, καὶ τοὺς δράκοντας. ἔτι δ' ἀλώπεκας καὶ λύκους· καὶ γὰρ παρατετήρηται τοῖς περὶ ταῦτα δεινοῖς, ὅτι αἱ ἐναργέστεραι προγνώσεις διὰ τῶν τοιούτων ζώων γίγνονται. ἅτε μὴ δυναμένων τῶν δαιμόνων ἐν τοῖς ἡμερωτέροις τῶν ζώων τοσοῦτον, ὅσον δύνανται διὰ τὸ παραπλήσιον τῆς κακίας, καὶ οὐ κακίαν μὲν, οἱονεὶ δὲ κακίαν οὖσαν ἐν τοῖς τοιοισδὶ τῶν ζώων ἐνεργῆσαι τάδε τὰ ζῶα. ὅθεν εἴπερ ἄλλο τι Μωϋσέως τεθαύμακα, καὶ τὸ τοιοῦτον θαύματος ἀποφαίνω ἄξιον εἶναι, ὅτι φύσεις κατανοήσας ζώων διαφόρους, καὶ εἴτ' ἀπὸ τοῦ θείου μαθὼν τὰ περὶ αὐτῶν, καὶ τῶν ἑκάστῳ ζώῳ συγγενῶν δαιμόνων, εἴτε

ssimum Ægyptii diis suis offerrent, & ex illis aruspicium facerent; [3] seu quod in lege illa umbra-

καὶ αὐτὸς ἀναβαίνων τῇ σοφίᾳ ἐν τῇ περὶ ζώων διαλέξει, πάντα μὲν ἀκάθαρτα ἔφησεν εἶναι τὰ νομιζόμενα παρ' Αἰγυπτίοις καὶ τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις εἶναι μαντικά, ὡς ἐπίπαν δὲ εἶναι καθαρὰ τὰ μὴ τοιαῦτα. *Mali quidam dæmones, & (ut sic loquar) Titanici aut gigantei, qui impie in verum numen & cælestes Angelos se gessere, ideoque è cælo ejecti sunt, circa corporum crassiora & impuriora in terris se agitant; cumque habeant aliquam circa futura perspicaciam, (ut qui à terrenis corporibus sint liberi, & in talibus negotiis multum versati) hoc unice studentes humanum genus ut abducant à vero Deo, insinuant se in animantium fera ac rapacia maxime, deinde & in calllidiora; & ea, quoties volunt, quo volunt movent, aut etiam talium animantium vim imaginosam incitant ad hos aut illos volatus motionesve, ut homines capti divinationibus, quæ per muta fiunt animalia, Deum cuncta continentem non quærant, neque veram exerceant pietatem; sed cogitationibus suis decidant in terram, in aves, in dracones, quin etiam in vulpes & lupos. Observatum enim est harum rerum peritis, prædictiones maxime notabiles per id genus animantia fieri, non valentibus, ut videtur, dæmonibus tantum efficere in mansuetis animantium, quantum prava ista animantia possunt in aliis quæ diximus animantibus, ob id quod ista habent vitio simile, non vitium proprie, sed quasi vitium. Quamobrem si quid aliud in Mose & miratus sum ipse, & dignum miratu existimo, hoc est, quod cum percepisset naturas animantium diversas; sive à Deo edoctus ea, quæ ad animantia & ad dæmones animantium cuique affines pertinebant; sive propria ipse scientia perductus ad noscendos animantium gradus, omnia ea impura pronunciavit, quæ ab Ægyptiis aliisque gentibus vim divinandi habere censebantur; contra vero omnia ea pura quæ extra illum essent censum.* Similia habet Theodoretus libro VII. adversus Græcos. Non plane alienum hinc quod Manetho dixit: Νομοθετήσας καὶ ἄλλα πλεῖστα, μάλιστα τοῖς Αἰγυπτίοις ἐθισμένοις ἐναντιούμενα. *Cum plurima constituisset alia, Ægyptiorum institutis pugnantia.* Et quod Tacitus de Judæis: *Prophana illis omnia, quæ apud nos sacra.* Deinde: *Cæso ariete velut in contumeliam Ammonis, bos quoque immolatur quem Ægyptii Apim colunt.*

3. *Seu quod in lege illa umbratica certis animantium generibus certa hominum vitia notarentur.*] Barnabas in Epistola: Ὅτι δὲ Μωϋσῆς εἴρηκεν, οὐ φάγεσθε χοῖρον, οὐδὲ ἀετὸν, οὐδὲ ὀξύπτερον, οὐδὲ κόρακα, οὐδὲ πάντα ἰχθὺν ὃς οὐκ ἔχει λεπίδα. ἐν αὐτῷ τρία εἴληφεν ἐν τῇ συνέσει δόγμα-

umbratica certis animantium generibus certa hominum vitia notarentur. Non esse præcepta

δόγματα. πέρας γέ τοι λέγει λόγοις αὐτοῖς ἐν τῷ Δευτερονομίῳ· καὶ διαθήσομαι πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον τὰ δικαιώματά μου· ἄρα οὐκ ἔστιν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ τὸ μὴ τρώγειν· Μωσῆς δὲ ἐν πνεύματι ἐλάλησε. τὸ οὖν, χοῖρον, πρὸς τοῦτο εἴρηκεν· οὐ μὴ κολληθήσῃ, φησὶν, ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινες ὅμοιοί εἰσι χοίροις· ὅταν γὰρ σπαταλῶσιν, ἐπιλανθάνονται τοῦ κυρίου ἑαυτῶν. ὅταν δὲ ὑστερηθῶσιν, ἐπιγινώσκουσι τὸν κύριον. καὶ χοῖρος ὅταν τρώγῃ, οὐκ οἶδε τὸν κύριον, ὅταν δὲ πεινάζῃ, κραυγάζει, καὶ λαβὼν πάλιν σιωπᾷ. Οὐδὲ μὴ φάγῃς, φησὶ, τὸν ἀετὸν, οὐδὲ τὸν ὀξύπτερον, οὐδὲ τὸν ἰκτῖνα, οὐδὲ τὸν κόρακα. οὐ μὴ, φησὶ, κολληθήσῃ ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινες οὐκ οἴδασι διὰ κόπου καὶ ἱδρῶτος πορίζειν ἑαυτοῖς τὴν τροφὴν, ἀλλ' ἁρπάζουσι τὰ ἀλλότρια ἐν ἀνομίᾳ αὐτῶν, καὶ ἐπιτηροῦσιν ὡς ἐν ἀκεραιοσύνῃ περιπατοῦντες· καὶ καθήμενα ἀργὰ ταῦτα ἐκζητεῖ πῶς ἀλλοτρίας σάρκας καταφάγῃ, ὄντα λοιμὰ τῇ πονηρίᾳ αὐτῶν. καὶ οὐ φάγῃς, φησὶ, σμύραιναν, οὐδὲ πολύποδα, οὐδὲ σηπίαν. οὐ μὴ, φησὶν, ὁμοιωθήσῃ κολλώμενος ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινες εἰς τέλος εἰσὶν ἀσεβεῖς καὶ κεκριμένοι τῷ θανάτῳ. ὡς καὶ ταῦτα τὰ ἰχθύδια μόνα ἐπικατάρατα ἐν τῷ βυθῷ νήχεται, μὴ κολυμβῶντα ὡς τὰ λοιπὰ, ἀλλ' ἐν τῇ γῇ κάτω τοῦ βάθου κατοικεῖ. ἀλλὰ καὶ τὸν δασύποδα οὐ φάγῃ, φησίν. πρὸς τί; οὐ μὴ γένῃ παιδοφθόρος, οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις· ὅτι ὁ λαγωὸς κατ' ἐνιαυτὸν πλεονεκτεῖ τὴν ἀφόδευσιν· ὅσα γὰρ ἔτη ζῇ, τοσαύτας ἔχει τρύπας. ἀλλ' οὐδὲ τὴν ὕαιναν φάγῃ· οὐ μὴ, φησὶ, γένῃ μοιχὸς, οὐδὲ φθορεὺς, οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις. πρὸς τί; τοῦτο γὰρ τὸ ζῶον παρ' ἐνιαυτὸν ἀλλάσσει τὴν φύσιν, καὶ ποτὲ μὲν ἄρρεν, ποτὲ δὲ θῆλυ γίγνεται. ἀλλὰ καὶ τὴν γαλῆν ἐμίσησε καλῶς. οὐ μὴ γὰρ, φησὶν, ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις, οἵους ἀκούομεν ἀνομίαν ποιοῦντας τῷ στόματι δι' ἀκαθαρσίαν, οὐδὲ κολληθήσῃ ταῖς τὴν ἀνομίαν ποιούσαις· τῷ στόματι κύει. Περὶ τῶν βρωμάτων μὲν οὖν Μωσῆς τρία δόγματα ἐν πνεύματι ἐλάλησεν· οἱ δὲ κατ' ἐπιθυμίαν τῆς σαρκὸς, ὡς περὶ βρωμάτων ἐδέξαντο. Λαμβάνει δὲ τριῶν δογμάτων γνῶσιν Δαβὶδ, καὶ λέγει ὁμοίως· Μακάριος ἀνὴρ ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν· καθὼς οἱ ἰχθύες πορεύονται ἐν σκότει εἰς τὰ βάθη· καὶ ἐν ὁδῷ ἁμαρτωλῶν οὐκ ἔστη, καθὼς οἱ δοκοῦντες φοβεῖσθαι τὸν κύριον, ἁμαρτάνουσιν ὡς χοῖροι. καὶ ἐπὶ καθέδραν λοιμῶν οὐκ ἐκάθισε, καθὼς τὰ πετεινὰ τὰ καθήμενα εἰς ἁρπαγήν. ἔχετε τελείως καὶ περὶ τῆς γνώσεως. ἀλλ' εἶπε Μωσῆς, φάγεσθε πᾶν δίχηλον καὶ μαρυκώμενον· τί λέγει; ὁ τὴν τροφὴν λαμβάνων οἶδε τὸν τρέφοντα αὐτὸν, καὶ ἐπ' αὐτῷ ἀναπαυόμενος, εὐφραίνεσθαι δοκεῖ. καλῶς εἶπε, βλέπων τὴν ἐντολήν. τί οὖν λέγει; κολλᾶσθαι μετὰ τῶν φοβουμένων τὸν κύριον· μετὰ τῶν μελετώντων ὃ ἔλαβον

pta hæc universalia, apparet exemplo ejus, quod constitutum est de carne bestiæ fato suo mortuæ, Deut. XIV. Ut Israelitis quidem eâ vesci

διάσαλμα ῥήματος ἐν τῇ καρδίᾳ, μετὰ τῶν λαλούντων τὰ δικαιώματα κυρίου καὶ τηρούντων, μετὰ τῶν εἰδότων, ὅτι ἡ μελέτη ἔργον ἐστὶν εὐφροσύνης, καὶ μαρυκωμένων τὸν λόγον τοῦ κυρίου. τί δὲ τὸ διχηλοῦν; ὅτι ὁ δίκαιος ἐν τούτῳ κόσμῳ περιπατεῖ, καὶ τὸν ἅγιον αἰῶνα ἐκδέχεται. βλέπετε πῶς ἐνομοθέτησε Μωσῆς καλῶς. *Quod dixit Moses, ne vescimini porco, neque aquila, neque oxyptero, neque corvo, neque pisce qui squammis careat; in secreto intellectu tria comprehendit dogmata. Quo tendat, diserte ipse in Deuteronomio ostendit: Et testabuntur populo meo justa mea. Non igitur præceptum Dei proprie est, hoc vel illo non vesci; sed in spiritu dixit ista Moses. De porco hoc est quod voluit: nolite conglutinari cum hominibus illis qui porcis sunt similes. Nam dum luxu diffluunt, obliviscuntur domini sui; ubi autem res contra eunt, agnoscunt dominum. Nam & porcus ubi comedit, non curat dominum; ubi esurit, clamat; & rursum ubi quod edat accepit, tacet. Neque comedas, inquit, aquilam, neque oxypterum, neque milvium, neque corvum: Hoc dicit, ne conglutineris hominibus ejusmodi, qui labore ac sudore victum sibi nesciunt quærere; sed aliena rapiunt injuste factis suis, insidiasque ponunt specie sumpta bona fide ambulantium. Sic & animantia illa otiosa dum desident, speculantur quomodo alienis se pascant carnibus, noxia malo suo ingenio. Ne comedas etiam murænam, inquit, nec polypum, nec sepiam: Hoc dicit, ne agglutinando similem te reddas hominibus talibus, qui perpetuo sunt impii & morti servantur, sicut piscium illi soli qui damnantur, in fundo natant, nec in summo, ut cæteri, fluitant, sed in imo solo degunt. Sed nec dasypodem comedas, inquit: Cur vero? id est, ne fias puerorum corruptor, aut similis talibus. Lepus enim anno quoque ad ejectamenta alvi fit opulentior. Quot enim habet annos, totidem & cavernas. Sed nec hyænam, ait, vescere: id est, nec adulter esto, aut similis adulteris. Unde hoc? Hoc enim animal quotannis mutat naturam, & nunc mas fit, nunc fœmina. Sed & mustelam merito odio habuit: Nimirum hoc monet, noli similis esse illis quos audimus ore infamia patrare, neque aggrega te fœminis in eum modum morigerantibus; nam animal illud ore concipit. De cibis ergo loquens Moses tria dogmata in spiritu elocutus est. At illi pro cupidine carnis sua simpliciter de cibis ea accepere. At trium illorum dogmatum cognitionem etiam David consecutus est. Dicit enim: Beatus vir qui non ambulavit in consilio impiorum;*

vesci non liceret,[4] incolis autem liceret; quos quidem incolas Judæi omnibus officiis, tanquam Deo commendatos, prosequi jubentur. Veteres quoque Hebræorum magistri aperte tradiderunt,[5] Messiæ temporibus cessaturam legem de cibis vetitis, & suillam non minus puram fore, quam bubulam. Et certe, cum ex omnibus populis unum sibi colligere Deus voluit,

rum; nimirum quomodo pisces versantur in tenebris in profundo abditi: Et in via peccatorum non stetit; nimirum ut illi, qui cum videantur Deum timere, peccant porcorum instar: Et in cathedra pestilentium non sedit, nimirum ut volucres quæ raptui imminent. Habete & ea quæ ad scientiam pertinent. Dixit Moses; Edite omne bifidum ungulis & ruminans. Quid ait? qui cibum sumit, agnoscitque altorem suum, & in eo acquiescens lætatur. Bene dixit ad præceptum respiciens. Quid igitur dicit? Adhærendum iis qui Dominum timent; iis qui in corde meditantur, quod acceperè in verbis præceptum; iis qui loquuntur justa Dei, eaque servant; iis qui norunt meditationem opus esse lætitiæ; iis qui sermones divinos ruminant. Quid vero bifidum ungulis? quia vir justus in hoc ævo ambulat, & alterum ævum exspectat. Vide quam pulchre leges dederit Moses. Laudat hæc Barnabæ Clemens Strom. v. Habes autem multa partim his eadem, partim similia, in Philone libro de Agricultura, & libro, Pejorem insidiari meliori; quæ longum esset transcribere. Similia ex Aristæo habet Eusebius lib. VIII. cap. 9.

4 *Incolis autem vesci liceret.*] Piis scilicet, sed non circumcisis, de quibus agitur & Levitici XXII. 25. XXV. 4.7. & in Thalmudicis titulis de Rege & Synedrio. & apud Maimonidem libro de Idololatria.

5 *Messiæ temporibus cessaturam legem de cibis vetitis, & suillam non minus puram fore quam bubulam.*] Ita R. Samuel in Mecor Chaim. Thalmud in titulo Nida, legem ait non mansuram nisi ad tempora Messiæ. Notandum etiam quosdam Judæorum magistros, inter quos est Bachai, sentire leges de cibis vetitis proprias esse terræ Palæstinæ, nec extra eos fines quemquam illis obligari. Multa etiam animantium nomina quid significent, aut ignotum esse Judæis, aut inter ipsos controversum; quod credi non debet permissurum fuisse Deum, si ad hunc diem maneret obligandi vis.

voluit, æquius fuit ut libertatem, quam ut servitutem, in rebus talibus communem faceret. Sequitur inspectio festorum dierum.

§ X. *Et dierum.*

Hi universim omnes instituti sunt in memoriam beneficii à Deo accepti, cum ex Ægyptiaca calamitate liberarentur, atque deinde deducerentur in terram promissam. Jam vero Propheta Jeremias XVI. & XXIII. capite ait, Tempus venturum, quo nova, multoque majora beneficia, istius beneficii memoriam ita obscurent, ut ejus vix ulla mentio sit futura. Tum vero, quod modo de sacrificiis dicebamus, etiam de festis diebus verum est, Iis quoque confidere populum cœpisse, tanquam his bene observatis non magni ducenda essent quæ de cætero peccarentur. Unde Jesaiæ cap. I. Deus ait se calendas ipsorum & dies festos fastidire, & oneri tanto sibi esse, ut vix queat sustinere. De Sabbato specialiter opponi solet, esse præceptum universale, & perpetuum; quippe non uni populo datum, sed in ipsa mundi origine, Adamo omnium parenti. Respondeo, assentientibus Hebræorum doctissimis, duplex esse præceptum de Sabbato, [1] præceptum recordandi, Exod. XX. 8. [2] & præceptum

1 *Præceptum recordandi.*] זכור.
2 *Et præceptum observandi.*] שמור. Distinctio est Mosis Gerundensis, & Isaaci Aramæ.

3 *Pa-*

ceptum obſervandi, Exod. XXXI. 13. Præceptum recordandi impletur religioſa memoria mundi conditi. Præceptum obſervandi ſitum eſt in exacta abſtinentia ab omni alio opere. Prius illud præceptum ab initio datum fuit, atque ei haud dubie [3] paruerunt viri pii ante legem, Enoch, Noe, Abraham, Iſaac, Jacob; quorum quidem poſtremorum cum multæ peregrinationes legantur, [4] nullum uſquam indicium eſt itineris ob Sabbatum intermiſſi, quod poſt exitum ex Ægypto perpetuo reperias. Nam poſtquam eductus ex Ægypto populus, & feliciter tranſgreſſus rubrum mare, primum diem ſecurum egit Sabbatum, eoque cecinit Deo epinicium, ex eo tempore imperata eſt exacta illa Sabbati quies, cujus prima mentio eſt in collectione mannæ, Exod. XXXV. 2. Levit. XXIII. 3. Et hoc ſenſu cauſa legis de Sabbato redditur liberatio ex Ægypto, Deut. V. 21. Et ſimul hac lege conſultum eſt ſervis adverſus dominorum duritiem, nullam ipſis à laboribus reſpirationem indulgentium, ut dictis locis videre eſt. Verum eſt, [5] hac lege

3 *Paruerunt viri pii ante legem.*] A quibus etiam ad Græcos ſeptimæ diei veneratio aliqua pervenit, ut notatum Clementi. Vide quæ huc pertinentia diximus libro 1.

4 *Nullum uſquam indicium eſt itineris ob Sabbatum intermiſſi.*] Hoc ſenſu illorum temporum pios σαββατίζειν, id eſt, ſabbata obſervaſſe negat Juſtinus cum Tryphone diſputans, & Tertullianus adverſus Judæos duobus locis.

5 *Hac lege obſtrictos fuiſſe etiam incolas.*] Non etiam alios qui extra Judæam præcepta poſterorum Noæ data obſervabant. Ita ſentiunt Hebræi.

 6 *Cir-*

lege obstrictos fuisse etiam incolas, quia scilicet una debebat esse totius populi quiescentis facies. Cæterum aliis populis non datam hanc exactæ quietis legem, vel inde apparet, quod multis in locis vocatur signum, atque etiam fœdus speciale inter Deum & Israelitas, ut Exodi XXXI. 13, 16. Jam vero, quæ in memoriam exitus ab Ægypto instituta sunt, non esse talia, ut nunquam cessare debeant, supra jam ostendimus ex promisso majorum multo beneficiorum. Adde quod, si lex de quiete Sabbati fuisset ab initio lata, & eo sensu, ut tolli nunquam posset, sane prævaluisset illa lex in conflictu aliarum legum, quod nunc contra se habet: Nam [6] circumcidi infantes recte in Sabbato constat; [7] sicut & stante Templo victimæ Sabbatis, non minus quam diebus aliis, jugulabantur. Mutabilitatem hujus legis ipsi Hebræorum magistri ostendunt, cum ajunt, Ad imperium Prophetæ recte opus fieri Sabbato; quod probant exemplo captæ Hierichontis die Sabbati, imperante Josua. Messiæ autem temporibus discrimen dierum sublatum iri non male eorundem nonnulli ostendunt ex Esaiæ loco LXVI. 23. ubi prædicitur, Fore ut perpetuus sit Dei cultus à Sab-

6 *Circumcidi infantes recte in Sabbato constat.*] Proverbium Hebraïcum, מילה דוחה אה׳ השבת, *Circumcisio pellit Sabbatum.* Vide Joh. VII. 22.

7 *Sicut & stante Templo victima non minus Sabbatis, quam diebus aliis jugulabantur.*] Num. XXVIII. 9.

1 *Cum*

à Sabbato ad Sabbatum, à novilunio ad novilunium.

§ XI. *Circumcisionem quoque externam.*

Veniamus ad circumcisionem, quæ sane Mose est antiquior, quippe Abrahamo imperata, ejusque posteris. Sed hoc ipsum præceptum inchoatio fuit fœderis per Mosem publicati. Sic enim dixisse Deus Abrahamo legitur Genes. cap. XVII. *Dabo tibi, & posteritati tuæ, terram, in qua peregrinus egisti, terram (inquam) Cananæam in possessionem duraturam. Tu ergo fœdus meum serva, tu, inquam, & posteritas tua per sæcula. Hoc est fœdus inter me, & vos, vestramque posteritatem, ut circumdatur omnis mas.* Atqui jam supra intelleximus, in hujus fœderis locum successurum fœdus novum, & quidem commune populis omnibus; quam ob causam cessare etiam debuit necessitas illa notæ discriminatricis. Est & hoc manifestum, in præcepto circumcisionis contineri mysticam quandam & excellentiorem significationem; quod ostendunt Prophetæ, [1] cum jubent cor circumcidi; quo spectant Jesu præcepta omnia: quare & promissa circumcisioni addita simili modo necesse est ad majus aliquid referantur; nempe illud de possessione terrestri, [2] ad revelationem possessionis

1 *Cum jubent cor circumcidi.*] Deut. x, 16. xxx, 6. Jer. IV. 4.

2 *Ad revelationem possessionis vere eternæ.*] Hebr. IV.

3 De

sionis vere æternæ, quæ nunquam apertius, quam per Jesum facta est; & [3] de Abrahamo constituendo in patrem plurimarum gentium, ad id tempus, quo non pauci aliquot populi, sed innumeri toto orbe diffusi, imitaturi essent illam adeo memoratam Abrahami in Deum fiduciam; quod profecto non nisi per Evangelium contigit. Mirum autem non est, umbras destinati operis auferri opere impleto. [4] Dei vero gratiam huic signo adstrictam non esse, satis hinc discas, quod non vetustiores tantum, sed & ipse Abrahamus adhuc incircumcisus Deo placuit; [5] & toto tempore itineris per Arabum deserta omissa ab Hebræis circumcisio fuit, Deo ob id nihil expostulante.

§ XII.

3 *De Abrahamo constituendo in patrem plurimarum gentium, in id tempus quo non pauci aliquot populi, sed innumeri toto orbe diffusi imitaturi essent illam adeo memoratam Abrahami in Deum fiduciam*]. Genes. XVII. 5. Rom. IV. 11, 13, 16, 17. Luc. XIX. 9. Gal. III. 7.

4 *Dei vero gratiam huic signo non adstrictam fuisse.*] Ἐνταῦθ' εἰς σημεῖον ἦν δεδομένη, ἀλλ' οὐκ εἰς δικαιοπραξίας ἔργον, ait Justinus Colloquio cum Tryphone, *Siquidem ista vestra circumcisio in signum data erat; non in opus justitiæ.* Irenæus lib. IV. cap. 30. *Quoniam autem & circumcisionem, non quasi consummatricem justitiæ, sed in signo eam dedit Deus, ut cognoscibile perseveret genus Abrahæ, ex ipsa Scriptura discimus, Dixit enim, inquit, Deus ad Abraham: Circumcidatur omne masculinum vestrum, & circumcidetis carnem præputii vestri, & erit in signum testamenti inter me & vos.*

5 *Et toto tempore itineris per Arabum deserta omissa ab Hebræis circumcisio fuit.*] Josuæ V. 5, 6.

§ XII. *Et tamen in his quoque tolerandis faciles fuisse Apostolos Jesu.*

Certe erat cur magnas gratias agerent Jesu & ejus legatis Hebræi, quod gravi illo rituum onere per ipsum liberarentur, certique suæ libertatis fierent [1] per dona ac miracula Mosi nihil cedentia. Sed tamen primi nostri dogmatis publicatores ne hoc quidem ab illis exegerunt, ut suam hanc felicitatem agnoscerent; sed si præcepta Jesu omnis honestatis plenissima susciperent, facile passi sunt eos in rebus mediis [2] sequi quem vellent vivendi modum; [3] ita tamen ut alienigenis, quibus lex illa rituum nunquam data fuerat, ejus observandæ necessitatem non imponerent: quod vel unum satis est, ut evidenter ostendatur, inique à Judæis rejecta Jesu dogmata prætextu illo legis ritualis. Soluta hac objectione, quæ prope unica miraculis Jesu opponi solet, veniamus ad alia argumenta, quæ ad Judæos convincendos sunt idonea.

§ XIII.

1 *Per dona ac miracula Mosi nihil cedentia.*] Miracula Messiæ majora esse debere quam Mosis, dixit R. Levi ben Gerson, quod vel maxime patuit in mortuis resuscitatis.

2 *Sequi quem vellent vivendi modum.*] Actor. XVI. 3. XXI. 24. Rom. XIV. 1. 1 Cor. IX. 17. Gal. V. 6. Coloss. III. 11.

3 *Ita tamen ut alienigenis, quibus lex illa rituum nunquam data fuerat, ejus observandæ necessitatem non imponerent.*] Actor. XV. Galat. I. 6. & II. 13, 15. IV. 10. VI. 12.

1 Cui

§ XIII. *Probatio adversus Judæos, ex eo, quod in confesso est promissum eximium Messiam.*

Constat inter nos & ipsos, In Prophetarum vaticiniis supra multos, qui Hebræis divinitus contigerunt magnorum bonorum autores, unum multo cæteris excellentiorem promitti, quem nomine communi quidem, sed huic uni eximie competente, Messiam vocant. Eum nos pridem venisse asserimus: illi venturum exspectant. Superest, ut de ea lite judicium quæramus in iis libris, quorum autoritatem pariter agnoscimus.

§ XIV. *Ostenditur eum jam venisse ex præsignificatione temporis.*

Daniel, [1] cui summæ pietatis testimonium Ezechiel perhibuit, neque nos decipere voluit, neque deceptus est ab Angelo Gabriele. Is

1 *Cui summæ pietatis testimonium Ezechiel præbuit.*] XIV. 14. XXVIII. 3. Josephus de Daniele fine libri X. Ὅτι τὸ Θεῖον αὐτῷ Πνεῦμα συμπάρεστι. *Spiritum Dei ei aderat.* Deinde: Ἅπαντα γὰρ αὐτῷ παραδόξως ὡς ἑνί τινι τῶν μεγίστων ηὐτυχήθη Προφητῶν, καὶ παρὰ τὸν τῆς ζωῆς χρόνον τιμή τε καὶ δόξα παρὰ τῶν βασιλέων καὶ τοῦ πλήθους· καὶ τελευτήσας δὲ μνήμην αἰώνιον ἔχει. τὰ γὰρ βιβλία ὅσα δὴ συγγραψάμενος καταλέλοιπεν, ἀναγινώσκεται παρ' ἡμῖν ἔτι καὶ νῦν, καὶ πεπιστεύκαμεν ἐξ αὐτῶν ὅτι ὡμίλει τῷ Θεῷ. *Omnia illi, supra fidem, & quantum maximorum Prophetarum ulli succedebant: dumque vixit, in summa gratia ac honore fuit apud reges & populum: & postquam mortuus est, æterna ejus viget memoria. Leguntur enim apud nos in hunc diem libri, quos à se conscriptos reliquit, quorum testimonio credimus fuisse Danieli cum Deo commercium.*

2 *Quis*

Is autem Angelo dictante, cap. IX. conscriptum reliquit, Post promulgatum edictum de instauranda urbe Hierosolymorum non elapsuros annos quingentos, [2] quin adesset Messias. Atqui in hunc diem elapsi sunt ab eo tempore plus bis mille anni, nec adest is, quem Judæi exspectant; nec quemquam alium nominare possunt, in quem id tempus quadret: In Jesum autem tam bene convenit, ut magister Hebræus Nehumias, qui annis quinquaginta eum præcessit, aperte jam tum dixerit, Non posse ultra eos quinquaginta annos protrahi tempus Messiæ à Daniele significatum. Cum hac temporis nota congruit altera, quam supra attigimus, [3] de imperio in omnes nationes dando divinitus, [4] postquam Seleuci & Lagi posteritas regnare desiisset; quarum posterior in Cleopatra desiit, non multo antequam Jesus nasceretur. Tertia nota est dicto cap. IX. apud Danielem, Quod post Messiæ adven-

2 *Quin adesset Messias.*] Filium hominis apud Danielem esse Messiam consentiunt magni Judæorum magistri Salomon Jarchi, Rabbi Josue citatus ab Abenesdra, & Saadias. Sic & Rabbi Josue qui excidium Templi vidit. Messiæ tempus advenisse dicebat, ut testatur R. Jacob in Caphtor.

3 *De imperio in omnes nationes dando divinitus.*] Lapidem illum cujus percussu imago illa imperiorum figuram habens comminuenda esset, Messiam esse tradidit R. Levi ben Gerson: & regnum illud cætera regna absumpturum esse regnum Messiæ docent Rabbi Solomo, R. Abenesdra, & R. Saadia: Filium hominis apud Danielem esse Messiam R. Levi ben Gerson, & Saadia.

4 *Postquam Seleuci & Lagi posteritas regnare desiisset.*] Vide quæ hac de re annotata ad librum primum.

5 Ipsi

adventum exscindenda esset urbs Hierosolyma; quod de excidio urbis vaticinium [5] ipse Josephus ad suam refert ætatem: unde sequitur, tempus Messiæ adventui præstitutum jam tum præteriisse. Eodem pertinet quod apud Aggæum cap. II. Deus Zorobabelem Ethnarcham, & Jesum Josedeciden Pontificem Maximum mœstos, quod viderent excitatum à se Templum non respondere magnitudini prioris Templi, solatur hoc promisso, Futurum ut major honos isti Templo, quam priori, contingeret; quod profecto neque de mole operis, neque de materia, neque de arte, neque de ornatu dici posse, historia horum temporum in sacris literis, & apud Josephum, collata cum ea quæ est de Templo Salomonis, indubitatum facit. Adde quod Hebræorum magistri annotant, duas maximas dotes defuisse Templo posteriori, quæ priori adfuerant; [6] Conspicuam quandam lucem divinæ maje-

5 *Ipse Josephus ad suam refert ætatem.*] Libro x. cap. 12. Τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον Δανίηλος καὶ περὶ τῆς Ῥωμαίων ἡγεμονίας ἀνέγραψε, καὶ ὅτι ὑπ' αὐτῶν ἐρημωθήσεται. Ταῦτα πάντα ἐκεῖνος Θεοῦ δείξαντος αὐτῷ συγγράψας κατέλιπεν, ὥστε τοὺς ἀναγινώσκοντας καὶ τὰ συμβαίνοντα σκοποῦντας, θαυμάζειν ἐπὶ τῇ παρὰ Θεοῦ τιμῇ τὸν Δανίηλον. *Eodem tempore Daniel etiam de Romanorum scripsit imperio, & fore ut ab eo gens nostra vastetur. Hæc omnia ille Deo indicante præscripta reliquit, ita ut non possint qui ista legunt, & eventus considerant, non admirari Danielem ob honorem à Deo acceptum.* Septuaginta annorum hebdomadas finire in excidio Templi secundi etiam Iacchiades docet ad Dan. IX. 24.

6 *Conspicuam quandam lucem divinæ majestatis indicem & divinum afflatum.*] In titulo de Documentis. Gemara Hierosolymitana cap. 3.

7 *Cum*

majestatis indicem, & divinum afflatum. Sed quo Templum hoc posterius priori præstiturum sit, ibi quidem breviter ostendit Deus, [7] cum pacem suam, id est, gratiam & benevolentiam, in eo templo se quasi fœdere certo stabiliturum dicit: Latius autem exsequitur Malachias cap. III. *Ecce missurus sum legatum meum, qui vias meas præparet. Brevi veniet in templum suum* (vixit autem Malachias tempore ædificati templi posterioris) [8] *Dominus ille, quem vos desideratis, internuntius ille fœderis, deliciæ vestræ.* Venire ergo debuit Messias stante Templo secundo, [9] quo nomine apud Hebræos venit totum illud ævum à Zorobabele ad tempus Vespasiani, quia Herodis Magni temporibus Templum non ex ruinis resuscitatum fuit, [10] sed paulatim per partes innovatum,

7 *Cum pacem suam, id est, ratiam & benevolentiam, in emplo se quasi fœdere certo stabiliturum dicit.*] Notandum est uod præcedit. *Veniet desiderium omnium Gentium, & implebo domum hanc gloria.* Quod nirifice convenit cum iis quæ m dedimus ex Malachia, ita t hi duo Prophetæ mutuo interpretum fungantur vice. Venire debuisse Messiam in Templum secundum sensit Rabbi kiba, multique alii, teste abbino Solomone.

8 *Dominus ille quem vos desideratis.*] Hunc Malachiæ locum communiter Judæi de essia exponunt.

9 *Quo nomine apud Hebræos venit totum illud ævum à Zorobabele ad tempus Vespasiani.*] Ut in Thalmude capite ultimo de Synedrio, & titulo Juma. & titulo Rosch Haschana.

10 *Sed paulatim per partes immutatum, qualis mutatio facit idem Templum videri.*] Philo de Mundo: Οὐ γὰρ δήπουθεν οὗ πάντα μέρη φθείρεται, φθαρτόν ἐστιν ἐκεῖνο, ἀλλ' οὗ πάντα τὰ μέρη ἅμα καὶ ἐν ταὐτῷ ἀθρόα κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον. *Non cujus partes pereunt utique interitui obnoxium est, sed cujus omnes partes simul & eadem tempore pereunt.* Addc L. proponebatur. D. de Judiciis, & L. Quid

novatum, qualis mutatio facit idem Templum appellari. Et ſane tam conſtans apud Hebræos & vicinos fuit opinio, illis temporibus exſpectandum Meſſiam, ut [11] multi Herodem, [12] alii Judam Gauloniten, [13] alii alios, qui circa Jeſu tempora vixerunt, pro Meſſia haberent.

tamen. §. in navis. D. Quibus modis uſus fructus amittatur,

11 *Multi Herodem.*] Hi Herodiani, Matt. XXII. 16. Marc. III. 6. VIII. 15. XII. 13. Tertullianus in hæreticorum enumeratione: *Cum his etiam Herodianos qui Christum Herodem eſſe dixerunt.* Paria habet de his Epiphanius: quibuſcum convenit vetus ad Perſium Scholiaſtes: *Herodes apud Judaeos regnavit tempore Auguſti in partibus Syriæ. Herodiani ergo diem natalem Herodis obſervabant, ut etiam Sabbata, quo die lucernas accenſas & violis coronatas in feneſtris ponunt.*

12 *Alii Judam Gauloniten.*] Vide Joſephum XVIII. 1. Act. V. 36.

13 *Alii alios.*] Actor. XXI. 38. Joſephus plura exempla habet temporibus Felicis: & poſt excidium quædam.

§ XV. (*Cum ſolutione ad id quod dicitur, dilatum adventum ob peccata populi.*)

Sentiunt ſe premi his argumentis de Meſſiæ adventu Judæi: quæ ut eludant, nonnulli ajunt ſua peccata in cauſa fuiſſe, quo minus promiſſo tempore adveniret. [1] Ut omittam, in dictis

1 *Ut omittam in dictis vaticiniis definitum, non aliqua conditione ſuſpenſum decretum indicari.*] Id diſerte affirmat R. Jochanan in Schemoth Rabba, & R. David Kimchi in Pſal. CVIII. 5. Bene de Daniele Joſephus libro X. circa finem: Οὐ γὰρ τὰ μέλλοντα μόνον προφητεύων διετέλει, καθάπερ καὶ οἱ ἄλλοι Προφῆται, ἀλλὰ καὶ καιρὸν ὥριζεν, εἰς ὃν ταῦτα ἀποβήσεται. *Non enim ſolum futura prædixit toto vitæ ſuæ tempore, ut & alii Prophetæ, ſed & tempus definivit quo quæque eventura erant.* Nulla conditione ſuſpenſum fuiſſe decretum de Meſſia illo tempore mittendo, apparet & ex Malachis

dictis vaticiniis definitum, non aliqua conditione suspensum decretum indicari; quomodo ob peccata differri adventus potuit, cum hoc quoque prædictum esset, [2] ob plurima & maxima populi peccata urbem exscindendam paulo post Messiæ tempora? Adde quod Messias venturus erat hac quoque de causa, [3] ut corruptissimo seculo medicinam faceret, simulque cum emendandæ vitæ regulis criminum veniam adferret; unde de ejus temporibus apud Zachariam dicitur cap. XIII. fore tunc fontem apertum domui Davidis, & Hierosolymitis omnibus, ad peccata abluenda: & apud ipsos Hebræos receptum est Messiam appellare [4] Isch copher, hoc est, placatorem. Plane autem à ratione abhorret, dicere ob morbum aliquem dilatum id, quod præcise ei morbo erat destinatum.

§ XVI.

chiæ III. I. Præterea cum novi fœderis auctor deberet esse Messias, ut & ibi Malachias & alii Prophetæ ostendunt, non potuit ejus adventus suspendi à conditione observati fœderis, quod antiquatum venerat.

2 *Ob plurima & maxima peccata urbem exscindendam paulo post Messiæ tempora.*] Dan. IX. 24.

3 *Ut corruptissimo sæculo medicinam faceret, simulque cum emendandæ vitæ regulis criminum veniam adferret.*] Esaias LIII. 4. & sequentibus. Jeremias XXXI. 31. & sequentibus. Ezechiel. XI. 19, 21.

4 *Isch Copher.*] Vide Chaldæum paraphrasten Cant. I. 14. Messiam peccata nostra portaturum dicit R. Judas in Chasidim, R. Simeon in Bereschith Rabba.

§ XVI. *Item ex statu præsenti Judæorum collato cum his quæ lex promittit.*

De eo, quod dicimus, advenisse pridem in terras Messiam, ipse etiam sensus Judæos potest convincere. [1] Promisit Deus fœdere per Mosem inito ipsis felicem possessionem terræ Palæstinæ, quamdiu vitam suam ad legis præscriptum componerent: [2] Contra si adversus eam graviter delinquerent, exsilium aliaque id genus mala ipsis minatus est. Quod si tamen, aliquo tempore pressi malis, & pœnitentia peccatorum ducti, ad obedientiam rediissent, se misericordia populi tactum iri, effecturumque, ut, quamvis in ultimas mundi plagas dispersi, redirent in patriam; ut videre est, tum alibi, tum Deuteronomii XXX. & Nehemiæ I. Atqui jam anni sunt mille & ultra quingentos, quod Judæi patria carent, Templo carent, [3] & si quando novum ædificare voluerunt, semper sunt impediti; etiam flammarum globis ad fundamenta erumpentibus cum operarum pernicie, [4] quod ab Ammiano

1 *Promisit Deus fœdere per Mosem inito ipsis felicem possessionem terræ Palæstinæ, quamdiu vitam suam ad legis præscriptum componerent.*] Exod. XV. Levit. XVIII. Deut. VI, VII, XI, XXVIII.

2 *Contra si adversus eam graviter delinquerent, exsilium aliaque id genus mala ipsis minatus est.*] Levit. XXVI. Deut. IV, XI, XXVIII.

3 *Et si quando novum ædificare voluerunt, semper sunt impediti.*] Sub Adriano, sub Constantino, sub Juliano: Chrysostomus II adversus Judæos.

4 *Quod ab Ammiano Marcellino scriptore non Christiano est proditum.*] Libro XXIII. Chry-

miano Marcellino, ſcriptore non Chriſtiano, proditum eſt. Cum olim populus graviſſimis ſceleribus ſe contaminaſset, liberos paſſim ſacrificaſset Saturno, adulteria pro nihilo duceret, viduas & pupillos expilaret, inſontem ſanguinem magna copia funderet, [5] (quæ omnia illis Prophetæ exprobant,) paſsus eſt exſilium, [6] ſed non diutius annis ſeptuaginta, atque interea non omiſit Deus [7] per Prophetas illos alloqui & ſolari ſpe reditus, [8] indicato etiam ejus tempore. At nunc, [9] ex quo ſemel ejecti patria ſunt, manent extorres, contemti: nullus ad eos venit Propheta: nulla futuri reditus ſignificatio: magiſtri ipſorum, quaſi Spiritu vertiginis afflati, ad turpes fabulas & ridicula dogmata delapſi ſunt, quibus ſcatent libri Thalmudici, quos legem ore datam audent dicere, & cum iis, quæ Moſes ſcripſit, con-

Chryſoſtomus II adverſus Judæos: Πῦρ ἐκπηδῆσαν ἐκ τῶν θεμελίων εὐθέως κατέφλεξέ τε πολλοὺς ἀνθρώπους, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοὺς λίθους τοῦ τόπου ἐκείνου. *Ignis e fundamentis exſiliens multos homines combuſſit, ipſos quin etiam loci illius lapides.* Totus locus dignus qui legatur. Paria habet ſcriptor idem in Matthæum Homilia IV, & Sermone Chriſtum eſſe Deum.

5 *Quæ omnia illis Prophetæ exprobant.*] Eſai. I. 17. III. 14, 15. V. 23. XI. 2, 3. LIX, LXV. Amos II. 6. Jer. II, III, V, VII. 31. VIII, IX, XI, XVI, XXII. Ezech. II, VI, VII, VIII, XVI, XXII, XXIV. Dan. IX. Michæas II. 1, 2, 3.

6 *Non diutius annis* LXX.] Objicit hoc R. Samuel in epiſtola ad R. Iſaacum.

7 *Per Prophetas illos alloqui & ſolari ſpe reditus.*] Jer. XXX. XXXI, XXXIII. Ezech. XXXVI, XXXVII.

8 *Indicato etiam ejus tempore.*] Jer. XXV. 15. XXIX. 10.

9 *Ex quo ſemel ejecti patria ſunt, manent extorres, contempti, nullus ad eos venit Propheta.*] Thalmud in Baba Bathra.

conferre, aut iis præferre etiam. Nam quæ ibi leguntur [10] de Dei fletu, quod urbem passus sit exscindi, [11] de ejus quotidiana diligentia in legenda lege, [12] de Behemotho & Leviathane, [13] multisque rebus aliis, tam sunt absurda, ut etiam referre tædeat. Et tamen tanto tempore Judæi, nec ad falsorum deorum cultus deflexerunt, ut olim, nec cædibus se contaminant, nec de adulteriis accusantur: [14] Deum vero & precibus, & jejuniis, certant placare, nec exaudiuntur. Quæ cum ita se habeant, omnino ex duobus alterum statuendum est, aut fœdus illud per Mosem factum omnino esse abolitum, aut teneri Judæorum universitatem gravis alicujus peccati tot jam per secula durantis: quod quale sit, ipsi dicant; aut si dicere non possunt, nobis credant, peccatum illud esse contemti Messiæ, qui ante advenerit, quam hæc mala ipsis contingere cœperunt.

§ XVII.

10 *De Dei fletu, quod urbem passus sit exscindi.*] Præfatio Echad Rabthi. Similia in Thalmude, titulo Chagiga, in Debarim Rabba & in Berachoth.

11 *De ejus quotidiana diligentia in legenda lege.*] Thaanith: Aboda. Zara.

12 *De Behemotho & Leviathane.*] Thalmud Baba Bathra. Paraphrastes Chaldæus ad Cant. Canticorum VIII. 2.

13 *Multisque rebus aliis,*] Quorum multa transcripsit Christianus Gerson in suo ad Judæos libro. Vide ejus capita de diabolis, de Messia, de revelationibus per Eliam, de Gehenna, de regno Decem tribuum trans amnem Sabbaticum, de Rabbinorum facinoribus.

14 *Deum vero & precibus & jejuniis certant placare.*] Quod si ipsis credendum est, optime de Deo merentur, Messiam falsum, quem tanta pars humani generis recepit, repudiando.

1 Bi

§ XVII. *Probatur Jesus esse Messias, ex his quæ de Messia prædicta fuerunt.*

Et hæc quidem, ut diximus, ostendunt, venisse jam ante tot sæcula Messiam: addimus nos, non alium eum esse, quam Jesum. Nam quicunque alii pro Messia haberi se voluerunt, aut habiti sunt, nullam reliquerunt sectam, in qua ea opinio perseveraret. Nulli nunc aut Herodis, aut Judæ Gaulonitæ, aut qui Adriani temporibus Messiam se dixit, [1] & doctissimis quibusdam imposuit, [2] Barchochebæ sectatores se profitentur. At Jesu qui nomen dent, ex quo ipse in terris fuit, in hunc diem fuerunt, [3] suntque plurimi, nec in una regione, sed quam late hic orbis patet. Possem hic multa alia adferre olim de Messia prædicta aut credita, quæ in Jesu evenisse credimus, cum de aliis ne asseverentur quidem: quale est, [4] quod ex

1 *Et doctissimis quibusdam imposuit.*] Ut Rabbi Akibæ, Thalmud in titulo de Synedrio, & liber Zemach David.

2 *Barchocheba.*] Qui ὁ τῆς Ἰυδαίων ἀποστάσεως ἀρχηγέτης Justino. Mentio ejus apud Eusebium, Hieronymum, Orosium, Thalmudico titulo de Synedrio: in Bereschith Rabba, apud Rabbinos Johannem & Abrahamum Salmanticensem, & alios multis in locis.

3 *Suntque plurimi, nec in una regione, sed quam late hic orbis patet.*] Vide quæ hac de re allata ad librum secundum.

4 *Quod ex Davidis fuit posteritate.*] Psal. LXXXIX. 4. Esa. IV. 2. XI. 10. Jerem. XXIII. 5. Ezech. XXXIV. 24. Mich. V. 2. Matt. I. 1. V. 20. IX. 27. XII. 23. XV. 22. XX. 30, 31. XXI. 9, 15. XXII. 42. & seqq. Marc. X. 47. XII. 35, 36, 37. Luc. I. 27, 32, 69. II. 4. II. XVIII. 38, 39. XX. 42, 44. Joh. VII. 42. Actor. XIII. 34. XV. 16. Rom. I. 3. 2 Tim. II. 8. Apoc. V. 5. XXII. 16.

ex Davidis fuit posteritate, [5] quod ex virgine natus est, [6] edocto ea de re cœlitus eo, qui virginem eam duxerat, cum ex alio prægnantem in matrimonio non fuerat retenturus; [7] quod natus est Bethlehemi, [8] quod dogma suum serere cœpit in Galilæa, [9] quod omne genus morbos sanavit; cæcis visum, claudis gressum dedit: sed uno contentus sum, cujus effectus in hunc diem durat, & [10] Davidis, [11] Esaiæ, [12] Zachariæ, [13] Oseæ vaticiniis manifestissimum est, Messiam non tantum Judæorum, sed & aliarum gentium magistrum fore: [14] per ipsum collapsuros cultus falsorum Deorum, & ad unius Dei cultum perducendam ingentem multitudinem alienigenarum. Ante Jesu adventum sub falsis cultibus totus fere orbis

5 *Quod ex virgine natus est.*] Esa. VII. 14. Matth. I. 18, 22, 23. Luc. I. 35.

6 *Edocto ea de re cœlitus eo qui Virginem eam duxerat.*] Matth. I. 20.

7 *Quod natus est Bethlehemi.*] Mich. V. 2. Matth. II. 1, 2, 3, 4, 5, 6. Lucæ II. 4.

8 *Quod dogma suum serere cœpit in Galilæa.*] Esaiæ IV. 1. Matth. IV. 12, 13. Marc. I. 4. Luc. IV. 14, 15, 16. & alibi sæpe.

9 *Quod omne genus morbos sanavit, cæcis visum, claudis gressum dedit.*] Esaias XXXV. 5. LXI. 1. Matth. XI. 5. Luc. IV. 18. & alibi passim. Adde quod mortuos resuscitavit, quod inter præcipuas Messiæ notas ponit R. Levi ben. Gerson.

10 *Davidis*] Psal. II. 8. XXII. 28. LXVIII. 32. LXXII. 8, 17.

11 *Esaias.*] II. 2. XI. 10. XIV. 1. XIX. 18. XXVII. 13. XXXV. XLII. & XLIII. præcipue XLIX. 6. LI. 5. LII. 15. LIV. LV. 4, 5. LX. 3. & sequentibus. LXV. 1, 2. LXVI. 19. & seqq.

12 *Zacharia.*] II. 11. VIII. 20. & sequentibus. IX. 9, 10, 11. XIV. 16.

13 *Osea.*] II. 24.

14 *Per ipsum collapsuros cultus falsorum deorum.*] Esa. II. 18, 20. XXXI. 7. XLVI. 1. Sophoniæ I. 4, 5, 6. Zach. XIII. 2.

15 *Te-*

orbis jacebat: deinde paulatim evanescere illi cœperunt, nec singuli tantum homines, sed & populi & reges ad unius Dei cultum converti. Hæc non Judæorum Rabbinis debentur, sed Jesu discipulis, eorumque successoribus: ita [15] populus Dei factus est, qui ante non erat, & impletum est, quod per Jacobum prædictum fuerat, Genes. XLIX. antequam plane tolleretur civilis potestas à posteris Judæ, venturum Silo, quem [16] Chaldæus, & alii interpretes, Messiam exponunt, [17] cui pariturae essent etiam exteræ gentes.

15 *Populus Dei factus est qui ante non erat.*] Oseæ II. 24.

16 *Chaldaus.*] Tam Jonathan quam Hierosolymitanæ paraphraseos scriptor. Item Thalmudici titulo de Synedrio, Bereshith Rabba, Jakumus ad Pentateuchum, Rabbi Salomo & alii. שבט quod nunc Judæi volunt esse virgam castigationum, Thargum Chaldæo exponitur שלטן, & Græcis eodem sensu ἄρχων. Aquilæ σκῆπτρον Symmacho ἐξουσία. שילה autem per בנו filius ejus, exponunt Chaldæus, R. Siloh, R. Bachai, R. Salomo, Abenesdra & Kimchi. Vide pulchre dicta de hoc loco apud Chrysostomum Sermone Christum esse Deum.

17 *Cui paritura essent etiam extera gentes.*] Vide dictum locum Esaiæ XI. 10. qui huic lucem adfert.

§ XVIII. *Solutio ejus, quod dicuntur quædam non impleta.*

Opponi hic à Judæis solet, quædam de temporibus Messiæ prædicta esse, quæ non conspiciantur impleta: Sed quæ adducunt, obscura sunt, aut diversam recipiunt significationem, propter quæ non debent deseri ea, quæ sunt manifesta; qualia sunt sanctitas præceptorum

 Jesu,

Jeſu, præmii excellentia, & in eo proponendo ſermo perſpicuus; quibus cum accedant miracula, ſufficere hæc ad amplectendum ejus dogma debebant. Ad vaticinia, [1] quæ libri clauſi nomine nuncupari ſolent, recte intelligenda, opus ſæpe eſt Dei quibuſdam auxiliis, quæ merito illis ſubtrahuntur, qui aperta negligunt. Loca autem, quæ objiciunt, varie exponi, ne ipſi quidem ignorant; & ſi cui conferre libeat interpretes veteres, qui in Babylonico exſilio, aut alioqui circa Jeſu tempora exſtiterunt, cum his, qui ſcripſerunt poſtquam Chriſtianorum nomen in odio apud Judæos eſſe cœpit, inveniet explicationes novas repertas partium ſtudio, cum olim receptæ eſſent aliæ, quæ cum Chriſtianorum ſenſu ſatis conveniebant. Multa in ſacris literis non ex proprietate verborum, [2] ſed figura quadam eſſe intelligenda, ne ipſi quidem ignorant; [3] ut cum Deus deſcendiſſe dicitur, cum ei [4] os, [5] aures, [6] ocu-

1 *Quæ libri clauſi nomine nuncupari ſolent.*] Eſaias XXIX. 11. Daniel. XII. 4. 9. & ibi Iacchiades. Vide quæ hanc ad rem diſſerit Chryſoſtomus Sermone II. Cur obſcurum ſit vetus teſtamentum.

2 *Sed figura quadam eſſe intelligenda, ne ipſi quidem ignorant.*] Quomodo Maimonides in libro I ad locum Eſaiæ XI. 6. de Meſſiæ temporibus ἀλληγορικῶς vult intelligi. Idem dicit ad ipſum Eſaiæ locum David Kimchi: qui & ſimilia habet ad Jer. II. 15. V. 6.

3 *Ut cum Deus deſcendiſſe dicitur.*] Ut Gen. XI. 5. XVIII. 21. Vide de his ſimilibuſque locutionibus Maimonidem Doctoris dubitantium Parte I. cap. 10. & 11. 29. & ſequentibus, & eundem ad Deut. ubi de Rege. Meſſiæ res fore cœleſtes ait liber Cabaliſticus Nezaël Iſraël.

4 *Os.*] Ut Jeremiæ IX. 12.

5 *Aures.*] Ut Pſal. XXXI. 3. XXXIV. 16.

6 Ocu-

[6] oculi, [7] nares, tribuuntur. Quidni ergo hunc in modum explicemus & pleraque de Meſſiæ temporibus dicta? qualia ſunt, [8] lupum cum agno, pardum cum hœdo, leonem cum pecore ſtabulaturum, luſurum cum anguibus infantem, [9] montem Dei ſurrecturum ſupra montes alios, venturos eo alienigenas, ut ſacra faciant. Sunt quædam promiſſa, quæ ex antecedentibus aut conſequentibus verbis, aut etiam ex ipſo ſenſu conditionem in ſe tacitam continent. Sic multa Hebræis promiſit Deus, ſi Meſſiam miſſum reciperent, eique parerent: quæ ſi non eveniunt, habent ipſi quod ſibi imputent. Quædam vero etiam definite & ſine conditione promiſſa, ſi impleta nondum ſunt, adhuc poſſunt exſpectari. Conſtat enim etiam apud Judæos, [10] tempus, ſive regnum Meſſiæ, durare ad finem ſæculorum.

6 *Oculi.*] Loco Pſalmi proxime citato.

7 *Nares.*] Pſalm. XVIII. 9. Jer. XXXII. 37.

8 *Lupum cum agno.*] Dicto loco Eſaiæ XI. 6. & ſequentibus.

9 *Montem Dei ſurrecturum ſupra montes alios.*] Eſaiæ II. 2. Michææ IV. 1. & ſeqq.

10 *Tempus ſive regnum Meſſiæ durare ad finem ſeculorum.*] Perek Chelek. p. 97.

§ XIX. *Et ad id quod opponitur de humili ſtatu & morte Jeſu.*

Offendit multos humilis Jeſu fortuna: inique vero; cum in ſacris literis paſſim dicat Deus,

Deus, [1] erigi à se humiles, & superbos sterni. [2] Jacob extra se nihil præter baculum ferens Jordanem transiit: rediit eodem maxima vi pecoris ditatus. Moses exsul, pauper, pecora pascebat, [3] cum ei in rubo Deus apparuit populique sui ductum ei mandavit. [4] David itidem gregem pascens ad regnum vocatur, multisque aliis exemplis talibus plena est sacra historia. De Messia vero legimus, fore eum [5] lætum pauperibus nuntium, [6] non clamorem excitaturum in publico, aut jurgiis usurum; sed acturum leniter, ita ut parcat arundini concussæ, & in ellychnio fumigante alat, quod restat caloris. Neque magis cætera ejus mala, & mors ipsa, invisum eum cuiquam facere debent. Nam sæpe à Deo permitti, ut pii ab impiis non vexentur modo, [7] ut Lothus à Sodomæ civibus, sed interficiantur quoque, manifestum est [8] exemplo Abelis parricidio enecti, [9] Esaïæ

1 *Erigi à se humiles, & superbos sterni.*] 1 Reg. II. 8. Psal. XXXIV. 19. Prov. XI. 2. Esaias LVII. 15. LXVI. 2.

2 *Jacob extra se nihil præter baculum ferens Jordanem transiit.*] Gen. XXXII. & seqq.

3 *Cum ei in rubo Deus apparuit.*] Exodi III.

4 *David itidem gregem pascens ad regnum vocatur.*] 1 Sam. XVI. 7, 11.

5 *Lætum pauperibus nuntium.*] Esaias LXI. 1. Matth. XI. 5. Adde Zach. IX. 9.

6 *Non clamorem excitaturum in publico aut jurgiis usurum, sed acturum leniter.*] Esaias XLII. 2, 3, 4. Matth. XII. 19, 20.

7 *Ut Lothus à Sodomæ civibus.*] Gen. XIX.

8 *Exemplo Abelis parricidio enecti.*] Gen. IV.

9 *Esaiæ dissecti.*] Ita habet Judæorum traditio, ad quam respicit scriptor ad Hebræos XII. 37. & Josephus X. 4. Chalcidicus in Timæum: *Cum Prophetæ à consceleratis, unus membratim sectus, alter obrutus saxis.*

10 *Mac-*

saiæ dissecti, [10] Maccabæorum fratrum cum matre ad mortem excruciatorum. Ipsi Judæi psalmum canunt LXXIX. in quo hæc verba sunt: *Dederunt servorum tuorum cadavera in cibum volucrium, reliquias eorum, quos tu ô Deus amas, bestiis: sanguinem eorum effuderunt in pomœrio Hierosolymorum: nec quisquam fuit, qui eos sepeliret,* & quæ sequuntur. Ipsum vero Messiam debuisse per ærumnas & mortem pervenire ad regnum suum, & ad potestatem summis bonis ornandi familiam suam, negare nemo poterit, qui ad ista Esaiæ verba, [11] capite LIII. animum volet attendere. *Quotusquisque credidit sermoni nostro, & vim Dei agnovit? Idque ideo, quia surrexit ille, Deo aspectante, tanquam tener surculus, tanquam herba ex solo arenoso: in vultu ejus nihil pulchri, nihil decori, nec si aspiceres, quicquam erat quod oblectaret; contemtui patebat, & inter homines erat velut abjectissimus, multos dolores, multas ægritudines expertus: omnes se ab eo avertebant: tanto erat despicatui, nulloque in pretio. Sed vere* [12] *nostros ille morbos pertulit, nostra mala toleravit. Nos illum habuimus tanquam de cœlo tactum, à Deo ictum atque*

que

10 *Maccabæorum fratrum cum matre ad mortem excruciatorum.*] 2 Maccab. VII. Josephus libro περὶ αὐτοκράτορος λογισμοῦ.

11 *Capite* LIII.] Quem locum de Messia interpretantur Chaldæus Paraphrastes, & Gemara Babylonica titulo de Synedrio.

12 *Nostros morbos ille pertulit.*] Morborum voce quævis mala intelligi docet ad hunc locum Abarbaniel.

13 *Tana*

que depressam: sed ob nostra peccata vulneratus est, attritus ob nostra crimina. [13] *Pœna quæ nobis salutem pareret ipsi imposita est: tumices ipsius dati sunt nobis pro remedio. Certe enim nos ut oves aberraveramus omnes huc atque illuc: ipsi Deus inflixit pœnam, quæ nostris criminibus debebatur: Et tamen cum opprimeretur & gravissime cruciaretur, vocem non emisit, sicut agnus mactandus, aut ovis quæ tondetur, silent muta. Post vincula, post judicium è medio sublatus est: sed rursus vitæ ejus durationem quis digne eloqui poterit? Nimirum ex hoc loco, in quo nos vivimus, ereptus est: sed hoc malum ei evenit ob populi mei scelera. Ad mortem usque & sepulturam datus est in manus potentium atque impiorum, cum tamen nemini fecisset injuriam, neq; in sermone ejus deprehensus fuisset unquam dolus malus. Sed quanquam Deus eousque eum passus est conteri, doloribusque affici, tamen* [14] *quia se constituit hostiam piacularem,* [15] *videbit posteritatem, vitam aget durabilem, & quæ Deo sunt placita, per ipsum feliciter curabuntur. Liberatum se à malo conspiciens,* ait

13 *Pœna quæ nobis salutem pareret, ipsi imposita est.*] De Messia hæc explicat Rabboth & Salomon Jarchi ad Gemaram titulo de Synedrio.

14 *Quia se constituit hostiam piacularem.*] De malis volente animo toleratis his agi ait Alseck.

15 *Videbit posteritatem.*] Voce seminis quæ in Hebræo est, significari discipulos ait hic Alseck. Sic semen serpentis Hebræi interpretantur Cananæos. Nec aliter accipiunt nonnulli eorum filios, Esaiæ. VIII. 18, ut Thalmud Hierosolymitanum notat titulo de Synedrio.

16 *Voluptate*

ait Deus, [16] *voluptate satiabitur*, *eò maximè*, *quod dogmate suo ipse justus servus meus multos absolvet*, *eorum crimina auferens. Dabo ei partem eximiam*, [17] *ubi inter præliatores spolia dividentur*, *quia morti se dedidit*, *& sceleratis annumeratus est*, *cumque pœnas alienorum criminum ferret ipse*, *pro sontibus se constituit peccatorem.* Quis potest nominari, aut regum, aut prophetarum, in quem hæc congruant? Nemo sane. Quod autem recentiores Judæi commenti sunt, agi hic de ipso populo Hebræo disperso in omnes gentes, ut suo exemplo ac sermone multos ubique proselytos faceret; is sensus primum plurimis sacrarum literarum testimoniis repugnat, quæ clamant, Judæis [18] nihil mali accidisse, quod non ipsum, & insuper majora multo, suis factis essent promeriti. Deinde ipsa Propheticæ orationis series eam non fert interpretationem. Dicit enim sive Propheta, quod isti loco videtur convenientius, sive Deus: *hoc malum illi evenit ob populi mei scelera.* Populus autem Esaiæ, aut etiam populus Dei peculiaris, est populus

pulus

16 *Voluptate satiabitur.*] Hæc ad futurum seculum refert Abarbaniel.

17 *Ubi inter præliatores spolia dividentur.*] Hæc spirituali modo intelligenda docet Gemara Babylonica titulo סוטה. Per spolia intelligi sapientum honores & præmia dicit Alseck ad hunc locum.

18 *Nihil mali accidisse quod non ipsum, & insuper majora multo, suis factis essent promeriti.*] Apparet id locis Prophetarum jam supra positis, & Danielis IX. & Nehemiæ IX. Adde quod de quo agit Esaias, deprecaturus erat Deum pro Ethnicis, quod Judæi non faciunt.

19 *Duæ*

pulus Hebraicus. Quare is, qui tam gravia perpeſſus ab Eſaia dicitur, non poteſt idem populus eſſe. Melius antiqui Hebræorum magiſtri fatebantur hæc de Meſſia dici; quod cum viderent quidam poſteriorum, [19] duos Meſſias commenti ſunt, quorum alterum vocant Joſephi filium, qui mala multa & mortem cruentam pateretur; alterum Davidis filium, cui cuncta proſpere ſuccederent; [20] cum multo facilius eſſet, & Prophetarum ſcriptis congruentius, unum agnoſcere, qui per adverſa & mortem ad regnum eſset perventurus, quod nos de Jeſu credimus, & verum eſse res ipſa docet.

19 *Duos Meſſias commenti ſunt.*] Thalmud titulo Succa: R. Salomo: R. David Kimchi.

20 *Cum multo facilius eſſet & Prophetarum ſcriptis congruentius unum agnoſcere, qui per adverſa & mortem ad regnum eſſet perventurus.*] Quod ipſum non uno in loco ad hoc Eſaiæ caput ſequitur Abarbaniel.

§. 20. *Et quaſi viri probi fuerint qui eum morti tradiderunt.*

Retinet multos à ſuſcipienda Jeſu diſciplina præconcepta quædam opinio de virtute ac probitate majorum ſuorum, ac maxime ſacerdotum, qui Jeſum præjudicio damnarunt, & dogma ejus repudiarunt. Sed quales ſæpe majores ipſorum fuerint, ne me ſibi maledicere exiſtiment, audiant ipſis verbis, & legis ſuæ, & Prophetarum, à quibus ſæpe appellantur

tur [1] incircumcisi auribus & corde; [2] populus labiis & rituum apparatu Deum honorans, animo autem remotissimus. Majores ipsorum fuerunt, [3] qui Josephum fratrem suum parum abfuit quin interficerent, re autem ipsa in servitutem vendiderunt. Majores ipsorum & illi, [4] qui Mosem perpetuis seditionibus ad vitæ tædium egerunt, ducem suum ac liberatorem, cui terra, mare, aër obediebant; [5] qui panem cælitus missum fastidierunt; [6] qui velut de summa penuria conquesti sunt, cum aves comestas adhuc ructarent. Majores ipsorum fuerunt, [7] qui, Davide tanto ac tam bono rege deserto, secuti sunt rebellem filium. Majores ipsorum fuerunt, [8] qui Zachariam, Jojadæ filium, trucidarunt in loco sanctissimo, victimam crudelitatis suæ facientes ipsum sacerdotem. Jam vero [9] Pontifices quod attinet, tales fuerunt, qui Jeremiæ falso crimine mortem machi-

1 *Incircumcisi auribus & corde.*] Jerem. IV. 4. VI. 10.

2 *Populus labiis & rituum apparatu Deum honorans, animo autem remotissimus.*] Deut. XXXII. 5, 6, 15, 28. Esajas XXIX. 13. Amos V. 21. Ezech. XVI. 3.

3 *Qui Josephum fratrem suum parum abfuit quin interficerent, re autem ipsa in servitutem vendiderunt.*] Gen. XXXVIII.

4 *Qui Mosem perpetuis seditionibus ad vitæ tædium egerunt.*] Loca notata supra ad librum II.

5 *Qui panem cælitus missum fastidierunt.*] Num. XI. 6.

6 *Qui velut de summa penuria conquesti sunt, cum aves comestas adhuc ructarent.*] Dicto capite XI. in fine.

7 *Qui Davide tanto ac tam bono rege deserto secuti sunt defectorem filium.*] 2 Sam. XV.

8 *Qui Zachariam, Jojada filium, trucidarunt.*] 2 Paralip. XXIV. 21.

9 *Pontifices quod attinet, tales fuerunt, qui Jeremia falso crimine mortem machinati sunt.*] Jeremiæ XXVI.

10 Extera

machinati sunt, & perfecissent, nisi procerum quorundam obstitisset auctoritas: [10] extorserunt tamen, ut captivus haberetur ad ipsum usque momentum captæ urbis. Si quis putet, meliores fuisse eos qui Jesu temporibus vixerunt, eum ab hoc errore liberare Josephus poterit, qui atrocissima eorum facinora describit, & pœnas graviores omnibus unquam auditis, [11] & tamen, ut ipse censet, infra meritum. Neque de Synedrio melius existimandum; præsertim cum eo tempore senatores non veteri more cooptari manibus impositis, [12] sed ex potentium nutu legi solerent; ut & Pontifices, non jam perpetua, [13] sed annali & sæpe empta dignitate. Non mirari ergo debemus, si homines arrogantia tumidi, ambitione & avaritia insatiabiles, in furorem acti sunt conspecto homine, qui sanctissima præcepta adferens vitam ipsis suam ipsa diversitate exprobrabat. Nec aliud illi crimini datum, quam quod olim optimo cuique: [14] Sic Michæas ille, qui Josaphati tempore vixit, in custodiam

10 *Extorserunt tamen, ut captivus haberetur ad ipsum usque momentum captæ urbis.*] Jerem. XXXVIII.

11 *Et tamen, ut ipse censet, infra meritum.*] Dicit is neque urbem aliam talia perpessam mala, neque ab omni ævo ætatem fuisse omnium scelerum feraciorem. Plus Judæis mali à semetipsis illatum, quam à Romanis, qui illorum facinora expiaturi venerant.

12 *Sed ex potentium nutu legi solerent.*] Josephus, XIV. 19.

13 *Sed annali & sæpe empta dignitate.*] Josephus, XVIII. 3, & 6.

14 *Sic Michæas ille, qui Josaphati tempore vixit, in custodiam datus est.*] 1 Reg. XXII.

15 Elia

diam datus est, quod intrepide verum contra quadringentos falsos Prophetas asseruisset. [15] Eliæ Achabus objecit, plane ut Jesu sacerdotes, ipsum esse, qui pacem Israelis turbaret. [16] Jeremiæ quoque crimini datum, id quod Jesu, vaticinatio adversus Templum. Addendum hic, quod Magistri Hebræorum veteres [17] scriptum reliquerunt, temporibus Messiæ homines fore canina impudentia, asinina contumacia, ferina crudelitate. Deus ipse, qui quales Judæi plerique exstituri essent Messiæ tempore multo ante præviderat, futurum dixerat, [18] ut qui populus suus non fuisset, in populum assumeretur, [19] ex Judæorum autem urbibus ac vicis singulis vix unus & alter

15 *Eliæ Achabus objecit, plane ut Jesu Sacerdotes, ipsum esse qui pacem Israelis turbaret.*] 1 Reg. XVIII. 17. Achabus Eliæ dicit, האתה זה עכר ישראל, ubi Græci ἢ σὺ ὁ διαστρέφων τὸν Ἰσραήλ; *Nonne tu es qui turbas Israelem?* Sic Sacerdotes de Jesu apud Lucam XXIII. 2. Τοῦτον εὕρομεν διαστρέφοντα τὸ ἔθνος. *Hunc invenimus turbare Israelem.*

16 *Jeremiæ quoque crimini datum, id quod Jesu, vaticinatio adversus Templum*] Jerem. VII. 4. & sequentibus. XXVI. 6, 11.

17 *Scriptum reliquerunt, temporibus Messiæ homines fore canina impudentia, asinina contumacia, ferina crudelitate.*] Thalmud de Synedrio, Ketuboth, & Sota: R. Salomo ad dictum titulum de Synedrio c. Helec. Thalmud titulo de Ponderibus. Traditio Rabbi Judæ in Masoreta ad eundem titulum de Synedrio c. Helec: *quo tempore adveniet filius David, domus institutionis divina fiet lupanar.* Vide Jerem. X. 21. XXII. 14.

18 *Ut, qui populus suus non fuisset, in populum assumeretur.*] Oseæ II. 24.

19 *Ex Judæorum autem urbibus ac vicis singulis vix unus & alter iens ad sacrum montem: sed quod ad illorum numerum deesset, id expleturos extraneos.*] Jeremiæ III, 14, 17. Adde Esaiam LIII.

ter irent ad sacrum montem: sed quod ad illorum numerum deesset, id expleturos extraneos: item [20] Messiam Hebræis in ruinam fore: sed lapidem hunc rejectum ab ædificio præfectis, potissimo loco positum iri ad coagmentationem operis.

20 *Messiam Hebræis in ruinam fore: sed lapidem hunc rejectum ab ædificio præfectis potissimo loco positum iri ad coagmentationem operis.*] Esaiæ VIII. 14. Psal. CXVIII. 22.

§ XXI. *Responsum ad objectionem, plures Deos à Christianis coli.*

Restat ut duabus accusationibus respondeamus, quibus Judæi & dogma & cultum Christianorum impetunt. Prius est, quod plures à nobis Deos ajunt coli. Sed hoc nihil est, nisi in odium contorta alieni dogmatis explicatio. Quid enim est, cur magis id Christianis objiciatur, quam [1] Philoni Judæo, qui sæpe

1 *Philoni Judæo qui sæpe tria in Deo statuit.*] De sacrificiis Abel & Cain: Ἡνίκα ὁ Θεὸς δορυφορούμενος ὑπὸ δυεῖν τοῖν ἀνωτάτω δυνάμεων, ἀρχῆς τε αὖ καὶ ἀγαθότητος, εἷς ὢν ὁ μέσος τριττὰς φαντασίας ἐνειργάσατο τῇ ὁρατικῇ ψυχῇ, ὧν ἑκάστη μεμέτρηται μὲν οὐδαμῶς, ἀπερίγραφοι γὰρ αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, μεμέτρηκε δὲ τὰ ὅλα. *Cum Deus comitatus duabus summis suis efficaciis, imperio, ac bonitate, medius ipse & unus, tres conceptus operatus est animo perspicaci, quorum nullus mensura capitur: immensa enim ejus efficacia: sed singula totum metiuntur.* Mox ἀρχὴν etiam vocat ἐξουσίαν, & ἀγαθότητα vocat εὐεργεσίαν, aitque à pio animo non enunciari, sed in silentii arcano asservari. Similia habet in libro de Cherubim; libro secundo de Agricultura Noæ vocat τὸ ὄν, τὸ δεσποτικὸν, τὴν ἴλεω δύναμιν, *id quod est, vim dominam, vim beneficam.* Maimonides initio libri de Fundamentis, & post eum Joseph Albo distinguunt in Deo, *Id quod cognoscit,*

sæpe tria in Deo statuit, & Dei rationem sive [2] sermonem vocat Dei nomen, [3] mundi opificem, [4] neque ingenitum, ut est Deus Pater omnium, neque ita genitum ut sunt homines? [5] quem & Angelum sive legatum universum hoc curantem, & ipse Philo, [6] & Moses Nehemanni

scit, quod cognoscitur, & cognitionem. Habet quæ huc pertinent & Abenesdra ad Genes. XVIII. & Maimonides Doctoris dubitantium parte 1 cap. 68.

2 *Sermonem vocat Dei nomen.*] In Allegoriis, & de Confusione linguarum.

3 *Mundi opificem.*] In Allegoriis: Ὁ λόγος αὐτοῦ ᾧ καθάπερ ὀργάνῳ προσχρησάμενος ἐκοσμοποίει. *Verbum ejus quo velut instrumento usus mundum fecit:* De Caino: Ὄργανον δὲ λόγον τοῦ Θεοῦ δι' οὗ κατεσκευάσθη. *Instrumentum autem Dei videbis esse ipsum verbum Dei, per quod factus est Mundus.*

4 *Neque ingenitum, ut est Deus pater omnium, neque ita genitum ut sunt homines.*] Locus est libro, Quis hæres sit rerum divinarum. Idem verbum Philoni vocatur Dei imago, libro de Monarchia: & de Somniis à Deo immissis: interdum ἀπεικόνισμα, ut libro Pejorem insidiari meliori: & χαρακτὴρ libro II. de Agricultura. Confer Johan. 1. & Hebr. 1. 3.

5 *Quem & Angelum sive legatum universum hoc curantem, & ipse Philo.*] Ἄγγελον vocat in Allegoriis, & libro de Cherubim: Ἀρχάγγελον vero libro de Hærede divinorum bonorum, & libro de Confusione linguarum. Idem & Angelus & יהוה dicitur R. Samueli in Mecor Chaim.

6 *Et Moses Nehemanni filius.*] Ejus verba sic transtulit doctissimus Masius ad Josuæ caput V. *Iste Angelus, si rem ipsam dicamus, est Angelus redemptor: de quo scriptum est: Quoniam nomen meum in ipso est: Ille, inquam, Angelus qui ad Jacob dicebat: Ego Deus Bethel. Ille, de quo dictum est: Et vocabat Mosem Deus de rubo. Vocatur autem Angelus, quia mundum gubernat. Scriptum est enim: Eduxit nos Jehova (id est, Dominus Deus) ex Ægypto, & alibi: Misit Angelum suum, & eduxit nos ex Ægypto. Præterea scriptum est: Et Angelus faciei ejus salvos fecit ipsos. Nimirum ille Angelus qui est Dei facies: de quo dictum est: Facies mea præibit, & efficiam ut quiescas. Denique ille Angelus est, de quo vates: Et subito veniet ad Templum suum Dominus, quem vos quæritis, & Angelus Fœderis quem cupitis.* Rursum alia ejusdem verba sic: *Animadverte attente quid ista sibi velint. Mose*

hemanni filius, appellat: [7] aut Cabalistis, qui Deum distinguunt in tria lumina, & quidem nonnulli iisdem, quibus Christiani nominibus, Patris, Filii sive Verbi, & Spiritus Sancti. Et ut id sumam, quod apud omnes Hebræos maxime confessum est, Spiritus ille, quo agitati sunt Prophetæ, non est aliquid creatum, & tamen distinguitur à mittente: quomodo & illud, [8] quod Schekina vulgo vocant. Jam vero in Messia habitaturam eam vim divinam, quam sapientiam vocant, [9] plurimi Hebræorum

rum

sit enim & Israëlitæ semper optaverunt Angelum primum. Cæterum quis ille esset, vere intelligere non potuerunt. Neque enim ab aliis percipiebant, neque prophetica notione satis assequebantur. Atqui facies Dei ipsum significat Deum: quod apud omnes interpretes est in confesso. Verum ne per somnium quidem ista intelligere quisquam possit, nisi sit in mysteriis legis eruditus. Mox: *Facies mea præcedet, hoc est, Angelus fœderis quem vos cupitis, in quo videbitur facies mea. De quo dictum est: Tempore accepto exaudiam te. Nomen enim meum in eo est. Faciamque ut quiescat, sive efficiam, ut ipse sit tibi lenis & benignus. Neque te ducat per jus rigidum: sed placide & clementer.* Confer quæ habet Manasses Conciliator ad quæstionem XXIX. super Genesim.

7 *Aut Cabalistis qui Deum distinguunt in tria lumina, & quidem nonnulli iisdem, quibus Christiani, nominibus, Patris, Filii, sive Verbi, & Spiritus Sancti.*] Vide additamenta ad Lexicon Hebraïcum Schindleri in notis אבן. Et ספירות in Deo non obstare unitati, ait liber dictus Schep-tal.

8 *Quod Schekina vulgo vocant.*] Et distinguunt à Spiritu Sancto: Gemara Hierosolymitana titulo de Documentis cap. 3. & Gemara Babylonica titulo Joma cap. 1. Schekina per annos tres & dimidium se tenuisse in Monte Oliveti exspectantem conversionem Judæorum, ait R. Jonathan in præfatione Ecka Rabbathi: quo recte accepto nihil verius.

9 *Plurimi Hebræorum tradiderunt.*] Rabbi Solomo. Idem ad Genes. XIX. 18. agnoscit à Deo assumi posse humanam naturam: quam & olim ad tempus assumptam putat, cui consentit Thalmud titulo Schebuoth & Sabbathoth.

10 *Unde*

rum tradiderunt, [10] unde Chaldæo Paraphrastæ Meſſias Dei verbum dicitur: ſicut & [11] auguſto illo Dei [12] itemque Domini nomine Meſſias appellatur apud Davidem, Eſaiam, & alios.

10 *Unde Chaldæo Paraphraſtæ Meſſias Verbum Dei dicitur.*] Ut Oſeæ VII.

11 *Auguſto illo Dei.*] Nempe יהוה, Jonathan & David Kimchi ad Jeremiam XXIII. 6. cum quibus conſentit R. Abba in Ecka Rabthi. יהוה צבאות Zachariæ XIV. 16. Futurum eo tempore ut Deus יהוה digito monſtretur, ait Thalmud in Taanith ex Eſaia XXV. 9.

12 *Itemque Domini nomine.*] אלהים Pſal. XLV. 7. quem Pſalmum de Meſſia agere agnoſcit Chaldæus ibi paraphraſtes, ut & jam dicto Eſaiæ loco. Item ארוני in Pſalm. CX. quem de Meſſia agere jamjam patebit.

§XXII. *Et humanam naturam adorari.*

Æque parata reſponſio eſt ad alterum, quod objiciunt nobis, Nos ſcilicet cultum Deo debitum impartire naturæ à Deo conditæ. Dicimus enim, à nobis Meſſiæ non alium honorem, aliumve cultum exhiberi, quam exigunt [1] Pſalmus II. & Pſalmus CX. quorum illum in Davide rudi modo impletum, ſed excellentius ad Meſſiam pertinere, etiam [2] David Kimchi, magnus Chriſtianorum adverſator, agnoſcit; poſterior vero de alio, quam de Meſſia exponi non poteſt. Nam quæ recentiores Judæi alii de Abrahamo comminiſcuntur,

1 *Pſalmus* II. *&* *Pſalmus* CX.] Hæc loca & Zachariæ IX. 9. de Meſſia exponit doctiſſimus Rabbi Saadia.

2 *David Kimchi.*] De Meſſia eundem II. exponunt Abraham Eſdra, & R. Jonathan in Bereſith Rabba.

ſcuntur, alii de Davide, alii de Ezechia, frivola ſunt. Pſalmus ipſe Davidis eſt, ut docet Hebræa inſcriptio. Quod ergo David Domino ſuo dictum dicit, id nec Davidi ipſi, nec Ezechiæ, qui inter poſteros Davidis fuit, Davide nulla re excellentior, aptari poteſt. Abrahamus autem ſacerdotium aliquod eximium non habuit, imo Melchiſedecus [3] ei tanquam ſe minori bene precatus eſt. Sed & hoc, & quod additur [4] de ſceptro ex Sione exituro & perventuro in oras ultimas, plane in Meſſiam competit, [5] ut loci ſimiles de Meſſia haud dubie agentes patefaciunt: nec aliter acceperunt vetuſtiores Hebræi & Paraphraſtæ. Proprie autem Jeſum Nazarenum eſſe, in quo hæc impleta ſint, poſſem vel ſolis ipſius diſcipulis id affirmantibus credere ob ſummam eorum probitatem; ſicut & Judæi Moſi credunt de iis, quæ ſine teſte alio, à Deo ſibi tradita dixit. Sed adſunt præter hoc plurima & [6] validiſſima argumenta ſummæ illius poteſtatis, quam obtinere Jeſum dicimus: conſpectus ipſe vitæ redditus à multis: conſpectus in cœlum avehi: tum vero dæmones ejecti, mor-

bique

3 *Ei tanquam ſe minori bene precatus eſt.*] Et ab eo decimas ſacerdotali jure accepit, Gen. XIV. 19, 20.

4 *De ſceptro ex Sione exituro, & perventuro in oras ultimas.*] Pſal. CX. 2.

5 *Ut loci ſimiles de Meſſia haud dubie agentes patefaciunt.*] Ut Geneſ. XLIX. 10. & qui ex Prophetis adducti ſunt ſupra.

6 *Validiſſima argumenta ſummæ illius poteſtatis quam obtinere Jeſum dicimus.*] Quæ vide tractata libro ſupra II. Adde & quæ dicta hujus libri initio.

7 *Enochi*

bique ſanati ſolo ipſius nomine, & linguarum dona data diſcipulis, quæ regni ſui ſigna Jeſus ipſe promiſerat. His adde, quod ſceptrum ejus, id eſt, ſermo Evangelii ex Sione profectus, nulla humana ope, ſola divina vi ad ultimos terrarum fines pervaſit, populoſque & reges ſibi ſubegit, plane ut Pſalmi prædixerant. Judæi Cabaliſtæ inter Deum & homines medium ſtatuunt [7] Enochi quendam filium, nullo tantæ poteſtatis indicio. Quanto nos juſtius illum, qui tanta dedit ſui documenta? Neque ad Dei Patris imminutionem id pertinet, [8] à quo venit hæc poteſtas Jeſu, [9] & ad quem reditura eſt, [10] & cujus honori ille inſervit.

§ XXIII.

7 *Enochi quendam filium.*] Nomen quod ei faciunt Hebræi eſt מטטור *Metator.* Ita Latinis dicitur qui regi viam parat. Lucanus:

Audax Heſperios veniam metator in agros.

Vegetius libro II. *Metatores in caſtris dicuntur, qui præcedentes locum caſtris idoneum eligunt.* Suidas: Μετάτωρ ὁ προστελλόμενος ἄγγελος πρὸς τοῦ ἄρχοντος. *Metator, nuncius qui à principe præmittitur.*

8 *A quo venit hæc poteſtas Jeſu.*] Ipſo fatente: Johan. V. 19, 30, 36, 43. VI. 36, 57. VIII. 28, 49. X. 18, 29. XIV. 28, 31. XVI. 28. XX. 21. & Apoſtolo Hebr. V. 5. Rom. VI. 4. 1 Cor. XI. 4.

9 *Et ad quem reditura eſt.*] Fatente Apoſtolo 1 Cor. XV. 24.

10 *Et cujus honori ille inſervit.*] Joh. XIII. 31. XIV. 13. Rom. XVI. 27. Ideo Thalmud in titulo de Synedrio negat Jeſum idoli eſſe nomen, quando Chriſtiani in ejus honore reſpiciant Deum Mundi opificem.

§ XXIII. *Absolutio hujus partis cum precibus pro Judæis.*

Subtilius ista rimari non hujus est operis, neque de his egissemus, nisi ut pateret, nihil esse in Christiano dogmate aut impium, aut absurdum, quod obtendere quis possit, quo minus religionem tantis prodigiis ornatam, tam honesta præcipientem, tam eximia pollicentem, amplecti possit. Nam eam qui sit amplexus, is jam de specialibus quæstionibus consulere debet libros illos, quibus religionis Christianæ dogmata contineri supra ostendimus. Quod ut fiat, oratur Deus, ut Judæorum mentem sua luce collustret, & efficaces reddat preces, [1] quas ipse Christus jam in cruce pendens pro illis fudit.

1 *Quas ipse Christus jam in cruce pendens pro illis fudit.*] Luc. XXIII. 34.

HUGO

HUGO GROTIUS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER SEXTUS.[1]

§ I. *Refutatio Mahumetiſmi; origo ejus.*

SExtus liber Mahumetiſtis oppoſitus præfationis vice Dei judicia adverſus Chriſtianos ad ipſam uſque Mahumetiſmi originem deducit: quomodo ſcilicet [1] vera illa atque ſimplex pietas, quæ inter Chriſtianos graviſſime vexatos oppreſſoſque

1 *Vera illa atque ſimplex pietas, quæ inter Chriſtianos graviſſime vexatos oppreſſoſque floruerat.*] Ammianus Marcellinus fine libri XXI. de Conſtantio: *Eratque ſuper his adimere facilis quæ donabat, Chriſtianam religionem abſolutam & ſimplicem anili ſuperſtitione confundens: in qua ſcrutanda perplexius, quam componenda gravius, excitavit diſſidia plurima, quæ progreſſa fuſius aluit concertatione verborum, ut catervis antiſtitum, jumentis publicis ultro citroque diſcurrentibus per Synodos, quas appellant, dum ritum omnem ad ſuum trahere conatur arbitrium, rei vehicularia ſuccideret nervos.*

2 Mon-

preſſoſque floruerat, paulatim refrigeſcere cœperit, ex quo per Conſtantinum & ſequentes Imperatores effectum eſt, ut ea profeſſio non tuta tantum, ſed & honorata eſſet, [2] mundo velut intruſo in Eccleſiam: [3] principes primum Chriſtianos nullum feciſſe bellandi modum, etiam cum pace frui liceret: [4] Epiſcopos acer-

2 *Mundo velut intruſo in Eccleſiam.*] Vide de hac re pulchre dicta Chryſoſtomi Morali ſecundo ad 2 Corinth. cap. XII. poſt v. 10.

3 *Principes primum Chriſtianos nullum feciſſe bellandi modum, etiam cum pace frui liceret.*] Marciani laudabile dictum apud Zonaram: Μὴ δεῖν ὅπλα βασιλέα κινεῖν, ἕως εἰρηνεύειν ἐξόν. *Non debere principem arma ſumere, quam diu pace frui liceret.*

4 *Epiſcopos acerrime inter ſe certaſſe de ſummis ſedibus.*] Ammianus libro XXVII. *Et hunc quoque* (Viventium ex quæſitore Palatii) *diſcordantis populi ſeditiones terruere cruenta, quæ tale negotium excitavere. Damaſus & Urſicinus, ſupra humanum modum ad rapiendum Epiſcopalem ſedem ardentes, ſciſſis ſtudiis aſperrime conflictabantur, aduſque mortis vulnerumque diſcrimina adjumentis utriuſque progreſſis: quæ nec corrigere ſufficiens Viventius nec mollire, vi magna coactus ſeceſſit in ſuburbanum: & in certatione ſuperaverat Damaſus, parte quæ ei favebat inſtante. Conſtatque in baſilica Sicinini, ubi ritus Chriſtiani eſt conventiculum, uno die* CXXXVII *reperta cadavera peremptorum: efferatamque diu plebem ægre delinitam. Neque ego abnuo, oſtentationem rerum conſiderans urbanarum, hujus rei cupidos, ob impetrandum quod appetunt omni contentione laterum jurgare debere; cum id adepti futuri ſint ita ſecuri, ut ditentur oblationibus matronarum, procedantque vehiculis inſidentes, circumſpecte veſtiti, epulas curantes profuſas; adeo ut eorum convivia regales ſuperent menſas. Qui eſſe poterant beati revera, ſi magnitudine urbis deſpecta, quam vitiis opponunt, ad imitationem Antiſtitum quorundam provincialium viverent, quos tenuitas edendi potandique parciſſime, vilitas etiam indumentorum, & ſupercilia humi ſpectantia perpetuo numini veriſque ejus cultoribus, ut puros commendant & verecundos.* Poſtea: *Hac inter Prætextatus præfecturam urbis ſublimius curans, per integritatis multiplices actus & probitatis, quibus ab adoleſcentia rudimentis inclaruit, adeptus eſt id quod rare contigit, ut cum timeretur, amorem*

acerrime inter se certasse de summis sedibus: ac [5] sicut olim arbori vitæ prælata arbor scientiæ maxima dederat mala, ita tunc quoque curiosam eruditionem pietati antehabitam, [6] & ex religione artem factam: cui deinde

amorem non perderet civium, minus firmari solitum erga judices formidatos: cujus auctoritate justisque veritatis suffragiis tumultu lenito, quem Christianorum jurgia concitarunt, pulsoque Ursicino, alta quies pari jam proposito civium Romanorum aptissime adolescebat, gloria clari rectoris plura & utilia disponentis. Hic est Prætextatus de quo historiam, haud indignam quæ hic ponatur, narrat Hieronymus ad Pammachium contra errores Joannis Hierosolymitani: *Prætextatus, qui designatus Consul est mortuus, solebat ludens beato Papa Damaso dicere: Facite me Romæ urbis Episcopum, & ero protinus Christianus.* Vide & quæ idem habet Ammianus libro XV. Non frustra Concilium Africanum Cælestinum Romanæ urbis Episcopum monet: *Ne fumosum typhum sæculi in Ecclesiam Christi, quæ lucem simplicitatis, & humilitatis diem Deum videre cupientibus præfert, videamur inducere.* Adde nobiles Epistolas Gregorii Romani Episcopi, vere magni, lib. IV. 32, 34, 36. lib. VI. 30. lib. VII. Indict. I. epist. 30.

5 *Sicut olim arbori vitæ prælata arbor scientiæ maxima dederat mala.*] Gen. II. & III.

6 *Et ex religione artem factam.*] Vide quæ jam produximus ex Ammiani libro XXI. Idem libro XXII. in Juliani historia. *Utque dispositorum roboraret effectum, dissidentes Christianorum antistites cum plebe discissa in palatium intromissos monebat, ut civilibus discordiis consopitis quisque nullo vetante religioni suæ serviret intrepidus: quod agebat ideo obstinate, ut dissensiones augente licentia, non timeret unanimantem postea plebem, nullas infestas hominibus bestias, ut sunt sibi ferales plerique Christianorum, expertus.* Procopius Gotthicorum I, cum temperamento tamen hic ut & alibi audiendus: Πρέσβεις ἐκ Βυζαντίου παρὰ τὸν Ῥώμης ἀρχιερέα ἧκον, ὅ, τε τῆς Ἐφέσου ἱερεὺς Ὑπάτιος, καὶ Δημήτριος ἐκ τῶν ἐν Μακεδόσι Φιλίππων, δόξης ἕνεκεν, ἣν Χριστιανοὶ ἐν σφίσιν αὐτοῖς ἀντιλέγουσιν ἀμφαγνοοῦντες. τὰ δὲ ἀντιλεγόμενα ἐγὼ ἐξεπιστάμενος, ὡς ἥκιστα ἐπιμνήσομαι· ἀπονοίας γὰρ μανιώδους τινὸς ἡγοῦμαι εἶναι διερευνᾶσθαι τὴν τοῦ θεοῦ φύσιν, ὁποία ποτέ ἐστιν· ἀνθρώπῳ γὰρ οὐδὲ τὰ ἀνθρώπεια εἰς τὸ ἀκριβὲς (οἶμαι) καταληπτὰ, μή τοί γε τὰ ἐς θεοῦ φύσιν ἥκοντα. ἐμοὶ μὲν οὖν ταῦτα ἀκινδύνως σεσιωπήσθω, μόνῳ τὸ μὴ ἀπιστῆσαι

deinde consequens fuerit, ut [7] ad exemplum eorum, qui turrim Babylonicam ædificabant, affecta-

σιν τὰ τετιμημένα. ἐγὼ γὰρ οὐκ ἂν οὐδὲ ἄλλο περὶ Θεοῦ, ὅ, τι ἂν εἴποιμι, ἢ ὅτι ἀγαθός τε παντάπασιν εἴη, καὶ ξύμπαντα ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τῇ αὐτοῦ ἔχει. λεγέτω δὲ ὥσπερ γινώσκειν ὑπὲρ αὐτῶν οἴεται καὶ ἱερεὺς καὶ ἰδιώτης. *Hæc dum ille agitat, legati à Byzantio ad Romæ antistitem veniunt, Ephesi antistes Hypatius, Philipporum vero Macedoniæ provinciæ Demetrius, ob ea quæ inter se controversa Christiani habent. Ea vero quæ sint, quanquam percognita, memorare me tædeat. Insanæ enim temeritatis esse existimo, naturam Dei qualis sit scrutari. Homini enim nec humana, quantum ego existimo, plane in aperto sunt: tantum abest ut ei pateant ea quæ ad æternum numen pertinent. Liceat ergo mihi impune de talibus silere, non commoventi ea quæ aliis sancta habentur. Ipse hoc tantum de Deo quod dicam habeo, esse eum omnino bonum, ejusque potestate omnia contineri. Qui plus sciverit, plus de eo dicat, sive in sacerdotum est ordine, sive in plebe.* Laudat Gregoras libro VIII. dictum Lysidæ Pythagorici, deinde Synesii: τὸ δημοσίᾳ φιλοσοφεῖν μεγάλης ἦν ἀνθρώποις ἀρχὴ τοῦ θείου καταφρονήσεως. *Apud populum subtiliter philosophari, causa hominibus fuit magni contemptus rerum divinarum.* Idem libro X. multum dissuadet tales disputationes, & de Latinis sui temporis loquens: Τοὺς Ἰταλοὺς διασύρω καὶ μέμφομαι ἰταμῶς οὑτωσὶ καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ὀφρύος τῇ θεολογίᾳ ἐπιπηδῶντας. *Italos ego rideo atque contemno, quod ita temere magnoque cum supercilio ad Theologiam prosiliant.* Addit mox: Οὕτω γὰρ παρ' αὐτοῖς εἰπεῖν τοῖς βαναύσοις ἐκκέχυται τὰ θεολογίας μυστήρια. καὶ οὕτω κεχήνασιν ἅπαντες ἐπὶ τῷ συλλογιστικῶς ἐμβατεύειν τοῖς λόγοις αὐτῶν, ὥσπερ ἐπὶ τῇ χλόῃ καὶ νομαῖς τὰ βοσκήματα. καὶ οἱ τὸ πιστεύειν ὀρθῶς ἀμφίβολον ἔχοντες, καὶ οἱ μηδ' ὅπως δεῖ πιστεύειν εἰδότες, μηδ' ὅ, τι ἐστὶν ὃ πιστεύειν φασὶν, ἀγορὰς καὶ περιπάτους καὶ θέατρα πάντ' ἐμπεπλήκασι τῆς θεολογίας, καὶ οὐδὲ τοῦτον τὸν ἥλιον αἰσχυνόμενοι μάρτυρα τῆς ἀπαιδευσίας ποιούμενοι. *Ita apud illos etiam sellularibus opificibus effluunt Theologiæ mysteria: ita hiant omnes ut per syllogismos tractent talia, sicut pecudes ad herbas & pabula: & qui ea, quæ omnino recte credenda sunt, in ambiguo habent, & qui nec quomodo credendum sit sciunt, nec quid sit quod se dicunt credere, hi fora omnia & ambulacra & theatra implent Theologia, neque Solem verentur talis impudentiæ testem facere.*

7 *Ad exemplum eorum qui turrim Babylonicam ædificabant.*] Gen. XI. exprobat has controversias Christianis sæpe Mahumetes, præsertim Azoara XXVI. XXXII.

8 *Et*

affectatio temeraria rerum sublimium dissonas locutiones & discordiam pareret: quibus plebs conspectis, sæpe nescia quo se verteret, culpam in sacras literas rejecit, & eas tanquam venenatas cœpit fugere. Religio autem passim non in mentis puritate, sed, quasi reducto Judaismo, in ritibus collocari cœpit; [8] & in iis, quæ corporis magis exercitationem, quam animi emendationem in se continent; [9] itemque in studio flagrante semel electarum partium: [10] tandemque evenit, ut ubique multi essent Christiani nomine, re paucissimi. Non dissimulavit Deus hæc populi sui vitia: quin [11] ex ultimo Scythiæ [12] ac Germaniæ recessu immensa agmina, quasi diluvio, effudit in orbem Christianum: & cum datæ ab his strages maximæ non satis profecissent ad corrigendos superstites, justo Dei permissu in Arabia Mahumetes novam sevit religionem, pugnantem eam directa fronte cum Christiana religione, sed quæ verbis quodammodo exprimeret vitam

8 *Et in iis quæ corporis magis exercitationem, quam animi emendationem in se continent.*] 1 Tim. IV. 8. Coloss. II. 23.

9 *Itemque in studio flagrante semel electarum partium.*] Rom. X. 2. 1 Cor. I. 12. & sequentibus.

10 *Tandemque evenit, ut ubique multi essent Christiani nomine, re paucissimi.*] Salvianus libro III. de Gubernatione Dei: *Præter paucissimos quosdam qui mala fugiunt, quid est aliud omnis cœtus Christianorum, quam sentina vitiorum?*

11 *Ex ultimo Scythiæ.*] Hunnos, Avaros, Sabiros, Alanos, Euthalitas, Turcas.

12 *Ac Germaniæ recessu.*] Gotthos, Erulos, Gepidas, Vandalos, Francos, Burgundiones, Suevos, Alemannos, Saxonas, Varnos, Langobardos.

tam magnæ partis Christianorum. Accepta hæc religio primum à Saracenis, qui ab Heraclio Imperatore defecerant: quorum armis brevi subacta Arabia, Syria, Palæstina, Ægyptus, Persis, post infessa Africa, & trans mare etiam Hispania. Sed Saracenorum potentiam tum alii, [13] tum Turcæ maxime exceperunt, gens & ipsa pugnacissima, quæ post longa adversum Saracenos certamina, in fœdus invitata facile suscepit religionem suis moribus congruentem, imperiique majestatem in se transtulit. Captæ Asiæ Græciæque urbes, & promota armorum felicitate in Hungariam Germaniæque fines deventum est.

13 *Tum Turcæ maxime exceperunt.*] Vide Turcica Leunclavii, & Laonicum Chalcocondylam.

§ II. *Eversio fundamenti Mahumetistarum, de non inquirendo in religionem.*

Hæc religio plane ad fundendum sanguinem facta multum ritibus gaudet, [1] credique sibi vult nulla inquirendi libertate: unde librorum, quos sanctos habet, lectio plebi interdicta est. Quod ipsum statim manifestum est indicium iniquitatis. Merito enim suspecta merx est, quæ hac lege obtruditur, ne inspici possit. Verum quidem est, non æqualem esse omni-

1 *Credique sibi vult nulla inquirendi libertate.*] Alcoranus Azora XIII. ut habet prima editio Latina, quam hic in lectoris gratiam sequimur.

2 Ut

omnibus ad omnia cognoſcenda perſpicaciam, multos arrogantia, alios affectibus, conſuetudine nonnullos in falſum abripi: ſed [2] ut via ad æternam ſalutem cognoſci nequeat ab his, qui nullo commodi aut honoris reſpectu eam quærunt, ſe ſuaque omnia Deo ſubjicientes, & eum pro auxilio orantes, bonitas divina vetat credi. Et ſane cum judicandi vim Deus inſeruerit humanæ menti, nulla pars veri dignior eſt, in quam ea impendatur, quam illa quæ ignorari ſine amittendæ ſalutis æternæ periculo non poteſt.

§ III.

2 *Ut via ad æternam ſalutem cognoſci nequeat ab his, qui nullo commodi aut honoris reſpectu eam quærunt, ſe ſuaque omnia Deo ſubjicientes, & eum pro auxilio orantes, bonitas divina vetat credi.*] Reſponſio ad quæſtionem IV. ad Orthodoxos, inter opera Juſtini: Ὅτι δὲ ἀδύνατόν ἐστι μὴ τυχεῖν τῆς εὑρέσεως τὸν ἐν ὅλῃ καρδίᾳ τε καὶ δυνάμει ἐπιζητοῦντι τὴν ἀλήθειαν, μαρτυρεῖ ὁ κύριος λέγων· πᾶς ὁ αἰτῶν λαμβάνει, καὶ ὁ ζητῶν εὑρήσει, καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται. *Fieri autem nequire ut non ad inventionem perveniat, qui toto corde ac viribus quærit veritatem, teſtatur Dominus dicens: Quiſquis petit, accipit: & qui quærit inveniet, & pulſanti aperietur.* Origenes VIII. contra Celſum: Ἐχρῆν δὲ αὐτὸν σκεπῆσαι, ὅτι πάντ' ἐφορῶν καὶ πάντ' ἐπακούων ὁ κοινὸς πάντων πατὴρ καὶ δημιουργὸς, τὴν ἑκάστου προαίρεσιν ζητοῦσαν αὐτὸν καὶ εὐσεβεῖν βουλομένην, κατ' ἀξίαν κρίνων, καὶ τούτοις τινὰ ἀπονέμει καρπὸν τῆς προστασίας αὐτοῦ. *Cogitare eum oportuit communem omnium opificem ac patrem, qui cuncta ſpectat, auditque, æqua retribuere voluntati ipſum quærenti, ac pie vivere cupienti, eique fructum largiri aliquem ſui patrocinii.*

§ III. *Probatio adversus Mahumetistas, ex libris sacris Hebræorum & Christianorum: eosque non esse corruptos.*

[1] Mosem à Deo missum, [2] item Jesum, [3] & viros sanctos fuisse, qui Jesu disciplinam primi propagarunt, Mahumetes ejusque sectatores fatentur. At in Alcorano, lege Mahumetis, [4] multa narrantur plane contra quam à Mose & ab Jesu discipulis sunt prodita. Ut ex multis unum sumamus exemplum, Jesum in cruce mortuum, intra tertium diem in vitam rediisse, conspectumque à multis, omnes Apostoli discipulique Jesu maximo consensu testantur. Contra docet Mahumetes, [5] Jesum clam subductum fuisse in cœlum, cruci autem affixum fuisse quoddam ejus simulacrum, ac proinde non mortuum Jesum, sed deceptos Judæorum oculos. Hæc objectio evadi non potest,

1 *Mosem à Deo missum.*] Azoara. v. xxi.

2 *Item Jesum.*] Azoara v, xii.

3 *Et viros sanctos fuisse qui Jesu disciplinam primi propagarunt.*] Azoara v. lxxi.

4 *Multa narrantur plane contra quàm à Mose & ab Jesu discipulis sunt prodita.*] Ut templum Mechæ structum ab Abrahamo, Azoara ii. Alia de Abrahamo, Azoara xxxi. Confusa Gedeonis & Saülis historia, Azoara iii. in historia Exodi multa, Azoara xvii, & xxx, & xxxviii. In historia Josephi multa, Azoara xxii. de avibus ab Abrahamo dissectis, & in vitam revocatis, Azoara iv. de Maria apud Zachariam educata, Azoara v. de avibus ex luto factis per Jesum, ibidem & xiii.

5 *Jesum clam subductum fuisse in cœlum, cruci autem affixum fuisse quoddam ejus simulacrum, ac proinde non mortuum Jesum, sed deceptos Judæorum oculos.*] Azoara xi.

6 Libros

potest, nisi dicat Mahumetes, quod & dicit, [6] libros tum Mosis, tum discipulorum Jesu, non quales fuerant mansisse, sed corruptos esse. Sed hoc commentum jam supra à nobis libro tertio refutatum est. Certe si quis Alcoranum corruptum diceret, negarent hoc Mahumetistæ, idque sufficere dicerent adversus non probantes: at ipsi ultro adferre pro integritate sui libri ea argumenta non possent, quæ nos afferimus, de sparsis statim exemplis per orbem terrarum, (& quidem non, ut Alcorani, uno sermone) custoditisque fide tot sectarum tam discrepantium circa cætera. Persuadent sibi Mahumetistæ, Johannis capite XIV, ubi de Paracleto mittendo agitur, exstitisse aliquid scriptum de Mahumete, quod Christiani deleverint. Sed hic ab ipsis libet quærere, hanc scripturæ mutationem velintne factam post Mahumetis adventum, an antea. Post Mahumetis adventum fieri plane non potuit, cum jam eo tempore extarent toto orbe plurima, non Græca tantum, sed Syriaca, Arabica, & in dissitis ab Arabia partibus, Æthiopica, & Latina exemplaria non unius versionis: hæc autem omnia eo in loco consentiunt, nulla scripturæ varietate. Ante Mahumetis adventum nulla fuit mutandi causa: nemo enim scire poterat, quid docturus esset Mahu-

i Libros tum Mosis tum discipulorum Jesu, non quales fuerant mansisse, sed corruptos esse.] Azoara IX.

Mahumetes. Imo si Mahumetis dogma nihil haberet Jesu dogmati contrarium, non magis difficiles fuissent Christiani in libris ejus recipiendis, quam in libris Mosis & Prophetarum Hebræorum fuerunt. Ponamus utrinque nihil scriptum fuisse, aut de Jesu dogmate, aut de Mahumetis: Doceret æquitas, pro Jesu dogmate habendum, in quod Christiani omnes; pro Mahumetis, in quod Mahumetistæ consentirent.

§ IV. *Ex comparatione Mahumetis cum Christo.*

Conferamus jam utriusque dogmatis adjuncta atque affectiones, ut videamus, utrum utri præferendum sit: ac primum de auctoribus videamus. [1] Jesus Mahumetis ipsius confessione erat Messias ille in lege & Prophetis promissus: [2] ab ipso Mahumete vocatur Dei verbum, [3] mens, [4] sapientia: dicitur eidem nullum ex hominibus patrem habuisse. [6] Mahumetes solito naturæ ordine genitus etiam à suis

1 *Jesus Mahumetis ipsius confessione erat Messias ille in lege & Prophetis promissus.*] Azoara XXIX.

2 *Ab ipso Mahumete vocatur Dei verbum.*] Azoara V. XI. & in libro doctrinæ Mahumetis. Jesum à Mahumete vocari λόγον, καὶ πνεῦμα Θεοῦ, ait Euthymius Zigabenus in disputatione contra Saracenos.

3 *Mens*] Azoara IV, XI, XXIX. & in dicto libro.

4 *Sapientia.*] Dictis locis.

5 *Dicitur eidem nullum ex hominibus patrem habuisse.*] Azoara XXXI.

6 *Mahumetes solito naturæ ordine genitus etiam à suis creditur.*] Vide librum Generationis Mahumetis.

7 Ma-

ſuis creditur. Jeſus vitæ ſemper immaculatæ, cui nihil objici poſſet: [7] Mahumetes diu raptor, [8] mulieroſus ſemper. [9] Jeſus in cœlum evectus, fatente Mahumete: Mahumetes in ſepulchro detinetur. Uter potius ſequendus ſit, quis non videat?

7 *Mahumetes diu raptor.*] Vide Chronica Mahumetis verſa ex Arabico. Vide Diſputationem Saraceni & Chriſtiani à Petro Abbate Cluniacenſi editam.

8 *Mulieroſus ſemper.*] Azoara XLII, XLIII, LXXV, & LXXVI. Vide dictam Diſputationem.

9 *Jeſus in cœlum evectus fatente Mahumete.*] Azoara XI.

§ V. *Item facta utriuſque.*

Accedant utriuſque facta. [1] Jeſus viſum cæcis, claudis greſſum, ægrotis ſanitatem dedit; imo fatente Mahumete, etiam vitam mortuis. [2] Mahumetes ſe miſſum ait, non cum miraculis, ſed cum armis. Secuti tamen ſunt, qui ei & miracula attribuerent: at qualia? nempe quæ aut arte humana facile poſſunt effecta reddi, ut de columba ad aurem advolante: aut quorum nulli ſunt teſtes, ut de camelo noctu ei locuto: aut quæ ſui abſurditate refelluntur, [3] ut de magna Lunæ parte

1 *Jeſus viſum cæcis, claudis greſſum, ægrotis ſanitatem dedit, imo fatente Mahumete etiam vitam mortuis.*] Azoara V, XIII.

2 *Mahumetes ſe miſſum ait, non cum miraculis, ſed cum armis.*] Azoara III, XIV, XVII, XXX, LXXI.

3 *Ut de magna lunæ parte in manicam ipſius delapſa, & ab ipſo remiſſa.*] Azoara LXIV. Vide latius hanc fabulam ex capite Ceramur apud Cantacuzenum Oratione in Mahumetem § 23.

parte in manicam ipsius delapsa, & ab ipso remissa ad reddendam sideri rotunditatem. Quis non dicat, in causa dubia ei legi standum, quæ certiora pro se habet divinæ approbationis testimonia?

§ VI. *Eorum qui primi utramque religionam receperunt.*

Videamus & eos, qui hanc & illam legem primi susceperunt. Qui Jesu legem amplexi sunt, viri erant Dei timentes, vitæ simplicis: convenit autem Deo, ut tales neque sermonum præstigiis, neque specie prodigiorum, decipi patiatur. At [1] qui Mahumetismum primi susceperunt, prædones erant, homines ab humanitate ac pietate alieni.

1 *Qui Mahumetismum primi susceperunt prædones erant.*] Ostendit vox ipsa Saraceni, quod ληςεικὰς significat. Vide Scaligerum de Emendatione Temporum lib. III. cap. de Periodo Arabum.

§ VII. *Modorum, quibus lex utraque propagata est.*

Sequitur & modum ostendamus, quo religio utraque propagata est. De Christiana aliquoties jam diximus, incrementa ejus esse ex miraculis, non Christi tantum, sed & discipulorum, & qui eis successerunt; tum vero ex ipsa malorum & suppliciorum patientia. At Mahumetismi doctores nulla ediderunt miracula, nullas graves ærumnas ac dura mortium genera

genera ob eam profeſſionem pertulerunt. Sed [1] religio illa quo arma eunt ſequitur, armorum acceſſio eſt: [2] nec aliud ipſi argumentum pro ea magiſtri adferunt, quam bellorum ſucceſſum, & imperii magnitudinem, quibus nihil ad hanc rem fallacius. Paganica ſacra ipſi improbant. Et tamen ſcimus, quantæ fuerint Perſarum, Macedonum, Romanorum victoriæ, quam late patuerint eorum imperia. Neque Mahumetiſtis ſemper proſperi bellorum eventus. Notæ clades, quas plurimis in locis terra marique acceperunt: tota Hiſpania pulſi ſunt. Non poteſt res, quæ vices tam incertas habet, quæque bonis ac malis communis eſſe poteſt, nota eſſe certa veræ religionis: eoque minus, quod arma eorum injuſta ſunt, [3] cum ſæpe ea moveant adverſus populos ſibi non moleſtos, nulla injuria cognitos, ita ut nihil armis obtendere poſſint, niſi ſolam religionem, quod maxime eſt irreligioſum. Nam [4] cultus Dei nullus eſt, niſi ab animo volente procedat: Voluntas autem docendo & ſuadendo

1 *Religio illa, quo arma eunt, ſequitur, & armorum acceſſio eſt.*] Azoara x. XVIII. XXVI.

2 *Nec aliud ipſi argumentum pro ea magiſtri adferunt, quam bellorum ſucceſſum, & imperii magnitudinem.*] Azoara XXXIII. XLVII.

3 *Cum ſæpe ea moveant adverſus populos ſibi non moleſtos.*] Azoara XIX.

4 *Cultus Dei nullus eſt, niſi ab animo volente procedat.*] Lactantius libro x. cap. 20. *Nihil eſt enim tam voluntarium quam religio, in qua ſi animus ſacrificantis adverſus eſt, jam ſublata, jam nulla eſt.*

dendo elicitur, non minis, non vi. Coactus qui credit, non credit, sed credere se simulat, ut malum vitet. Qui mali sensu aut metu extorquere assensum vult, eo ipso ostendit, se argumentis diffidere. Rursus autem hunc ipsum obtentum religionis ipsi destruunt, cum subactos sub imperium patiantur uti, qua velint, religione; imo & [5] palam agnoscant interdum, Christianos in sua lege servari posse.

5 *Palam agnoscant interim Christianos in sua lege servari posse.*] Azoara I. & XII. Liber de Doctrina Mahumetis. Vide Euthymium.

§ VIII. *Praeceptorum inter se.*

Contendamus inter se & præcepta. Hinc patientia præcipitur, imo & benignitas in male volentes: inde ultio. Hinc perpetua matrimonii fides, morum mutua toleratione: [1] inde discedendi licentia. Hic maritus, quod ab uxore exigit, præstat ipse, & affigendum uni amorem exemplo suo docet: [2] ibi aliæ super alias mulieres, nova semper libidinum irritamenta. Hic intus ad animum revocata religio, ut eo bene culta fructus exserat humano generi utiles: ibi eadem [3] in circumcisione, [4] aliisque rebus per se mediis, vim suam prope totam

1 *Inde discedendi licentia.*] Vide Euthymium, & eos qui de rebus Turcicis scripsere.

2 *Ibi aliæ super alias mulieres.*] Azoara III. VIII. IX. XXXIII.

3 *In circumcisione.*] Vide & Bartholomæum Georgevitium de Ritibus Turcarum.

4 *Aliisque rebus per se mediis.*] Ut lotionibus, Azoara IX. Vide & Euthymium.

5 *Veti-*

tam consumit. Hic temperatus ciborum vinique usus permittitur: ibi [5] vetitum sue vesci, [6] bibere vinum, quod tamen magnum Dei munus est ad animi & corporis bona cum modo sumptum. At ante quidem legem perfectissimam, qualis est Christi, rudimenta quasi puerilia præcessisse non mirum est: post eam vero publicatam redire ad figuras præposterum. Neque ulla potest causa adferri, cur post Christianam religionem longe optimam, aliam decuerit proferri.

5 *Vetitum sue vesci.*] Azoara II. XXVI.

6 *Bibere vinum.*] Vide Euthymium, & alios qui res Saracenicas scripserunt.

IX. *Solutio ejus quod objiciunt Mahumetistæ de Dei filio.*

Offendi se ajunt Mahumetistæ, quod Deo filium demus, cum uxore non utatur; quasi filii vox in Deo non possit diviniorem habere significationem. At ipse Mahumetes multa Deo adscribit non minus indigna, quam si uxorem habere diceretur: puta [1] manum ipsi frigidam esse, idque se tactu expertum: [2] gestari in sella, & his similia. Nos vero cum Jesum Dei filium dicimus, hoc significamus, quod

1 *Manum ipsi frigidam esse, idque se tactu expertum.*] Locum vide apud Richardum contra Mahumetistas cap. I. & cap. XIV. & apud Cantacuzenum Oratione in Mahumetem II. § 18. & oratione IV. non longe à principio.

2 *Gestari in sella.*] Ibidem.

quod ipse, [3] cum eum Verbum Dei dicit: [4] verbum enim ex mente suo quodam modo gignitur: adde jam, quod ex virgine, sola Dei opera vim paternam supplente, natus est; quod in cælum evectus Dei potestate; quæ & ipsa Mahumeti confessa ostendunt [5] Jesum singulari quodam jure Dei filium appellari posse, & debere.

3 *Cum eum Verbum Dei dicit.*] Vide supra.

4 *Verbum enim ex mente suo quodam modo gignitur.*] Vide Platonem in Convivio, & Abarbanielem in Dialogo qui vulgo Leonis Hebræi dicitur. Vide hac de re & Euthymium in dicta Disputatione, ubi ait, *ὥσπερ ὁ ἡμέτερος λόγος ἐκ τοῦ νοῦ γίνεται τικτόμενος*, & cætera: Cardinalem Cusanum lib. 1. cap. 13. & sequentibus, contra Mahumetistas: Richardum cap. 9. & 15.

5 *Jesum singulari quodam jure Dei filium appellari posse & debere.*] Luc. 1. 35. Johan x. 36. Actor. III. 13, 14, 15. XIII, 33. Hebr. 1. 5. v. 5. In dicto libro doctrinæ Mahumetis Jesus inducitur Deum suum Patrem appellans.

§ X. *Absurda plurima in libris Mahumeticis.*

At contra in scriptis Mahumeticis [1] quam multa sint à veritate historiæ aliena, quam multa plane ridicula, longum foret eloqui. Talis est fabula [2] de pulchra muliere, quæ ab Angelis vino captis solenne didicerit carmen, quo in cœlum ascendi & ex eo descendi solet: quæ

1 *Quam multa sint à veritate historia aliena.*] Ut de Alexandro Magno, qui ad fontem pervenerit, in quo Sol quiesceret, Azoara XXVIII. de Solomone. Azoara XXXVII.

2 *De pulchra muliere.*] In libro Doctrinæ Mahumetis est hæc fabula, sumpta ex libro Enarrationum. Vide & Cantacuzenum Oratione II. In Mahumetem, cap. 15.

quæ cum aſcendiſſet in multam cœli altitudinem, deprehenſam à Deo, ibique fixam, atque eam eſſe ſtellam Veneris. Talis illa [3] de mure in nave Noë nato ex elephanti ſtercore: [4] contra autem fele ex leonis halitu. Atque illa maxime [5] de morte in arietem commutanda, qui medio inter cœlum & inferos ſpatio ſit ſtabulaturus; [6] & de epulis in vita altera excernendis per ſudorem; [7] deque mulierum gregibus cuique aſſignandis ad concubitus voluptates: quæ profecto talia ſunt omnia, ut oporteat culpa ſua eſſe in ſtuporem datos, qui iſtis fidem habent, præſertim cum Evangelii lux ipſos circumfulgeat.

3 *De mure in navi Noë nato ex ſtercore elephantis.*] Sunt hæc dicto libro doctrinæ Mahumetis.

4 *Contra autem fele ex leonis halitu.*] Ibidem.

5 *De morte in arietem commutanda.*] In fine dicti libri doctrinæ Mahumetis.

6 *Et de epulis in vita altera excernendis per ſudorem.*] Dictus liber de doctrina Mahumetis.

7 *De mulierum gregibus cuique aſſignandis ad concubitus voluptatem*] Vide quæ ſupra adducta ad librum ſecundum.

§ XI *Peroratio ad Chriſtianos, qui ex occaſione antedictorum officii ſui admonentur.*

Hac ultima diſputatione abſoluta, ſequitur peroratio, non jam ad extraneos, ſed ad omnis generis ac nominis Chriſtianos: ſummatim monſtrans eorum uſum, quæ dicta ſunt hactenus, ut & quæ recta ſunt fiant, &

quæ

quæ prava vitentur. Primum [1] ut puras manus elevent ad Deum illum, [2] qui omnia conspicua atque inconspicua fecit ex nihilo, [3] cum certa fiducia eum curam nostri gerere, [4] cum nisi ejus permissu ne passer quidem cadat; [5] ac ne eos timeant, qui tantum corpori nocere possunt, præ eo, cui & in corpus, & in animum, æquale jus est. Confidant non Deo tantum Patri, sed & Jesu: [7] quando in terris aliud nomen non est, quod nos salvos præstet: [8] quod recte facturos, si cogitaverint, non qui illum Patrem, hunc Dominum voce nuncupant, æternum victuros, sed qui ex eorum voluntate vitam componunt. Monentur deinde [9] sanctum illud dogma Christi, ut pretiosissimum

1 *Ut puras manus elevent ad Deum illum.*] 1 Tim. II. Jac. IV. 8. Tertullianus Apologetico: *Illuc suspicientes Christiani manibus expansis, quia innocuis: capite nudo, quia non erubescimus: denique sine monitore, quia de pectore oramus pro omnibus Imperatoribus, vitam illis prolixam, imperium securum, domum tutam, exercitus fortes, senatum fidelem, populum probum, orbem quietum.*

2 *Qui omnia conspicua atque inconspicua fecit ex nihilo.*] Coloss. I. 16. Hebr. XI. 3. Actor. IV. 24. 2 Macch. VII. 28.

3 *Cum certa fiducia eum curam nostri gerere.*] 1 Petr. III. 11. V. 7.

4 *Cum nisi ejus permissu ne passer quidem cadat.*] Matt. X. 29.

5 *Ac ne eos timeant qui tantum corpori nocere possunt, præ eo, cui & in corpus & in animum æquale jus est.*] Matth. X. 28. Lucæ XII. 4.

6 *Confidant non Deo tantum Patri, sed & Jesu.*] Joh. XIV. 2. Hebr. IV. 15, 16. Eph. III. 12. & 17.

7 *Quando in terris aliud nomen non est, quod nos salvos præstet.*] Actor. IV. 12.

8 *Quod recte facturos, si cogitaverint, non qui illum Patrem, hunc Dominum voce nuncupant, æternum victuros, sed qui ex eorum voluntate vitam componunt.*] Joh. VIII. 41. & sequentibus: Matth. VII. 21. Joh. XV. 14. 1 Joh. II. 3, 4.

9 *Sanctum illud dogma Christi, ut pretiosissimum thesaurum solli-*

tiosissimum thesaurum sollicite custodire: atque eam ob rem etiam [10] sæpe legere sacra scripta, quibus nemo possit decipi, nisi qui prius se ipse deceperit. [11] Nam & fideliores fuisse eorum scriptores & afflatus divini pleniores, quam ut necessaria veritate nos fraudare vellent, eamve nube aliqua obtegere: [12] sed adferendum animum paratum obsequio: id si fiat, [13] nihil eorum nos fugiturum, quæ credi, sperari, aut fieri à nobis debent: [14] atque eo modo ali & excitari in nobis illum Spiritum, [15] qui futuræ felicitatis arrhabo est datus. Absterrentur præterea ab imitatione Paganorum: [16] primum in cultu falsorum Deorum, [17] qui nihil sunt, nisi vana nomina, [18] qui-

sollicite custodire.] Matth. XIII. 44, 45. 1 Cor. IV. 7. 1 Tim. VI. 20. 2 Tim. I. 14.

10 *Sæpe legere sacra scripta.*] Coloss. III. 16. 1 Thess. V. 27. Apoc. I. 3.

11 *Nam & fideliores fuisse eorum scriptores, quam ut necessaria veritate nos fraudare vellent.*] Tertullianus de hæreticis sic loquitur in Præscriptione: *Solent dicere, non omnia Apostolos scisse, eadem agitati dementia qua rursus convertunt: omnia quidem Apostolos scisse, sed non omnia omnibus tradidisse: in utroque Christum reprehensioni subjicientes, qui aut minus instructos, aut parum simplices Apostolos miserit.* Vide & quæ sequuntur ibidem longe utilissima.

12 *Sed adferendum animum paratum obsequio*] Johan. VII. 17. V. 44. Matth. XI. 25. Philipp. III. 15. 2 Petri III. 16. Oseæ XIV. 10.

13 *Nihil eorum nos fugiturum, quæ credi, sperari, aut fieri à nobis debent.*] 2 Tim. III. 15, 16. Johan. XX. 31. 1 Petri I. 23.

14 *Atque eo modo ali in nobis & excitari illum spiritum.*] 2 Tim. I 6. 1 Thess. V. 19.

15 *Qui futuræ felicitatis arrhabo est datus*] Ephes. I. 14. 2 Cor I 22. V 5.

16 *Primum in cultu falsorum Deorum.*] 1 Corinth VIII. 5, 6.

17 *Qui nihil sunt nisi vana nomina.*] Ibidem V. 4. X. 19.

18 *Qui-*

[18] quibus mali dæmones utuntur, [19] ut nos à veri Dei cultu avertant: [20] quare non posse nos eorum sacris participare, ita ut simul & Christi sacrificium nobis prosit: [21] secundò in vivendi modo licentioso, nec aliam habente legem, quam à cupiditate dictatam; [22] unde Christianos longissime abesse oporteat, [23] qui non tantum Paganis præstare multum debeant, [24] sed & Judæorum legisperitis & Pharisæis, quorum justitia in externis quibusdam factis consistens non sufficit, ut ad cæleste regnum perveniatur. [25] Nullo nunc in pretio esse circumcisionem manu factam, sed alteram internam cordis, [26] observationem mandatorum in diligendo efficacem, [29] unde agnoscantur

18 *Quibus mali dæmones utuntur.*] 1 Cor. x. 20. Apoc. IX. 20.

19 *Ut nos à veri Dei cultu avertant.*] Eph. II. 2. Apoc. IX. 9. 2 Thess. II. 9. Matth. XIII. 19. Ephes. II. 12.

20 *Quare non posse nos eorum sacris participare, ita ut simul & Christi sacrificium nobis prosit.*] 1 Cor. x. 20.

21 *Secundo, in vivendi modo licentioso, nec aliam habente legem, quam à cupiditate dictatam.*] Eph. II. 3. Tit. II. 14.

22 *Unde Christianos longissime abesse oporteat.*] 2 Corinth. VI. 15.

23 *Qui non tantum Paganis præstare multum debeant.*] Matt. V. 47. VI. 7, 32.

24 *Sed & Judæorum legisperitis & Pharisæis, quorum justitia in externis quibusdam factis consistens non sufficit ut ad cæleste regnum perveniatur.*] Matth. V. 20. XXIII. 23. Rom. III. 20. Galat. II. 16.

25 *Nullo nunc in pretio esse circumcisionem manu factam, sed alteram internam cordis.*] 1 Corinth. VII. 19. Galat. V. 6. VI. 15. Philipp. III. 3 Ephes. II. 11. Coloss. II. 11. Rom. II. 20.

26 *Observationem mandatorum Dei*] 1 Cor. VII. 19.

27 *Novum opificium.*] Galat. VI. 15.

28 *Fiduciam in diligendo efficacem.*] Galat. V. 6.

29 *Unde agnoscantur veri Israëlitæ.*]

scantur veri Israelitæ, [30] mystici Judæi, hoc est, Dei laudatores. [31] Ciborum discrimina, [32] sabbata, [33] dies festos, [34] umbras esse rerum, quæ in Christo & Christianis existant. Ex occasione Mahumetismi hæc adferuntur monita: [35] Prædictum à Domino Jesu, venturos quosdam post sua tempora, qui à Deo se missos mentirentur; [36] sed etiamsi Angelus de cœlo veniret, non recipiendum esse dogma aliud, [37] quam illud Christi, tantis testimoniis probatum. Quippe [38] olim quidem Deum multis variisque modis allocutum pios, qui fuerunt: postremo autem voluisse eum nos compellare per Filium suum, [39] rerum omnium dominum, [40] splendoris paterni efful-

Israelita.] Rom. IX. 6. Cor. X. 18. Gal. VI. 16. Joh. I. 47.

30 *Mystici Judæi, hoc est, Dei laudatores.*] Rom. II. 28. Philo de Allegoriis: Τοῦ ἐξομολογουμένου ὁ Ἰούδας σύμβολον. *Judas symbolum ejus qui Deum profitetur.*

31 *Ciborum discrimina.*] Actor. X. 13, 14, 15. XV. 19, 20. 1 Cor. X. 25. Col. II. 16, 21.

32 *Sabbata.*] Coloss. dicto loco.

33 *Dies festos.*] Ibidem. Rom. XIV. 5.

34 *Umbras esse rerum quæ in Christo & Christianis existant.*] Col. II. 17. Hebr. X. 1.

35 *Prædictum à Domino Jesu, venturos quosdam post sua tempora, qui se à Deo missos mentirentur.*] Joh. V. 43. 2 Thess. II. 9. Matth. VII. 15. XXIV. 11. Marci XIII. 22. 1 Joh. IV. 1.

36 *Sed etiamsi Angelus de cœlo veniret, non recipiendum esse dogma aliud.*] Gal. I. 8.

37 *Quam illud Christi tantis testimoniis probatum.*] 1 Joh. V. 7, 8. Hebr. II. 4. XII. 1. Johan. I. 7, 32. V. 32, 37, 39, 46. Luc. XXIV. 27. Actor. II. 22, 23. X. 43.

38 *Olim quidem Deum multis variisque modis allocutum pios, qui fuerunt, postremo autem voluisse eum nos compellare per Filium suum.*] Hebr. I. 2.

39 *Rerum omnium Dominum.*] 1 Corinth. XV. 27. Hebr. II. 5.

40 *Splendoris paterni effulgentiam, substantiæ ejus expressam imaginem*] Hebr. I. 3.

41 *Ter*

effulgentiam, substantiæ ejus expressam imaginem, [41] per quem condita sint, quæ fuerunt, aut erunt, [42] qui suo imperio agit ac fert omnia, [43] & expiatis peccatis nostris ad dextram Dei sublatus, [44] dignitatem supra Angelos consecutus est: [45] quo proinde legis auctore nihil potest exspectari magnificentius. Revocatur etiam eadem occasione ipsis in memoriam, [46] arma Christi militibus assignata, non esse qualibus Mahumetes nititur, sed Spiritus propria, apta expugnandis munitionibus, quæ se adversus Dei cognitionem erigunt: pro scuto fiduciam, quæ tela ignita diaboli repellat; pro lorica justitiam sive rectitudinem vitæ; [47] pro galea, quæ quod infirmissimum est tegat, spem æternæ salutis; [48] pro ense vero tradita divinitus verba, penitissimas animi partes penetrantia. Sequitur post hæc exhortatio

41 *Per quem condita sunt quæ fuerunt, aut erunt.*] Ibidem. Coloss. I. 16.

42 *Qui suo imperio agit ac fert omnia.*] Hebr. I. 3. Apoc. I. 5.

43 *Et expiatis peccatis nostris ad dextram Dei sublatus.*] Hebr. I. 3. IX. 12. Matth. XX. 28. 1 Joh. II. 2. IV. 10. Matt. XXVI. 64. Marci XVI. 19. Act. II. 33, 34. VII. 55, 56. Rom. VIII. 34. Ephes. I. 20. Coloss. III. 1. Hebr. VIII. 1. X. 12. XII. 5.

44 *Dignitatem supra Angelos assecutus est.*] 1 Petr. III. 22. Hebr. I. 13. Eph. I. 21.

45 *Quo proinde legis auctore nihil potest exspectari magnificentius.*] Hebr. II. 3, 4, 5, 6, 7, 8. XII. 3, 4, 5, 6.

46 *Arma Christi militibus assignata.*] Rom. XIII. 12. 2 Cor. VI. 7. X. 4. Ephes. VI. 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18.

47 *Pro galea.*] Vide præter dictum ad Ephesios locum, 1 Thess. V. 8.

48 *Pro ense vero.*] Vide præter dictum locum, Eph. VI. 17. Hebr. IV. 12. Apoc. I. 16.

tio [49] ad mutuam concordiam, quam Christus ſuis abiens tam ſerio commendavit: [50] non multos inter nos eſſe doctores debere, ſed unum Jeſum Chriſtum: [51] omnes Chriſtianos in idem nomen baptizatos; [52] quare non debere inter ipſos ſectas eſſe & ſciſſuras; quibus ut remedium tandem adhibeatur aliquod, ſuggeruntur dicta illa Apoſtolica, [53] ſapiendum temperanter, [54] pro modo cognitionis, quam cuique Deus admenſus eſt: [55] ſi qui minus omnia intelligant, eorum ferendam imbecillitatem, [56] ut placide ac ſine jurgiis nobiſcum coaleſcant: [57] ſi qui intelligentia præſtent cæteris, par eſſe, ut & ſtudio erga cæteros excellant;

49 *Ad mutuam concordiam, quam Chriſtus abiens ſuis tam ſerio commendavit.*] Joh. XIV. 27. XIII. 34, 35. XV. 12, 17. XVII. 20. & ſequentibus: XX. 19, 26. 1 Johan. III. 23. Adde Epheſ. III. 14. & ſequentibus: VI. 16. Hebr. XIII. 20. Matth. V. 9.

50 *Non multos inter nos eſſe doctores debere, ſed unum Jeſum Chriſtum.*] Matth. XXIII. 8. Jacob. III. 1.

51 *Omnes Chriſtianos in idem nomen baptizatos.*] Rom. VI. 3, 4. 1 Cor. I. 13, 15. Galat. III. 27. Epheſ. IV. 5. Coloſſ. II. 12.

52 *Quare non debere inter nos ſectas eſſe & ſciſſuras.*] 1 Cor. I. 10. XI. 18. XII. 25.

53 *Sapiendum temperanter.*] Rom. XII. 3, 16. 1 Cor. IV. 6.

54 *Pro modo cognitionis, quam cuique Deus admenſus eſt.*] Dicto loco ad Romanos, & XII. 6. 2 Cor. X. 13. Epheſ. IV. 7, 15, 16.

55 *Si qui minus omnia intelligant, eorum ferendam imbecillitatem.*] Rom. XIV. XV. 2. 1 Cor. VIII. 7.

56 *Ut placide ac ſine jurgiis nobiſcum coaleſcant.*] Rom. XIV. 1. 2 Cor. XII. 20. Gal. V. 20. Philipp. I. 16. II. 3, 15. 1 Cor. XI. 16.

57 *Si qui intelligentia præſtent cæteris, par eſſe ut & ſtudio erga cæteros antecellant.*] Rom. VIII. 1, 2. 3, 9. XII. 8. XIII. 3, 14. 16. 1 Cor. XIII. 2. 2 Cor. VI. 6. VIII. 7. 2 Petr. I. 5, 9.

cellant: [58] hos vero, qui aliter aliqua in parte ſentiunt, exſpectandos donec & ipſis Deus veritatem latentem aperiat: [59] interim, de quibus conſtat, retinenda, & opere implenda. [60] Nunc ex parte ſciri: [61] venturum illud ævum, quo omnia certiſſime cognoſcenda ſint. Etiam hoc rogantur ſinguli, [62] ne inutile detineant talentum ſibi concreditum: [63] ſed omnem impendant operam, ut alios Chriſto acquirant: [64] quam ad rem non tantum adhibendos rectos ſalutareſque ſermones, [65] ſed & emendatæ vitæ exemplum, ut ex ſervis de bonitate Domini, & ex actionibus de legis puritate judicium fiat. Poſtremo loco reverſa, unde exierat, ad lectores populares oratio obſecrat eos, [66] ſi quid hic boni eſt, de eo agant Deo

58 *Hos vero qui aliter aliqua in parte ſentiunt, exſpectandos donec & ipſis Deus latentem veritatem aperiat.*] Philip. III. 15. Eph. IV. 2. 1 Cor. XIII. 4, 7, 1 Theſſ. IV. 14. 2 Cor. VI. 6. Galat. V. 22. Coloſſ. IV. 11. 2 Timot. IV. 2. Luc. IX. 54. 55.

59 *Interim de quibus conſtat retinenda & opere implenda.*] Philipp. III. 16. Jacobi I. 22, 23, 24, 25.

60 *Nunc ex parte ſciri.*] 1 Cor. XIII. 9, 12.

61 *Venturum illud ævum quo omnia certiſſime cognoſcenda ſint.*] Ibidem v. 10, 12. 1 Joh. III. 2. Matth. V. 8.

62 *Ne inutile detineant talentum ſibi concreditum.*] Matth. XXV. 15. & ſequentibus.

63 *Sed omnem impendant operam ut alios Chriſto acquirant.*] 1 Cor. IX. 19, 20, 21, 22.

64 *Quam ad rem non tantum adhibendos rectos ſalutareſque ſermones.*] Gal. VI. 6. Eph. IV. 29. 2 Timot. I. 13. Tit. II. 8.

65 *Sed & emendatæ vitæ exemplum, ut ex ſervis de bonitate Domini, & ex actionibus de legis puritate judicium fiat.*] 1 Petr. III. 1, 16. Eph. VI. 6. 2 Tim. II. 24. 1 Petr. II. 12. Epheſ. IV. 1. Philipp. I. 27.

66 *Si quid hic boni eſt, de eo Deo agant gratias.*] Jacob. I. 17. 2 Theſſ. I. 3. 1 Corinth. I. 4.

67 Si

Deo gratias: [67] si quid minus placeat, rationem ut habeant, tum communis naturæ hominum ad multos errores pronæ, tum & loci ac temporis, quo opus hoc effusum verius, quam elaboratum est.

67 *Si quid minus placeat, rationem habeant, tum communis naturæ ad multos errores pronæ,*] Jac. III. 2. Gal. VI. 1, 2.

FINIS.

TYPOGRAPHUS.

LECTORI S.

QUum de nova hac editione sic adornanda cogitarem, ut annotationes ipsius textus verbis subjunctæ, uno intuitu conspici possent, ea præ primis difficultas sese obtulit, ut notæ longiores continuam textus seriem vel omnino interrumperent, vel saltem difficilem valde redderent. Cui cum alio modo obviam ire non possem, quædam ex allegatis Græcis longioribus (quæ & longe major Lectorum numerus utplurimum negligere solet) retenta tantùm interpretatione Latina, ad calcem libri rejicere consultum duxi. Itaque ea, ne quid opusculo deficiat, hic exhibeo, simulque

paginæ numerum quæ interpretationem Latinam continet adjicio.

Pag. 18.] Κατὰ γὰρ τὴν ἐξ ἀρχῆς τῶν ὅλων σύστασιν μίαν ἔχειν ἰδέαν οὐρανόν τε καὶ γῆν, μεμιγμένης αὐτῶν τῆς φύσεως· μετὰ δὲ ταῦτα διαστάντων τῶν σωμάτων ἀπ' ἀλλήλων, τὸν μὲν κόσμον περιλαβεῖν ἅπασαν τὴν ὁρωμένην ἐν αὐτῷ σύνταξιν, τὸν δὲ ἀέρα κινήσεως τυχεῖν συνεχοῦς. Καὶ τὸ μὲν πυρῶδες αὐτοῦ πρὸς τοὺς μετεωροτάτους τόπους συνδραμεῖν. ἀνωφεροῦς οὔσης τῆς τοιαύτης φύσεως διὰ τὴν κουφότητα· ἀφ' ἧς αἰτίας τὸν μὲν ἥλιον καὶ τὸ λοιπὸν πλῆθος τῶν ἄστρων ἐναποληφθῆναι τῇ πάσῃ δίνῃ· τὸ δὲ ἰλυῶδες καὶ θολερὸν μετὰ τῆς τῶν ὑγρῶν συγκλείσεως ἐπὶ ταὐτὸ καταστῆναι, διὰ τὸ βάρος, εἰλούμενον δ' ἐν ἑαυτῷ, καὶ συστρεφόμενον συνεχῶς, ἐκ μὲν τῶν ὑγρῶν τὴν θάλασσαν, ἐκ δὲ τῶν στερεμνιωτέρων ποιῆσαι τὴν γῆν πηλώδη καὶ παντελῶς ἁπαλήν. ταύτην δὲ τὸ μὲν πρῶτον τοῦ περὶ τὸν ἥλιον πυρὸς καταλάμψαντος, πῆξιν λαβεῖν. ἔπειτα διὰ τὴν θερμασίαν ἀναζυμουμένης τῆς ἐπιφανείας, συνοιδῆσαί τινα τῶν ὑγρῶν κατὰ πολλοὺς τόπους, καὶ γενέσθαι περὶ αὐτὰ σηπεδόνας ὑμέσι λεπτοῖς περιεχομένας. ὅπερ ἐν τοῖς ἕλεσι καὶ τοῖς λιμνάζουσι τῶν τόπων ἔτι καὶ νῦν ὁρᾶσθαι γινόμενον· ἐπειδὰν τῆς χώρας κατεψυγμένης ἄφνω διάπυρος ὁ ἀὴρ γένηται, μὴ λαβὼν τὴν μεταβολὴν ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον· ζωογονουμένων δὲ τῶν ὑγρῶν διὰ τῆς θερμασίας τὸν εἰρημένον τρόπον, τὰς μὲν νύκτας λαμβάνειν αὐτίκα τὴν τροφὴν ἐκ τῆς πιπτούσης ἀπὸ τοῦ περιέχοντος ὁμίχλης, τὰς δ' ἡμέρας ὑπὸ τοῦ καύματος στερεοῦσθαι· τὸ δ' ἔσχατον τῶν κυοφορουμένων τὴν τελείαν αὔξησιν λαβόντων, καὶ τῶν ὑμένων διακαυθέντων τε καὶ περιρραγέντων, ἀναφοῦναι καὶ φανῆναι παντοδαποὺς τύπους ζώων· τούτων δὲ τὰ μὲν πλείστης θερμασίας κεκοινωνηκότα πρὸς τοὺς μετεώρους τόπους ἀπελθεῖν, γινόμενα πτηνά. τὰ δὲ γεώδους ἀντεχόμενα συγκρίσεως ἐν τῇ τῶν ἑρπετῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐπιγείων τάξει καταριθμηθῆναι· τὰ δὲ φύσεως ὑγρᾶς μάλιστα μετειληφότα πρὸς τὸν ὁμογενῆ τόπον συνδραμεῖν ὀνομασθέντα πλωτά· τὴν δὲ γῆν ἀεὶ μᾶλλον στερεουμένην ὑπό τε τοῦ περὶ τὸν ἥλιον πυρὸς καὶ τῶν πνευμάτων, τὸ τελευταῖον μηκέτι δύνασθαι μηδὲν τῶν μειζόνων ζωογονεῖν, ἀλλ' ἐκ τῆς πρὸς ἄλληλα μίξεως ἕκαστα γεννᾶσθαι τῶν ἐμψύχων. ἔοικε δὲ περὶ τῆς τῶν ὅλων φύσεως οὐδ' Εὐριπίδης διαφωνεῖν τοῖς προειρημένοις, μαθητὴς ὢν Ἀναξαγόρου τοῦ φυσικοῦ· ἐν γὰρ τῇ Μελανίππῃ τίθησιν οὕτως.

Ὡς οὐρανός τε γαῖά τ' ἦν μορφὴ μία.
Ἐπεὶ δ' ἐχωρίσθησαν ἀλλήλων δίχα.
Τίκτουσι πάντα κἀνέδωκαν εἰς φάος.
Δένδρη, πετεινά, θῆρας, οὓς θ' ἅλμη τρέφει.
Γένος τε θνητῶν.

Καὶ περὶ μὲν τῆς πρώτης τῶν ὅλων γενέσεως τοιαῦτα παρειλήφαμεν. εἰ δὲ ἐξ ἀρχῆς ζωογονεῖν τὴν γῆν εἰ καὶ παράδοξον εἶναί τισι φαίνεται τῶν νῦν ἐνεργεῖν, φασὶ καὶ τὰ μέχρι νῦν γινόμενα μαρτυρεῖν

τυρεῖν ἑαυτοῖς, κατὰ γὰρ τὴν Θηβαΐδα τῆς Αἰγύπτου καθ' οὓς ἂν καιροὺς πλεονάσῃ τὴν ἀνάβασιν ὁ Νεῖλος, καὶ τῆς μὲν γῆς διὰ τοῦτο καθύγρου γινομένης, τῆς δὲ περὶ τὸν ἥλιον θερμασίας ἄφνω προσαπισούσης, καὶ διὰ τοῦτο κατὰ πολλοὺς τόπους τῆς ἐπιφανείας σήψεως γινομένης, πλῆθος μυῶν ἐκ γῆς ἀναρίθμητον γεννᾶσθαι. ὁπότ' οὖν τῆς γῆς σκληρᾶς γεγενημένης καὶ τοῦ περιέχοντος ἀέρος οὐκέτι διατηροῦντος τὴν ἐξ ἀρχῆς εὐταξίαν καὶ εὐκρασίαν φύεσθαι ζῷα, φανερὸν εἶναι λέγουσι διότι κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς τῶν ὅλων γένεσιν ἐκ τῆς γῆς συνέβαινε ζωογονεῖσθαι ποικίλας φύσεις ἐμψύχων.

Pag. 167.] Μετὰ δὲ ταῦτα πολλῷ χρόνῳ ὕστερον τῶν ἐγχωρίων τις Ἄδαδος ὄνομα πλεῖον ἰσχύσας, Δαμασκοῦ τε καὶ ἄλλης Συρίας ἔξω Φοινίκης ἐβασίλευσε. πόλεμον δ' ἐξενέγκας πρὸς Δαβίδην βασιλέα τῆς Ἰουδαίας, καὶ πολλαῖς μάχαις κριθεὶς, ὑστάτῃ τε παρὰ τὸν Εὐφράτην ἐν ᾗ ἡττᾶται, ἄριστος ἔδοξεν εἶναι βασιλέων ῥώμῃ τε καὶ ἀνδρείᾳ. τελευτήσαντος δ' ἐκείνου ἀπόγονοι ἐπὶ δέκα γενεὰς ἐβασίλευον, ἑκάστου παρὰ τοῦ πατρὸς ἅμα τῇ ἀρχῇ καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐκδεχομένου, ὥσπερ οἱ Πτολεμαῖοι ἐν Αἰγύπτῳ. μέγιστον δὲ πάντων δυνηθεὶς ὁ τρίτος, ἀναμάχεσθαι βουλόμενος τὴν τοῦ προπάτορος ἧτταν, στρατεύσας ἐπὶ Ἰουδαίοις ἐπόρθησε τὴν νῦν Σαμαρεῖτιν καλουμένην.

Ibid.] Ἀβιβάλου τελευτήσαντος, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Εἴρωμος ἐβασίλευσεν. οὗτος τὰ πρὸς ἀνατολὰς μέρη τῆς πόλεως προσέχωσεν, καὶ μεῖζον τὸ ἄστυ πεποίηκεν, καὶ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς τὸ ἱερὸν καθ' ἑαυτὸ ὂν ἐν νήσῳ χώσας τὸν μεταξὺ τόπον, συνῆψε τῇ πόλει, καὶ χρυσοῖς ἀναθήμασιν ἐκόσμησεν. ἀναβὰς δὲ εἰς τὸν Λίβανον ὑλοτόμησεν πρὸς τὴν τῶν ναῶν κατασκευήν. τὸν δὲ τυραννοῦντα Ἱεροσολύμων Σολομῶνα πέμψαι φασὶ πρὸς τὸν Εἴρωμον αἰνίγματα καὶ παρ' αὐτοῦ λαβεῖν ἀξιοῦν· τὸν δὲ μὴ δυνηθέντα λῦσαι τὰ αἰνίγματα πολλὰ τῶν χρημάτων εἰς τὸ ἐπιζήμιον ἀναλῶσαι. εἶτα δὴ Ἀβδήμονά τινα Τύριον ἄνδρα τὰ προτεθέντα λῦσαι, καὶ αὐτὸν ἄλλα προβαλεῖν, ἃ μὴ λύσαντα τὸν Σολομῶνα, πολλὰ τῷ Εἰρώμῳ προσαποτῖσαι χρήματα.

Pag. 168.] Τελευτήσαντος δ' Ἀβιβάλου, διεδέξατο τὴν βασιλείαν υἱὸς αὐτοῦ Εἴρωμος, βιώσας ἔτη τριάκοντα τέσσαρα. οὗτος ἔχωσε τὸν εὐρύχωρον. τόν τε χρυσοῦν κίονα τὸν ἐν τοῖς τοῦ Διὸς ἀνέθηκεν. ἔπειτα ὕλην ξύλων ἀπελθὼν ἔκοψεν, ἀπὸ τοῦ λεγομένου ὄρους Λιβάνου, κέδρινα ξύλα εἰς τὰς τῶν ἱερῶν στέγας, καθελών τε τὰ ἀρχαῖα ἱερὰ, καινοὺς ναοὺς ᾠκοδόμησεν. τότε τοῦ Ἡρακλέους καὶ τῆς Ἀσάρτης τέμενος ἀνιέρωσεν· πρῶτόν τε τοῦ Ἡρακλέους ἔγερσιν ἐποιήσατο ἐν τῷ Περιτίῳ μηνί, εἶτα τὸ τῆς Ἀσάρτης, ὁπότε Τιτυοῖς ἐπεστράτευσεν, μὴ ἀποδιδοῦσι τοὺς φόρους· οὓς καὶ ὑποτάξας ἑαυτῷ πάλιν ἀνέστρεψεν. ἐπὶ τούτων δέ τις ἦν Ἀβδήμονος παῖς νεώτερος, ὃς ἐνίκα τὰ προβλήματα, ἃ ἐπέτασσε Σολομὼν ὁ Ἱεροσολύμων βασιλεύς. ψηφίζεται δὲ ὁ χρόνος ἀπὸ τούτου τοῦ βασιλέως ἄχρι τῆς Καρχηδόνος κτίσεως οὕτως. τελευτήσαντος Εἰρώμου διεδέξατο τὴν βασιλείαν Βαλεάζαρος ὁ υἱός, ὃς βιώσας ἔτη τεσσαράκοντα τρία, ἐβασίλευσεν ἔτη ἑπτά· μετὰ τοῦ-

τος Ἀβδάσταρτος ὁ τούτου υἱὸς βιώσας ἔτη εἴκοσι ἐννέα, ἐβασίλευσεν ἔτη ἐννέα· τοῦτον οἱ τῆς τροφοῦ αὐτοῦ υἱοὶ τέσσαρες ἐπιβουλεύσαντες ἀπώλεσαν· ὧν ὁ πρεσβύτερος ἐβασίλευσεν ἔτη δέκα δύο· μεθ' οὓς Ἀστάρτος ὁ Δελαιαστάρτου, ὃς βιώσας ἔτη πεντήκοντα τέσσαρα, ἐβασίλευσεν ἔτη δώδεκα· μετὰ τοῦτον ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀσέρυμος βιώσας ἔτη τέσσαρα καὶ πεντήκοντα, ἐβασίλευσεν ἔτη ἐννέα. οὗτος ἀπώλετο ἀπὸ τοῦ ἀδελφοῦ Φέλητος· ὃς λαβὼν τὴν βασιλείαν ἦρξεν μῆνας ὀκτὼ, βιώσας ἔτη πεντήκοντα. τοῦτον ἀνεῖλεν Εἰθώβαλος ὁ τῆς Ἀστάρτης ἱερεὺς, ὃς βασιλεύσας ἔτη τριάκοντα δύο, ἐβίωσεν ἔτη ἑξήκοντα ὀκτώ. τοῦτον διεδέξατο Βαδέζωρος υἱὸς, ὃς βιώσας ἔτη τεσσαράκοντα πέντε, ἐβασίλευσεν ἔτη ἕξ. τούτου διάδοχος γέγονε Μάτγηνος ὁ υἱὸς, ὃς βιώσας ἔτη τριάκοντα δύο, ἐβασίλευσεν ἔτη ἐννέα. τούτου διάδοχος γέγονε Φυγμαλίων. βιώσας δὲ ἔτη πεντήκοντα ἕξ, ἐβασίλευσεν ἔτη τεσσαράκοντα ἑπτά. ἐν δὲ τῷ ἐπ' αὐτοῦ ἑβδόμῳ ἔτει ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ φυγοῦσα ἐν τῇ Λιβύῃ πόλιν ᾠκοδόμησε Καρχηδόνα.

Pag. 169.] Καὶ Ἐλουλαῖος ὄνομα ἐβασίλευσεν ἔτη τριάκοντα ἕξ. οὗτος ἀποστάντων Κιτταίων ἀναπλεύσας, προσηγάγετο αὐτοὺς πάλιν. ἐπὶ τούτους πέμψας δὲ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς, ἐπῆλθε Φοινίκην πολεμῶν ἅπασαν, ὅστις σπεισάμενος εἰρήνην μετὰ πάντων ἀνεχώρησεν ὀπίσω. ἀπέστη τε Τυρίων Σιδὼν καὶ Ἄρκη καὶ ἡ Παλαίτυρος καὶ πολλαὶ ἄλλαι πόλεις, αἳ τῷ τῶν Ἀσσυρίων ἑαυτὰς βασιλεῖ παρέδοσαν. διὸ Τυρίων οὐχ ὑποταγέντων, πάλιν ὁ βασιλεὺς ἐπ' αὐτοὺς ὑπέστρεψε, Φοινίκων συμπληρωσάντων αὐτῷ ναῦς ἑξήκοντα καὶ ἐπικώπους ὀκτακοσίους. αἷς ἐπιπλεύσαντες Τύριοι ναυσὶ δεκαδύο, τῶν νεῶν τῶν ἀντιπάλων διασπαρεισῶν, λαμβάνουσιν αἰχμαλώτους ἄνδρας εἰς πεντακοσίους. ἐπετάθη δὴ πάντων ἐν Τύρῳ τιμὴ διὰ ταῦτα· ἀναζεύξας δ' ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς, κατέστησε φύλακας ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ, καὶ τῶν ὑδραγωγιῶν, οἳ διακωλύσουσι Τυρίους ἀρύσασθαι, καὶ τοῦτο ἔτεσι πέντε γενόμενον, ἐκαρτέρησαν πίνοντες ἐκ φρεάτων ὀρυκτῶν.

Pag. 170.] Ἀκούσας δὲ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ναβοπαλλάσαρος ὅτι ὁ τεταγμένος σατράπης ἔν τε Αἰγύπτῳ, καὶ τοῖς περὶ τὴν Συρίαν τὴν κοίλην, καὶ τὴν Φοινίκην τόποις ἀποστάτης γέγονεν, οὐ δυνάμενος αὐτὸς ἔτι κακοπαθεῖν, συστήσας τῷ υἱῷ Ναβουχοδονοσόρῳ ὄντι ἔτι ἐν ἡλικίᾳ μέρη τινὰ τῆς δυνάμεως, ἐξέπεμψεν ἐπ' αὐτόν. συμμίξας δὲ Ναβουχοδονόσορος τῷ ἀποστάτῃ, καὶ παραταξάμενος, αὐτοῦ τε ἐκυρίευσε, καὶ τὴν χώραν ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τὴν αὐτοῦ βασιλείαν ἐποίησε· τῷ τε πατρὶ αὐτοῦ συνέβη Ναβοπαλλασάρῳ κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν ἀρρωστήσαντι ἐν τῇ Βαβυλωνίων πόλει μεταλλάξαι τὸν βίον ἔτη βεβασιλευκότι εἰκοσιεννέα· αἰσθόμενος δὲ μετ' οὐ πολὺ τὴν τοῦ πατρὸς τελευτὴν Ναβουχοδονόσορος, καταστήσας τὰ κατὰ τὴν Αἴγυπτον πράγματα, καὶ τὴν λοιπὴν χώραν, καὶ τοὺς αἰχμαλώτους Ἰουδαίων τε καὶ Φοινίκων καὶ Σύρων καὶ τῶν κατὰ τὴν Αἴγυπτον ἐθνῶν συντάξας τισὶ τῶν φίλων μετὰ τῆς δυνάμεως, καὶ τῆς λοιπῆς ὠφελείας ἀνακομίζειν εἰς

τὴν Βαβυλωνίαν, αὐτὸς ὁρμήσας ὀλιγοστὸς παραγίνεται διὰ τῆς ἐρήμου εἰς Βαβυλῶνα. καταλαβὼν δὲ τὰ πράγματα διοικούμενα ὑπὸ Χαλδαίων, καὶ διατηρουμένην τὴν βασιλείαν ὑπὸ τοῦ βελτίστου αὐτῶν, κυριεύσας ἐξ ὁλοκλήρου τῆς πατρικῆς ἀρχῆς, τοῖς μὲν αἰχμαλώτοις παραγενόμενος, συνέταξεν αὐτοῖς ἀποικίας ἐν τοῖς ἐπιτηδειοτάτοις τῆς Βαβυλωνίας τόποις ἀποδεῖξαι. αὐτὸς δ' ἀπὸ τῶν ἐκ τοῦ πολέμου λαφύρων, τό, τε Βήλου ἱερὸν καὶ τὰ λοιπὰ κοσμήσας φιλοτίμως, τήν τε ὑπάρχουσαν ἐξ ἀρχῆς πόλιν καὶ ἑτέραν ἔξωθεν προσχαρισάμενος καὶ ἀνακαινίσας πρὸς τὸ μηκέτι δύνασθαι τοὺς πολιορκοῦντας, τὸν ποταμὸν ἀναστρέφοντας ἐπὶ τὴν πόλιν κατασκευάζειν, περιεβάλετο τρεῖς μὲν τῆς ἔνδον πόλεως περιβόλους, τρεῖς δὲ τῆς ἔξω τούτων, τοὺς μὲν ἐξ ὀπτῆς πλίνθου καὶ ἀσφάλτου, τοὺς δὲ ἐξ αὐτῆς πλίνθου. καὶ τειχίσας ἀξιολόγως τὴν πόλιν, καὶ τοὺς πυλῶνας κοσμήσας ἱεροπρεπῶς, προσκατεσκεύασε τοῖς πατρικοῖς βασιλείοις ἕτερα βασίλεια ἐχόμενα ἐκείνων, ὑπεραίροντα ἀνάστημα καὶ τὴν πολλὴν πολυτέλειαν· μακρὰ δ' ἴσως ἔσται, ἐάν τις ἐξηγῆται· πλὴν ὄντα γ' ὑπερβολὴν ὡς μεγάλα καὶ ὑπερήφανα συνετελέσθη ἡμέραις δεκαπέντε. ἐν δὲ τοῖς βασιλείοις τούτοις ἀναλήμματα λίθινα ὑψηλὰ ἀνοικοδομήσας, καὶ τὴν ὄψιν ἀποδοὺς ὁμοιοτάτην τοῖς ὄρεσι, καταφυτεύσας δένδρεσι παντοδαποῖς ἐξειργάσατο, καὶ κατασκευάσας τὸν καλούμενον κρεμαστὸν παράδεισον, διὰ τὸ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἐπιθυμεῖν τῆς ὀρείας διαθέσεως, ὡς τεθραμμένην ἐν τοῖς κατὰ Μηδίαν τόποις. μετὰ τὸ ἄρξασθαι τοῦ προειρημένου τείχους, ἐμπεσὼν εἰς ἀρρωστίαν, μετηλλάξατο τὸν βίον, βεβασιλευκὼς ἔτη τεσσαράκοντα τρία.

Pag. 171.] Μεγασθένης δέ φησι Ναβουχοδονόσορον Ἡρακλέος ἀλκιμώτερον γεγονότα ἐπί τε Λιβύην καὶ Ἰβηρίην στρατεῦσαι· ταύτας δὲ χειρωσάμενον, ἀποδασμὸν αὐτέων εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ Πόντου κατοικίσαι. μετὰ δὲ λέγεται πρὸς Χαλδαίων, ὡς ἀναβὰς ἐπὶ τὰ βασιλήϊα κατασχεθείη θεῷ ὅτεῳ δή. φθεγξάμενος δὲ εἶπεν οὕτως. Ἐγὼ Ναβυχοδονόσορος, ὦ Βαβυλώνιοι, τὴν μέλλουσαν ὑμῖν προαγγέλλω συμφορήν, τὴν οὔτε Βῆλος ἐμὸς πρόγονος, οὔτε βασίλεια Βῆλτις ἀποτρέψαι μοίρας πεῖσαι σθένουσι· ἥξει Πέρσης ἡμίονος τοῖσι ὑμετέροισι δαίμοσι χρεώμενος συμμάχοισι, ἐπάξει δὲ δουλοσύνην· οὗ δὴ συναίτιος ἔσται Μήδης τὸ Ἀσσύριον αὔχημα· ὡς εἴθε μιν, πρόσθεν ἢ δοῦναι τοὺς πολιήτας, Χάρυβδίν τινα ἢ θάλασσαν εἰσδεξαμένην ἀϊστῶσαι πρόρριζον, ἤ μιν ἄλλας ὁδοὺς στραφέντα φέρεσθαι διὰ τῆς ἐρήμου, ἵνα οὔτε ἄστεα, οὔτε πάτος ἀνθρώπων, θῆρες δὲ νομὸν ἔχουσι καὶ ὄρνιθες πλάζονται, ἔν τε πέτρῃσι καὶ χαράδρῃσι μοῦνον ἀλώμενον, ἐμέ τε, πρὶν ἐς νόον βαλέσθαι ταῦτα, τέλεος ἀμείνονος κυρῆσαι· ὁ μὲν θεσπίσας παραχρῆμα ἠφάνιστο.

Ibid.] Λέγεται δὲ πάντα μὲν ἐξ ἀρχῆς ὕδωρ εἶναι, θάλασσαν καλευμένην· Βῆλον δὲ σφέα παῦσαι, χώραν ἑκάστῳ ἀπονείμαντα καὶ Βαβυλῶνα τεῖχει περιβαλεῖν· τῷ χρόνῳ δ' ἱκνευμένῳ ἀφανισθῆναι. τειχίσαι δὲ αὖθις Ναβουχοδονόσορον, τὸ μέχρι τῆς Μακεδονίων ἀρχῆς διαμεῖναν, ἐὸν χαλκόπυλον.

Ibid.]

Ibid.] Ναβουχοδονόσορος δὲ διαδεξάμενος τὴν ἀρχὴν, Βαβυλῶνα μὲν ἐτείχισε τριπλῷ περιβόλῳ ἐν πεντεκαίδεκα ἡμέραις· τόν τε Ἀρμακάλην ποταμὸν ἐξήγαγε, ἐόντα κέρας Εὐφράτου, τόν τε Ἀκράκανον· ὑπὲρ δὲ τῆς Σιππαρηνῶν πόλεως λάκκον ὀρυξάμενος, περίμετρον μὲν τεσσαράκοντα παρασαγγῶν, βάθος δὲ ὀργυιῶν εἴκοσι, πύλας ἐπέστησε, τὰς ἀνοίγοντες ἄρδευσαν τὸ πεδίον· καλοῦσι δ' αὐτὰς ὀχετογνώμονας. ἐπετείχισε δὲ καὶ τῆς ἐρυθρᾶς θαλάσσης τὴν ἐπίκλυσιν, καὶ Τερηδόνα πόλιν ἔκτισε, κατὰ τὰς Ἀράβων εἰσβολάς. τά τε βασίλεια δένδροις ἤσκησε, κρεμαστοὺς παραδείσους ὀνομάσας.

Pag. 172.] Ἐπὶ Εἰθωβάλου τοῦ βασιλέως ἐπολιόρκησε Ναβουχοδονόσορος τὴν Τύρον ἔτη τρία καὶ δέκα. μετὰ τοῦτον ἐβασίλευσε Βαὰλ ἔτη δέκα. μετὰ τοῦτον δικασταὶ κατεστάθησαν καὶ ἐδίκασαν οὗτοι, Ἐκνίβαλος Βασλήχου μῆνας δύο. Χέλβης Ἀβδαίου μῆνας δέκα. Ἄββαρος ἀρχιερεὺς μῆνας τρεῖς, Μύττυνος καὶ Γεράστρατος τοῦ Ἀβδηλίμου δικασταὶ ἔτη ἕξ, ὧν μεταξὺ ἐβασίλευσε Βαλάτορος ἐνιαυτὸν ἕνα. τούτου τελευτήσαντος, ἀποστείλαντες μετεπέμψαντο Μέρβαλον ἐκ τῆς Βαβυλῶνος, καὶ ἐβασίλευσεν ἔτη τέσσαρα. τούτου τελευτήσαντος μετεπέμψαντο τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Εἴρωμον, ὃς ἐβασίλευσεν ἔτη εἴκοσιν. ἐπὶ τούτου Κῦρος Περσῶν ἐδυνάστευσεν.

Ibid.] Τῆς δὲ βασιλείας κύριος ἐγένετο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Εὐιλμαράδουχος, οὗτος προστὰς τῶν πραγμάτων ἀνόμως καὶ ἀσελγῶς, ἐπιβουλευθεὶς ὑπὸ τοῦ τὴν ἀδελφὴν ἔχοντος αὐτοῦ Νηριγλισσοόρου ἀνῃρέθη, βασιλεύσας ἔτη δύο. μετὰ δὲ τὸ ἀναιρεθῆναι τοῦτον, διαδεξάμενος τὴν ἀρχὴν ὁ ἐπιβουλεύσας αὐτῷ Νηριγλισσοόρος ἐβασίλευσεν ἔτη τέσσαρα. τούτου υἱὸς Λαβοροσοάρχοδος ἐκυρίευσε μὲν τῆς βασιλείας παῖς ὢν μῆνας ἐννέα, ἐπιβουλευθεὶς δὲ διὰ τὸ πολλὰ ἐμφαίνειν κακοήθη, ὑπὸ τῶν φίλων ἀπετυμπανίσθη. ἀπολομένου δὲ τούτου, συνελθόντες οἱ ἐπιβουλεύσαντες αὐτῷ, κοινῇ τὴν βασιλείαν περιέθηκαν Ναβοννήδῳ τινὶ τῶν ἐκ Βαβυλῶνος, ὄντι ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπισυστάσεως. ἐπὶ τούτου, τὰ περὶ τὸν ποταμὸν τείχη τῆς Βαβυλωνίων πόλεως ἐξ ὀπτῆς πλίνθου καὶ ἀσφάλτου κατεκοσμήθη. οὔσης δὲ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐν τῷ ἑπτακαιδεκάτῳ ἔτει, προεξεληλυθὼς Κῦρος ἐκ τῆς Περσίδος μετὰ δυνάμεως πολλῆς, καὶ καταστρεψάμενος τὴν λοιπὴν Ἀσίαν ἅπασαν, ὥρμησεν ἐπὶ τῆς Βαβυλωνίας· αἰσθόμενος δὲ Ναβόννηδος τὴν ἔφοδον αὐτοῦ, ἀπαντήσας μετὰ τῆς δυνάμεως καὶ παραταξάμενος, ἡττηθεὶς τῇ μάχῃ καὶ φυγὼν ὀλιγοστὸς, συνεκλείσθη εἰς τὴν Βορσιππηνῶν πόλιν. Κῦρος δὲ Βαβυλῶνα καταλαβόμενος καὶ συντάξας τὰ ἔξω τῆς πόλεως τείχη κατασκάψαι διὰ τὸ λίαν αὐτῷ πραγματικὴν καὶ δυσάλωτον φανῆναι τὴν πόλιν, ἀνέζευξεν ἐπὶ Βόρσιππον, ἐκπολιορκήσων τὸν Ναβόννηδον. τοῦ δὲ Ναβοννήδου οὐχ ὑπομείναντος τὴν πολιορκίαν, ἀλλ' ἐγχειρίσαντος αὐτὸν πρότερον, χρησάμενος Κῦρος φιλανθρώπως, καὶ δοὺς οἰκητήριον αὐτῷ Καρμανίαν, ἐξέπεμψεν ἐκ τῆς Βαβυλωνίας. Ναβόννηδος μὲν οὖν τὸ λοιπὸν τοῦ χρόνου διαγενόμενος ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ, διέγραψε τὸν βίον.

Barrett

[illegible]

Lucas

[illegible]

Nyott

Raven

Smith

[illegible]

Fetch

Finch